

Kooli

Lugemise raamat.

C. N. Jakobson.

Esimene jagu.

(80 pildiga.)

Jurjewis (Gartus).

Trükitud H. Laakmanni kulu ja kirjabega

Der Kinderpflege ein Balsam +
gehörig.

C. K. Jakobson'i
Kooli
Lugemise raamat.

Esimene jagu.

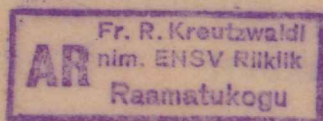
Kolmasteistkümmes parandatud trükk

81 pildiga.

Jurjewis (Tartus).

Trükitud H. Laakmann'i kulu ja kirjadega.

1901.

109.368 *

Дозволено Цензурою. — Юрьевъ, 22. Января 1901 г.

12da trüki seletuseks.

Gesolewa C. R. Jakobson'i lugemise raamatu I. jagu on siin parandamist leidnud, nagu seda juba mitmelt poolt ammugi tungivalt sooviti. Wähema wäärtusega tükid on sellest wäljaandest kõrwale jäetud ja järele jäänud tükid on keele ja mõtte poolest siledamaks tehtud, paiguti ka ühendatud ehk täieste parandatud; ka on mitu tükki, mis seitsmenda trükist wälja heidetud, siia jälle üles wõetud, sest et neil enam wäärust ja sifu on, kui neil, mis nende asemele oliwad pandud. Kõik need tükid, mis C. R. Jakobson kirja pannud, on ilma nimeta, kuna alguspäraliste tükkide kirjutaja (luuletaja) nimi tüli pealkirja all on nimetatud. Seitsmenda trüki „lisa“ tükid kirjaliku tööde kohta on sellest trükist kõrwale jäetud ja selle asemele lühikene õpetus „õigest kirjutamisest“ pandud, nagu seda neljandamast trükist leida, muud kui parandatud ja täiendatud. —

Lugemine on kirjatähtede järele rääkimine. Alles siis kõlbab lugemine, kui kuulda on, et laps ise seal juures kaasa mõtleb ja ka oma terwe tundmisega kaasa töötab. Lapse lugemine olgu i l u s r ä ä k i m i n e. See on lugemise õpetuse ülem siht (määr), millele kooliõpetaja peab wäsimata püüdma. Kui ta selle määrale on jõuudnud, siis on ta lugemise õpetuse kohta oma kohuse täitnud. See nõuudmine maksab ka päha õpitawate tükkide (laulude) kohta. Seks on koolmeistri enese poolt hoolega ettewalmistamist ihädaste tarwis, et ta seda eeskujulikult wõiks teha; sest ainult kaunis eeskuju kihutab kaunile järeletegemisele, ja see nõuab ettewalmistamist ka laste kohta. Enne kui laps nii kaugele saab, tehku temale tükk nii sifu kui wormi poolest selgeteks ja arusaadawaks.

Lugemise õpetuse juures tuleb järgmisi tükkisid tähele panna:

- 1) Laps lugegu healepuhtalt,
- 2) õige sõna- ja mõtterõhuga,
- 3) walju healega, et kõik klass seda kuuleb (mitte kisenades),
- 4) aeglaselt ja
- 5) wahemärkide loomu järele, et juba kuulda on, mis-
jugune ütlus käes.

Kui lapsed üksikult ilusaste loewad, siis suudawad nad ka fooris nõndasama ilusaste lugeda, nagu loeks üks. — Lugemise juures peawad lapsed järje käes hoidma ja raamat peab umbes 9 tolli (kestmise nägemisega) filmadest kaugel olema. Kui kaugel filmast eemal iga laps raamatu peab hoidma, seda wõib ainult arst katsete teel ära ütelda. Kui laps seisest loeb, peab ta raamatu käes hoidma.

Kirjalikud harjutused käigu lugemise harjutustega käsi käes. Nende kohta leiab koolmeister tarwilikku juhatusi J. Kurrit'u „Kirjutamise õpetusest“, trükitud Schnakenburg'i juures. Kui need harjutused ette wõetakse, siis kirjutab koolmeister küsimused seinatahwli (koolitahwli) peale nõnda üles, et, kui laps kirjalikult täielistes ütlustes nende peale kostab, ütlused siis loogikalikult kindlas mõtete ahelikus seisawad, olgu neid ütlusi wähe ehk palju.

Kõikide sarnaste harjutuste peasiht, nii lugemises kui ka kirjutamises, ei ole ju muud, kui see, et lapsed harjuksiwad õigeste ja selgeste mõtlema ja neid mõtteid nii suunõnaga kui ka kirjalikult õigeste ja selgeste awaldama.

— „9“.

Sisujuhataja.

I. Kergemad lugemise tüübid.

Nr.	Sehekülg	Nr.	Sehekülg
1. Raks	9	18. Õhtu laul	23
2. Koer	10	19. Õhtu	23
3. Lammas	11	20. Kewade	23
4. Hobune	12	21. Suwi	24
5. Kuff	13	22. Sügis	24
6. Mõistatus	13	23. Teele, teele, kurekesed	24
7. Rebane	14	24. Talw	25
8. Toonekurg	15	25. Pifne	25
9. Jänes	16	26. Sumal on kuningas	25
10. Jänese õhtaminè	17	27. Raks poissi aias	26
11. Wilja kaswamine	19	28. Wesi ja õht	26
12. Bibliku signemine	19	29. Tuuleweški ja wesiweški	26
13. Maja ehitus	20	30. Udu ja pilw	27
14. Pääsufese pesaehitamine ja poegade kaswatamine	21	31. Mõistatus	28
15. Hommit	22	32. Ralju meres ja wahwas mees sõjas	28
16. Hommitu laul	22	33. Karjapois	28
17. Õhtu	22		

II. Balmid.

34. Tark harakas	29	39. Hiir ja lõwi	31
35. Raks sifku	29	40. Rebane ja furg	32
36. Jänes ja rohutirts	30	41. Mees ja taru	33
37. Tõõhobune ja sõiduhobune	30	42. Tark hiir	33
38. Melekas ja mesilane	31	43. Ara usu hundi juttu	34
		44. Hunt, joff ja kapsad	34

III. Sumal ja inimene.

45. Jumala Sõna	35	50. Kuningas ja piiskop	38
46. Hea südame tunnistus	35	51. Hwia omad meeled	38
47. Ema ja laps	35	52. Parem kingadeta kui jal- gadeta	39
48. Kolmel wiisil räägib Sumal	36	53. Diógenes	39
49. Olge sõna täitjad w.	37		

IV. Ilusajal fewade ajal.

54. Kewade tulemine	40	63. Dõpif	45
55. Kündja	40	64. Mõistatus	46
56. Kewade and	41	65. Lahkumine	47
57. Tulnud	41	66. Kewadel	47
58. Lõuke	41	67. Isa seitsme tumma po- jaga	47
59. Karjane	42	68. Warblane	48
60. Paulu wägi	42	69. Oh sina wäike wärwuke	49
61. Rägu	42	70. Sääst	50
62. Wõilil	44		

V. Vanemad ja lapsed.

Nr.	Sehekülg	Nr.	Sehekülg
71. Salmid (Piiblist)	52	77. Magajate mälestus	55
72. Ema süda	53	78. Hea öde	55
73. Kustaw III. Rootsi kuninga	53	79. Martin Luteruse sõnumit oma poja Hansule	56
74. Lapse armastus	54	80. Seitse wenda	57
75. Wanaisa ja pojapoeg	54	81. Mitu halwa ilma peal	58
76. Tütrelänu	55	82. Waene laps	58

VI. Kallid jutue ajal.

83. Kodu	58	89. Tuliuss	63
84. Jumala film	59	90. Öhtu walgukuma ja wirmalised	63
85. Salmid	59	91. Döfuklid	64
86. Lepatriinu r.	59	92. Öhtu palwe	65
87. Sipelgate tarkus	62	93. Waikne öö	65
88. Murulane	62		

VII. Kohtaias.

94. Öuna seemned	65	99. Wihmauss	73
95. Öunapuu kool	67	100. Tigu	74
96. Öunapuu waenlased	69	101. Krist aednik	75
97. Mesilased	71	102. Röömus laulja	75
98. Wõdistatus	72		

VIII. Põllu peal.

103. Loomad wiljapõllul	75	107. Hallitus	81
104. Wiljapead	79	108. Lahti Tõnis	83
105. Öder ja rutis	80	109. Poistite põllul	84
106. Öirmus öö	80	110. Wanadsõnad	84

IX. Rohilises metsas.

111. Ölus oled, isamaa!	85	116. Öuu söödikut	91
112. Radak	85	117. Rahn	92
113. Teel	86	118. Kalewi pojad kütimas	93
114. Rääkijad linnud	86	119. Kannikene	95
115. Sammal	89	120. Palwetund looduses	95

X. Öuidas külv, hõnda lõikus.

121. Raks kõnet	96	124. Öiglane meel	97
122. Wale palk	97	125. Öuur naaris	98
123. Öuu naene	97	126. Öume memm	99

XI. Rikkal sügise ajal.

127. Öumal olgu tänatud	101	131. Öutheruse kindluse laul	104
128. Kartohwid	102	132. Wiletsuse ajal	105
129. Öardi päew	102	133. Öaranda õigel ajal	105
130. Öuther elus ja surmas	103	134. Öügise mõtted	106

XII. Öigimehe armastus.

135. Öis on süda armuta	106	137. Waene Laatsarus	107
136. Öeastetud õpipois	107	138. Öige tegu	109

Nr.	Peetükülg	Nr.	Peetükülg
139.	Pähkle protses	144.	Sigimese aitamiseks 2c. 111
140.	Dma põllu peal	145.	Wäike heategija
141.	Peeter Suure surm	146.	Truud sebrad
142.	Kannatus kõige parem 111	147.	On mu süda muret täis 115
143.	Armašta ja kannata! . 111	148.	Sõbra sündimise päewaks 115

XIII. Wesi ja lumi.

149.	Wesi ja wihm	156.	Mõistatus
150.	Lumi	157.	Äleohus
151.	Beetilga elukäit	158.	Wesi ja elu
152.	Lained	159.	Weealused
153.	Keisri Aleksandri I. suu- remeeline tegu	160.	Mõistatused
154.	Auuväät talumees	161.	Kalad
155.	Konnad	162.	Kala truudus

XIV. Lustilisel talwe ajal.

163.	Talwe järele igatsen.	168.	Uuel aastal (piiblisalmid) 131
164.	Tuul	169.	Päewa, kuu- ning aasta- muutmised.
165.	Jõulu aeg (piiblisalmid) 130	170.	Kuhu on kõik lilled 2c. 134
166.	Laiste jõululaul		
167.	Aasea wiimsel õhtul . 131		

XV. Jumala koda ja Jumala päewad.

171.	Salmid (Piiblist)	175.	Polikarpus
172.	23. Taaweti laul	176.	Kolm suurt püha
173.	Kiriku torn	177.	Taewane Jerusaleem
174.	Pühapäew		

XVI. Surru aed.

171.	Laulja mure	181.	Kalewipoeg isa haual . 140
179.	Peu täis mulda	182.	Kalewipoja surm
180.	Wanaija õpet. sõnad 2c. 138		

XVII. Suimeste tarkus.

183.	Raamatud	188.	Pilsewardad
184.	Raamatu trükkim. kunst 142	189.	Telegrafhw
185.	Paber	190.	Ururõõn ja aurumasin 147
186.	Esimene klaas	191.	Need pole mänguasjad 150
187.	Soojamõdija		

XVIII. Oma maa.

192.	Gestimaa, mu isamaa . 152	199.	Ruidas wanad Gesti laused elasiwad
193.	Meie isamaa	200.	Loomine
194.	Kaugelt koju tulles . . . 153	201.	Wanemuine
195.	Sind surmani	202.	Kalewi taadi noorem p. 159
196.	Mu isamaa 2c.	203.	Wanemuise laul
197.	Meie kolmekordne te- wade rõõm	204.	Roduse
198.	Gesti muld ja Gesti süda 156	205.	Miks sa nutad, liiskifene 161

Nr.	Sehekülj	Nr.	Sehekülj
206. Riigid ja fogukonnad	161	209. Lääne meri	163
207. Armas isa kohatene	163	210. Mere peal	165
208. Oma keel	163		

XIX. Giroopa.

211. Giroopa maast üleüldse	166	215. Keiser Aleksander I., Eesti rahwa wabaštaja	149
212. Wene riit	167	216. Uuu Aleksandri!	170
213. Sumal. keisert kaitse ja!	168	217. Eõja laul	170
214. Suur ja wahwas keiser kutjub	168	218. Wolga jõgi	171

XX. Aasia.

219. Siberi maa ja rahwas	175	227. Tiiger	184
220. Surnumeri	177	228. Hiina rahwas	185
221. Siinaimägi	178	229. Siidi liblik	186
222. Saamel	178	230. Tseiloni rahwas	187
223. Muhamed	179	231. Drangutang	188
224. India rahwas	181	232. Ahwide taplus	189
225. Elewant	181	233. Kookospalmipun	190
226. Elewant ja rätspep	183		

XXI. Aafrika.

234. Aafrika maa rahwas	191	239. Egpituse ehituse mäles- tused	196
235. Löwi	192	240. Jõehobu ja krokodil	197
236. Suuremeeleline löwi	194	241. Sahara kõrb	199
237. Jaanalind	194	242. Veel mõned Aafrikmaa elajad	200
238. Egiptuse maa	195		

XXII. Ameerika.

243. Ameerika maast üleüldse	203	247. Rohwipuu, subkrupilli- roõg ja puuwilla põesjas	208
244. Indiaanlased	203	248. Gröönimaa ja Gröõni rahwas	209
245. Ameerikamaa metsad ja elukad	205	249. Põhjapoolsed elajad	211
246. Ameerikamaa laaned	207		

XXIII. Austraalia.

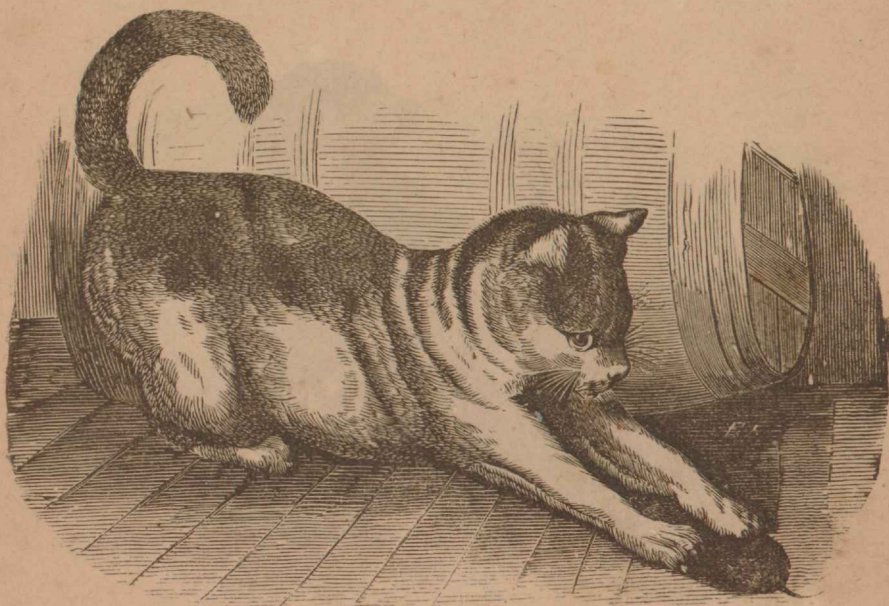
250. Austraalia saared ja r.	215	252. Leiwapuu	218
251. Austraalia fullaotsijad	216	253. Misjooitõõst	219

XXIV. Taewa lautus.

254. Maatera	221	260. Wastjala filla piiga	228
255. Walgus	223	261. Kuu ja päitese warjut.	229
256. Päike	224	262. Taewa tähtedest üleülitse	229
257. Kui fena õled, päitene	225	263. Taewa tähed	231
258. Meie maatera teekond	225	264. Loodasjad ja Looja	231
259. Kuu	226		

Üha. Lühikene õpetus õigestkirjutamisest	233
---	-----

I. Kergemad lugemise tükid.

1. K a s s.

Kassil on ümmargune pea, väikesed, teravad kõrvad, läikivad silmad, pikk saba, teravad küüned ja salaja käit.

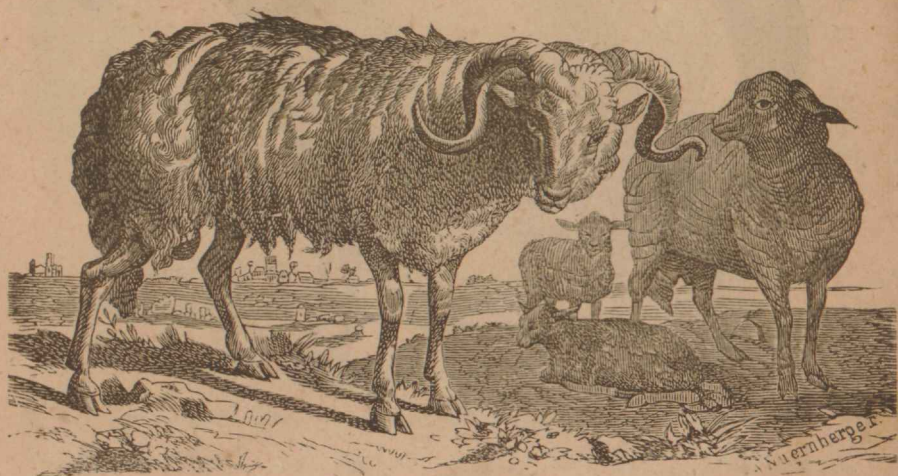
Kass puhastab maja ja põldu hiirtest, murrab ka linda ja noori jäneseidgi maha; ta on maias, tige ja salalik, aga selle juures ka väga puhas. Kass võib hästi ronida, näeb öö ajal nõndasamuti kui päevalgi ja armastab inimest meelitada.

2. Koer.

Koeral on ülespoole pöördud kõwer saba, külm nina, väike wagu otsa ees ja enamiste wiltu käik.

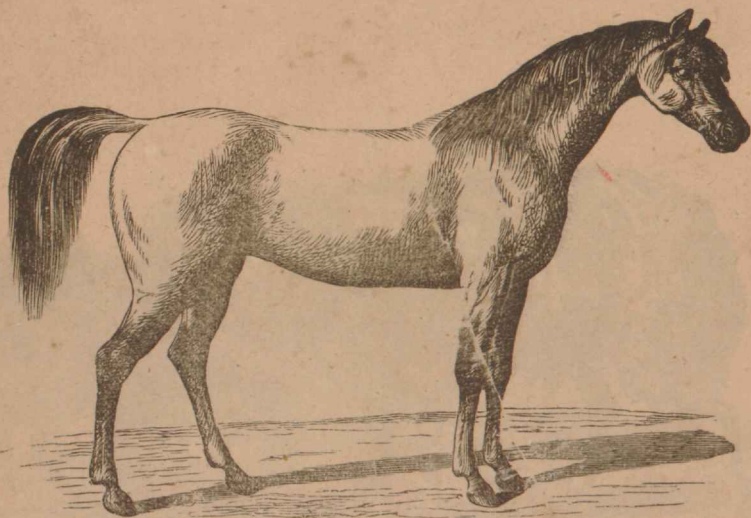
Koer hoiab väga inimese poole, on oma pere-mehele truul, kaitseb tema maja, hoiab tema karja, ajab temale metsas lüüa, weab ka põhjapoolsetes maades saani ja õpib mõnesuguseid kunsttükka tegema.

3. L a m m a s.

Lambal on väikesed tahapoole pöördud sarwed, kiilijarnane pea, ümmargune keha, nõrgad jalad, jalgade otsas sõrad ja karva asemel vill.

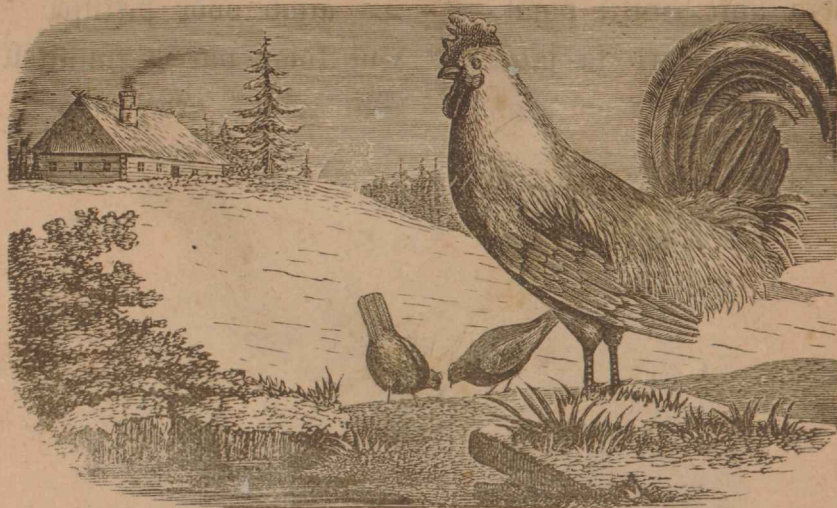
Lammas sööb suwel rohtu, talwel heinu. Ta annab liha, willa ja nahka. Willast valmistatakse kuded, kamsonid, undrukud ja sukad; nahast tehakse kasukad ja saanitefid.

4. Hobune.

Hobusel on allapoole langew pea, kaela küljes laff, lai rind, jalgade otsas kabjad, vihामoodi saba ja uhke käik.

Hobune on julge ja mahwas loom; teda tarvitatakse ratsa- ja wankri-sõidu juures; ta käib ka ladra ja äkke ees, tallab rehepeksmise korral wilja ja paneb mõnesugused masinad käima. Hobune läheb hea harimise ja hoidmise juures ilusamaks. Waenlaste wasta mõitleb ta oma taatumiste jaljadega.

5. Kukk.

Kukk on majalindude kuningas; punane hari on tema kuninglik kroon, punased lõpuksed tema auutähed. Valgade küljes on temal pikad teravad kannuksed. Oma ilusat keerulist saba kannab ta kui sõjalippu kõrgel üleval.

Kuke laulu kuulda ke ju wara hommikul. Saba enne päikese tõusu läheb ta tööle, siblib ilma wäsimata õhtuni ja kaitseb oma peret kulli ja kõige muu kurja eest.

6. Mõistatus.

(Fr. R. Kreuzwald.)

(Ühejärgune sõna.)

Kolm wäikest kirjja tähekest	Seepärast pole ime ka,
Sull' awaldawad mehekest,	Kui tema kuulsat nime ja
Kes kaks kord oli siindin'd.	Saad eestja tagant hiiüdma.

Kui uhke rüütli pojalt,
 On kannuksed ta jalalt
 Ja punane kroon peas.

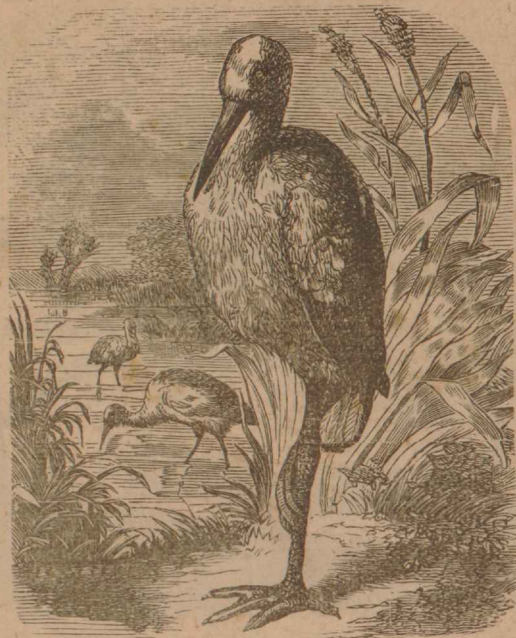
Ta aitab ööde pikkusel
 Kui kõige parem tunnikell
 Sul läinud aegamööda.

7. Rebane.

Rebasel on punane karv, suur karwane saba, pikk terav nina ja kikkis kõrvad. Ta elab enamiste maa al, kus tema pojad pehme aseme peal magavad ja kus ta neid suure hoolega toidab. Sagedaste tulewad nad ka omaft koopast välja päikese paistele ja mängivad siis väga kenaste.

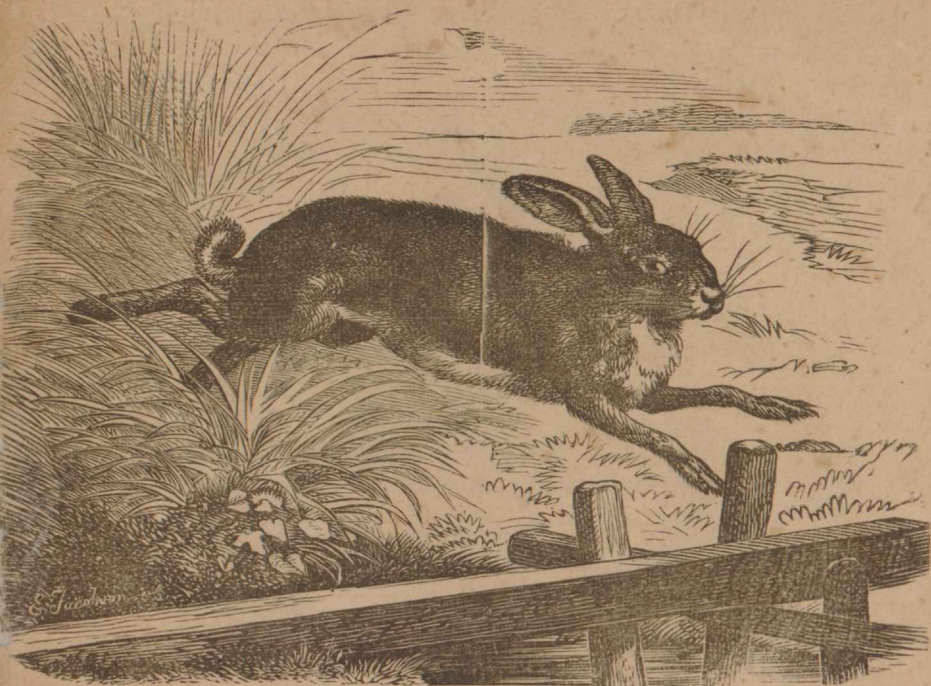
Rebase toit on jänesed ja kõikisugu mets- ja kodulinnud, keda ta suure kavalusega mõistab püüda. Sellepärast ütleb ka rahvas mõnest inimesest: Ta on kaval kui rebane!

8. Toonefurg.

Toonefurel on väikene pea, pikk pumane noft, pikk peenikene kael, väga pikad pumased jalad, mustad ja walged suled ning pikaldane käik.

Toonefurg teeb oma pesa maja katuste peale ja puude otja, kuhu temale inimesed fellelarmis wanad rattad ülesse panewad. Ta rändab sügisel ära loojale maale ja kui ta kewadel jälle tagasi tuleb, siis tere-tatakse teda niisama suure rõõmuga nagu pääsukeftgi.

9. J ä n e s.

Jänesel on ümmargune pea, väga pikad kõrvad, lõhkinge pealmokk, ülespoole käändud lühikene saba ja vehme karv. Tema tagumised jalad on pikemad kui esimesed. Ta maiusetoit on noor oras ja ristikhein.

Jänesel on palju waenlasti. Koerad, kassid, rebased, tuhkrud ja kullid ajavad teda taga; ka inimene ei anna temale palju armu, ja igal sügisel peetakse tema peale suuri jahtisid; seepärast elab ta mehike ühtepuhku suures kartuses ja ahastuses.

10. Jänese õhtamine.

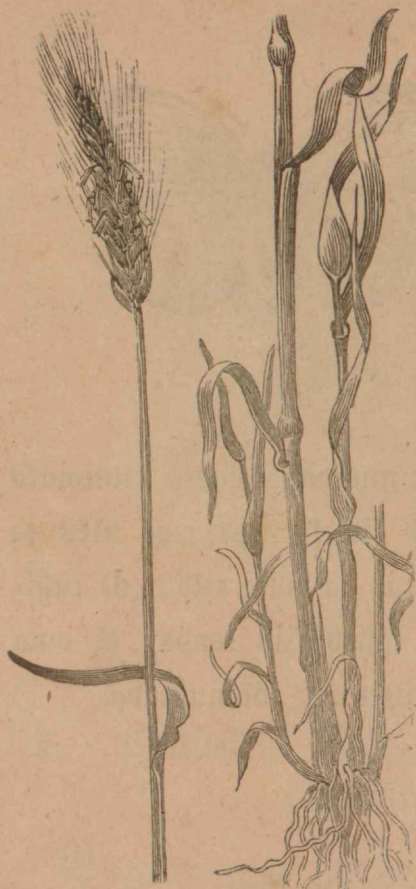
E. W. Freundsich.

Oh! kui rasked on mu päevad!
 Seda kõik mu wennad näevad.
 Mind kui lindu püüetakse,
 Sagedast' ka müüetakse.
 Täna sai mind jäager näha,
 Püüdis mulle tüli teha,
 Ütles: „Hurdad, minge senna!
 Jänese kargab senna, tenna;
 Naht ja pea teil' annetakse,
 Viha mõisa kannetakse!“ —
 Kui ma kuulsin seda juttu,
 Kargasin siis õige ruttu;
 Tahtsin end küll ära petta^{*)},
 Koerad hoopis kangel' jätta.
 Siisgi nad mind kinni wõtsid,
 Jäagri juure jälle tõtsid.
 Kui mind jäagri juure toodi,
 Sadulasse warsti poodi;
 Wiidi mõisa herra ette,
 Pärast anti koka kätte. —
 Küll ma koka palusin,
 Haledaste hulusin:

*) petta = peita.

„Armas kofk, ja raswamokk!
 Jääger on nii loll kui kofk!
 Wõiks ta hurdad hulluks jääda,
 Rahwas teda wälja naerda!
 Ma ei ole paha tein'd, —
 Drasel küll olen käin'd,
 Saawa ofsi närinud,
 Metsa nõnda harinud.

Wiimaks sündis suurem häda,
 Sest et kofk ei kuulnud seda;
 Poos mind üles wara otsa,
 Naha, see ta wiskas metsa.
 Kui ta minu nahka nülgis,
 Tuhat tulist wälja sülgis.
 Pärast prae=warda pani,
 Kõpsetas mind siis kui hani.
 Pani tina=waagna peale,
 Kuulsin kord weel jäägri heale:
 „Jänes laua peale tooge,
 Ja siis tema terwist jooge!“

11. Viljafaswamine.

Esite idaneb seeme, siis poeb noor taim mulla seest välja; selle järel sirgub ta kõrreks, millel sõlmed ja lehed küljes; pärast ajab kõrre pead; viimaks õitseb pea, ja terad hakkavad kaswama ja walmima. On wili walmis, siis tuleb lõikuse aeg.

12. Libliku siginemine.

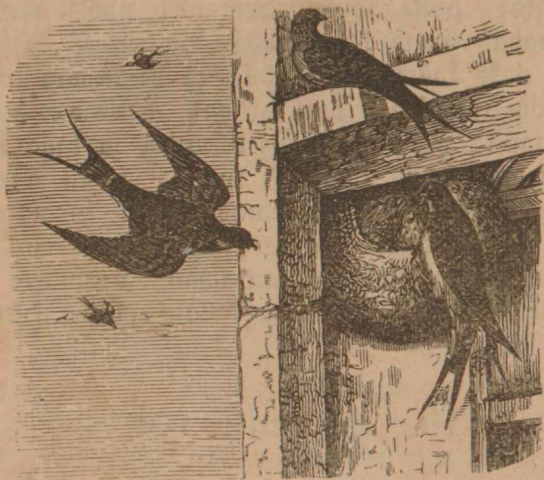
Esite paneb liblik omad munad (a) lehtede peale; siis areneb neist päike tõugud (rööwikud) välja, kes mitmekordse naha-ajamise peale suuremaks (b) kasvavad. Nüüd saab rööwikul söömise isu ära; ta

hakkab nagu põdema ja muudab enese wiimaks tupeks (c); peale selle ärkab liblik tupe sees üles ja poeb sealt välja; nüüd kosutab ta oma tiibu (d) lühikeste aja päikese paistel ja läheb siis lendu, et oma lühikestest elust suwe õhus lilleõitel rõõmustada.

13. Maja ehitus.

Õige pealt joonistatakse uue maja plaan paberi peale; siis meetakse kiivid, palgid ja muu materjal kokku, mille järelle maja aluspõhi ehk wundament pannakse. Nüüd ehitatakse seinad ülesse; peale selle tehakse pörand, ahi, lagi ja katus; wiimaks pannakse aknad ja aknad ette ning maja on walmis.

14. Pääsukese pesa ehitamine ja poegade kasvatamine.

Etteks ehitab pääsukene mudast ja kõrtest pesa ja teeb villast ja sulgedest pehme aseme sisse; siis muneb emalind neli ehk wiis muna; selle järelle auuduwad isa ja ema korda mööda, kummi noored pojad muna koore katki nokiwad ja wälja tulewad.

Nüüd kasvawad poegadele aegamööda suled selga, ja nende wanemad söödawad neid kärbeste ja sääskedega. Wiimaks lendawad suureks kaswanud linnud pesast wälja ja hakkawad ise orjast orjast orjast.

15. H o m m i k.

Kuff laulab, teder kudrutab; hobused hirnuwad ja tam-
biwad reie al; pimedus hakkab lõppema; taewa tähed lähe-
wad tumedaks; päike tõuseb hommiku poolt metsa tagant
ülesse ja saadab omad kiired wiltu maa peale. Jõed ja sood
aurawad; paks kaste seisab põllu ja heinamaa peal; mets-
elajad, kes öö ajal saagi peal oliwad, ruttawad oma peidu-
kohtadesse tagasi; rebane varitseb wiltu mokaga põrsa taga
ja jännes kiitab, tema kawalust turdes, põllu ääres päikese
paistel, kunni põllumees mõlemad metsa hirmutab. Kari
tõttab kapi ja kella helinaga karjamaale ja puresulane ruttab
adraga põllu peale; lõukesed laulawad, warblased sirtsuwad
ja ööpik lööb oma wiimast lugu öölaulu lõpetuseks.

16. Hommiku laul.

M. Kõrber.

Mu armas Danistegija! mull' päewa walgust andsid
sa, kas' eluwalgust ka mu sees nüüd selgest paista südamas.

Oh aita täna ise ka mind sinu armust elada; sest kui
sa mind ei awita, on minu töö kõik asjata.

Mind õnnista ja hoia sa, ning oma pale lae ka mu
peale paista armuga, mull' oma rahu anna sa!

17. S h t u.

Päikene läheb alla ja saadab omad wiimsed kiired maa
peale; õhtupoolne taewas punetab; metsa poolt puhub jahe
tuuleõhk; maha langew kaste kosutab rohku; mõned lilliõied
sulguwad kinni, teised lõowad lahti, õhku oma magusa lõhnaga
täites. Saulumehed linnud otsiwad lehtedes öökorterit; õitsi-
lind ja wutt lasewad oma healt täitsa kuulda; soos ja lom-
pides krootuwad konnad; karjane tuleb oma karjaga pasunat
ajades koju ning põllu peal lõpetatakse tööd. Ikka rohkem
ja rohkem soiku jääb wäline elu; üksikud õitsituled paistawad
metsa ääres ja k... fatalus laulab neitsi õhtu palwelaulu.

18. Shtu laul.

M. Rörber.

Ihu wäsiind, käes on öö. S'ing nüüd waatab sinu poole. Lõppend on mu päewa töö, wõta mind nüüd oma hoole. Selde Jumal, walwa ja, siis ma hingam rahuga.

Wõta mind ja kõiki neid, kes mul armsad, tiitwa alla! Onnista ja hoia meid, ning meil' oma rahu anna! Arkame, siis awita südamest find tänada!

19. Shtu.

Fr. Schbars.

1. Öö nüüd jõuab jälle
Oma rahuga!
Kuldne õhtu päike
Lainud hingama.

2. Heinamaa pealt kõlab
Weel üks lauluheal,
Ja ka ööpik laulab
Halja oksa peal.

3. Jõe laened wool'wad
Läbi heinamaa,
Wool'wad läbi metsa
Merde hingama.

4. Une tiitwad kõikwad
Üle metsa, maa.
Kaitsjad une tiitwad,
Mind nüüd katke ka;

20. Rewade.

Päike tõuseb taewa al ikka kõrgemale ja tema kiired lähewad rohkem ja rohkem soojaks; tuuled puhuwad lahkestest ja õht on puhas. Kõrgemais paikades sulab lumi; jõed hakkawad jooksuma ja saawad ära sulanud lumest nii täis, et wesi üle kallaste jookseb. Wõsade ääres ja põllu peenarte peal hakkab ju rohi maa seest wälja tärkama. Lilled hakkawad oma nappusid walmistama; mesilased keerutawad paju urwade ümber, linnud täidawad jälle metsa ja lepitud oma lauluga, pääjufesed tulewad soojalt maalt tagasi ja kured lasewad oma walju healt kõrgelt taewa alt kuulda. Karjase pasun hüütab orus ja heinamaal, et mets kajak; noored utefesed hüppawad kepsu liites suure karja juures. Põllumehed künnawad, äästawad ja külwawad; teised laastawad heinamad ja teewad kütisi.

21. S u w i.

Päite seisab kõrgel taewa al ja paistab palawalt maha; päewad on pikad, ööd lühikesed; tuuleõht on soe; selge finine taewas on wahel selka pikse-pilwedega kaetud; wihma sadab wälgu ja müristamisega maha; wesi jõgedes on madal, mõned wäikesed ojad on sootumaks ära kuivanud. Heina- maad säravad kõitsugu lilledest; wili põllu peal läheb kollaseks, kust igal hommikul ja õhtul ruffiräägu ja wuti heal wastu kostab; kalli heinaaja järele tuleb ruffi- lõikus; peaaegu igal päewal on põllumehel ise töö. Lapsed käiwad sagedaste suplemas; õitsituled hiilgawad öö ajal ja õitsiliste rõõmus laul kõlab mõnikord päikesse tõusuni.

22. S ü g i s.

Päite hakkab ju madalamalt käima ja ta kiired lähewad nõrgemaks; päew ja öö on ühepikkused; tuuleõht on jaha ja lõõtsjub wahel tormi wiisil mööda kõrrepõldu; lillid hakkawad närtsima; lehed on kollased ehk punased ja sadawad puude otsast maha. Rodu- ja mets-elajad saawad külma kätteks uued kasukad selga; suurtes parwedes koguwad ennaft pääsukesed, linawästritud ja räästad kokku, et selisid ära soojale maale minna talweforterit otsima. Dunad wõetakse puude otsast maha, kartohwolid kannetakse koopadesse; iga peremees ja perenaene on usin, talweks oma aitasid, keldreid ja kirstusid peatoidusega ning lakkasid heinadega täitma, et talwel kellelegi, ei elajatele ega inimestele, puudus kätte ei tuleks.

23. Teele, teele, kurekesed!

Fr. Kuhlbars.

Teele, teele, kurekesed,
 Üle metsja, maa,
 Üle suurte linnade,
 Üle mere ka!
 Ikka, ikka lõuna poole,
 Kus Egipti maa!

2. Kui siis jälle meie rajad
 Kuulwad teie healt,
 Siis on pakkud lume mäed
 Lõpnud siit ja sealt.
 Dooge ühes lillaed
 Pika reisi pealt!

24. Talw.

Wäite käib madalalt taewa al; ta ise näitje küll suurem olewat kui suwel, fiisgi on ta soojendamise jõuud liig wäikene. Ööd on pikad, päewad lühikesed; sagedaste tormawad kanged põhja tuuled; kõik maa on lumega kaetud, jõed ja järwed jääsildade al; puud on härmas ja katukse räästa ja kaewu lingu küljes ripuwad pikad jääpurikad. Saanis rõõmustab reisimees hea lumetee pärast ja kaskudega lasewad lapsed lendes mäest alla; soojas toas wuriseb woff ja kangaspuud pauguwad hommikust õhtuni.

25. Wifne.

Wäite põletab, õht on palaw ja raske; mustad pilwewad koguwad taewa al kokku; tuulispast keerutab tolmates teede peal; pääsukesed lendawad ligi maa pinda ja kastawad tiimu wette, teised linnud uidawad rahuta edasi ja tagasi; inimesed, kes põllul tööd teewad, põgenewad majadesse. Gemal heidab wälku ja müristamist on kuulda; mustast pilwest sadab kangeste wihma; müristamine tuleb ligemale; wälf lendab löök löögi järele mööda taewast, pikke kargatused ta jälgedel; ikka kangemast sadab wihma ja ikka suuremate pisaratega. Aga nüüd hakkab taewas hommiku poolt jälle selgetis minema; tuuled ajawad pilwewad lahku; kõrgematest paikadest woolab wesi alla ja täidab jõed segase weega; wälku lööb weel sagedaste, aga müristamist on üksi kangelts kuulda. Kõik loodus näib uues elus olema; inimene hingab tänuliku südamega kosutawat õhtu sisse; päikene paistab uues ilus.

26. Jumal on kuningas.

Kuningas sõitis kord ratsa; raudriided oliwad tal seljas, möök wööl ja palju wäe ülemaid tema järel. Kui nad metsa ligi oliwad jaanud, tuli karge pikke müristamine, ja wälf löi kuninga kõrwal juure tamme puruks. Kuninga hobune langes ehmatusest põlwili maha ja kuningas ise kukkus tee peale. Seal jooksiwad kõik ülemad ta juure ja ülesiwad:

„Oh, ega teie ometi haawatud ei ole, kõige kõrgem kuningas? Ega teile ometi õnnetust ei sündinud, kõige kõrgem kuningas?“

— Kuningas aga tõusis ülesse, näitas käega taewa poole ja ütles: „Miks nimetate teie mind kõige kõrgemaks kuningaks? See, kes seal üleval müristab, on kuningas! Ta läks praegu armulikult minuist mööda!“

27. Kaks poissi aias.

Mõisa aias nägin ma täna kaks poisssi. Suurem seifis ühe ilusa lillipeenra ees, korjas hoolega ilusaid kannikesi ja kõitis nad kenasse kimpu; väiksem istus tema kõrval maas, hoidis väikest kirju kutsikakest rüpes, filitas teda, waatas wahel suurema poissi töö peale ja tõmbas kallist lillilõhna ninasse. Päikene paistis heledaste aeda, tuuleõhk oli soe ja selge, ning suure rõõmuga nägin ma mesilasi õiest õieste lendawat ja kuulsin weel kaua lindusid puu ladwas laulwat.

28. Wesi ja õhk.

Wesi ja õhk on mõlemad wedelad. Neil mõlematel puudub päris keha kuju, aga nad wõiwad oma keha kuju iga asja kuju järele muuta. Mõlematel on raskus ja mõlemad kannawad teisi asju oma peal, mittel vähem raskust kui neil. Mõlemad panewad weskid käima. Mõlemad kosutawad inimese keha; mõlemate sees elab ilmarwamata palju loomakesi.

Wet wõime näha, õhku üksi tunda. Wesi on tilgane-wedel, õhk on woolaw-wedel. Wesi woolab üksi alla poole, õhk lautab ennaft igale poole laiali. Wesi wõib jääts külmetada, õhk tihedamaks minna.

29. Tuulewesi ja wesiweski.

Tuulewesi seisab ikka mäekingu peal. Seisaks ta orus, siis ei trehwaks tuul ta peale ega wõiks tema nelja tiiva käima panna. Kust poolt tuul tuleb, seda näeme tuulelipust, mis

westi peal on ja tiiwade käigust, sest need seisawad ikka wasta tuult. Tuul tõukab vastu tiivu ning need hakkawad siis ümber käima ja nendega ühes kõik wõllid ja rattad westikojas.

Wesiwesti seisab ikka jõe ääres. Teda paneb woolaw wesi käima. Wesi langeb suure westiratta peale, ajab teda ümber ja paneb temaga ühes kõik teised rattad ja westikiwid käima. Kai aga kange külm wee jääks muutnud, siis on wesiwestil pühad ja tuulewestil kahewõcra tööd. Aga ka tuulewesti peab wahel seisma, kui tuul kaua tulemata jääb. Sellepärast on hea, kui ühes kohas mõlemad westid on; seal võib siis igal ajal wilja jahwatada.

30. Udu ja pilw.

Udu ja pilw on weeauuru awaldused; mõlemad on maa pealt ülesse tõusnud. Mõlemad sünnitawad umbse ilma ja wõiwad ennaft wihmaks muuta.

Udu tuleb enamiste hommikul ja õhtul ilmsiks, pilwed wõiwad igal ajal ilmuda. Udu on madalal, pilwed sõuawad kõrgel taewa al. Udu näib ikka ühesugune hää, pilwed on mitmekarwalised. Udu näitse harwa liikuma, pilwed rändawad ikka sinna poole, kuhu tuul puhub.

31. *Mõistatus.*

Fr. H. Kreuzwald.

(Kahejärgune sõna.)

Loe mind eest ehk tagant otsast,
 Ikka tõusen maast ja metsast;
 Teen sull' wõrgu filma ette,
 Et kõik läheb minu pette.
 Olen paks ja langen maha,
 Siis ja loodad heina teha;
 Tõusen üles kõrgemale,
 Toon sull' wihma ligimale.

32. *Kalju meres ja wahwas mees sõjas.*

Seljumata seisab kalju meres; ta kõige wägewam
 lainetaja woog ei liiguta teda paigast. Taewani purskaja
 waht ja tagasi wirutatud wooleid mürisewad ilmaaegu ta
 wasta; nende põlew wiha ja uimane turtsumine ei aita
 midagi. — Nõnda teeb wahwas sõjamees pealekippuja waen-
 laste wäekanguse häbits. Tema käewarre wõimus, tema
 waimu kõrgus ja järelemõtlemine on niisama selge ja kindel,
 kui tema wahvus. Mendega wõib ta kõik waenlaste löögid
 kõrwale saata, millega nemad enese ära wäsitawad ning
 wastawõitleja wahwuse ja kindluse ilmsiks teewad.

33. *Karjapoiss.*

S. Surt.

Tulge kofku, küla lapsed,
 Karjas käijad kaswanditud!
 Tahan teile lugu laulda,
 Ime asju ilmutada.

Karjapoiss on kuningas,
 Suure walla walitseja,
 Palju pere pidaja,
 Kuldse krooni kandaja.

Kõrgel pealae kohal,
 Taewa Taadi toassa, —
 Seal on tema kuldne kroon,
 Väike tema pea ehe.

Mäe kingud, mätta otsjad,
 Need on tema tüma troon;
 Siit ta walda walitseb,
 Käsju-jalgu juhatab.

Trooni ümber, ligi, kangel,
 Rohke rohu kandja maa, —
 See on tema kuningriik,
 Alamate asu-paika.

Alamaid on arwamata:
 Kiresed ja karesed,
 Sulekandjad, sarwefandjad,
 Mitmet moodi nullikad.

Igal alamal on amet,
Tarkust mööda tallitus;
Utekesed ullikesed
Jäänud aga jauta.

Sarwilised situkesed,
Hallikarwa habenikud, —
Need on tembu-tegijad,
Põksimise kunstis kuulsad.

Vinnukesed lepikusja,
Need on rõõmsad laulumehed;
Mullikad on mooskandid,
Kaelas kellad, kuljused.

Ministreid on tal ka mitu:
Pika, Paka, Krants ja Tuks;
Need on tublid riigi toed,
Tapeluse toimetajad.

Mis küll teewad hani hulgad?
Mis küll teewad pardi parved?
Sõitwad, sõuudwad merda mööda,
Püüdwad kalu kauniste.

II. Psalmid.

34. Tark harakas.

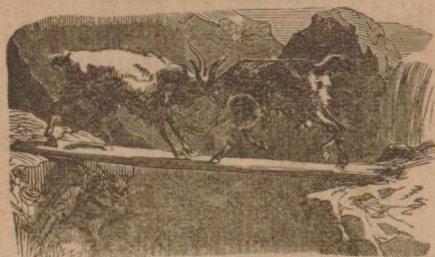
Tulisel heina ajal, kui wet metsast kusahilt saada ei
olnud, leidis harakas heina saadu äärest wee lähkri. Ta katsus
jeest juua, aga oma lühikesel nokaga ei saanud ta wett kätte.
Ta nokkis wastu laudu, aga need oliwad liig paksud. Siis
katsus ta lähkert ümber wisata; selle tarwis oli ta jõuud jälle
kasin. Seal tuli tal targa järelemõtlemise läbi hea nõuu.
Ta kandis wäikeid kiwa kocku ja wiskas neid nii palju lähk-
risse, kuni see hakkas üle jooksuma. Müüid wõis ta oma
janu kustutada.

Ära wäsi õppimise juures ära, kui ta sulle ka ei tea
kui raskest lähleb; lõppeks pead sa ometi ette seatud mär-
gile jõuudma.

35. Raks sikk.

Raks sikk juhtus metsas sügawa jõe peal kesk kitsast
purret teine teise wasta; üks tahtis ühele, teine teisele poole
jõge minna.

„Tee lahti!“ hüüdis esimene.

„Taga paremaks,“ kiiendas teine. „Mine sina tagasi ja lasse mind üle, ma olin enne purde peal!“

„Sul ei ole meelt peas?“ vastas esimene, „ma olen kaskkorda nii wana kui sina ja peaks finule teed andma? Ei ilmasgi!“

Nende waidlemine läks ikka suuremaks; kumbgi tahtis esimene olla ja nõnda tõusis riiust tüli ja tülist taplus. Nad hoidsiwad omad sarwed ette poole ning pössiwad teine teist tubliste. Raskest kompsimisest kaalusiwad aga mõlemad purde pealt kõrwale, kukkusiwad alla sügawasse wette ja peasesiwad seal suure waewa ja tööga jõekaldale.

Kaks kõwa kivi ei tee millasgi head jahu.

36. Jänes ja rohutirts.

Jänes ja rohutirts ajasiwad sellest juttu, kumb neist küll wõidujooksus teine teisest ette saaks. Nad wõtsiwad nõuiks proowi teha ja seadsiwad ühe kauge mäe eesmärgiks. Jänes mõtles: „Sinust saan ma pea mööda, tunnen oma tergeid jalgu, millega ma ju mitu korda jahikoera eest ära lippasin!“ Nõnda iseenesega rääkides ja mõteldes, et weel aega küllalt oleks, heitis ta maha ja jäi magama. Rohutirts aga, kes oma nõrka jõuudu tundis, hüppas ühelhoobil ilma kinnipidamata edasi ja sai just mäe otsa, kui jänes unest üles ärkas. Kui ta teda seal nägi, kahetses ta wäga, et ta magama oli jäänud, aga kahetsus tuli nüüd liig hilja.

37. Tööhobune ja sõiduhobune.

Tööhobune ja sõiduhobune käisiwad üht ja sedasama teed. Tööhobusel oliwad raskeid kotid peal, sõiduhobune pidas lustijõiu. „Wõta üks jagu mu wantrilt oma peale,“ ütles tööhobune sõiduhobusele wasta, „ma löpen selle raske koorma alla ära.“ — „Mis sa wõel tahad,“ kostis sõiduhobune, „te

tööhobused olete koormakandjateks loodud; minu ilus firge teha saaks seeläbi ära teutatud. Tass! aga edasi, küll ta läheb!" — Digades ja norus peaga tõttas tööhobune edasi, aga tütt maad eemal langes ta korruga maha; ta oli furnud. Müüd tuli töömees, wõttis sõiduhobuse ja pani kõik koorma tema peale; siis tõmbas ta ära lõppenud looma naha seljast ja pani ka selle sõiduhobuse peale, et see nüüd weel suurema koorma al ägas kui enne tööhobune.

38. Melekas ja mesilane.

Melekas istus jõe ääres lepa otjas. Seal nägi ta al wee sees mesilase, kes surmaga wõitles, sest ta oli met korjates jõkke kukkunud. „Waene loomake!“ ütles melekas haleda südamega, „kuidas oled ja wette kukkunud? Dota, ma tahan sinule laewa saata, millega sa ennast wõid peasta.“ — Nende sõnadega kiskus ta lepa küljest lehe ja wiskas ta alla mesilase kätte. Mesilane ronis lehe peale, ja kui ta omad tiivad jälle ära oli kuitatanud, lendas ta tänades oma mesipuu poole.

Mõni päew peale seda korjas seesama mesilane metsa ääres met. Seal nägi ta tütti, kes praegu püüfiga tema peafija peale sihtis. „Siin wõin ma tänulik olla,“ mõtles mesilane, lendas ruttu tütti juure ja nõelas temale walufaste sõrme. Püüfi pauk käis küll ära, aga suure walu pärast oli tütt kõrwale lastnud ja melekas lendas metsa.

39. Siir ja löwi.

Löwi magas oma toopa suu ees; ta ümber pidasivad hiired lustimängu. Üks neist oli praegu kalju peale roninud, kukkus sealt maha ja otsekohelt löwi peale, kes teda üles ärkades oma käppade wahel haaris. „Oh,“ palus nüüd wäike loom, „heidat armu mu waele peale! Ma ei ole sind mitte meelega tahtnud pahandada, mu jalg komistas ja ma kukusin kalju pealt maha. Mis kasu wõiks sul ka minu surmast olla? Jätat mind elama ja ma tahan su wastu kõik oma eluaeg tänulik olla.“

„Kasi minema!“ ütles lõvi ja lastis hiire metsja hüpata. Ühtlasi aga mõiles ta naeratades: „Tänulik olla! Noh, seda ma tahaksin ometi näha saada, mil wiisil hiir lõwi vastu tänulik mõiks olla!“

Mõni aeg peale selle jookkis seesama hiir metsja mööda ja otsis teri; seal kuulis ta korraga lõwi hirmsat mõiramist. „See on hädas!“ hüüdis ta ja ruttas sinna paika, kust mõiramine tuli. Ta leidis lõwi kõwa võrgu sees finni, mida kütt metsja oli seadnud, et temaga suuri metselajaid püüda. Nõõrid olivad ennast nii kunstlikult lõwi ümber finni määsinud, et tal hammaste ega käppadega mõimalik ei olnud, neid katti kiskuda.

„Kannata natuke, mu sõber,“ ütles hiir, „siin mõin sinule abiks olla!“ Ta jookkis ligi ja näris ruttu nõõrid katti, millega lõwi esimesed käpad kammitšas olivad. Nendega kiskus lõwi terve võrgu puruks ja oli nõnda tänuliku hiirelese abiga oma elu peastnud.

40. Rebane ja kurg.

Rebane kutsus kord kure omale mõersiks. Söök toodi laua peale, aga nii laasil taldrikutega, et kurg oma pika nokaga mitte midagi kätte ei saanud. Ta tundis nüüd küll ära, et rebane teda petnud, siiski ei annud ta sest mingisugust märku, waid kiitis rebane üliwäga lahtet wastuwõtmist ja palus teda jumalaga jättes tulewaks päewaks oma juure mõersiks.

Teisel päewal oli rebane aegsaste platsis ja ootas pikki filmi söömaega, sest ju wärawas olivad talle kalli roa lõhnad vastu tulnud. Kurg oli ka kõik teha lastnud, mis targad kokad maa peal teha mõisid. — Söömaeg tuli kätte ja rebane limpsas keelt, aga wõtku äpardust! kõik road toodi kitsa kaelaga pudelite sees laua peale.

„Noh, wa'a kallis,“ ütles kurg, „ära häbene süüa, tee nagu oleksid ja kodus.“ Nende sõnadega wõttis ta oma pika nokaga ühe prae tüki teise järele pudelite seest wälja ja sõi ära. Rebane nuuskis küll ka pudelite ümber, aga ta ei saanud midagi kätte. Mees pidi tühja kõhuga koju minema ja kahetses nüüd wäga oma heilest paha naise.

41. Mees ja karu.

Üks mees, kes üksi metsas elas, oli noore karu kaswatanud, keda ta söögi ja lõögiga nõnda taltsaks oli teinud kui koera tuttika. Ta püüdis metsas lüüa, kandis puid ja wet tuppä, waatas maja järele ning tegi kõiksugu muud tööd.

Ühel suwisel päewal oli wanamees muru peal maha heitnud

„Päewa paistel puhkamaie,
Leiba luusse lastemaie.“

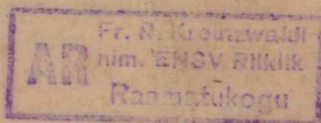
Ta kõrwal istus karu ja ajas kärpseid ära, kes hulga kaupa wanamehe kallale tikkusiwad ta und segema. Iseäranis äritas teda üks kärbes; ju kümme korda oli ta teda ära ajanud, aga sõge loom tuli uuesti tagasi.

Kui ta jälle magaja otsaesise peale maha lendas, mõmises karu täis wiha: „Dot, oot, ja südametäitja, ma tahan sind õpetada, kuidas minusugust meest narritakse!“ wõttis kiwi, sihtis hästi ja kärbes oli walmis, aga temaga ühes ka wanamees

Üks wanaõna ütleb: „Kuida lüü, nõnda laul,
ja teine: „Parem karta kui kahetseda.“

42. Tark hiir.

Hiir tuli augusti wälja ja nägi seal lõksu seisma. „Ennäh,“ ütles ta, „seal seisab lõks! Oh te kawalad inimesed! Seadnud kolme pilpa najale raste teilisikiwi ülesse ja pannud ühe pilpa külge tükkise pekki; seda riista nimetawad nad nüüd hiirelõksuks. Kena küll, kui meie hiirekesed targemad ei oleks. Meie teame aga wäga hästi: nõnda pea kui peki külge puudutakse, prantsi! langeb kiwi maha ja lõõb maia hiire puruks. Minge metsa, ma tunnen teie kawalust!“

„Aga,“ rääkis ta edasi, „peki lõhna nuusutamine üksi ei wõi ju kahju teha. Paljast nuusutamisest ei wõi kellegi lõks kinni kukkuda. Ka on mul peki hais üle kõige asjade armas. Matuke pean ma sest magusast lõhnast ninasse tõmbama.“

Ta jookkis lõksu alla ja nuusutas pekki. Lõks oli aga väga õrnalt üles seatud; waeralt puutus ta ninaga peki külge, prantssti! kukkus ka kiwi maha ja löi maia hiire furnuks.

43. Ära usu hundi juttu!

Rahwa laul.

Kits läks kiideldes mäele,
Hunt läks hoobeldes järele:
„Tule mulle, kitskene!
Ma teen uued ummiskingad,
Alla absatid purased,
Peale seon siidiriimad.“ —
Lind aga laulis lepikusja:

„Ära usu, kitskene,
Ära usu hundi juttu!
Hundil on need hullud jutud,
Karul on kõned kawalad.
Oma naht on ummiskingad,
Weri alla absatimed,
Sooled peale siidiriimad.“

44. Hunt, sokk ja kapsad.

Üks mees pidi hundi, sokku ja korwi täie kapsaid üle jõe wiima. Aga wene oli nii wäike, et ta neist korraga ühe ainsa peale wõis wõtta. Esite mõtles ta: „Kõige sündsam oleks, kui ma hundi enne üle wiin, muidu wõiks ta mul sokku ära murda. Hundi lobja peale wedades nägi ta aga sokku nii hiilgawate silmadega kapsaste peale wahtiwad, et ta ruttu ümber pööris, hundi kapsaste juure jättis ja sokuga üle jõe minema tõttas. Mees oli selle targa nõuu üle väga rõõmus ja naeris hundi paha meelt, kes tufasel näol sokust lahkus ja kapsaste peale jugugi ei waatanud. Siinamaani läks kõik hästi. Aga kui mees teist korda üle tahtis sõita, tuli uus peawalu. „Wõtan ma hundi kaasa,“ ütles ta, „siis pean ma ta kitse juure jätma, kui ma kapsaste järele tulen, ja ma tean, mis siis sünnib. Wõtan ma aga kapsad ja jätan hundi ootama, siis sööb tige sokk tõeste nii kaua mu kapsad ära, kuni ma hundiga teel olen. Mis ma mehike nüüd tahan teha!“

Mehel oli hea nõuu kallis. Snimefi ligidal ei olnud, kõifi ka mitte; muud midagi kui pidi nõuu leidma. Lõppeks hüüdis ta: „Käes ta on!“ ja waata, nõuu oli hea, sest korrapärast ja nii, et keegi teisele kahju teha ei wõinud, wiis ta oma woori üle jõe. — Kes wõib teist ütelda, kuida see sünnis?

III. Jumal ja inimene.

45. Jumala sõna.

M. Kõrber.

Taewa and on Püha kiri,
Kõige ülem warandus,
Kallim hõbedast ja kullast,
Hinge ülem rõõmustus.
Hinge manna, elu wesi,
Magusam kui kärjemesi,
Sellega kui mõõgaga
Wõitlen, wõidan ikka ma.

Ei mind kuri ilm saa petta,
Kel nii petis libe keel,
Ei saa waenlane mind wõrku,
Kel nii kawal, tige meel;
Ei saa minu nõder liha
Mulle iial kahju teha,
Kui see waimu mõõk mu kae —
Seega wõidan iga päe'.

46. Hea südametunnistus.

Fr. Brandt.

Kes ikka truu ja õiglane,
Ja elab wagaste,
Ja õige tee pealt kõrwale
Ei lähe iialge,
See õitseb nii kui roosipuu
Seal jõe kalda peal, —
Ta süda rahul — laulab juu,
Ei tunne kurbdust teal.

Nii läheb ala lahkest
Päew päewa järele
Siin — kunni elu õhtuke
Kord jõuab temale.

Siis läheb rahus magama,
Käed pannes rinna peal,

Ja tõuseb ükskord rõõmuga,
Kui hiiuab ingli heal. —

Kes aga kurja armastab
Ja mängib patuga, —
See tehku, mis ta iial teeb,
Ta süda rahuta.

Tuul wälja peal, lehtpõesa al
Teeb hirmu kabinat;
Ja kõiges ilma elus tal
On kartust, wabinat.

Ta kuuleb kurja-waimu healt
Ja selle tahtmist teeb;
Ta lahtub hoopis õigelt teelt,
Ja wiimaks hukka lääb.

47. Ema ja laps.

E. R. Linnutaja.

Waimukene, marjukene,
Jutusta mull' juhtumisi,
Awaraida awaldusti,
Mis ju filmad praegu nägid,

Kõrwad kuulsid kuulutusi,
Kuulutusi, kandelusi,
Ilma ime ilmutusi!

„Rõndsin, kallid memmekene,
 Mõõda rohilista rohtu,
 Mõõda põllu peidupeenart:
 Nägin noori näälikefi,
 Wahtra waibal olid talled,
 Walged talled, waiba lälled,
 Kulla karwa kullerkupud.“

Maimukene, marjukene,
 Kas ja muud ei mõistnud näha?
 Näälikestest põllu peenas,
 Rohu rohilisest rüpest
 Paistisid taewa Taadi filmad,
 Armu filmad, isa hõlmad,
 Wahtisid sind walwatelles.

„Räisin ka weel, memmekene,
 Mõõda lepast lepikuta,
 Kallist kase kaasikuta,
 Hallikad seal kohisefid,
 Puudes puhus tuule tuhin,
 Tuule tuhin, wainne wuhin,
 Laulsid linnud lahtet laulu.“

Maimukene, marjukene,
 Kas ja muud ei mõistnud kuulda?
 Puude kohin, tuule wuhin,
 Lepa linnu lahted laulud
 Olid taewa Taadi healed,
 Kutsujised, ütlemised:
 Laps, ma näen sind igas paigas.

48. Kolmel wiisil räägib Jumal.

1. Kolmel wiisil räägib Jumal. — Sa tunned piibli-raamatut. Jumala pühad mehed on ta kirjutanud, püha Waimu ajamise läbi. Tuhat tunnismeeft wõib ette astuda, et see nõnda on. Inimeste juureft ei leidnud ma troosti; piibel rääkis mu wastu troosti sõnu; — liha ja weri katsusiwad mind halwale teole sundida, seal kutsus mind wäike piibli salm wägewaste tagasi; — maailma inimesed katsusiwad mind oma wägewa wõimusega õige radade pealt kõrwale pöörata, seal leidsin ma troosti Jumala kofutawast sõnast: „Da Jumal minuga, kes wõib mu wasta olla?“ — Jumalikust kasust ekfitatud, kõndisin ma kord pimeduse piiridel, seal tegi Jumal mu filmad lahti: „Sa, inimese laps, saadad enese ise õnnetuse fisse: Mis aitaks, kui sa kõige maailma wõidakfid ja saakfid ometi kahju oma hingele!“ — Ma nägin surma oma ees seisma ja mu hing wärises; seal kuulsin ma jälle neid jumalikka armu sõnu: „Ma annan omastele igawese elu ja keegi ei pea neid mu käest ära kiskuma.“ — Sel wiisil räägib Jumal meiega piiblis. Oh, kui meie jeda ikka kuuleksime ja tallele paneksime!

2. Kolmel wiisil räägib Jumal. — Sa tunned jüdam e tunnistuft omas rinnas. See räägib waljuste kui pikse

mürin ja wälgu löömine; tema film tungib sügavamale kui inimese film; ta trotsib ähwardawat mõõka ja hoiatab find kangemaste kui ähwardaja surm; ei ole ühte peidupaika, ei ühtegi sala kohta, kus see Jumala rääkimine ju kõrwa ei puuduks. — Väle wõib tuhat tunnismeeft ette astuda. Inimeste juurest ei leidnud ma oma hea töö eest tänu, aga mu südametunnistus oli rahul; maailm wõttis mu heategu pilgata ja hukka mõista, mu seestpidine kohtumõistja aga kiitis seda armsa sõnadega; — ma nägin patuste kergemeelelist warju-elu ja see oli mu filmale armas näha, aga mu seestpidine sõber hoidis mu nõrka südant nende wõrkude eest; ma olin selle üle mures, et kõik head asjad, mis ma ette wõtsin, nii pikkamisi edasi jõuudsiwad, seal ütles mu seestpidine Jumala heal: „Sinu oma on tahtmine, aga Jumalast tuleb õnnistus; kui sa aga truuste tahtsid, siis sa ju tegid, mis kohus oli, sest mina, sinu Jumal, olen seda näinud.“ Oh, kui meie ka seda healt ikka kuuleksime ja tähele paneksime!

3. Kolmel wiisil räägib Jumal. — Oma tegudes näitab ta ennast üles. Mis ühe terve rahwa ehk iga üksiku inimese elus sünnib, see räägib jumalikust olemisest meie wasta. Loomad meie ümber räägiwad meile omaft Loojast, Ülespidajast ja Walitsejast iga filmapilk pikki kõresid. Sõber, waata taewast ja waad enese ümber! Hommikust õhtuni, kõige kõrgematest tähtetest kõige madalama ussini tolmu põrmus, — selge sõnaga räägib seal Jumal ju wasta: „Mina olen wägewus, tarkus, heldus! Toeta ennast minu najale, ja mullast sündinud laps, siis pead sa suur olema!“

49. Olge sõna täitjad ja mitte üffi sõna kuuljad.

Waja peremees luges ühel päewal oma naesele ja lastele piiblist ette. Kui ta juhi need sõnad ära luges: „Kes üht niisugust last wõtab minu nimel, see wõtab mind wasta“ — waata, seal seisid waene kahkja aastane poisike, kellel enam isa ega ema ei olnud, kerjates läwe peal. Mees pidas lugemises kinni, waatas oma naese otsa ja ütles: „Maene, kas sa mõistad?“ — Seega tahtis ta ütelda: „Aa lase meid üffi sõna kuuljad ja lugejad, waid ka sõna täitjad

olla!" Naene mõistis ja kostis: "Sumala tahtmine sündigu, tehkem kuidas kirjutatud seisab!" — Nad kutsusiwad waese lapse tuppa ja wõtsiwad tema rõõmuga wasta, hoidesiwad teda kui oma last ja õpetasiwad temale kõike head.

50. Kuningas ja piiskop.

Üks pagana kuningas lastis ühe jumalakartliku piiskopi oma ette tuua ja nõuudis ta käest, et ta Kristiusu ära salgaks ja ebajumalatele ohwerdaks. Piiskop wastas: "Mu auulik kuningas, seda ei tee ma ilmas!" — Seal sai kuningas wihaseks ja ütles: "Kas sa ei tea, et mul meelewalgus on sind ära tappa? Üks sõna minu suust ja su elu on otsas!"

"Seda ma tean," kostis piiskop; "aga luba minule enne, et ma sulle ühe loo ära räägin ja ühe küsimise ette panen. Ütleme, keegi sinu sulastest sattuks su waenlaste kätte ja nad nõuaksiwad tema käest, et ta sind ära annaks; kui sinu sulane aga otsani truutuks jääks, wõtaksiwad teda su waenlased, tõmbaksiwad ta riided seljast maha ning ajaksiwad tema enesest fiis ära. Ütle, mu kuningas, kui su truud sulane nüüd nõnda teutatud su juure tuleks, kas sa ei annaks temale oma kõige paremad riided ja ei püüaks ta häbi auuga ta jutada?"

Kuningas wastas ja ütles: "Tõsi küll; aga kuidas puutub see fiia ja kas on see sündinud?"

Nüüd kostis waga piiskop: "Waata, sa wõid mind ka paljaks teha mu ilmalikust kätte ja mu ihu riisuda. Aga mul on Issand, kes mind uueste igaweste riidetega katab. Kuidas wõin ma fiis oma elu nii kalliks pidada, et selle eest oma truudust Issanda wasta ära müüaksin!"

Seal hüüdis pagana kuningas: "Mine! Su elu olgu sulle kingitud."

51. Hoia omad meeled.

Fr. Brandt.

Hoia omad meeled
Kurja mõtlemast,
Ja kõik ihu liikmed
Pattu tegemast.

Hoia oma keelt sa
Kurja rääkimast,
See toob pahandusi,
Rikkub rahu tõest.

Hoia omad filmad
Seda nägemast,
Mis siin suures ilmas
Eksitab sind wast.

Hoia omad kõrwad
Paha kõnetest,
Pööra nad ka kõrwal
Kõpu laulu eest.

Hoia omad käed
Kurja tegemast;
Teise oma näed,
Seda kiskumast.

Hoia omad jalad
Räimast kurja teed:
Et kus iial lähed,
Räiksid õiget teed.

52. Parema kingadeta kui jalgadeta.

Maene mees kõndis pikka teed, ja et ta nii nõuutas ei olnud, omale saapaid osta, käis ta palja jalu. Teraw kruus torkis ta tallaalaseid waluksaste, ja ta nurises Jumala peale, et ta teda nii waeleks oli loonud. Seal nägi ta korrage tee ääres mehe, kellel mõlemad jalad puudusiwad. See tegi ta targaks. „Minu kaebamine oli jõledus,“ ütles ta, „sest mis olen ma sellest mehest parem, kes siin waewast wiisi nagu uss ühest kohast teise ronib!“ — Ta langes põlwili maha, palus oma pattu andeks ja astus siis jahulise jüdamega edasi. Pea oliwad ka ta jalad nii ära harjunud, et ta ilma waewata oma teed wõis käia.

53. Diógenes.

Greeka maal elas kord tark mees, nimega Diógenes, kellel mõnesugused imelikud harjunud wiisid ja mõtlemissed oliwad. Ta arwas ka, et inimene seda õnnelikum on, mida vähem ta oma elu ülespidamiseks pruugib; ta ei elanud seepärast mitte majas, nagu teised inimesed, waid suures waadis. Kuningas Aleksander suur, kes temast palju oli kuulnud ja ette ära teadis, et Diógenes tema juure ei tule, wõttis kord waewaks, seda imelikku tarka ise waatama minna.

Diógenes oli parajalt oma waadi ees pikali ja soojendas ennast päikese paistel, kui Aleksander oma uhke ülematega, kes kullas ja sammetis särasiwad, ta juure tuli. Kuningas mõtles: „Küüd ta tõuseb tõeste üles ja tuleb mulle wastu.“ Aga Diógenes jäi pikali, nagu ei oleks kuningat maa peal

olemasgi. Kui kuningas seda täff aega oli waatanud, ütles ta: „Diógenes, ma näen, sa elad halvaste ja käid waeses riides; palu mu käest midagi, mis ma sinule pean andma!“ — „Mulle ei ole midagi tarwis,“ kostis Diógenes, „tahad sa aga minule suurt meelega teha, kuningas Aleksander, siis astu päikese eest natuke kõrwale, et ta kiired jälle lahkest mu peale wõikfiwad paista!“ — Seal tundis Aleksander ära, ta ühe mehe oli leidnud, kes ei raha ega kallid riideid ei sowinud, waid wähega rahul oli, ja ta ütles: „Tõeste, kui ma mitte Aleksander ei oleks, siis soowikfin ma Diógenes olla!“

IV. Ilusal kewade ajal.

54. Kewade tulemine.

M. Körber.

Üks lind, see lendas siit ja sealt,
Ja tõstis haled't healt:
„Kust leian, lind, nüüd terakest,
Et täidan kõhufest!“

„Oh talwe külm, sa walimees,
Nüüd suren ma su ees;
Mul pole peawarjufest,
Ei ühte terakest!“

Siis päike kuulis ülewalt
Küll linnukese healt,
Ja paistes külma kautas,
Kõik lume sulatas.

Nüüd rohi jälle haljendas,
Ja mets ka pakatas;
Kõik linnud laulsid rõõmsaste
Said süüa rohkest.

55. R ü n d j a.

J. W. Sannsen.

Üht rõõmuft elu elan ma,
Mul mure tundmata;
Ma olen rahul sellega,
Mis teenin waewaga.

Seft teen ma lauldes oma tööd
Ja elan mureta;

Kõik rahulised minu ööd,
Ja magus hingata.

Käi, Küt ja Punu, wao peal,
Seft põllest tuleb leib! —
See jalg on ikka õigel teel,
Mis adra taga käib.

56. Kewade and.

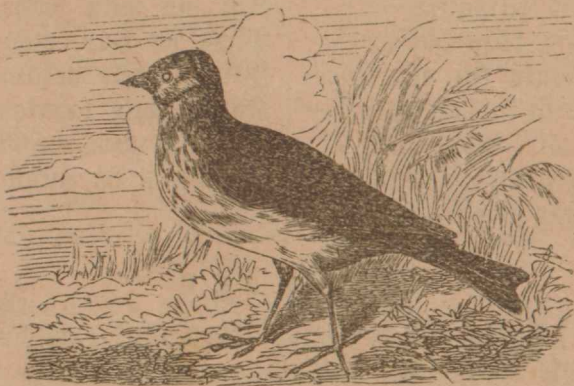
L. Koibus.

<p>Noor pehme õht' mull' kõrwu kostis: „Oh tule, laps! Kuis seista sündis Sul nukral meesel lugu oll! Noor kewade ju jälle tulnud, Gulk õisi sulle kaasa toonud — Tall' läki vastu õhinal!”</p>	<p>Ja kuhu nüüd end pean peitma! Noor kewade mull' õiewihma Täis-käsil päha kalkanud! Et weel nii palju õnne näeksin, Nii palju õisi näha saaksin — Kes oleks seda uskunud!</p>
--	--

57. Tulnud.

L. Koibus.

<p>Nüüd õuue, õuue! Wäljad Ja metsad lehkawad! Kõik mäkingud haljad, Al õitšwad maasikad! Mu süda, wõidu hüüa! Paul taewa poole püüa Sa linnu healega!</p>	<p>Sind päitse terad wõitnud Ju mure paelte seest, Su ümber õhud kõitnud Nii kindlat sõlmekest! Paul, üles, üles püüa, Maailmal' teadust hüüa: Ta tulnud, kewade!</p>
--	---

58. Lõuke.

M. Kõrber.

<p>Oh lõuke, oh linnuke, Seal kõrges ülehel: Kui kena sinu healeke, Kui rõõmus sinu meel!</p>	<p>Oh lõuke, oh linnuke, Mis ajab laulma sind? Sa tänad Loojat, kallike, Kes heldest' jõodab sind.</p>
--	---

Oh lõuke, oh linnuke,
 Baat' sinust õpin ma,
 Et pean Doojat rõõmsaste
 Siin kiitma, tänama.

Oh lõuke, oh linnuke,
 Sul lõpeb üksford heal, —
 Ei minul lõpe iialgi,
 Ma laulan taewas weel.

59. Karjane.

M. Körber.

Ma olen wäike karjane,
 Mull' loodud laulja keel,
 Seft laulan nagu lõuke,
 Ja rõõmus minu meel.

Kui waatan taewa ülesse,
 Siis tuleb meelde see,

Et seal on hea karjane,
 Ma tema talleke.

Sind, kallis taewa karjane,
 Ma tänan südamest,
 Et hoiad, kaitjed heldeste
 Mind, oma tallekest.

60. Lauulu wägi.

Wana kannel.

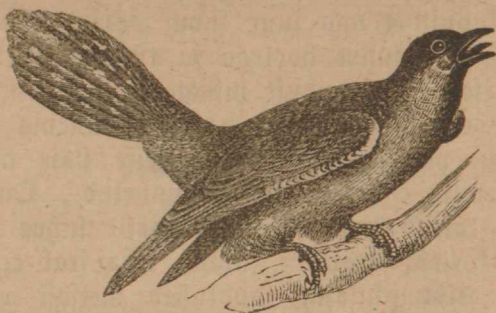
Kui mina hakkas laulamaie,
 Bijut sõnu pildumaie:
 Laulan ma mere mäeksa,
 Mere kiwid kilingiksa,
 Mere põhja põrandaksa,
 Küll on laulu kui ma lasen,
 Küll on wiisi kui weeretan, —
 Ega ei kustu kuke a'ani,
 Puudu ei poole päewani,
 Ennem lõppegu lõhmused,

Ennem kadakad kadugu,
 Ennem waherjad wangu,
 Kui mu heali lõppenessa,
 Kui mu wiisi wähenessa!
 Mets on hele, maa on kume,
 Pill on hele pedakane,
 Kannel hele kadakane,
 Seledam weel minu heali,
 Kumedam on minu kurku.

61. R ä g u.

1. „Kukku, kukku!“ hüüab kägu ilmlõpmata puu otsast, nagu tahaks ta ütelda: „Tule ometi ja waata, mis mees ma olen!“ — Di moosetikanti, kes ennast nii wäekaua näha pakub! Noh, astume ligemale, eks me siis näe, misjugune kentsakas loom ta õige on.

Waata, seal lendab ta meie ees ikka ühest puust teise. Ta on peaaegu tuikeise suurune; selg ja küüned on tal ühte wiisi hallid, rind ja kõhualune walge, mustja-tumedate kriipsudega. Tema saba on pikem kui kõik ta keha ja walget täpilist kirja. Jalad, mille warwastest kaks ette ja kaks taha poole

K ä g u.

seisab, on ilusad kollased; noff on väike ja õrn. — Noh, oma sulgede ilu pärast ei oleks tal just asja nõnda suurt kära teha. Aga seda ilusam ja kunstlikum võib ehk küll tema pesa olla?

2. Kevade ajal, kui kõik linnud kaugelt sojalt maalt meie juure tagasi tulevad, siis teeb kagu oma naesega ühe kentsaka tembu ära. — Siidisabad, kimitikutajad ja teised väikesed linnud ehitavad omale suure hoolega pesi. Nemad kannavad sammalt, kõrvi ja villu kokku, et poegadele soe ja pehme ase saaks. Lõppeks röömustavad nad omast tööst ja munewad omad väikesed munad pesasse. Kagu ei ehita omale mitte pesa; selle töö arwab tema ilmaaegu olema; ümberlõikimine on tal armsam. Näeb ta väikese linnu pesa, siis hüüab ta kawala healega: „Kukku!“ ja tema naene naerab, kas pikali. Väike lind lendab pesast ära; ta tahab karastujeks weel mõnda magusat suutäit otsida ehk jõe ääres oma janu kustutada. „Kukku!“ hüüab seal jälle kelm kagu. Tema naene tuleb ruttu pesale, wiskab mõned väikese linnu munad pesast wälja, muneb oma muna jisse ja lendab siis ära. Väike lind tuleb ja ei teagi, et wõeras muna tema pesas on. Ta auudub hoolega edasi ja on oma väikeste poegade pärast juba röömus.

3. Väikse linnu pojad tulewad munadest wälja, noor kagu ka. Tema päris wanemad aga ei mõtlegi enam ta peale. Väikesed kasuwanemad toidawad nüüd teda, kui oleks ta nende oma laps. Nad ei jäta teda maha, kui ta ka wahel ruumi puuduse pärast nende eneste poegadest mõne pesast wälja lükkab. Sumal on neid selle ameti peale seadnud ja seda nad ka truuste täidawad. Tuleb suur kasupoeg pärast pesast

wälja, siis ruttawad ka weel teised linnud wäikestele kasuwanematele appi, et aga suur loom nälga ei peaks nägema. Seda teewad nad suure hoolega ja rõõmsa meelega nii kaua kunni kagu ise omale toidust mõistab otsida.

4. Wõera pesasse paneb wana käuema ikka üheainsa muna; mõne päewa pärast jälle teise sisse ühe ja nõnda edasi, kunni wiis ehk kuus muna munetud. On kõik munad paigal, siis elawad ema- ja isalind jälle lahus. Paks mets on siis käu korter; inimene juhtub teda seal aga harwa filmama. Et selsamal ajal raudkullid metsast wälja tulewad põlbude peale ja elumajade ligidale linda ja kanu riisuma, sellest on rahwa seas jutt tõusnud, kui muudaks ennast kagu peale Jaanipäewa kulliks. See jutt ei ole muud, kui rumal ebausf. Ka ei too kagu õnnetust, kui ta kewade rohdaeda tuleb; sest seal elawad ka sagedaste need wäikesed linnud, keda Jumal omas tarkuses noort kagu kaswatama seadnud. Kagu on üks neist kõigetulusamatest lindudest; ta ei wõi oma õrna noka ja wäikeste jalgadega kellelegi kahju teha. Hommikust õhtuni puhastab ta metja kahjulikuid tõukudest, mardikatest, liblikutest ja kärbestest, kes ta ainus toidus on. Sellepärast on ka mõnel maal selle peale karistus pandud, kui keegi seda kallist ja tulusat lindu kinni püüab ehk püüfuga maha lafeb.

62. Wõilill.

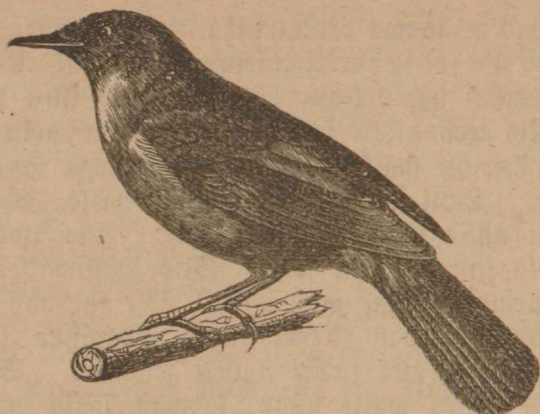
1. Kui maapind kewadel haljaks läheb, siis on ka wõilillid wäljas ja läigiwad kui kuldnööbid rohilise rohu peal. Karjane näeb neid hea meelega oma karjasööbil. Lehmad söowad seal neid heameelega, ja wõililli wiha piim muudab ennast lehma kõhus rammusaks ja magusaks lehma piimaks ümber. Sealt tuleb pärast wõi ja juust. Sellepärast kannab siis ka wõilill oma nime täie õiguslega. Lapsed tunnewad sellest ka iseäranis suurt rõõmu, wõilillesid korjata, et nendega naerdes katjuda, kes neist oma eluajal kõige rohkem wõid sõõnud. Weel suurem rõõm on neil, kui wõilill seemnes seisab. Kui laps niisuguse seemnenupu peale puhub, mis nagu mõni käharpa poisifene wälja näeb, siis lendab ta laiali, nii et õhk ümber ringi kui peenikese sulgi näib täis olema. Iga seemne küljes on wäikene peenikene wars ja warre küljes udujulgedest kroon. Nõnda wälja ehitatud lendawad nad üle kõige maailma laiali.

Uhed langewad heinamaa peale maha, teised tee ääre ja kolmandad lendawad üle jõe ja aia ning leiawad rohtaias aset. Mõned jääwad ka müüri peale kinni ehk langewad küla tänawasse.

2. Mis teeb nüüd see seemne, kui ta oma tuulereisi lõpetanud? Tal on wäiksed küünekesed, millega ta maa külge kinni hakkab. Tuul puhub siis tolmu peale, wihm kallab wet juure ja nüüd hakkab seemne tööle. Alla poole saadab ta esite kindla juure mulla sisse. Siis tungiwad igalt poolt peenikesed narmad järele, mis toidust sisse imewad ja ülesse wiiwad. Nüüd kasvab ülewal pool maapinna ligi wäike pärg rohilisi lehta, mis juure ümber seisawad. Siis näitab ennast lehtede wahel wäike nupp, kasvab õõnja warre otsas ikka kõrgemale ja lõõh wiimati ühel ilusal hommikul lahti; wõilill õitseb. See õis on mitmest sajast wäikesest õiekesest kokku pandud; ta näeb wälja, kui oleks ta mõni kena õiekülake. Ümberringi on rohiline plangi aed, wäikesed õiekesed on majad ja walge põhi, mille peale nad seisawad, kruusaga kaetud uulits. Selles õiekülas elawad wäiksed mardikad ja mesilased käiwad seal wõersits. Aga üksi hea ilmaga on küla warawad lahti: tuleb õõ ja wihmasadu, siis on nad kõwaste kinni. Siis jääb sinna ka tihti mõni kärbes jääb öökorterisse ja ei lahku hommikul enne külast ära, kui oma südant magusa suurusega kinnitanud.

| 63. Döpi.

Sa oled ehk ju mõnda soojamaa metsadest kuulnud ja ehk ka mõnikord ju soowinud, nende al kõndida. Tõsi on see küll, et madude, tiigrite, sääskede ja mõne muu paha asja kõrwal sooja Aafrika ja Ameerika metsades mõnda head ja ilusat asja leida on, nõnda kui uhkeid palmipuid, kirjuid papakoisid, wäikesi kolibriid, kentjakaid ahwisid ja muid loomi, kellest meie metsad midagi ei tea. Neil puudub seal aga ka palju, millest meie rikkad oleme. Armast kewade aega, kus kõik loom talisest unest üles ärkab, seal ei ole, waid ühesugune palaw suwi ehk märg wihmaeeg. Meie pealaulikut döpiikut otisksid sa seal ka ilmaaegu. See lind teab wäga hästi, kui kaunis meie kewade on, seepärast tuleb ta iga kewade Aafrika maalt meie juure jälle tagasi. Kõik talw otja elab ta seal soojal maal; ta kuuleb lõwi mõiramist, näeb palmipuu kroonistid ja hüppab õitsewa akaatsiapuu oksade peal, ei

Ööpik.

tunne seal lund ega külma. Ja siisgi ei jää ta sinna, siisgi ei ehita ta seal oma pesa, waid tuleb iga kewade seks meile, meid teiste lauljatega ühes röömustama. Ei ta karda pikka teed, waid rändab julgeste üle Wahemere, läbi terve Türgi- ja Wenemaa, kunni meie juure, kus ta oma mulluaastase korteri jälle üles otsib. Siin trööstib ta oma kalli lauluga iga kurba meelt ja paneb öitseliste südamed röömu pärast tufsuma. Teda nimetatakse seepärast öitselinnuks, siisastiks ja ka künnilinnuks. Seal lapsel on mitu nime.

Kes wõiks nüüd selle kuningliku laulitule midagi kurja teha? Kes wõiks teda hirmutada ehk pealegi ta pesa ära rikkuda? See ei oleks inimene, see oleks inetum kui mõni kuri loom. Kui meie seepärast ööpiku ehk ka mõne muu linnu pesa leiame, siis hoidkem teda ellaste, kui oma filmatera. Kes meile head teewad ja meie südant röömustawad, neile ei tohi meie kurja teha, muidu ruhtleb meid Sumal, kes kõik näeb, raskesti.

64. Moistatus.

(Kahejärgune sõna.)

Kui pime warjab laia maad,
Siis esimese sisse saad
Ja wõid seal puhata.

Mis lühitegest üle jõuudnud
Ja keskmisest ka mööda jõuudnud
See leiab teises aset.

Kui kewadise iluga
Sa lähed metsa fondima,
Siis laulwad mõlemad.

65. Lahkumine.

P. Jakobson.

Waisel õhtu õhu sõuudel
 Tuleb kuldne kewade,
 Süda paisub tema jõuudel,
 Rändaks üle mägede.
 Waat', kus udu orgu heidab,
 Villikesi ära peidab,
 Sealst iüüd läheb minu tee
 Kodu kohast kaugemale.

Jumalaga isa talu,
 Lapsepõlwe mängimaa!⁷
 Jumalaga, metsa salu,
 Jääge õitēma minuta!

Elu lõhnab tuhat lillest,
 Õhtub iga õilme küljest,
 Kuisub rõõmsa rändaja
 Üle mäe ja lageda.

Arm meid ifka hoiab kõiki,
 Olgu kaugel, ligidal;
 Taewas jaadab meie kaitki,
 Kes me fiin ehk kaugel maal.
 Küll ma ükstord jõuan jälle
 Sinu halja küngetele,
 Teretan sind rõõmuga,
 Lapsepõlwe mängimaa.

66. Kewadel.

K. A. Hermann.

Nüüd walju taime walitusus
 On laanest lahkunud,
 Ja kewadine kenadus
 Meil ehil lilled, puud.

Kus iial seisatab mu film,
 On ilu hülgamas;
 Nüüd kaunis, kosutaw on ilm,
 Ja kõik on kõndimas.

67. Isa seitsme tumma pojaga.

Ühel isal oli seitse prisket poega, aga kõik seitse oliwad tummad. Laste õnnetus waewas isa südant ööd ja päewa. Ta ei wõinud ära mõista, mispärast Jumal nii raske koorma ta peale on pannud.

Kord läks ta teise talusse oma armsa naabrile wõersiks ja wõttis kõik seitse poega kaasa. Neile pandi seal wõid, leiba ja met ette, mis wäga poegade meele pärast oli; Isa süda aga, kui ta oma rõõmsaid lapsi nägi, sai täis ahastust seepärast, et need prisked noored inimesed tummad pidiwad olema. Silmapisarad jooksiwad ta palgeid mööda maha ja ta õhkas taewa poole: „Oh, Jumal, mispärast olen ma seda ära teeninud!“ — Tema naaber, kes seda nägi, wiis ta natukeseks kõrwale ja ütles: „Ma näen su kurwastust selle üle, et su pojad tummad on. Aga ma ei pane seda õnnetust sugugi imeks. Kas sa siis enam sugugi ei mäleta, mis

sa noores põlwes waeste lindudega tegid. [Sa püüdsid wanad pesade pealt kinni, lõikasid neil keeled suust ära ja lasksid nad siis lahti. Nende pesad hukkasid sa igal kewadel ära ja suwel waewasid sa nende poegi. Seda sa wist weel mäletad? Meie sind küll keelasime, aga meie sõnu sa ei pannud miksgi. Waata, waesed linnud taewa al, kes enam Jumala auuks laulda ei wõinud, on su peale Jumala ees kaebanud. Seepärast on ta selle suure nuhtluse su peale pannud, et su lapsed sind armsa isa nimega ei wõi nimetada.“

68. Warblane.

J. W. Janssen.

Kes seda halliwati meest ei tunneks! Ehk ta küll oma paha tegude kõrwal ka wäga palju head teeb, siisgi on ta lindude seas igal pool uulitsapoisi nime al. Punased silmad ja jäme nokk peas, näeb ta justament nõnda wälja, kui ei hooliks ta tühja sest, kas temast head ehk kurja mõeldakse. Auust ja häbist ei tea ta midagi, ei waata ka ette, mis ta teeb ehk ütleb, waid kisendab tulles ja minnes laulab ka omal wiisil, aga nagu joobnud mees ilma noodita. Kas wiis ilus ehk inetu — mis tema sest hoolib? Uhke ei ole ta mitte, aga häbemata küllalt. Hall watt seljas, sedasama karwa püksid jalas, nõnda hüppab ta palja jalu, olgu pori sees, sõnniku peal ehk toakatuksel. Inimesi ei häbene ta niipalju kui sugugi, ei küsi ka kellegi käest luba, kuhu ta oma pesa teeb, kord katukse nurka, kord luukide ja simside wabele. Sagedaste wahib ta aknast sisse, nagu oleks tal hädaste tarwis teada, mis inimesed toas teewad. Kus ta just elab, sinna teeb ta ka oma pesa, olgu kuninga lossi ehk sandi urtsiku juures, üks puhas. Tihti on ta nii häbemata, et ta pääsukesed nagu kartlikud neiud nende pesadest wälja ajab ja ise sisse elama asub. Kas õige ehk ülekohus, mis tal sellega tegemist.

2. Süüa wõib ta nagu kaswaja karjapoisi, kelle suu alati peas jahwatab. Millal sa seda näed, et warblane ei sööks? Kõhuwalust, jooksjast, kõhast ja sulust ei tea ta iial midagi. Silmad keerlewad tal hommikust õhtuni peas, ja ta wahib alati ümber, kust midagi wõtta oleks. Tuleb teekäija kõrtsi juure ja raputab loomale teri ette, sedamaid

on warblane seal ja wõtab oma jau; teekäija sõimaku ja tapelgu, mis tema sest hoolib! Läheb külamees weskile, siis on warblane kui esimene matiwõtja juba warsi weski ukse ees wasta. Raputab perenaene kanadele teri ette, jälle on warblane naese lastega kohe käe pärast, otsib paremad terad enesele, ei ütle ka mitte: „Arge pange pahaks!“ waid palju enam sirtsu ta: „Ega need üksi teile pole antud, mina tahan ka, kas mõistate?“ — On sügisel nisud, hernerid ja kirsimarjad walmis, siis ei küsi warblane jälle mitte; „Kas tohin ehk ei tohi?“ waid wõtab, kui oleks nad aga tema pärast kaswanud; jah, mis weel hullem on, ta ei tule sel ajal mitte üksi, waid oma terwe suguseltsiga, ja seal tehku siis aiaperemehed, mis tahawad, hirmutagu, wisaku — kõik seksamaks korraks!

Nõnda on warblane. Nõnda on ta igal maal ja igas linnas, olgu Jurjewis (Tartus) Riias, Pärnus, minupärast wõi ka Saksamaal, kus sandid saia peawad sööma — aga wõta näpust! pole tihti jämedat leiba ka mitte — warblane ikka warblane. Siisgi näewad teda mõistlikud aednikud hea meelega oma majade juures, sest nii wähe kui ta inimese warast hoolib, nii wähe hoolib ta ka tõukude ja kahjulikude putukate elust. Ta on päris rööwel nende seas, ja kui teda ei oleks, meie õunapuud rohtaias oleksiwad mõnigi suwi otsa õunadest ja lehtedest paljad.

69. Oh sina wäike wärwuke.

Ühe wana Tartukeele laulu järele muudetud

Oh sina wäike wärwuke,
Ja sõgelane sirguke!
Sa kõik mu kirsimarjad sööd
Ja hernil' palju kurja teed.

Kui tuleks sa weel üksinda,
Noh, siis ma laseks sündida, —
Sul aga kaasas kälitsed,
Kõik sõsarad ja welitsed.

Ka korjad sa siis paremad
Ja jätad mulle pahemad.
Kui ajan juurest ära sind,
Siis aiateibas sõimad mind.

Kuisa eiteeks mull' palju head,
Ei otsa jätaks ma sul pead;
Sa aga ussa häwitad,
Mu wiljapuid nii puhastad.

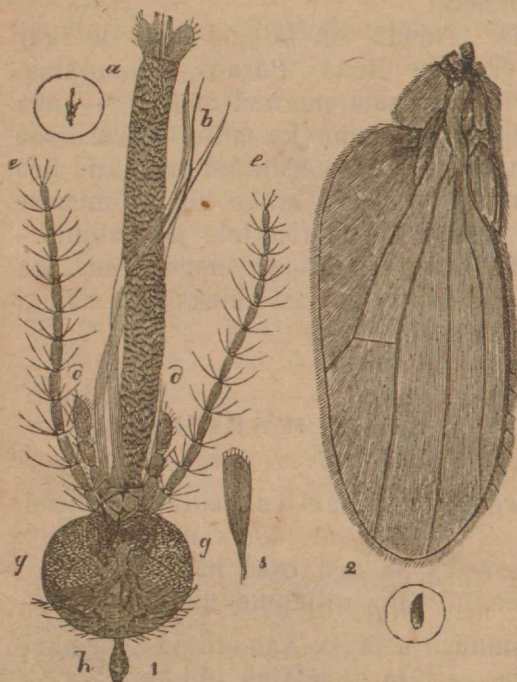
Kõik kahjulikud mardikad
Ja lipsatajad liblikad
Sa püüad kinni targaste
Ja sööd nad ära wirgaste.

Siis saagu nüüd ka, wärwuke,
Sull' palgaks mõni herneke;
Kuid seda aga palun ma,
Et jätta mulle osast ka.

70. Sääst.

1. Teiste laulikutega ühes tuleb kewadel ka weel üks pikanoka mees wälja, kes aga mitte seega rahul ei ole, et ta metšas laulab, waid ta tuleb ka meie majade juure, tükkib meie tuppa ja ei anna meile öösel jängisgi rahu. Ikka üht ja sedasama laulu: piu, piu, piu! wingub ta edasi ja on wahel nii häbemata, et ta enese meie nina otsa maha laheb, nagu oleks see mõni rohu nätas ehk aiateiwäs. Selle laulu eest ei soowi ta muud palka, kui meie werd, ja kes heaga ei anna, selle käest wõtab ta wägisi, sest tal on üleüldse rohkem wahwust ja julgust kui Taawetil Koljati wastu oli.

Muidu on sääst wäga imelikult loodud ja näeb suurendamise klaasi alimtena wälja. Oma sirge kehaga, peenikese piha ja kerge jalgade poolest on ta mõne peenikese linna mamseli sarnane. — Kõrwal seisaw kuju näitab meile üht wiiskümmend korda suurendatud emasääse pead ja tiiba. Kui meie seda pead tähele paneme, siis näeme esite üht wäikest liiget (h) pea küljes, mis kui wäike warrekene pead kehaga ühendab. Gespool pead on sääsel

1. Sääse pea, 2. tiib, 3. imemise nõela soomus.

kaks suurt film (g), mis ilmarwamata palju wäikestest filmkestest kokku pandud. Silmade wahel otša ees seisawad esite katsumise sarwed (e), igakuks 14 liikmest kokku seatud. Katsumise-sarwede kõrwal on wiie-liikmelised söögisarwed (b), siis lõuaharjaksed (d), ja kispaiigas imemise nõel (a), mis üleüldse

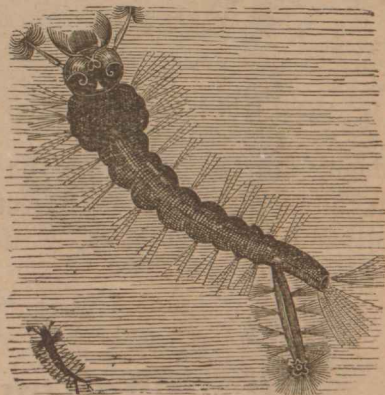
nagu liblika tiivadgi foomustega on kaetud. Üht neist foomustest näitab pilt nr. 3.

See oleks nüüd küll kõik väga hea ja meie kuuleksime sääse laulu ehk niisama heameelega pealt kui rohutirtsu laulu, kui ta mitte inimese were järele nii väga ahne ei oleks. Haam, mida sääsk oma teravate harjastega inimese naha sisse nuristab, ei ole küll iseenesest liig suur ja valus, aga ühtlasi laseb ta natuke kihti tema sisse, mis haawatud koha paistetama ajab ja kangeste sügelema paneb.

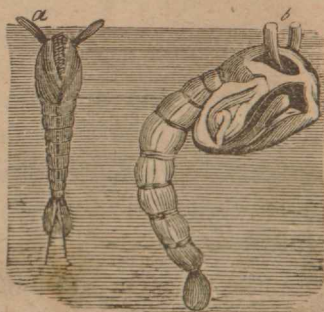
Mida rohkem seiswat wet ehk pikkamisi jookswaid kraawisid ühes kohas on, seda suuremad on seal ka sääskede parwed, kes iseäranis õhtuajal oma tuuletantsu lauldes peawad. Emad munewad omad munad niisuguse seiswa wee sisse, igaüks 300 tükki. Seal juures istuvad nad wee peal ujuwa

rohukõrre ehk puulaastukese otsas ja hoiawad oma mune tagumiste jalgadega, mida nad risti ette seadivad, niikaua kinni, kuni wiimane muna munetud on. Munad on natuke raske-
mad kui wesi ja langeksiwad wee põhja, kui nad ükskhaawal sisse sadaksiwad. Et nad pealt nätske märjaga kaetud on, seepärast jääwad nad üksteise külge ja ujuwad nüüd kui wäikene lodjafene wee peal, kuni neist ju kafe päewa pärast noored mard-
lased wälja tulewad. Need imelikud

hallid loomad tantsiwad tuhandate kaupa weepinnal, ja et neil jalad puuduwad, ujuwad nad oma harjaste abiga, millega nende keha rohkesti kaetud on. Seal juures seisawad nad peaga alla poole ja hoiawad oma tagumise otsa kafe toruga üles poole. Ühe toru läbi tõmbawad nad hirge. Kui nad nõnda 2 ehk 3 nädalat mädanud taimedest ja kõn-

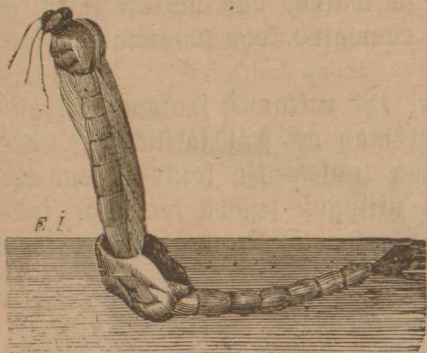
Sääse mardlane; al loodud suurus, ülimal suurendatud.

Sääse tüpp, a) eestpoolt
b) kõrvalt.

fast on elanud, muudavad nad enese tupeks. Nüüd ei söö nad enam midagi, vaid ujuvad wee peal ümber, kus juures nad kahe sarwe läbi, mis neil pea kohal on, hinge tõmbavad.

Ju 8 kuni 10 päewa pärast ronivad neist sääsed wälja, kes weel tükkide aega tühja tupe otsas istuvad, nagu kalamehed lootfiku serwa peal. Nad ootavad weel, kuni nende tiivad

Noor sääst tühja tupe otsas

tugewaks küllalt saanud, et ära lennata wõiwad. Tuleb aga nüüd tuulehoog, siis wiskab ta lootfiku kõige pemehega ümber. Palju sääska upub sel wiisil ära, ja nõndasama palju sööwad neist, kui nad weel mardlased on, konnad, ämblikud ja linnud ära; siisgi on neid iga kewade ikka weel liig palju, nõnda, et inimene wahel ei tea, kuhu ta nende eest peab põgenema.

Gooduse uurijad on tähele pannud, et sääse mardlased noortele kalapoegadele kõige parem toit on. Kui neid mardlasi mitte nii palju ei oleks, ei tea, kuidas siis meie kaladega lugu seisaks.

V. Wanemad ja lapsed.

71. Salmid.

Piiblist.

Sina pead oma isa ja ema auustama, et sinu käsi hästi käib ja sina kaua elad maa peal.

Selle filma, mis isa hirwitab ja ei taha ema sõna kuulda, prawad kaarnad jõe ääres wälja noffima ja kotta pojad ära jõöma.

Kes aga isa auustab, see lepitab patud ära; ja kes oma ema auustab, on selle sarnane, kes onale warandust tallele paneb.

72. Ema süda.

L. Koidula.

Üks paigake siin ilmas on
 Kus warjul truudus, arm ja õnn;
 Kõik, mis nii hartu siin ilma peal,
 On pelgupaika leidnud seal.

Kas ema südant tunned sa?
 Nii õrn, nii kindel muutmata?
 Ta sinu rõõmust rõõmu näeb,
 Su õnnetusest osa saab.

Kui inimeste liikumat
 Auu, kiitust, sõprust tunda saab,

Kui kõik sind põlg'wad wihkawad,
 Kui usk, arm sinust langewad:

Siis ema süda ilmsiks läab,
 Siis weel üks paik sull' ilmas jääb
 Kus nutta julged igal a'al,
 Truu, kindla ema rinna naal.

Mõnd kallist südant kautasin,
 Mis järel nuttes leinasin.

Aeg andis teised tagasi:
 Ei ema südant — iialgi.

73. Kustaw III, Rootsi kuningas.

Kustaw III. sõitis kord ratsa küla kaudu oma lossi
 poole tagasi ja nägi seal ufina tütarlapse, kes kaetust wet
 wõttis. „Mu laps, anna mulle weidi wet!“ ütles kuningas.
 Lahkete pakkus tüdruk temale juna. — „Sa oled hea ja
 sõnakuulelik tütarlaps,“ ütles kuningas; „tule minuga ühes
 linna, seal peab sul hea põli olema!“

„Ei, auus herra,“ wastas tüdruk, „ma ei wõi siit
 lahkuda, ma pean oma haiget ema põetama.“

„Sinu ema!“ kostis kuningas, „kus ta on?“

„Siin ligidal saunas!“ ütles tüdruk.

Kuningas läks ühes sauna. Siit leidis sa ühe waese
 haige naese, kes õlgede peal maas oigas. — „Mul on teist
 hale meel!“ ütles kuningas.

„Jah, armas herra, ma olen waene ja haige,“ wastas
 naene õlgede pealt; „aga ma sureksin nälga, kui mind mitte
 minu tütar oma käte tööga üles ei peaks ja mind nii ellast
 ei põetaks. Jumal ise tasugu temale seda kõik kätte!“ —
 Pisarad jooksiwad tal nende sõnade juures mööda palgeid maha,
 ja kuningas nuttis ühes temaga. Rõõmus, et ta sel filmapilgul
 kuningas oli, andis ta kohe suure tüki raha naese ülespidami-
 seks, lubas ta eest eluotsani hoolt karda ja ta tütrele ükskord
 suure kaasaraaha anda nende sõnadega: „Sa oled kõik head
 maa peal ära teeninud, armas laps, et sa ema ema nii wäga
 auustad ja armastad. Ma olen sinu armulise kuningas!“

74. Lapse armastus.

Üks waene neeger oli õnnetuste läbi raske wõla fisse langenud. Tal ei olnud midagi, millega ta oma wõlaandjat oleks wõinud lepitada ja ütles sellepärast tema wasta: „Tahad ja oma laenu jälle kätte saada, siis wõta ja müü mind orjaks ära!“ Seda wõlaandja ka tegi.

Waene Neeger wiidi nüüd kaelaahela küljes orjakaupleja laewa. Aga enne laewa ärasõitmist tuli üks noor Neeger oma sugulaste saadetusel mere randa ja ütles, et tema ennast selle wana Neegri eest tahta ära anda. Kaupmees oli sellelega wäga rahul, sest niisugune kasutooja kaup oli just ta meele pärast.

Wana neeger tuuakse wälja, aga mis näeb ta? See noormees ei ole muu keegi kui ta oma poeg. Nuttes langeb ta isa kaela ja palub, et isa temale luba annaks, tema eest orjaks minna. — Uhelad tehakse nüüd lahti, isa lastakse wälja ja poeg pannakse kinni. Rõõmuga lasseb ta seda teha ja palub oma isa, tema pärast mitte kurb olla. Rõõm rahwas, kes seda nägivad, oliwad liigutatud, ja üks neist rääkis selle auusa poja teost ka ühele suurtsugu mehele. See muretjes waele Neegri eest ja tegi, et tema hea poeg jälle priiks sai. Rõõmsa südamega läksiwad nüüd isa ja poeg oma sugulaste seltsis koju tagasi.

75. Wanaisa ja pojapoeg.

Rord elas wäga wana ja elatanud mees; ta filmad oliwad wanadusest tõntjäd, ta kõrwad kurdid ja ta põlwed wäriješiwad. Kui ta söögilaual istus, jõuudis ta lusikat waevalt käes hoida ja pillas ka sagedaste leent laua peale. Tema poeg ja minija tüdinešiwad lõppeks ära teda ühtepuhku puhastamast ja paniwad ta seepärast söögijaks ahju taha istuma, kuhu nad temale kausiga söögi ette andsiwad. Sealt waatas wanamees kurwal näul laua poole ja filmawesi jooksis tal tihti mööda palgeid maha.

Uhel päewal ei jõuudnud ta oma wärišewa kättega kausi kinni hoida; kausi kullus maha ja läks katti. Minija taples; isa aga ei wastanud midagi, waid õhkas üksi. Nüüd ostsiwad nad talle suure puuwaagua, selle seest pidi ta sööma.

Kui nad kord jälle nõnda kambriis koos istusivad, waata, seal kannab wäike kolmeaastane pojapoeg pisutefi lauakefi kofku. „Mis ja seal teed, mu inglifene?“ küfib ifa. — „Ma teen küna,“ wastas laps, „mille feest ifa ja ema wõitfiwad fiiia, kui ma suur ole!“ — Seal waatasiwad waned mad tükk aega üksteife otfa, hakkasiwad lõppeks nutma, tõiwad oma wana ifa filmapilk ahju tagant Iqua juure tagafi ja lafsfiwad teda nüüd ifka enefega ühes fiiia, ei tapelnud ka millafgi enam, kui ta wahel föögifi natufe maha pillas.

76. Tütrefe tänu.

Rahwalaul.

<i>M</i> illalmaksanmemmewaewa,	<i>P</i> anid parmaste wahela,
<i>H</i> ea ema piima waewa,	<i>S</i> ületäite keskelele:
<i>K</i> ahel käel kandemise?	<i>E</i> t ei tulnud tuuli peale,
<i>K</i> aswatasid tütterida,	<i>E</i> i sadand sadu rumala,
<i>W</i> isid põllet põllu peale,	<i>E</i> ga weerend wihma hoogu!

77. Magajate mälestuseks.

Kalewipoeg, sissejuhatus 222—236.

<i>I</i> stuta poeg! isa iluks,	<i>P</i> ista juured mulla põuue
<i>I</i> sa iluks põesakene,	<i>S</i> ibli hästi sügawalle,
<i>E</i> ma iluks õnnelille,	<i>E</i> t nad kaunist kaswamaie,
<i>O</i> rjamitsa õele iluks.	<i>Õ</i> igela ajal õitsemaie,
<i>W</i> islapuuda wenna iluks,	<i>L</i> äheks rüngaste rõõmuks,
<i>T</i> oominga tuttawa õnneks!	<i>U</i> inusängidele iluks,
<i>T</i> ipi taimed targal kombel,	<i>M</i> agajate mälestuseks.

78. Hea õde.

Üks ifa tahtis omale kahele lapsela rõõmu teha, feft et nad igas tükkis sõnakuulelikud ja ufinad oliwad. „Dapsed,“ ütles ta ilusjal kewadifel hommikul, „täna wõtan ma teid lellapoja juure kaafja; seal wõite suures õunaiaas niipalju ümber hüpata, kui fiiida lustib. Pange ennast walmis!“ — Nende sõnadega läks ta toasti wälja.

Tema wäike poeg kargas feda kuuldes rõõmu pärast kui janes mööda tuba ümber, liikkas kogemata kiwivaagna laua pealt maha ja kofhe puruks katti. Tema õde Diifa aga jookfis

ruttu ligi, tüffa maafi üles korjama. Seal tuli ju isa jälle tagasi. „Noh, Liisa, mis oled sa teinud?“ küsis ta pahase meelega. — „Armas isa,“ kostis Liisa, „ära ole vihane!“ — „Vihane ma küll ei ole,“ ütles isa, „aga et sa ka wõõras paigas niisugust kurja ei teeks, sellepärast jääd sa täna koju!“

„Ma jään hea meelega koju,“ vastas hea laps, „kui sa aga enam pahane ei ole.“ — Seal ei wõinud tema wend enam wait olla; wõistis filmadega astus ta isa ette ja ütles: „Mitte Liisa ei ole süüdlane, waid mina; mina tegin waagna fatti, minu kohus on ka koju jääda!“

Isa, kelle süda oma laste headusest ja armastusest üksteise wasta täis rõõmu oli, wõttis nad oma hõlma ja ütles: „Teie olete mõlemad mu armsad lapsed, teie wõite mõlemad kaasa tulla!“ Nüüd oli laste rõõm weel suurem kui enne.

79. Martin Lutheruse sõnumik oma poja Hansule.

Aastal 1530 Kooburist kirjutatud, kus Luther Augsburgi riigipäewa ajal elas.

Minu südamest armastatud poeg! Ma näeksin heameelega, et sa hästi õpiksid ja hoolega palwet teel sid. Tee seda, mu poeg ja tõtta ikka edasi! Kui ma koju tule, siis tahan ma sinule ilusa linna-kosti kaasa tuua.

Ma tean ühe kena, lustilise rohtaia; seal on palju lapsi, nende kuued seljas on kullast ja nad korjawad ilusaid õunu puude al, pirnisid, ploomisid ja kirsimarju, laulawad, hüppawad ja on rõõmsad; ka on neil ilusad wäikesed hobused kuldwaljaste ja hõbedaste sadulatega. Ma küsisin selle aia pere-mehe käest: „Kelle lapsed need on?“ Ta ütles: „Need on lapsed, kes hea meelega palwet teewad, õpiwad ja wagad on.“ Nüüd küsisin ma: „Armas aidnik, mull on ka üks poeg, ta nimi on Hans Luther; kas tema ka ei wõiks siia aeda tulla, et ta neid ilusaid õunu ja pirnisid wõiks süüa, nende kena hobuste seljas sõita ja teiste lastega siin mängida?“ Seal wastas see mees: „Kui ta hea meelega palwet teeb, õpib ja waga on, siis peab ta siia aeda saama, ta sõbrad Lippus ja Justus ka, ja kui nad kõik kokku tulewad,

siis ajawad nad wilet, lööwat trummi ja mängiwad kõiksugu keele-mängu; ka õpiwad nad tantsima ja wäikeste wibupüssidega laskma.“ Ja ta näitas minule seal aias ilusa muru, mis tantsimise tarwis walmistatud: seal rippusiwad kuldwiled, trummid ja kenad hõbedased wibupüssid. Et aga weel wara hommik oli ja lapsed weel sõõnud ei olnud, sellepärast ei wõinud ma tantsu-ajani oodata ja ütlesin mehele: „Oh, armas aidnik, ma tahan ruttu minna ja seda kõik mu armsale pojale Hansule kirjutada, et ta õige waga oleks ja karme õppima ja palwet tegema, et ka tema siia aeda saaks.“ Seal ütles see hea mees: „Nõnda peab see ju olema; mine ja, kirjuta temale!“

Sellepärast, armas poeg Hans, õpi ja tee julge lootu sega palwet ja ütle Lippusele ja Justusele, et nad ka õpikiswad ja palwet teekiswad, siis peate teie kolmekesi üheskoos sinna aeda saama. Jää seks korraks Jumalaga. Ütle palju terwisi tädi Leenule, ning patsi temale kät minu poolt. Aastal 1530.

Sinu armas isa

Martin Luther.

80. Seitse wenda.

Ühel taluperenehel oli seitse poega, kes ühtepuhku üksteisega riidlesiwad. Selle juures jätsiwad nad ka tihti oma töö seisma, nii et ju kurjad inimesed nende tüli oma kasuks hakkasiwad pruukima.

Seal kutsus isa ühel päwal kõik seitse poega enese ette, andis seitse keppi, mis ühte kimpu oliwad köidetud, nende kätte ja ütles: „See, kes selle kimbu katki murrab, saab mu käest suure maksu!“ Igaüks katsus nüüd oma õnne, aga kõik ilmaaegu, sest kellelgi ei olnud nõnda palju jõuudu, et ta isa soowi oleks wõinud täita. — „Ja ometi on see kerge asi,“ ütles isa. Ta wõttis kimbu lahti ja murdis kepid ilma suure waewata üksteise järele katki. — „Nõnda wõib neid ju iga laps katki murda!“ hüüdsiwad pojad. — Aga isa ütles: „Nõnda kuda lugu nende keppidega on, nii on ta ka teiega. Kui teie kokku hoiate, siis ei saa teie üle keegi wõimust; kui aga ühenduse pael teist lahkunud, siis käib teie käsi niisamuti, kui neil keppidel, mida teie praegu siin katki murtud enese ees maas näete.“

81. *Mitu halwa ilma peal.*

Rahwalaul.

*Mitu halwa ilma peal?
 Wiis on halwa ilma peal:
 Üks on poeg, mis isata,
 Teine tütar, mis emata,
 Kolmas halwa orjake,
 Neljas halwa waene lapsi,
 Wiies halwa leske naene. —
 Kus nutab poega isata,
 Sinna kaemu kaemetakse:*

*Kus nutab tütar emata,
 Sinna uhkab hallikas;
 Kus aga nutab orjake,
 Sinna tehas tiigike;
 Kus aga nutab waene lapsi,
 Sinna jäänud järvekene;
 Kus aga nutab leske naene,
 Sinna jookseb jõeke.*

82. *Waene laps.*

J. Bergmann.

*Mulda wiis mul Kalmu käsi
 Kaledalt mu kallimad;
 Silmist woolab silmawesi,
 Aga pole pühkijat.
 Ehk ma tõstan nuttes heale
 Taema poole haledast,*

*Wastus ei saa valu peale,
 Ei ma pease pisarast.
 Hauuda, alla musta mulla,
 Lehe kombel lendaksin,
 Muru alla tahaks tulla —
 Rahu sealt ma leiaksin.*

VI. *Kallis suwe ajal.*83. *Rodu.*

S. Koidula.

*Meil aia äärne tänawas,
 Kui armas oli see!
 Kus kasteheinas põlwini
 Me lapsjed jookstime.*

*Kus ehani ma mängisin
 Küll lille rohuga,
 Kus wanataat käe kõrwal mind
 Tõi tuppä magama.*

*Küll üle aia tahtsin fiis
 Ta kombel waadata:
 „Laps, oota!“ kostis ta: „see aeg
 On fiir küll tulema!“*

*Neg tuli, maa ja mere peal
 Silm mõnda seletas —
 Ei pool nii armas olnud seal
 Kui küla tänawas!*

84. Jumala film.

Jakob ja Anna olivad kord heinaajal üksi kodus. Jakob ütles Annale: „Tule, otsime mõned maiuse asjad wälja, mis ema ära peitnud; küll nad meile hästi maitsewad!“ — Anna wastas: „Kui sa mind ühte kohta wiid, kus meid keegi ei näe, siis tahan ma sinuga ühes minna.“ — „Noh,“ ütles Jakob, „siis tule minuga piimakambriksje, seal wõime kausi täie magusat koort ära juua.“ — Anna kostis: „Seal näeb meid läbi akna naaber, kes tänawas aeda parandab.“ — „Siis tule aita,“ ütles Jakob, „ma tean seal poti täie met olema! sinna wõime leiba sisse kasta.“ — Anna wastas: „Seal näeb meid naabri perenaena, kes aias rohtu kittub.“

„Noh siis läki alla keldriksje, kus naerid seisawad, seal on pime kui kott, jenna meid ei näe keegi?“ — Anna aga kostis: „Oh armas Jakob, kas sa siis tõeste arwad, et meid seal keegi ei näe? Et sa tea, et ülewal taewas üks film on, kes läbi müüride tungib ja ka pimedasje näeb?“ — Müüd ehmatas Jakob ära ja ütles: „Sull on õigus, armas õde, Jumal näeb meid ka seal, kus meid kellegi inimese film näha ei wõi; seepärast ei taha ma ka enam missasgi meelega kurja teha.“

85. Salmid.

Psilist.

Kuhu pean ma minema, Jehoowa, Sinu waimu eest?
ja kuhu pean ma põgenema Su palge eest?

Kui ma astuksin taewa, siis oled Sina seal; kui ma peaksin aset tegema surmawalda, waata, siis oled Sina seal.

Kui ma wõtaksin koidu tiivad ja elaksin wiimjes mere ohtas, siis sealgi Su käsi mind juhataks ja Sinu parew käsi peaks mind kinni!

86. Lepatriinu ja wõrgutiiva kõrbes!

1. Sume ajal leiame jagedaste noored puukaswud, ise-äraniis õuna- ja roosipuu oksad, täis wäikseid rohilisi mutukaid, kes tihedalt üksteise kõrwal seisawad, oma wäikese nõela puu koore ehk lehe sisse pistawad ja sealt mahla wälja imewad.

Need mahla-imejad mutukad tulewad kewade ajal munadest wälja, mis kõik talw otsa puu pragude wahel peidus seiswad ja nii wäikesed on, et neid linnudgi, kes talwe ajal teiste putukate mune otsiwad, näha ei wõi. Moored mutukad on esite wäga wäikesed, kaswawad aga ruttu suuremaks, ajawad mitu korda nahka ja toowad siis elusaid poegi ilmale. Mõne päewa pärast on nende poegadel jälle pojad, ja see läheb ühtewiisi edasi, nii et ühest ainsast mutukast juwega, kui kõik pojad elama jääkwad, 5900 miljoni mutukat wõiks sigida. Kõik need suwel sündinud pojad on emased, üksi sügisel sünnib isaseid ja emaseid segi, kes omad munad tulewaks aastaks koore pragude sisse panewad.

Selja peal on mahla-imejal mutukal kaks wäikest toru, kust ühtepuhku met wälja immitsseb ja lehtede peale maha sadab, et need wahel ragu mee kastega kaetud näitawad. Sipelgad armastawad seda met wäga. Leiawad nad ühe puu, mille peal mahlaimejad mutukad on, siis teewad nad oma pejast kuni selle puu alla ühe wiisipäralise uulitsa. Nad teretawad esite mutukaid, neile oma katsumise sarwedega pai tehes, ning wõtawad siis nende seljast met, nagu olekwad nad nende lüpfilehmad.

See on küll kõik wäga kena näha, aga need mutukad teewad meie puu ja lilletaimedele liig palju kahju. On neid ühe puu peal rohkesti, siis tõmbawad lehed enese pea kortsu, puu hakkab pödema ja wõib ka sootumaks ära kuitwada. Sellepärast on need elajad meie sõbrad, kes meie puid neist kahjulikkudest loomadest puhastawad. Meist hea sõpradest on iseäranis kaks tükki nimetamise wäärt: *L e e p a t r i i n u* ja *w ö r g u t i i w a k ä r b e s*.

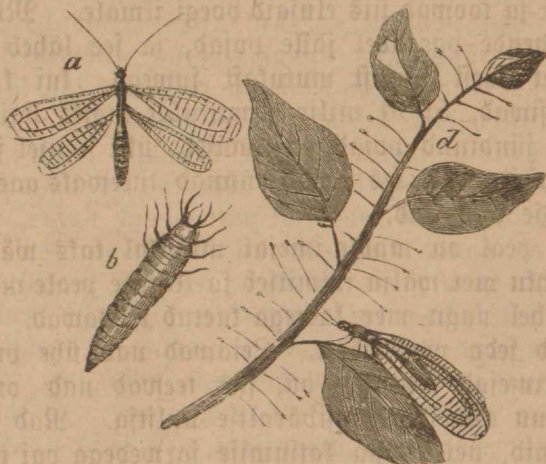
2. Kes meist ei tunneks *L e p a t r i i n u*t, seda wäikest pruunikat-punast mardikat oma seitsme musta täpiga? Tema pealmiste pruuni tiibade al seijas kortsus kaks läbipaistwad suuremat tiiba. Raske laps lepatriinu sõrme mööda üles jooksta ja loomake jõuab õnnelikult sõrme otsa, siis tõstab ta omad pealmised tiivad üles, sirutab alumised

Lepatriinu.

wälja ja lendab ära. Lepatriinu otsib neid puid ülesse, kus kõige rohkem mahla-imejaid putukaid peal on ja paneb omad munad nende sekka. Mõne päewa pärast tulewad neist tõugud

wälja, kelles paks karw ja pikad koiwad. Ettewaatlikult astuwad nad edasi, üht mutukat teise järele oma lõugade wahele rebides. Da nad ühe mutuka tühjaks imenud, siis wiskawad nad tema tühja naha maha ja lähewad kohe teise kallale.

Wörgutiwa kärbes: a kärbes, b tõuk, d munad

Wörgutiwa kärbes on rohiline ja ehk tal küll pikad tiivad on, siisgi ei jõua ta palju lennata. Tema tiivad paistawad läbi ja on täis peenikest rohelist karwa soonekest, mis nagu wõrk wälja näewad. Ta filmad läigiwad väga ilusaste. Wörgutiwa kärbes ei ela kauem kui paar päewa ja ei näita ka selle aja sees ei ühtegi toitu wõtwat. Tema tarwitab oma lühikest eluaega sellepeale, et aga parajat kohta leida kuhu omad munad panna. Selletarwis walib ta, nagu lepatriinu, niisugused taimed wälja, mille otšas mutukad elawad. Et aga lepatriinu tõuk ka tema mune hea mreelega sööb, sellepärast paneb ta igaihe neist ühe juukse-sarnatse warre otša (d). Seda wart mööda ei wõi lepatriinu tõuk ülesse ronida, ja wörgutiwa kärpse munad jääwad temast pnutumata. Peale muna seeft wäljatulemist astuwad noored tõugud oma kiikwa trooni pealt maha, otšekohe mutukate kallale, kellest nad ühe tunnuga 100 tükki ära wõiwad hukata. Et nad nii rohkeste sööwad, on nad ju 14 päewaga täiskaswanud (b). Nüüd lähewad nad tuppe, kust pärast wörgutiwa kärbes wälja tuleb.

87. Sipelgade tarkus.

Sipelgad on küll väikesed loomad, aga siiski väga targad. Neil on omad peremehed ja sulased; neil on ka, nagu meie praegu kuulsime, omad lüpsilehmad ja majapidamine; nad peavad ka, kui kaks seltsi ligistikku elab, teine teisega sõda, kus wangi wõetud waenlased päris-orjadeks tehakse. Seda on kõik ju rohkeste tähele pandud, ja ehk see küll imelik kuulda, siiski on ta tõsi.

Üks kuulus mees, nimega Franklin (üttele: Fränkliin), räägib kena loo sipelgatest, mis ta ise näinud ja ülesse kirjutanud. — Kord seisis tal pott meega kapis. Suur hulk sipelgaid oli sinna sisse läinud ja sõiwad sealt palju met ära, sest magusa peale on nad iseäranis maiad. Niipea kui Franklin sest märku sai, puistas ta sipelgad wälja ja riputas poti paelaga lae alla naela otsa. Kogemata oli üks sipelgas sisse jäänud. See sõi oma kõhu täis. Kui ta aga lõppeks ära tahtis minna, oli ta kimbus. Ta jooksis kaua poti al ümberringi, aga ilmaasjata. Wiimati leidis ta ometi õige tee üles: ta jooksis mööda paela tua lae alla. Siis jooksis ta lage mööda edasi seina peale ja sealt põrandale. — Ei olnud aga weel poolt tundigi mööda läinud, seal rändas terve kari sipelgaid — üks ees, teised taga järele — mööda seina ülesse ja otsekohe meepoti kallale. Seda ajaswad nad nii kaua edasi, kunni kõik mesi potis otsa oli saanud. Selle juures jooksis üks parw ikka mööda nõöri alla, teine üles, ning see wältas terve päewa.

88. Murelane (sipelgas).

J. Kunder.

Mis sa magad mehikene,
Lamad, laiska, lõuneeni!
Uni ei anna uuta kuube,
Magamine maani särki.
Mine wälja waatamaie,
Kaasikusse katsumaie,
Kuidas tööda tehtanessa.
Kuidas ollakse orjamassa!

Murelane muudest eessa,
Teistest targem teupoissi.
Murelane meistri meesi
Pikka teeda tegemassa,
Suurta silda seadimissa;
Seal tema weab wilja wakka,
Kannab kodu kottisida.

89. Tuliuss.

3. Runder.

Wist on teist igauks suwe õhtutel ja ööl metsas põesa al wäikest tähekest hiilgamat näinud. See pole keegi muu, kui tuliuss ehk Jaaniussike. Ebausklikud inimesed on tema hiilgamisest selle jutu wõtnud, et põesas ehk mujal, kus ussike hiilgab, warandus warjul olla ja seal ööseti hiilgada.

Tuliuss on pikliku pruunika keha ja pehme tiibadega põrnikas. Tema põrnikas on palju suurem ning paljalt ühe paari tiibadega. Sellepärast ei wõi ta mitte lennata.

Isa põrnikal on neli tiiba ning ta lendab wiledaste ümber. Mõlemad, ka nende tõugud, hiilgawad suwe õhtutel.

See hiilgamine tuleb wõstworist, mida tark Looja nende keha otsa on paigutanud. Kui loomakesi äritatakse, ehk kui nad oma keha tugewaste liigutawad, siis läheb hiilgamine suuremaks. See hiilgam koht on päewal kollast karwa. Loomakese hiilgamise aeg on Jaanipäewa ümber. Tema toit on taime mahl ja putukakesed. Tuliussa on igal maal leida, iseäranis palju aga Lõuna-Ameerikas, kus nad puid ja põesaid luulelise walgusega helendawad.

Tuliuss.

90. Öhtu walgukuma ja wirmalised.

Suwel näikse sagedaste, iseäranis öhtu ja öö ajal, äkilist walendust taewa al, just kui lööks wälku, ilma et müristamist kuulda oleks. Rahwas ütleb siis, taewas külwada seeni ehk ilm jahutada ennast ära. See ei ole aga muud kui kauge pikse wälk ehk ka weel kaugema wälgu kuma, mille müristamist meie kuulda ei wõi, sest et ta liig kaugel on. Hoopis teine lugu on aga selle kumaga, mida talwe öö ajal nähakse. Seda nimetatakse wirmaliste wehklemiseks; see on walgus, mida Jumal põhja rahwale annab, kus öö sel ajal mitu kuud pikk.

91. Döfullid.

Sommikumaa rahwa juures on see wiis, kui kurjategija kohtu poolest surma mõistetud, et siis tema pea ehk ka terve keha pärast hukkamist linna wärawa külge kinni naelutatakse, kus ta nii kaua seisab, kuni ta ära mädaneb. See on üks

Döfull

hirmus pruuk ja wõib üksi wähe haritud rahwa juures aset leida. Siisgi on neil põhjus, millepärast nad seda teewad; nad soowivad, et teised kurjategijad seega peawad hirmutatud saama. — Kui aga meie rahwas öökulli maha lasewad ja talli ukse külge naelutawad, et ta seal ilma millegi kasuta mädanedes õhku paha haijuga täidab, siis ei ole see mitte üksi inetu, waid ka wäga rumal pruuk, millega öökulli tapjad enesele igapidi kahju teewad. Meie ei tahagi sellest rääkida, kui paha see mädahais ju isegi inimese terwile on; need

inimesed wiskawad aga ka selle teuga oma wara metsa, sest wana sõna ütleb: „Kes koera ei sööda, see sööda warast.“ Meie aga lisame juure: „Kes öökulli ära tapab, see muretsseb selle eest, et hiired tema põllu peal kõik elama jääwad.“

Öökullid ei ole mitte meie waenlased, waid on meie sõbrad, sest nende pea-toit on hiired ja kahjulikud putukad. Kes aga meie waenlaste waenlane on, see on meie sõber. Kahju ei tee öökull põllumehele mingisugust: kanadgi jätab ta puutumata; sagedaste on leitud, et ta nendega lahas sõbralikult seltsib. Wiha, mida rahwas öökullide wastu kannab, ei ole siis mitte üksi ülekohus, waid ka suur rumalus. Öökulli ära tappa on seesama, kui wiskaksid sa waka wilja wette, sest need hiired, keda tema nüüd ära ei saa süüa, sööwad seda suurema hoolega sinu wilja. Nõnda ei too siis ka öökull talliukse küljes hobustele midagi õnne, nagu mõni rumal arwab, waid ennem õnnetust, sest et hobune nüüd mõne mati kaeru aastas wähem saab.

Ginnu- ja kanafullid, kes päewa ajal ümber lendawad, on kahjulikud, niisama ka kottad. Tapa nad ära, kui sa kätte saad! Dõkullid jäta aga kõik puutumata; nad on sinu sõbrad. Niisama kasulik on ka üks päewakull, suur hiirekull, kes sagedaste wiljapõldudel lendab, walget ja pruuni kirja on ning hiirteist, koanadest ja ussidest elab.

92. Öhtu palwe.

J. W. Jannsen.

Wäsind olen, hingada,
Tahan ma, sest uinun ka.
Taewa Isa, walwa sa
Minu üle armuga!

Olen täna pattu tein'd,
Sige tee pealt kõrwa läin'd:
Helde Jumal, kata sa
Seda kinni armuga!

Neid, kes kurwad, rõõmusta,
Kehwu wendi awita!
Jäägu kõik su hoolele
Sina hoiad heldeste!

Haiget südant kinnita,
Märgi silmi kuiwata!
Walwame ehk magame,
Ikka meie juure jää!

93. Waikne öö.

P. Abel.

Waikne öö, oh kalla sa oma taewa rahu ka
Minu südamesse nüüd, kui ma olen jätnud tööd!
Ju tähed kaunist paistwad, mind kaugelt terwitawad.
Ma teie juure saada ka igatsen.

Tasast, armast kandli healt taewa paradiisist sealt
Pubub waikne tuuleõhk; otsa lõpeb minu ohk.
Jah, armsad tähed, paistke, mind kaugelt terwitage:
Ma teie juure saada ka igatsen.

VII. Rõhtaias.

94. Suna seemned.

Wäike Mari oli praegu õunasöömist lõpetanud ja tahtis ka seemne teri ära süüa. Seda nägi tema väikene wend, kes parajalt koolist koju tuli, ja ütles: „Seda, kui sa teaksid, mis mina tean, tõeste, sa ei sööks neid seemneteri

ära!“ — „Noh, mis sa siid tead?“ küsis Mari. — „Meie koolmeister,“ kostis Widrik, „ütles meile, et kui õunaseemned sügisel mulla sisse külwatakse, neist siis igaühelst aegamööda puu kasvab, mis palju wilja kannab.“ — See oli tüdrukul küll imelik kuulda, siiski võttis ta nõuaks, asja wenna soowimise peale katsuda. Nad jooksiwad ruttu aeda ja külwasiwad seemne terad kõrwalisesse aia nurka maha.

Teisel kewadel oli lastel suur rõõm näha, kuidas noored taimed maa seest ülesse tärkasiwad. Paari aastaga sirgusiwad nad juba nooreks puuks. Lapsed hoidsiwad nad umbrohest ikka puhtad ja kõitsiwad nad keppide külge, et nende tüwed kõweraks ei läbeks. Widrik õppis nüüd mõisa kärneri käest ka weel pookimise kunsti selgeks ja muretses omale mõned head pookoksad, mida noorte puude otsa jätkata („pookida“). Pea oli ka lastel õnn oma kaswatatud puudest esimest korda õunu süüa. Aga mida suuremaks puud nüüd kaswasiwad, seda rohkem wilja nad iga aast tõiwad.

Ühel sügisel, kui nad jälle suure hulga õunu oliwad maha võtnud, ütles Widrik: „Õde, eks see hea olnud, et sa seekord, kui ma koolist tulin, oma õuna seemneid ära ei söönud?“ — „Muidugi oli see hea,“ kostis õde, „aga weel parem oli see, et sa koolis käisid ja nii tulusaid asju õppisid!“

95. Sunapuu kool.

1. Kas siis noortel õunapuudel ka koolisid on? — Muidugi on neil koolid, kui neist head asja peab saama ja nad kord head wilja peawad kandma. Noorte õunapuudega on seesama lugu kui inimeste lastega. Kes oma kooliaja õigeste ja täitsa ära tarwitas, sellest sai pärast inimene, kellest Jumalal hea meel ja teistel inimestel kasu ja rõõm oli. Laisklejad ja wedelejad lapsed on selle wasta kui metsas üleskaswanud õunapuud; nende wili ei kõlba kellelegi. — Aga waatame järele, mis karwa need koolid on, kus õunapuid kaswatatakse.

Seis läheme nende koolimeistri juure, kes muu keegi ei ole kui meie wana sõber kärner. Kärner on õunapuu päris koolmeister. Seda võib aga ka igauks peremees olla, sest ühelgi majapidajal ei ole ju keeldud, oma aida õunapuu kooli asutada, muud kui natuke koolimeistri ametit peab ta enne kärneri käest õppima, kui tema kaswanditud ta käte al raisku ei pea minema.

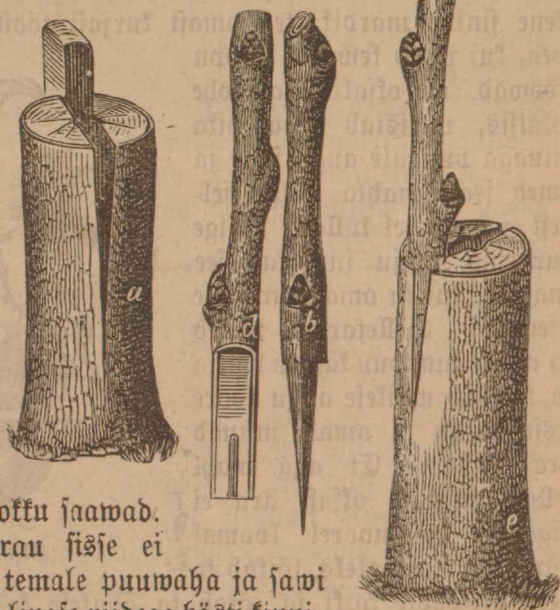
Kärner näitab meile oma aia otjast otsani ära, ja meie näeme seal mitmesuguseid puud. Ühe peenra peal ei ole nad suuremad kui kapsataimed, teise peal seisawad nad ju ridastikku üksteise kõrwal kui noored wälja koolitatud nekrutid. Di wennifene, küll on kena! Niiisuguse õunapuu kooli tahan ma ka oma aida asutada. Kärner, õpeta, kuidas seda tuleb teha!

2. Noh, meie kärner ei ole kade mees, kes üksi oma kasu püüaks; ta ütleb: „Tahate oma aida õunapuu kooli asutada, siis walige selle tarwis koht wälja, mis rohkestest rammutatud ja haritud on. Peenrad kaewage hästi kohedaks ja puhastage muld kiwidest ära. Siis wõtke kõige küpsimatest ja parematest õunadest seemneid ja külwage nad sügisel ridastikku üksteise kõrwa maha, aga mitte sügawamale kui ühe hea tolli wõrs. Teisel kewadel tulewad taimed maa seest wälja. Kui muld juwel kõwaks läheb, siis peab teda taimedest ümber tihti ja ettevaatlikult kohendama. Sügise wõtke suuremad puukesed maa seest ülesse, lõigake nende latw nii kaugele ära, et aga kaks punga järele jääb, juurest jätke neli tolli järele. Müüd istutage nad uuesti maha, aga natukese sügawamale kui enne ja jalg maad üksteisest eemale. Tulewal sügisel ei ole muud waja teha kui alumisi oksid poole jala kõrguseni ära laastada. Järgmisel kewadel võib neid siis juba pookida.

3. Pookimine sünnib kolmel viisil: noori puud võib jätkata, oksata ja pungata.

Jätkamise (kopuleerimise) juures peavad jätk-oks („pook-oks“) ja puutüvi ühejamedused olema. Jätk-oks ja noore puu tüvi lõigatakse kowade kõige paremal mahla ajal nii walmis kui kaju (a ja b) näitab. Siis pannakse mõlemad kokku (waata d) ja wõietakse jätkamise koht ümberringi puuwahaga ära ning seotakse ta linase riide paelaga kõwaste kinni. Jätk-oks peab aga nii hästi tüwe sisse sündima, et kusgi wahet ega pragu näha ei ole.

Oksamise (proppimise) juures lõigatakse noore õunapuu tüwi järsku ära ja aetakse talle pragu sisse (a). Jätk-oks, mis kowade heast õunapuust wõetakse, lõigatakse kiilu sarnaselt (b ja d) ja pistetakse tüweprausisse (e). Selle juures tuleb aga tähele panna, et jätk-oks ja tüwe-koor hästi kokku saamad. Et õhk ja wesi prau sisse ei tungiks, määratakse temale puuwaha ja sawi peale ja mässitakse ta linase riidega hästi kinni.

Pungamist (okuleerimist) tarwitatakse enamasti roosipuu pookimise juures. Siin ei poogita mitte oks noore puu külge, waid pung. Puukoore sisse lõigatakse esite pragu (a); siis wõetakse hea puu küljest pung, mille külge

natuke koort jäetakse (b), pistetakse ta prau sisse ja kividetakse niinega kinni (d). Riiud lõigatakse puu pealtpoolt okuleeritud kohta maha ja laastatakse altpoolt kõik pungad ära. Pungamist võib ka sügisel ette võtta, siis jäetakse aga puu latv kevadeni otja.

96. Sunapuu waenlased.

1. Nii tulus, kui õunapuu on, nii väga tahab ta aga ka harimist ja hoidmist. Tal on rohkem waenlasi, kui mõni arwab, ja kui inimene teda nende eest hoolega ei kaitse, siis mõivad need kurjad loomad puule palju kahju teha.

Seal on esite oksalõikaja (*Rhynchites conicus*), väikene sinine mardik, kes omaft kurjast tööft nime saanud. Riipea, kui puud kevadel nuppu lõõwad, on oksalõikaja kohe platsis, uuristab oma pika ninaga pungale augu sisse ja imeb sealt mahla. Aga sellest ei saa veel küllalt. Rõige suurema kahju sünnitab see mardik, kui ta oma munadele aset teeb. Selle tarwis walib ta noore õunapuu kasvutalja ja kaewab väikese augu koore sisse, kuhu ta omad munad ära peidab. Et aga mahlasellest rikutud oksast ära ei taganeks ja noorel loomal pärast toidust oleks, lõikab ta

Oksalõikaja mardik.

oksa alt-poolt katti ja jätab ta õhukese koore küljes puu külge ripendama (waata kuhu). Igaihe muna tarwis mõtab ta isearalise oksa ja teeb seega õunaaias väga palju kurja.

2. Teine, sedasama värki kurjategija on wiljalõikaja (*Rhynchitis Bacchus*), ilus punast ja rohelist karwa mardik, kes õunadega sedasama teeb, mis oksalõikaja oksadega. Ta paneb omad murad noorte õunade, ploomide ja kirsside sisse ning lõikab pärast seda tegu puuwilja warred läbi. Noored õunad kukkuvad puu otsast maha ja wiljalõikaja munast wälja

tulnud rööwikud toidavad ennast neist, kuni nad suureks kasvavad. Siis ronivad nad maa sisse, kus nad tuppe lähewad. Teisel kewadel tuleb uus mardik wälja. Sellepärast ei peaks keegi maha kukkunud noori õunu maa peale jätma, waid ära põletama ehk muul wiisil ära hukkama. Nende sees on ikka wiljalõikaja poegi, kes teisel kewadel oma rööwlitööd algawad.

3. Kolmas wäike mardik on õielõikaja (*Anthonomus pomorum*). Sellel on pruunikas-punane, tumeda kirjadega karn. Kewadel on ta wara platsis. Riipea kui õunapuu

Õielõikaja:

al loobub 1 uurus, ülewal suurendatud.

õienupud lahti lööwad, pistab ta neile augu sisse ja paneb omad munad keft õie punga. Pung lähew pruuniks ja näeb wälja, nagu oleks ta ära kõrwetatud. Mõnes kohas, kus rahwas wäikest mardikat ei tunne, arwatakse et päikene ehk mõni kahjulik kaste õied ära rikkunud. Kolletanud punga sees toidab ennast wäike usfite punga sisust, lähew pea tupeks, millest lühikese aja pärast õielõikaja mardik wälja tuleb. Kõik sumi otsa lendab ta ümber; sügisel poeb ta kiwide alla ehk puu koore wahese, kust ta teisel kewadel aegjasti jälle wälja ronib.

Kõik need mardikad, kellest meie praegu rääkisime ja weel terwe kari teisi, ei ole ise wiljaseemne suurusedgi, mõned ka poole wäiksemad, aga seda suurem on see kahju, mis nad teewad.

4. Mardikatega ühes teewad meie wiljapuu aedades ka weel mitmed liblikud oma kahjulikku tööd. Meie räägime siin paljalt kahest peakelmist. Esimene on neist õunapuu wõrgukuduja (*Tinea cognatella*), wäike walge ööliblik, kes kui ämblik oma munade ümber wõrgu kudub. Riisugused pesad peawad kääridega maha lõigatama ja tulesse wisatama.

Külmatiblik;

al emane, ülewal isane.

Raskem kui wõrgukuduja on külmatiblik (*Geometra brumata*) ära hütata, keda keft talwe ajal mõnikord näha saab. Emadel on nii lühikesed tiivad, et nad lennata ei wõi; nad ronivad puu otsa, kus nad omad munad okjade külge munewad. Et nad aga puu otsa ei saaks, veab tõrwatud kasetohkufid puutiwe ümber mässima, millest nad üle ei saa.

Need kahjulikud loomad rikufiwad pea kõik meie õunapuud ära, kui neid teised tulusad loomad oma toiduseks ei tarwitaks ja tuhandate kaupa ära ei huffaks. Lindude seas on nende kõige tulisemad waenlased: warblane, tihane, ja jorr ehk ööpääsukene; muud waenlased: nahkhiir ja sisalik. Need loomad on meie aedade kaitstjad ja puhastajad, keda sellepärast iga mõistlik inimene hea meelega oma maja ligi näeb ja neid ka iga wiisi kaitseb ja hoiab.

97. Mesilased.

1. *Varva* on seda wiljaaeda leida, kus mitte ka mõned linnu- ehk mesipuud sees ei seisaks, sest et linnupuud iga rohtu- aia uhkus ja rikkus on. Igas linnupuus on kolme seltfi mesilasi: Töölised, isased ja ema.

— Töölised, kellest mõnes puus 30 000 tükki on, kannawad suwi otja met ja waha kokku, ehitawad kargesid, toidawad järeltulewat noort sugu, puhastawad mesipuud ja teewad kõik muud tööd. Nad on pisemad kui teised, tagumiste jalgade küljes on neil väike korwike, millega nad lilletolmu koju kannawad; oma nõelaga kaitsewad nad ennast waenlaste vastu. Nõela piste on seepärast nii walus, et mesilane ka kihwti haawa sisse lasseb. — Isased mesilased, keda ka leskedeks nimetatakse, on suuremad kui töölised, paksu peaga, mustaka karwase kehaga ja ilma nõelata.

Töötægija.

Isa ehk lest.

Ema.

Nad ei tee muud, kui sigitawad sugu. Sellepärast tapawad töölised nad ka kolme kuu pärast kõik ära. — Kolmandast seltstist on iga puu sees üksainus; teda nimetatakse emaks. Seda nime kannab ta õigusega, sest kahetümne päewaga muneb ta kümme tuhat muna, iga kärjetoobi sisse ühe. Ta on peenem

kui isad, peatselt tööliste nägu, kuid tagumine ots, mida tiivad pooleni katavad, on pikem. Isad on igal pool ta ümber; töötegijad armastavad, toidavad ja kaitsesivad teda kõige kurja eest.

2. Töölised kannavad kolme sugu wara meesipuuße: lilletolmu, met ja waha. Dite sees ümber ronides jääb lilletolm karwade külge, millega nende keha kaetud on. Selle tolmu pühivad nad tagumiste ja keskiste jalgadega oma korwikeste sisse ja näewad siis wälja, kui oleks neil wahast püksid jalas. Selle lilletolmuga, mida ka mesileiwaks nimetatakse, söödawad nad oma poegi. — Met korjates rüü-
pab mesilane lille magusa oma kõhtu ja kannab koju. Siin lasseb ta tilga ehk paar tilka met suust kärjetoobi sisse, teine teeb sedasama, kolmas ka ja nõnda edasi, kunni toop ääris on. — Waha, mida neil kärje ehitamiseks tarwis läheb, teewad nad meest, mille nad kõhus koju kandsiwad. Kui niisugune wahategija koju tulnud, siis jääb ta kauaks seisatama, just kui keegi, kes söömiseft wäsinud. Selle aja sees muutub mesi kõhus wahaks, kus teda mesilane oma tagumiste keha lülide wahelt wälja higistab, ja kus ta siis nagu wöö keha ümber seisab. Selle wahawöö wõtab nüüd wäike wahameister oma keha ümbert ära, pistab ta mitu korda järestikku lõuugade wahale, sõt-
kub hästi sikkaks ja pruugib teda siis kärje tegemiseks. Kärjetoobid on kuueküljelised; iga ühe küljes seisab kuus teist kuuekül-
jelist toobikeft, nõnda et nende wahel ühja kõhta ei ole. Igas mesipuuß on neid toobikefti mitu tuhat tükki. Meega täidetud toobikesed pannakse õhukese wahakaanega kinni; ükski need jää-
wad lahti, millest kodused mesilased ennast toidawad. Met tarwitab inimene toiduks ja ka arstirohuks. Meie esiwane-
mad oliwad osawad mesilaste pidajad. Meest mõisitiwad nad maagusat mõdu teha, mis pidudel joodi.

98. Mõistatus.

F. R. Kreuzwald.

(Neljäjärgune sõna.)

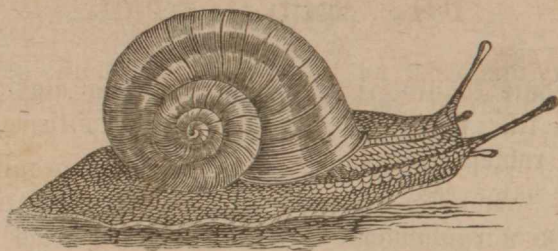
Rats esimest, mis sa ei söö,
Toob mesilaste näpu töö.
Mu kolmas neljandamaga
Peab walgustuseks põlema;

Ree rohkel kutrul rahamees,
Ei lepi selle walgega,
Waid paneb ühes põlema:
Rõik neli järku sõna sees.

99. Wihmauss.

1. Wihmaussil on küll pikk keha, muu liigete poolest on ta aga kaunis waene. Silmi ei näita tal sugugi olema, ja tema kõrwu ei ole ka weel keegi näinud. Mis kõwem on kui rammus muld ja pehmed taime juured, selle tarwis ei ole tal hambaid. Seal leiab ta aga teist nõuu. Et omale magusat söömaaega walmistada, tassib ta puulehti ja noori wilja-kõrsi oma augu suhu ja jätab neist aga suurema poole wälja, nagu oleks keegi nalja pärast lehti ja kõrsi maa sisse istutanud. Hakkawad nüüd lehed mulla sees mädanema, siis on nad wihmaussile just suu pärast ja süüakse suure isuga ära. Selle juures tõmbab ta lehe ikka sügawamale mulla sisse ja muretseb nõnda ka eestulewate päewade eest. Wihmaussi peetakse igalpool asjata loomaks. Aga seda ta sugugi ei ole. Kui kõik wihmaussid maa pealt ära kautatakse, kes teab, mis siis meie põldudest saaks. Nemad kaewawad, nagu kuulsime, aukusid maa sisse; need augud on sagedaste kaunis sügawad ja laialdased: mõnes kohas on maa, kus palju wihmaussisid koos, nagu sarja põhi. Roht, mis nende aukude sees mädaneb, ajab mulla pinna kobedaks. Wihmauss on põllumulla sünnitaja. Oma keha seest wälja heidetud mudaga teeb ta wiljakandjat mullakihti ikka paksemaks ja jõuukamaks. Kui see töö ka aegamööda sünnib, aga ta sünnib ometi ning awaldab aasta kümmente ja sadade järele oma mõju. Seega ei peaks keegi põlastusega selle loomakese peale waatama ehk armuta teda oma jalgade al surnuks tallama.

2. Kes waewaks wõtab, wihmaussi hästi tähele panna, see peab rohkem kui kümneni wõima lugeda ja tema silmad ei tohi ka liig tõnsid olla. Sest esmalt on wihmaussi keha 154 kunni 160 rõngastest kokku pandud, ja teiseks on ta jalad nii peenikesed ja väikesed, et neid palja silmaga palju näha ei wõi. Lõigatakse wihmauss pooleks, siis jääb esimene pool elama, tagumine sureb ära. Wihma ajal ja öösite tuleb ta mulla seest wälja toidust otsima. Põud ja kange külm ei ole ta meelepärast; palawa suwe ajal on ta 2 kunni 3, talwel aga kunni 10 jalga sügawal maa sees. Wihmauss sigineb kangeste; ta paneb omad munad kobara wiisi mulla sisse. Et ta arw aga liig suureks ei kaswaks, selle eest muretseb mutt, kes talle maa al niisamasugune waenlane on, nagu tihased, warblased ja rähnid maa peal.

100. T i g u.

1. **K**ust saab tigu oma ilusa keerulise karbi? Oota, ma räägin. — Wana tigu muneb oma hernetera suurused munad niiske sambla külge. Päike audub munad wälja ja igauhest saab wäike tigu, kellel pisukene karbikene seljas on. Aga see karp läheb temale pea liig wäikeseks. Seal sirutab loomake oma kaks silma hoolega wälja; tiu silmad seisawad warrekeste otsas. Ta waatab, kust toidust wõiks leida; wärske muru on ta söögiait. Oma kahe hambaga, rohkem neid tal mehikesel ei ole, hammustab ta rohu taime katki ja sööb ära. Üks osa sest toidust muudab enese ta kõhus läikiwaks ilaks, mille abiga loom rohu wart mööda ülesse ronib. Sellestasast ilast teeb ta enesele ka maja ja ehitab ühe keeru teise järele juure, kunni wiimaks suur korter walmis on. Keegi ei wõiks arwata, et kirju, keeruline tiukarp rohust ja lilledest on tehtud.

2. Tiul on karp luude asemel. Ta on oma karbi külge kinni kaswanud ja ei wõi teda maha jätta. Tuleb talwe aeg kätte, siis poeb ta täitsa karbi sisse, paneb ilaga uks eest kinni ja uinub magama. Nõnda magab ta, kunni teda kewadine soojus jälle äratab. Tihti tulewad aga ka linnud ja otsiwad magaja looma wälja, nokiwad karbi katki ja sööwad peremehe ära. Kahju sest küll kellelgi ei ole, sest rohtaedades ja põllu peal teeb tigu mõndagi kurja. On ta ju wana, siis paneb ta oma karbikese weel kord kinni, et teda enam millasgi lahti teha. Tema elumaja saab talle nüüd kirstuks, kus ta ära mädaneb. Tühja karbi sees elawad pärast sipelgad ja wäikesed mardikad; lapsed korjawad neid sagedaste omale mängida, kunni nad katki lähewad ja jälle mullaks saawad, kust nad on wõetud.

101. Krist — aednik.

Fr. Kuhlbars.

Üks aednik kõnnib aias,
Kus palju lille sees,
Ja rohud rohkest õitswad
Ta armsa palge ees.

Kui pead nõrgutawad,
Siis wiib neid mäele ta,

Kus oma isa aias
Nad uuest' õitšewad.

Oh armas aednik, wõta
Mind ühes mäele ta,
Et taewa isa aias
Ma wõiksin õitšeda.

102. Rõõmus laulja.

S. W. Janssen.

Ma olen rõõmus laulumees,
Kes saunades ja lossides
Healt tõstab ilma hinnata,
Ja kõiki tahab rõõmusta':
Ma olen rõõmus laulja.

Kui tõuseb päife hommikul,
On helisemas minu heal;
Kui õhtu looja weereb ta,
Siis lähen lauldes magama:
Ma olen rõõmus laulja.

Mull' jookswad rõõmsjad hallitad,
Mull' tukkulinnud laulawad
Ja lilled õitswad aasa peal,
Kõik minu suureks rõõmuks teal:
Ma olen rõõmus laulja.

Ei püüa auu ei rikkust ma,
Waid olen rahul sellega,
Et Maarja-maa mul jalge al,

Tükk sinist taewast pea peal:
Ma olen rõõmus laulja.

Et sõitku rikkad tõldades,
Ja käigu siidis, sammetis:
Ma põlgan seda rõõmuga,
Mis tühi on, lääh tühja ka:
Ma olen rõõmus laulja.

Kui teistest palju räägitaks'
Ja nende nime kiidetaks',
Siis teen ma nii kui tukkulind,
Kes ikka ise kiidab end:
Ma olen rõõmus laulja.

Kui teiste pale higistab.
Neid waew ja mure pigistab,
Siis elan mina mureta,
Teen tööd, sõnn leiba rõõmuga:
Ma olen rõõmus laulja.

VIII. Põllu peal.

103. Loomad wiljapõllul.

1. On põllumees mulla tohedaks künnud ja ära äestanud, siis küllwab ta seemne maha. Palju sünnib seda kewade ajal, kust suwewili tuleb; mõni seeme küllwatakse ka sügisel maha. Siis jaadab Jumal wihma, kastab seemet

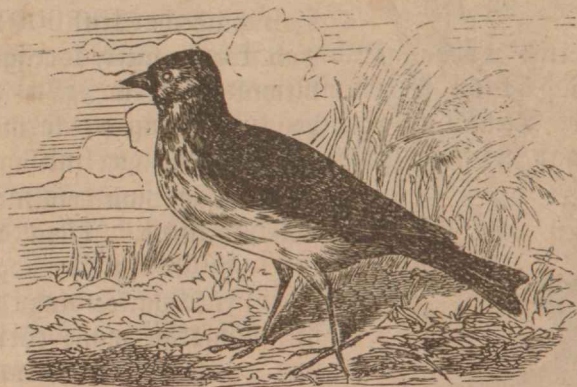
maa sees ja äratab tema elule. Väike idu kasvab ruttu kõrreks, ajab päid ja õitseb. Müüd seisavad kõrred tuhande kaupa üksteise kõrval püüsti ja iga väike tuulhoog paneb neid kui merd laineutama. Küll on niisugune põld kaunis näha ja tähele panna! Igaüks kõrs nikutab sulle peaga vastu, kui tahaks ta ütelda: „Tere, ka, sõber!“ ja sa kuuled neid tasehiljufesi kohisema, kui tahaksivad nad sinule imeasju kõrva sisse rääkida. Noh, jutustada võiksid nad küll väga palju, sest mitmesuguseid imeasju warjavad nad oma sees. Su siis, kui ja igauht looma, kes seal elab, tahaksid kuulda ja tähele panna, peaks sul rohkem kui kaks silma ja kaks kõrva olema.

Uga astume lähemale, küllap meie mööda põllupeenart edasi kõndides mõndagi neist saame näha.

Kõige esite punitub meile üks väike laulumees silma, kes oma healt ööb ja päevad lasub kuulda. See ei ole muu keegi, kui väike põllusirts, toasirtsu ehk ahju-ritsita wend, kes oma korteri ukse peal, mis tal mulla põue walmistatud, istub. Ta ei laula aga mitte juuga, nagu linnud ja teised metslaulikud, waid tema tiib on ta wiul ja jalg wibu, millega ta

omad tütid just kui mõni wälja õpetatud wiulimeister mängib, ilma et tal wiuli waiku ehk noodi lehte tarwis oleks. — Temast natuke eemal seisab tema onupoeg, rohufirts, kes ka suur moosikant on ja põllufirtsu tiskandi heale kõrwa oma passi lasseb.

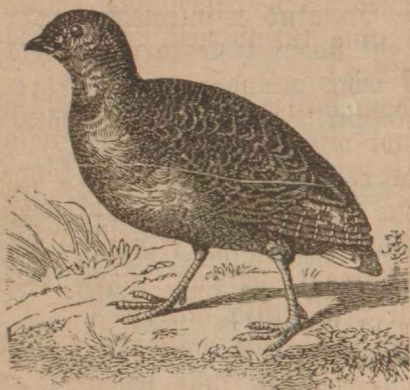
2. Edasi astudes näeme pea mõnda liblikat, pea jälle mõnda mardikat ehk mesilast, kes meie ees ülesse lendawad. Ka wäike hiir hüppab meie jalgade ees ja põgeneb ruttu oma auku. Seal ehk räägib ta oma lastele sest suurest ehmatusest, mis tal praegu olnud ja need tänawad Jumalat, et nende ema eluga peasenud.

Lõuke.

Sealt lendab praegu lõuke lõõritates wilja jeeft ülesse taewa poole. Ikka kõrgemale tõuseb ta, kunni ta filmast ära kaub; üksi ta rõõmsat laulu wõime weel kuulda. Ülevalt alla walwab ta teratselt oma riigi üle, sest igaihel lõukese paaril on oma maakond. On ta oma laulu lõpetanud, siis kukutab ta end jälle kui kuul alla. Müüid puhkab ta natuke aega oma naese seltsis ja siis lähewad mõlemad üheskoos jõmmaege pidama. Iga mätas katjutakse läbi, iga seemnerake proowitakse ära. Siit leiawad nad wäikese usfikese, sealt püüawad nad karme mutukakese kinni. Need kõik on lõukesele kallid maiuse asjad; ka kuningalgi ei ole rohkem jõotifid laua peal kui temal.

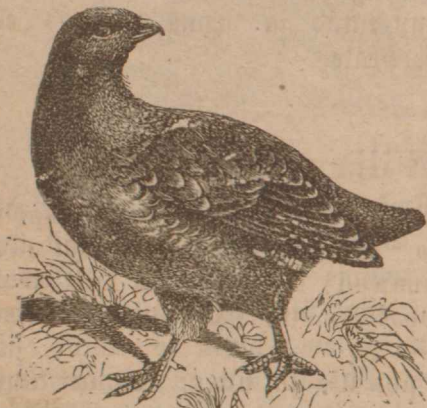
3. Natuke maad lõukeseft eemal elab wutt. Mullu-aasta, lõikuse-kuu lõpul, läks ta reisi peale, sest ta kardab

Wutt.

Wutist mööda astudes ehmatas meid korraga üks wali heal. Rääk on see trummimees, kes ka põllu peal wilja sees elab. Temal on peaaegu niisamasugune karw ja elamise wiis, nagu wutilgi, siisgi on ta teistsugu lind.

Weel ühe kena linnu leiame oma põllu pealt. Ka põldpüü on siia korterisse

Põldpüü.

wäga külma. Sellepärast ei läinud ta ka nõnda kui lõuke Itaaliasse, Türgi ehk lõunapoolsele Wenemaale, waid rändas üle Wahe-mere ära palawale Aafrika maale. Selle tee peal saiwad neist palju surma, sest saarte ehk mere kallaste peal, kus nad ennast wäsinult maha lastsiwad, seal tungisiwad elajakad ja inimesed nende peale. Wiiaakse neid ometi Neapolis mõnel päewal 100,000 tükki turule.

heitnud. Oma pesa tarwis fiblib ta ka nagu wutt ja rääk wäikesse augu mulla sisse, wiskab mõne kõrre peale — ja pesa on walmis. Noored püüid ei ole ka niisugused loomad, kellel kätti tarwis oleks. Niipea kui nad munast wälja tulnud ja kuiwaks saanud, ei kärfi nad enam paigal seisata. Oma kutsu ja wäikesed pojad, mõnikord 20 tükki ühes pesas, katsuwad oma jalgu. Mõne tunni pärast jooksewad nad ju nii karmeste,

et neid inimene naljalt kätte ei taha saada. Seda on neile ka hädaste tarwis, sest mitmesugu häda ja kimbatust on neil kanda. Nebane, tuhkur, nirk, koer ja kass, need on kõik nende waenlased. Suhtub üks neist mõrtjukatest pesakonna peale, siis katsup teda wana püü igapidi oma poegade juurest eemale petta. Ta heidab küllki maha ja rabeleb waenlase ees, kui oleks

tal tiivad katti ja jalad wigased. On pojad kõik peidus, siis lendab ta korraga minema ning kutsub neid tasase healega kuhugi teise kohta jälle kofku.]

4. Kes jõuab kõik need loomad üles arvata, kellel wiljapõld eluforteriks on! Võpab sumi otša ja on firp ning wikat oma töö ära teinud, siis on ka rõõmus elu põllu peal lõppenud. Rohufirtsu heal jääb ikka enam ja enam soiku; mesilastel ei ole siin ka enam palju tegemist, sest et firp wiljaga ühes ka lilled maha lõikas; hiiredgi poewad sügawamale maa sisse ehk kuhjade alla, kust neid kullid kätte ei saa.

Sindudest koguwad ennast kõige esite wutid ja räägud kofku, et seltsis reisi peale mina. Mikhli kuus lendawad ka lõutefed karja kaupa ühe põllu pealt teise peale, ikka rohkem lõune poole. Püüdel, kes meie maale jääwad, ei-ole ka enam kindlat paika. Kütid ajawad neid kangesti taga, nõnda et nad pea põldude peale, pea metsa warjule lähewad. Talwel waewab neid külm, ja nälja pärast tulewad nad siis jagebaste inimeste elumajade juure. Sulab aga kewadel lumefate ära, tõuseb seeme mulla seesse, siis tuleb ka lõukene jälle tagasi ja kuulutab rõõmsa lauluga kõigile head aega. Siis on kõik waew ja kurbdus unustatud ja wana rõõmus elu põllu peal hakkab jälle uuesti peale.

104. Wilja pead.

Põllumees läks oma väikese poja Mardiga wiljapõllu peale kõndima. „Waata isa,“ ütles väike pois, „kui püsti mõned kõrred oma pead kannawad! Need wõiwad küll kõige paremad olla; teised, mis ennast nii sügawale kummardawad, on wist palju halwemad.“ —

Isa kitkus mõne wilja pea ära ja ütles: „Rumal laps, waata ise! See pea siin, mis ennast nii kõrgele püsti sirutas, on tühi ja kõlwatu; teine aga, mis end wiisi pärast kandis, on täis ilusaid teri. Seesama lugu on ka inimestega. Näed sa inimest, kes ennast targa ütleb olema ja ümber käib, kui tabaks ta ennast taewani sirutada, selle peas on niisama palju tarkust, kui selle tühja wilja pea sees teri. Tark inime on see, kes ju ära hakkab tundma, et ta weel midagi ei tea.“

105. Oder ja rukis.

1. Oder on kallis Jumala anne. Põhja poolsetes maades, kus suwi nii lühike on, et ta rukist walmis ei jõua küpsetada, on odrad esimene ja wiimane wili. Ka meie juures tarwitatakse teda mitmel wiisil. Kui meil otre ei oleks, kust saaksime siis tangud? Ilma tanguta jääksiwad aga ka jõuluworstid tegemata. Odrajahu on perenaesel peaaegu iga päew tarwis; ilma nendeta ei oleks Wastla päewal kooki ega suwel heinamaal piimakõrti.

Palju otre tarwitab ka õllepruulija. See paneb neid wette ligunema ja laseb siis idaneda. On idud poole sõrme pikkused, siis pannakse terad kuuma kätte. Pärast jahwatatakse nad weskil jämedaks tanguks ja need on linnaksed. Linnakseid keedetakse wee sees; selle magusa wee sisse segatakse umalaid ja ka pärmi, mis teda käima ajab, ja õlu on walmis.

2. Rukis. On ka odra tulu suur, siiski on rukis ikka meie kõige tarwilikum ja kallim wili. Olgu inimene rikas ehk waene, ilma leiwata ta elada ei wõi. Ja sööb ka waene mõnikord mustemat leiba kui rikas, siiski maitseb see tal parem kui rikkal tema kõige walgem peenleib.

Sest armsast wiljast tehakse aga ka kurja ja kahjulikku wiina. Palju joowad teda ja ei tea, et nad surmarohtu enese sisse joowad. Nõnda pöörab inimene Jumala õnnistuse sagedaste mitmele tuhandale õnnetuseks. Seepärast on hea, kui wiina sugugi joomaajaks ei pruugita.

106. Hirmus õõ.

Üks wana mees istus tee ääres kiwi peal. Tema pea oli paljas, üffi mõni harw juukselaru oli weel näha; tema käed wärisefiwad ja ta wabises wanadusest ja nõrkusest. Tema pale oli kollane ja silmad tumedad kui furnul. Marused riided ripendasiwad tal seljas ja tema jalad oliwad kingata. Ta katsus üles tõusta, aga jõund ei kannud; tema rammu oli otjas. Ta tundis ära, et tal siin tee ääres surmatund kätte tuleb. Waene mees, siin külma kiwi peal, kõigist maha jäetud ja ära põlgtud! Aga mis see kõige hirmsam asi oli, ta ise oli süüdlane, sest ta oli enese wiina joomisega ära rikkunud.

Südamel waluga hüüdis ta nüüd: „Mu nooruse põlw, tule weel kord tagasi! Isa, saada mind weel kord oma noomimistega teele!“

Aga ta noorus ja isa olivad ammu kadunud. Ta nägi, kuidas tuul tolmusambaid tee peal ülesse keerutas ja laiati pillas, ja ütles siis: „Nõnda olivad minu meeletuma elupäewad!“ Ta nägi ühe läikiva tähe taewast maha kukuma ja siis ära kustuma, ja ta hüüdis südamel waluga: „See olen mina! Jumal seadis mind suurte waimu-annetega ilusaste ehitatud maailma sisse, mina aga olen ise sest taewalikust seisusest porisse heituud ja pean nüüd seal lõppema!“

Ta mõtles selle aja peale, kus teda isa surmawoodi peal õnnistades oli maha jätnud; tal tuliwad need päewad meelde, millal ta kui noor peremees kõigist auustatud ja kõrgeks peetud oli, ja kuidas tema käsi siis hästi käis. Siis tuliwad talle ka need tunnid meelde, kus ta esimene kord oli wiina wõtnud, ja millest ajast saadik tal kõrtsiskäimine ikka armsamaks läinud. See mõte lõikas talle kui nuga südamesse: kõiksugused jälelad pildid tema elust astusiwad nüüd weel kord ta silma ette. — Ei leidnud ta sealt ühtegi, mis ta Jumala auuks ehk inimeste ja oma isamaa kasuks oleks teinud.

Ta wõttis oma kuuehilbu, kattis sellega filmad kinni ja tema pisarad langesiwad tuhanda kaupa maha. „Tule tagasi, noorus,“ hüüdis ta ilmotjata, „tule tagasi!“ — —

Ja waata, ta tuli tagasi, sest see kõik oli unenägu olnud. Ta oli weel noormees, aga ta oli praegu oma esimese wiinatuju tee ääres ära maganud. Ta tänas kõigest südamest Jumalat, et ta weel noor oli ja sest hukkatusel teest tagasi walguse tee peale wõis pöörduda.

107. H a l l i t u s.

1. Peiwaraasukene iseenesest ei ole suur asi, siisgi on mitmetjugu imekspanemise wäärt wäge tema sees. Ka siis, kui teda inimesed ehk elajad ära ei söö, wõib mõndagi temast saada. — Ta wõib kui wäikene rohuaeel suure hulga wäikeseid taimi ära toita. Peiwaraasuke, mis hallitusega kaetud, on nagu mets, kust ja mitmetjugu asju leiad, — isegi mõista, suurekstegewa klaasi abiga.

Paljale filmale näitab hallitus leiwa peal nagu rohiline ja hall tolm olema. Siin ja seal on ka mõned pruunid, mustad ja punased plekid näha. Igaüks iseäraline karw tunnistab iseseelsti hallituse taimetesi. Waatame aga suurestegewa klaasi läbi hallitanud leiwa peale, siis leiame seal taimetesi, mis mitte üffi üksteise seas mitmesugused ei ole, waid ka neist taimedest, mida meie iga päew palja filmaga näeme, teist laadi on.

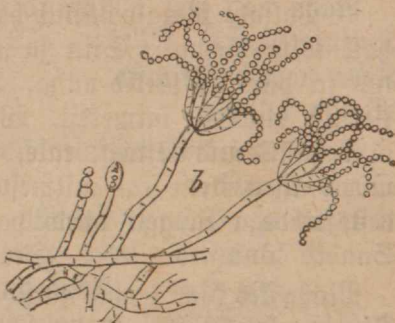
Leiwa hallitus.

Seal on esite leiwa-hallitus (*Aspergillum glaucum*), mida sagedaste wana leiwa pealt leida. Kõige esite asub leiwa sisse peenikene, õrn wõrge, mis haruline ja oksiline ning laialine on. See wõrge on hallituse taimete juure asemel; sellega imeb ta enese leiwa külge kinni ja saab seal uutele oksadele toidust. Sellest wõrkest tõusewad peenikesed, lõngasarnased warrekised oksikohed ülesse; nende oksas kasvab nupp, nuppude peale asuwad wäikesed rakukesed, mis esiotja ridastiku üksteise kõrwal seisawad, siis aga lahku lähewad, leiwa peale kukuwad ja seal uueks hallituse taimeks kasvawad, ehk õht kannab nad laiali.

2. Sa ehk küsid, kust see hallitus esiotja tuleb ja kuidas ta luku pandud kappi saab? Seda tahan ma sulle ka ütelda. Üks ainus niisugune rakukene wõib terwe leiwa peale hallituse sünnitada. Et aga need rakukesed wäiksemad on kui kõige peenem tolm, sellepärast ei wõi meie nende reifimist nõnda selgesti tähele panna, kui wõilille ehk karu-ohaka seemne rändamist. Aga suurestegewa klaasi abiga on neid toas rohkestest tolmust jeeft pöranda pragude wahelt ja kapi nurkadest leida, kus nad peidus seisawad; õhu edasi ja tagasi woolamise läbi wiiakse ka hallituse-taime seemnetesed ühes. Ka ei ole neil suuri üffi ega aknaid tarwis; wõtme-auf on ju nende kohta ilmatu suur wäraw, kust nad keelmata oma nelja hobusega läbi wõiksid sõita, kui neil neid oleks.

Üks teine selts hallitust on harja hallitus (*Penicillium glaucum*), mille rakukesed nagu harjad wälja näewad. Teda leitakse ka leiwa pealt. — Peale nende on veel suur hulk hallituse-taime seltsisid, millel igapähe oma nimi ja loomus on, mida kõiki meie iga päew ei jõua ära seletada.

Rüsid ja nüüd, kas see ter-
wifese kahjulik on ehk ei, kui
hallitust leiwaga ühes ära süüakse,
fiis wastan ma, et hallitust nende
taimede sekka armatakse, mis kah-
julikud on. Kui ja ehk koge-
mata teda natuke leiwaga ühes
ära sööd, fiis see küll weel paha
ei tee. Tahaksid ja aga palju
hallitanud leiba süüa, fiis paneb
ta sind pea ofsendama ja teeb
sulle weel mõnda muud kahju.

Sarja hallitus.

Mis filmale kera näha on,
see ei ole ikka ka juule hea süüa. Ka oleks parem, kui ja
omad üle jäänuud leiwatükid neile annaksid, kellel nälja häda
käes on, kui et ja neid ära lased hallitada. Waesid inimesi
on liialtegi, kellele ja oma järele jäänud palukese wõiks jagada,
ning talwel külma ajal leiad ja ka näljaseid linnukese roh-
kuste, kes sind iga leiwaraasuke eest tänaksivad.

108. Laksi Tõnis.

J. Weizenberg.

Nordma Peipsipiiril käisin,
Matskiwil seal;
Tüki aega mina seisin
Surnu aia peal. —

Seal on palju inimesi
Hauas hingamas,
Kalmudel puu ristikefi
Palju seisamas.

Ühe risti peale nõnda
On seal kirjutud:
Siia on üht Gesti wenda
Maha maetud.

Tõnis Laks siin omal' leidis
Wiimast woodikest,
Mille sisse ennast peitis
Elu waewa eest.

Oli wana Laksi Tõnis
Talu peremees,

Elu aeg ta mõisat teenis
Palge high sees.

Raskest elus õhtas Tõnis
Müüal saab küll ka
Meie elu paranema,
Saab meil hingemaa?

Wirumaa pool tõusis kära,
Mehed hõiskasid:
Wennad, sõbrad, lähme ära,
Lähme ära siit!

Benemaale wirutagem —
Seal meil isamaa:
Saamarasje firutagem —
Seal meil hingemaa!

Seda kuulsid palju rahwast,
Laksi Tõnis ka:
Ühte fokku tõtsid wahwast
Nõuu pidama.

Raha nad seal nõutafid
 Ratsujatele,
 Keda nemad läkitafid
 Wolga kaldale.

Siis nad mõisas käest andsid
 Dmad asemed;
 Ratsjad aga kaugelt kandfid
 Sandid sõnumed.

Maha siis kõik nemad jätsid
 Sinna mineki;
 Mõisas paluda siis wõtsid
 Majad tagasi.

Majad aga ära antud
 Juba teistele;

Wõeras mees sai fiske pandud
 Lakfi talusse.

Raskest elus õhtas Tõnis
 Kuhu lähen nüüd?
 Seal siis tuli surm ja ütles:
 Lähme ära fiit! —

Seitse jalga pikkusele,
 Neli jalga lai,
 Maatükk Lakfi Tõnisele
 Siis seal antud sai. —

Siin on, armas Lakfi Tõnis,
 Sinu hingemaa . . .
 Täewas aga on sul õnnis,
 Päris kodumaa!

109. Poisike põllul.

J. Tamm.

Isa sul on hobu seal,
 Aber on sull' ka;
 Künnad üksi põllu peal
 Ilma abita.

Isa, siin ma abiks sull'
 Tahan olla jo:
 Too ja wäike hobu mull',
 Wäike jahk ka too!

Oleks kaks meist kündmas meest —
 Ise ütliid sa —
 Rats siis kõrt ka ühe eest
 Unnaks helde maa.

110. Wanadsõnad.

Põllumees põline rikas,
 Ametmees arulte rikas,
 Kaupmees forralta rikas.
 Ei kõik mahu marjamaale,
 Muist peab ikka karjamaale.

Kui tõsi, siis tõusku,
 Kui wale, siis waugu!

Kus wiga näed laita,
 Seal tule ja aita.

Rahu kosutab,
 Waen kautab.

Ülekohtul pole hinda,
 Kurjal töö ei kinnitusta.

Wiitjal wiisi wiletjusta,
 Rõheldajal kuusi koormat,
 Seitse sala sõlmitusta.

Tee tööd töö ajal,
 Uja juttu jutu ajal.

IX. Rohilises metsas.

111. Slus oled isamaa!

M. Weste.

Minge üles mägede,
Tuule õrna õhule!
Waatke alla oru põhja
Üle lille hiilgmuse!
Waatke, kuidas oja keerleb
Läbi luha läikiva!
Ja siis hüüdke alla orgu:
Slus oled, isamaa!

Waatke, metsad pilwe poole
Tõstwad latwu uhkuses;
Kunulge kuidas kaarik kohab
Lehkawates lehtedes!
Waatke, jõed, järwed läikwad
Metsas wirwendusega!
Ja siis hüüdke metsa poole:
Slus oled, isamaa!

Waatke, rohke rufis hällib
Uhke nurme nõlwadel!
Tõuwili tõutab anda
Rohket saaki sügisel;
Wiljapuude okste otjas
Hiilg'wad anded iluga!
Ja siis hüüdke üle nurme:
Slus oled, isamaa!

Waatke karja lusti pidu
Leherikkas lepikus!
Kunulge karjalaste laulu
Wastu helkjas wõsitus.
Waatke, kuidas kõrgel wõlwiil
Taewas hiilgab sinaga!
Ja siis hüüdke taewa poole:
Slus oled, isamaa.

112. Kadak.

M. Körber.

Kadak õhtas, kadakkaebas:
„Kõikidest ma põlatud!
Oleks mul ka kenad lehed,
Siis ma oleks auustud!“

Ingel tuli tema juure,
Ütles: „Koh mis lehti ja
Soomiksid siis enesele?
Seda nüüd mull' nimeta!“

Kadak kostis: „Kullast lehed,
Küll need kõige kenamad.“ —
Õhtu sõundis, ööke jõundis,
Kõik puud metsas magawad.

Kadak magas, kadak ärkas,
Kullast lehed läigiwad
Päikse paistel, oh mis kena!
Kõik puud imeks panewad.

Suut see juhtus tema juure,
Näeb seal kullast lehekõed,
Ustub ligi, forjab kofku,
Läheb jälle oma teed.

Naaber haljas, kadak paljas,
Nutab hale healega.
Ingel tuleb tema juure:
„Koh, mis lehti tahad sa?“ —

Kadaf kostis: „Klaasist lehed,
Küll need kõige kenamad!“
Õhtu sõuudis, ööke jõuudis,
Kõik puud metsas magavad.

Kadaf magas, kadaf ärkas,
Klaasist lehed läigivad
Päiße paistel, oh mis kena!
Kõik puud imeks panewad.

Tasa tõuseb tuulekene,
Hakkab äkist puhuma,
Klaasist lehed pihuks puruks
Lainud katki korravad.

Kaber haljas, kadaf paljas,
Nutab hale healega.
Ingel tuleb tema juure:
„Koh, mis lehti tahad sa?“ —

Kadaf kostis: „Lehtpuu lehed,
Küll need kõige kenamad!“ —
Õhtu sõuudis, ööke jõuudis,
Kõik puud metsas magavad.

Kadaf magas, kadaf ärkas,
Lehtpuu lehed lihavad,
Suured laiad pihmed lehed
Kadafat nüüd katavad.

Kitse kari kaugelt juba
Ära näinud kadaka,
Läheb ligi, wõtab paljaks,
Et ei jäänud lehekest.

Naaber haljas, kadaf paljas.
Nutab hale healega.
Ingel tuleb tema juure:
„Koh, mis lehti tahad sa?“ —

„Omad offad,“ kostis kadaf,
„Küll need kõige paremad,
Kendega ma olen loodud,
Need mull' üffi kõlbavad.“

Õhtu sõuudis, ööke jõuudis
Kõik puud metsas magavad;
Kadaf magas, kadaf ärkas,
Omad offad katavad.

Kadaf kargas, kadaf kiitis:
„Omad offad jälle käre,
Suut ei riisu, tuul ei lõhu,
Kits ei kiju iialgi.

Nüüd siin seisjan ööd ja päewad
Wagusi ja puutmata;
Julgeb keegi kistma tulla,
Nõelan oma öfkaga.“

113. Teel.

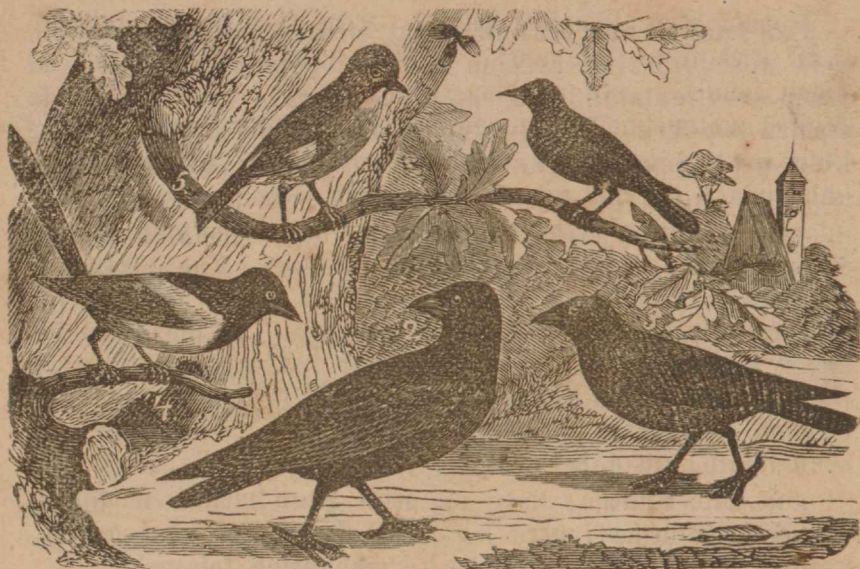
G. Diis.

Mäe latruu katab
Õnnis suine öö;
Oma hõlma matab
Orge uduwöö.

Pole toimu näha
Teel, mets wagusi;
Dota, hing, weel wähe —
Puhkad sinagi!

114. Rääkijad linnud.

1. Mõned linnud on omas elamisewiisis nii kentsakad ja isemoodi, et sugugi imeks ei wõi panna, kui ennemuistesed jutud kuninga poegadest ja tütardest räägiwad, keda lindudeks muudeti. Weel imelikum on kuulda, kui niisugune,

Rääkijad linnud.

Lahejalgne suitekandja loom mõned sõnad on rääkima õppinud ja neid tõsise näuga kuulda laseb. Meie maa lindudest on kuldnokk ja kaarnaselts selles kuulsad, aga soojas maades jälle papageide suur sugu.

Kuldnokk (rahwa keeles ka „must räästas“, ehk ta küll sugugi räästa seltsi ei ole) on mõnes paigas niisama armas majalind, kui pääsukenege. Temale pannakse väikesed kastid puude otsa, millel hommiku pool küljes väike ümmargune auk sees on. Nõnda pea kui lumi ära sulanud, on ka kuldnokk kohe meil ja hakkab omale kas õõnsa puu ehk kastikese sisse pesa tegema. Palju asju ta sinna ei tarwita, waid kannab aga natuke kuiwa lehta, rohtu ja mõned suled kokku ning paneb oma seitse hallikat-rohilist muna sinna peale.

Kuhu kuldnokk kord harjunud, sinna tuleb ta iga kewade jälle tagasi. Jaani päewa ümber on tema pojad nii suured, et nad pesast wälja tulewad. Nende karw on esiotsa mustjas-hall; seda ilusamad on aga wanad kuldnokad. Kewade ajal on nende nokk kollane kui kuld, talwel sinine; suled on mustjad-sinised, walge ja kollase otsadega ning läigiwad kui koidu-puna.

Wõetakse noored kuldnokad pesast välja, siis wõib neid wiisisid laulma ja sõnu rääkima õpetada. Nad sööwad piima sees leutatud saia, wärsket peeneks raiutud liha ja sipelga tupekesi. Õppijat noort lindu peab aga niisuguse koha peal hoitama, kus ta muud ei kuule, kui neid sõnu ehk seda wiisi, mis temale õpetatakse.

Meie juure jääb kuldnokk umbes heinakuu lõpuni. Selle aja sees teeb ta aga väga palju head. Kahjulikkudele ussidele ja mutukatele ta armu ei anna; aga tema kõige armsam toit on robutirtsud. Nõnda pea kui ilmad külmemaks lähewad, lendab ta ära lõuna poole. Seal murrab ta jälle kahjulikka mutukaid mehe moodi maha. Kuldnoka tulu on sellepärast ilmarwamata suur, ning meie kohus on seda lindu kaitsta ja armastada.

2. Kaarna seltsist on meie juures mitmed linnud elamas, nõnda kui: päris kaaren ehk ronk, wares, harakas ehk kiitsakas, hakk ja mõned teised.

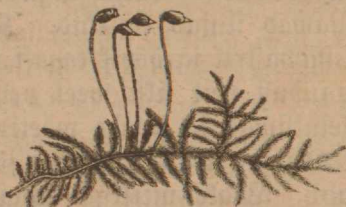
Kaaren ehk ronk ehitab oma pesa ju paastu kuul suurde metsa, kõrge puu otsa. Siis mureb ema 3 kuni 4 hallikat-rohilist muna, millel tumedad täpid ja plekid peal. Muinasjutt räägib, et kaaren Maarja-päewal oma lapsi ristida. Wõetakse noored rongad pesast välja, siis õpiwad nad ka sõnu rääkima, tulewad kohe kui neid nimepidi kutsutakse ja sööwad kõik, mis neile kätte antakse. Kaaren on ka väga kentsakas, sest ta püüab kõiksugu heali majas järele teha, naerab kui laps, kaagutab kui kana ehk prääksub kui part. Kukega on ta sagedaste karwupidi koos, ning koera äritab ta seega, et ta tema wiisi uriseb ja haugub.

Teised kaarna seltsi linnud on vähemate waimu-annetega, siiski harjuwad nad inimeste juure ja õpiwad ka sõnu rääkima, kui nad noorelt pesast välja wõeti. Neist on waresed ja hakid väga tulusad linnud. Kõige terasem sest seltsist on harakas, ehk kiitsakas, kellel küll kena kuub seljas, aga kes metsas see läbi palju kurja teeb, et ta ümberkaudu kõik wäikeste lindude pesad, mida ta terane üles leidma on, ära rikub. Ta on üks neist kõige kahjulikkumatest lindudest. Taltsaks tehtud jookseb ta oma peremehe järel kui koer. On ta inimestega ära harjunud, siis tuleb ta ikka jälle nende juure tagasi, kui ta ka teiste harakatega wabel metsas ümber uidab.

Karwa poolest weel ilusam kui barakas on pasknäär oma siniste tiibade ja punaste sulgedega. Talwel on teda iga metsa tee peal näha. Suwel pesitab ta paksus rägastikus ja on seal väikeste lindudele paha naaber, sest ta sööb nende mune ja poegi, kus ta neid aga kätte saab. Ka pasknär õpib sõnu järele rääkima.

115. Sammal.

1. Metsa puude al elab alanduses ja ilma mureta üks väike taimepere, sammal. Sammal on taimeriigi härjapõlvelane. Tema kõige suuremad kasvud ei ole pikemad kui inimese sõrm, ja mitmed ei ole suuremad kui nõela otsakesed. Aga kui kenasti ehivad nad metsa alust! Siin seisavad nad tombis kui rohilised sulepadjad ja kannavad peenikeste, kullakarwa warte otsas krooniga ehitud väikseid nupukesi; seal lautawad nad ennast kui kollane tekk üle maapinna laiali, teda lahkestes kaitstes. Rohkem kui sada seltsi sammalt elab wagusi metsas ja soos, puude ja kiviude küljes, müüride ja katuste peal.

Sammal.

Kui wäga õrn näitab samblataim olema! Tema wars, ehk küll peenike kui niit, on siiski väikeste imewärki lehtedega ehitud. Aga ta on nii nõrk, et teda linnuke jalaga ümber wiskab ja mardik joostes maha lükkab. Sellepärast on Jumal teda ka suures seltsis lastnud kasvada.

2. Kui sügise ajal uhked metsa puud omad kollased lehed ära lautawad, siis on sammal kõige rohilisem ja kasvab kõige jõudsamalt. Ta wõtab kõik maha sadanud pähtlad ja käbid wasta, et neile haiget ei saaks, ning katab neid talwel oma pehme ja sooja kattega kinni. Wägewad puud, mis suwel uhkusega väikese sambla peale maha waatafiwad, külmetawad ja wärisewad nüüd lumetuisku käes. Pehme sammal aga ronib nende tüwe mööda üles ja on neile soojaks talwetuueks.

Need tuhanded mardikad, keda ja suwel näeb, otsiwad sügisel warju-kohta külma tuule eest. Nad roniwad pehme,

sooja sambla alla ja magamad seal talwe ajal. Siin seisab huiik ämbliku-, seal kobar libliku-mune. Siin on usfite talwekorterit leidnud, seal puhkab sisalik keerus kehaga. Kõikidele on sammal warjupaigaks. — Nüüd hakkab lumi sulama; weetilgad ruttawad jõe poole. „Pea finni!“ hüüab neile sammal wasta ja hoiab neid hulga kaupa finni. „Muu on palju lapsi,“ ütleb ta, „kes juua tahawad!“ — Jah, samblal on ka palju kasulapsi. Igaühetele annab ta tilga wet; tamme tõru, kuuse käbi, lille seemne ja heinputke idu, keegi ei jää ilma; nemad ärkawad ülesse, jookwad ja idanewad, ning sammal kaitseb jällegi nende nõrku idusid külma kewadise tuule eest.

3. Taimed tulewad nüüd igal pool nähtawale, mardikad roniwad wälja, tigu astub päewa ette ja usfi tupekestest saawad ilusad liblikud. Kaugelt maalt tulewad pääsukesed, linawästriit ja ööpik tagasi ning hakkawad pesi ehitama. Nüüd puudub neil üksi weel pehme woodi, kus nende munad aset leiaksiwad ja nende wäetid pojad kaitstud oleksiwad. Seal lendawad wanad linnud jälle sambla juure ja paluwad temalt abi. Lahke meelega annab ta omad kui wanud kasukesed ära, et linnud neist pejale patju saaksiwad. Pea tulewad ka jäned ja hirw. Nad otsiwad kaitsewad peidukohta, kus nad oma wäikseid poegi wõiksiwad kaswatada. Jälle on sammal see heategija, kes neile lahkest korterit annab.

Metsa kõrwal on soo. Tema üle lautab ennaft turbasammal kui walge ja punane tekk laiaki. Põalpool kasvab ta ikka kõrgemale, aga alpool sureb ta ära ja saab turbaks. Seda lõikawad siis turbakaewajad soo seest wälja ning kuiwatawad ja müüwad teda rahwale ahjukütteks. Kui nüüd wäljas jälle külm tuul puhub, mardikad, usfid ja teised wäikesed loomad sambla al uueste warjupaika leidnud, siis põleb turbaks saanud sammal tua ahjus ja kaitseb nõnda ka inimest külma eest. Toa seinu wahel seisab ta wahiks, et tuul prau läbi sisse ei saaks, ja akna ruutude wahel rõõmustab ta inimese silma oma rohilise kuuega. On peremees ehk perenaene haige, siis annab neile tohter Islandi sambla teewet juua, ja see teeb nad jälle terveks. — Nõnda õpetab meid wäike sammal, et ka wäeti jõund, kui ta teistega ühte nõuusje heidab, suuri asju wõib ära teha.

116. Puu söödikud.

1. Puud pruutostiks võtta, tükk lauda lõunasöögiks ja natuke saeprügi õhtuks süüa ning siisgi seal juures terweks ja rõõmsaks jääda, — see on kunsttükk, mida keegi teine teha ei või, — puu mardikal on see aga kerge asi.

Oli puu veel noor, mahlane ja pehme, siis söivad teda ka teised elajad. Kitsed, põdrad, lehmad, jäneseid ja metsisedgi (mõtused) söivad tema noori nappusid ehk närisivad maiusega tema koort. — Noored idud ja nupud kasvavad aga kõvaks puuks ja on nüüd nende elajate maule liig rasked ja kuiwad. Siisgi jääb puu sisse ikka veel jõuujahu (tärglisjahu) jaukefi ja muid sellesarnaseid ollusid järele, millel toitmise jõuudu sees on, kui nad aga õige mehe kõhtu juhtuvad. Võivad ometi meie ajal õpetatud mehed täki lauda nõnda walmis teha, et teda iga laps rõõmuga sööb. Nemad hõõweldawad laua laastudeks ning keedawad teda siis wääwlihapute ja muu asjadega ära. Nõnda jääb lauast pärastpoole suhkru sarnane pära järele, mida võib süüa.

Puu mardikad mõistawad puusöömise kunsti ju maailma loomisest saadik. Nende lõuad on ka küllalt terawad ja kindlad, et seega oma kõwa toitu võivad purustada. Kõige parem maitseb ta neil aga siis, kui nad veel tõugud on, see on: wäikesed, walged ja pikergused usfikesed.

2. Metsas kuiwa puu sees ehk ka toa seinas kuuleme sagedaste nagu taskukella tiksumist. See tikjutaja ei ole aga muu keegi, kui raudpea (*Anobium pertinax*), üks wäike mardik, kes selle nime omast kangekaelsusest saanud. Sest kui ta inimese kätte langeb, siis teeb ta, nagu oleks ta surnud, ja lasseb ennast ennemine kõige hirmsamal wiisil waewata, kui et ta üht liiget liigutaks.

Teine seesugune puusöödik on riistakaewaja (*Anobium striatum*), kes toa riistade, nagu laua, tooli, kirwarre ja hõõwlipuu sees elab. Wana laudade alt leiame sagedaste saeprügi ja laua seest wäikefi aukusid, kust prügi wälja jookseb. See on riistakaewaja mardika töö. Tema on helepruun ja peenikeste karwadega kaetud. Oma mardik muneb omad munad wäljapoole puu külge. Noored tõugud

Raudpea;
illemal loobub suurust,
al suurematut.

Käsihämähäki ja tema tõul;
loobub suuruses ja suurendatult.

uuristawad ennast kobe puu sisse, ja mida suuremaks nad kasvawad, seda suurem on ka auk, mida nad etafi minnes kaewawad. Wiimaks läheb tõul puu sees tuppe ja mardik, kes sealt pärast wälja tuleb, sööb puud mööda senni etafi, kunni ta päewa walgele jõuab.

Suurem osa puusöödikuteft elab metsas.

Neid on seal mitu kümmend seltfi. Balkidega ühes tulewad nad aga ka majadesse, kus nad palju kahju teewad. Uste, seinade, akante ja majariistade sisse uuristawad nad omad augud, ja inimene ei wõi neid selle ärarikkumise töö juures palju keelda. Siisgi ei ole kõik puu mardikad ühtekokku arwatud nii kahjulikud kui termitid soojal maal. Salamahti lähewad need putukad tuhanda kaupa maja kallale, tungiwad puu sisse ja uuristawad ära lühikese aja sees kõik palgid, toolid, lauad ja muud asjad, mis puust on. Selle juures jätawad nad wäljapoole õhukese koore järele, nõnda et laud ehk järg pealt terve näikse olema, seest aga õõnes on ja kõwema külgepuudutamise juures koost ära laguneb. Termitid sööwad ja lõhuwad terwed majad ja külad ära.

117. Rähn.

Rähn on lindude seas puusepp. Neid on mitu wenda; kõik peawad sedasama ametit. Kõige suuremal on must kuub seljas; teda nimetatakse seepärast must-rähnaks. Peas kannab ta weripunast mütsi. — Teisel wennal on ka punane müts peas, aga tema kuub on ilus rohiline; sellepärast on tema nimi rohiline-rähn. — Kolmas näeb oma kirju kuuega kui lipitud ja lapitud wälja; temal on walge manisk ees, punane rätik kaelas, just kui mõnel linna herral; teda nimetatakse kirjuks rähnaks. Kirju mehi on kolm seltfi, üks suur, teine väiksem ja kolmas õige pisukene, just kui mõni päkapiku mees.

Kõik rähnad on kanged töömehed; ju esimese koidu ajal on nad liikumas. Kõige wanemad puud on neile kõige armsamad, need on nende hõowlipingid. Oma jalgadega wõiwad nad mööda tüwe ülesse ja alla joosta: kaks warwast käib neil ette, kaks taha poole. Rähna saba on

lühikene, aga sabasuled on kõwad; tööd tehes tarvitab ta neid tooli asemel, mille peale ta ennast toetab. Tema kõwa nokk on peitel. Sellega raiub ta puu koore sisse augu ja otsib siis koore alt ussa, kes seal elawad. Neid on wahel sadande kaupa ühe koore al, kus nad puutüwe nõnda ära uuristawad, et oksad puu ladwas ära kuiwawad ja lehed ära närtsiwad. Kärnerid ja metsawahid ei näe neid ussa ja mardikaid enne, kui puu ju ära on kuiwanud; aga siis ei aita enam kellegi rohi. Seal tuleb siis neile rähn appi. Oma kõwa nokaga lõhub ta wastu puu tüwe, et aga kiilud lendawad. Korruga jookseb ta teisele poole tüwe, siis wahib ta teraselt iga üht pragu. Mispärast teeb ta seda? Mõtleb ta, et auk ju puust läbi läinud? Ei, ussid ehmatasiwad tema kopsimisest ära ja jooksiwad teisele poole puud, neid tahab ta sealt nüüd kinni rabada. Tema keel on pikk ja teraw kui nõel; selle ajab ta puu koore waele ja toob sealt kurjategijad wälja. Nuhtluseks pistab ta nad siis oma kõhtu wangi. Augud, mis rähn selwiisil puu sisse teeb, saawad tihastele, kuldnokkadele ja teistele lindudele elukorteriks, kuhu nad omad pesad sisse teewad. Nõnda kannab rähn õigusega puusepa nime. Oma enese pesa tarbeks on tal suuremat auku tarwis; laastud kannab ta aga eemale ära, et kurjad poisid ta pesa üles ei leiaks. Sest üksi kurjad ja raisku läinud lapsed wõiwad selle tulusa linnu pesa ära lõhkuda.

Wäikene kirju-rähn.

118. Kalewi pojad füttimeas.

Kalewipoeg, III. 56 – 166

Kalewite noored pojad
Läinud metsa luusimaie,
Sinu jälgesid ajama,
Karu jälgi otsimaie,
Põdra jälgi püüdemaie,

Metshärga waatamaie,
Metsjatriimu kiusamaie.

Karu oli kaeras käinud,
Mesipuiel wõersil olnud,
Põtra nähtud põllu ääres,

Hunta hulges karjamaala,
Raatmaal rohkest rebasida,
Jäätmaal palju jänesida.

Oli neil kolm koerukesta:
Üks oli Jrmi, teine Armi,
Kolmas murdja Mustukene.
Bojad olid paksus metsas
Koerte jälgil karu leidnud,
Mesikäpa männikusta.
Riskus Jrmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Koerad said karu käfile.
Noorem wenda, poisfikene,
Rõitist karu üle öla
Salgu pidi rippumaie;
Tahtis kanda koduje
Liha söögiks, nahka kattets.

Bojad läksid põllu peale,
Läksid laanest lagedale;
Seal tuli wasta sarwiline,
Wana põder wennikene.
Koerad põtra kiskumaie,
Sarwilista surmamaie.
Riskus Jrmi, katkes Armi,
Murdis maha mustukene;
Koerad said põdra kättele.
Noorem wenda, poisfikene,
Wiskas põdra üle piha
Karu kõrwa rippumaie.
Tahtis kanda koduje,
Liha söögiks, nahka kattets.

Bojad läksid kuusikusse
Metshärge püüdemaie.
Palus olid metsapulli
Koerte jälgil mehed leidnud.
Riskus Jrmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Koerad said härja käfile.

Noorem wenda, poisfikene,
Sidus härja sarwipidi
Üle öla rippumaie;
Tahtis wiia koduje,
Liha söögiks, nahka kattets.

Kalewite kanged pojad,
Läksid lustil laane poole,
Põõsastiku paksuesse;
Seal tuli hulka huntisida,
Kari kõrwe kutsikuida.
Koerad hunta kiskumaie,
Metsalisi murdemaie,
Riskus Jrmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Tapsid tosinate kaupa.
Noorem wenda, poisfikene,
Hakkas hunta nülgimaie.
Nülgis tosinada neli,
Hakkas wiiet nülgimaie;
Wennad koju kippumaie.
Noorem wenda wõttis nahad,
Wiskas kimbust üle küüru,
Karu selga kateeksa;
Tahtis kanda koduje.

Bojad käisid metsa teeda,
Benikoorma palu teeda;
Seal tuli wasta seltsikene,
Kaunis kari rebasida.
Koerad rebasid kiskuma.
Riskus Jrmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Tapsid tosinate kaupa,
Surmasiwad sadandela.
Noorem wenda, poisfikene,
Rebasida nülgimaie.
Nülgis tosinada neli,
Hakkas wiiet nülgimaie;
Wennad aga koju kippumaie.

Noorem wenda wöttis nahad,
 Wiskas kimbus üle küüru
 Põdra selga paunaksa.

Kalewite fanged pojad
 Kõndiswad metsa teeda,
 Penikoorma palu teeda;
 Suhtus kari jänefida
 Keile wasta nurme peale.
 Koerad jänefid kiskuma,
 Murdma haawiku emandaid.
 Kiskus Jrmi, kattes Armi,
 Murdis maha Mustufene;

Tapsid tosinate kaupa,
 Surmasiwad sadandela.
 Noorem wenda, poisikene,
 Jänefida nülgimaie.
 Nülgis tosinada neli,
 Hakkas wiiet nülgimaie;
 Wennad kippusid koduje.
 Noorem wenda wöttis nahad,
 Wiskas kimbus üle küüru
 Härja selga sadulaksa.

Eiis aga wennad kolmekeste
 Kõju poole kõndimaie.

119. Kannikene.

C. R. Pinnutaja.

Une mõttes, unpi sõundes
 Läbi waitseft waarikust,
 Leidfin hallikale sõundes
 Senililli saarikust.

Kallis, lahke kannikene,
 Ei sind taha tikkuda,
 Ära kohku, kannikene,
 Ei sind maha sõtkuda.

On mul kodus aiakene,
 Lahke, armas minule,
 Seal üks waitne kohakene,
 Kallis lill, ka sinule.

Selle toha sulle annan
 Waitseks elupaigaks pea,
 Sinna armule sind kannan,
 Seft ma olen sulle hea!

120. Palwetund looduses.

U. Piiritivi.

Wäike weereb, õht on õrn ja jahe,
 Raste asub halja aasale;
 Kõstas kõrwu linnu koor nii mahe,
 Kummardab end taja lillike.

Waitseft, waitseft woolab wesi ojas,
 Hülg'wad tähed waatwai ülewest.
 Süda, ärka, Taewa Isa kofas
 Loodus peab palwust tasakest'.

X. Kuidas külm, nõnda lõikus.

121. Kas kõnet.

Ühel ilusal kevadisel hommikul seisin ma küla tänavas, kust kitsas jalgteed koolimaja poole läks. Seal kuulsin ma kaks poisji nõnda rääkima:

„Tere hommikut, Kaarel!“

„Sumalime, Mihkel!“

„Kuhu sa lähed, Kaarel?“

„Dtskehohe kooli, Mihkel!“

„Nüüd on walge wäljas! Kooli tahad sa minna, seal omale pingi peal küüra selga istuma? Sada lord parem on ometi nüüd lepikus päikese paistel mängida, mähke kaapida ja mahla lasta. Tule minuga metsa, Kaarel!“

„Ohtu tulen, Mihkel, nüüd lähen õppima; Sumalaga!“

„Minu pärast õppi siis, kunni sa tarkusest lõhki lähed! Mina lähen mängima.“ — — —

Wiisteistkümmend aastat peale selle seisin ma ühe koolimaja õue peal. Seal tuli üks noor mees waeses riides koolmeistri juure, ja ma kuulsin neid nõnda rääkima:

„Tere hommikust, auus koolmeister!“

„Sumalime, külamees!“

„Kuulge mu palwet, auustatud koolmeister, ja wõtke mind siia sulaseks!“

„Kas sa muud midagi ei mõista?“

„Ei, auus koolmeister.“

„Mispärast mitte?“

„Ma ei ole muud midagi õppinud.“

„Mis su nimi on?“

„Mu nimi on Mihkel.“

„Mihkel? Nüüd tuu men ma sind! Kas sa weel mäletad, mis meie wiieteistkümmne aasta eest üksteisega küla tänavas rääkisime, kui mina kooli tõttasin ja sina lepikusse mängima läksid? Õppimine on mind koolmeistriks teinud, mängimine sind teiste sulaseks, sest mis meie noores põlwes külwame, seda lõikame wanaduses!“

122. Wale palk.

Mardil oli suur rõõm, teisi inimesi pilgates petta ja siis ise naerda. Kord kirjutas ta laua ääres ja laua peal seisid kümme hõbedast rublatükki. Seal tuli tema wäike õde Tiiu tupp, nägi särawaid rublatükka laua peal ja küsis: „Wend, ütles ometi, kus kaswab hõbe?“ — Mart kostis: „Need rublad kaswawad ühe põesa otsas, mida hõbelälleks nimetatakse. Rublad topitakse nagu türgiuad mulla sisse, neist kaswawad suured põesad, kus rublatükid kui pihlaka marjakobarad küljes rippuwad.“ — Naerdes kirjutas ta edasi. Ta ei pannud tähelegi, et wäike Tiiu rublatükid oma kätte wõttis, neidega aeda jooskis ja nad mulla sisse istutas. Tupp tagasi tulles ütles ta: Mart, nüüd saad sa palju raha: ma külwasin rublatükid maha!“

Mart kargas järje pealt ülesse, wõttis Tiiu kät pidi kinni, ruttas temaga aeda ja hüüdis: „Silmapiilk ütles, kuhu sa rublatükid panid!“ — Laps otsis küll, aga ei leidnud kohta enam ülesse; raha jäi kautsi. Kui isa seda lugu kuulis, ütles ta: „Mart, sa oled oma walega rohkem kui kümnerublase trahwi ära teeninud. Tiiust oli see rumalus, et ta raha mulla sisse istutas, sinust on see aga halbdus, et sa ikka walet püüad rääkida.“

123. Kuu naene.

Geesti muinasjutt. 3. Runder.

Ennemuiste läinud weel hilja laupäewasel õhtul üks naene jõest wet tooma. Kau priistnud selgeste ning naene ütelnud ise-endamisi:

„Mis sa wahid sealt! Kas sa ei saa mulle appi wet kandma! Mina pean siin tööd tegema ja sina laiskled ülewel!“

Korraga tulnud ka kuu taewast maha, aga wiinud naese ühes ära taewa alla. Seal see naene weel praegugi ühes oma weepaariga on, ja noomib igauhte, et hingamise päewa õhtut ei tohi mitte tööga ära wiita. Kuul enesel ei ole aga millalgi aega laiskelda; ta peab maalt maale rändama, et igal pool pimedat ööd walgustada.

124. Siglane meel.

Üks suurtsugu mees lastis oma tõlla ees sõita ja jalgatas ise maantee peal järele. Seal tuli wäike külapoiss tema juure ja palus kolm kopikat, et seega haige emale leiba osta.

Reisija vastas, et temal kolme kopiku tükki ei olla.

„Kas teil sugugi raha kaasa ei ole, auus herra?“ küsis pois.

„Mitte vähemad kui rublatükid“ ütles herra, „ja rubla on minu kohta palju.“

„Oh, auus herra,“ palus pois, „andke mulle rubla; pool wersta siit metsa taga on küla kõrtsiga, ma wahetan ja toon teile peenikese raha tagasi.“

Herra naeris, andis rubla poisi kätte ja ütles: „Ma astun tasahiljuksesi edasi, tule pea ja too minu raha tagasi!“ Aga iseeneses mõtles ta: „Ei see ennaft enam näita, ta mõtleb, ega see wõõras mind ei tunne, ta ei wõi mind ka enam ülesse leida, mis mind siis sunnib, temale raha tagasi andma?“

Su werst maad oli ta edasi läinud, seal käskis ta tõlla seisma jätta, et sisse istuda ja tuhat nelja edasi sõita, sest ta mõtles: „Ega ta eram ei tule!“

Aga pois tuli joostes, tõi ümber wahetatud raha ja palus nüüd kolme kopikat.

Herra küsis: „Ütle ometi, wäike mees, mispärast ja kõike raha omale ei pidanud, rubla on ju rohkem kui kolm kopikat?“

„Ma ei ole waras!“ ütles pois ruttu. „Minu ema ka ei warasta, ta nälgib ennem.“

See wastus rõõmustas herra südant, ja ta kinkis poisile terve rubla. Aga Jumal õnnistas seda poisfi, ja temast sai pärast kuulus mees.

125. Suur naaris.

Üks waene wäiksemaa talupoeg oli omas aias imesuured naarid kaswatanud. Igames pani neid imeks. „Ma wiin ometi ühe mõisa kingituseks,“ ütles ta, „sest herral on hea meel, kui ta näeb, et meie oma põldu hoolega harime.“ Ta otsis kõige suurema wälja, mis peaaegu pangi suurune oli, ja wiis ta mõisa. Herra kiitis mehe usinust ja hoolt ja kinkis temale kümme rubla.

Üks väga rikas ja ahne kuuepäewamees külas kuulis sest asjast ja mõtles: „Dot, oot, mina kingin oma suure nuumwafika herrale! Kui tema ju näru naari eest kümme rubla andis, siis jaan oma priske wafika eest tõesti kümme forda kümme rubla!“

Mees wiis wafika kõie otsas mõisa ja palus auuliku herrat seda kingituseks wasta wõtta. Herra aga tundis mehe mõtted kõhe ära ja ei tahtnud wõtta. Mees palus, oma kingitust mitte ära põlata, ja herra ütles wiimati: „Noh, fina sunnid mind ja ma wõtan sinu kingituse wastu. Aga ma ei soowiks sinust ka järele jääda. Ma tahan sulle ühe kingituse wastu anda, mis mul kolm korda nii palju wäärt on kui sinu wafikas!“ Nende sõnadega andis ta ehmatanud mehele waese talupoja — suure naari.

Seategu on üffi siis midagi wäärt, kui ta puhtast südamest tuleb.

126. Lume memm.

(Saksa rahwa ennemuistene jutt.)

1. Ühel lesel oli kaks tütar. Neist oli esimene inetu ja laisk, teine ilus ja Wirk. Inetu ja laisk tütar oli aga ema meelest armsam, sest et ta päris tütar oli. Teine pidi üksi kõik majatallitused toimetama, ennast igale poole lükata ja igaühelst tõugata laskma, ja kui ta kõik päew otsa oli raskestest tööd teinud, weel õhtu suure pangiga kaugelt kaewust wet koju tooma. Seal sündis siis, et ta ühel õhtul liig wäsinud oli ja pangi wälja tõmmates kaewu kukkus. Kui ta jälle üles ärkas ja tema meeled tagasi tuliwad, oli ta ühe ilusa heinamaa peal, kus päike paistis ja mitu tuhat lilli õitses.

Tema astus edasi ja jõudis ühe leiwaahju juure, see oli leibu täis. Leiwad aga hüüdsiwad:

„Me juure tõtta, me juure tõtta,
Meid ahjust ruttu wälja wõta!“

Seal astus ta kärmesti ligi ja tõmbas leiwad wälja. — Edasi astudes tuli ta puu juure, see rippus täis õunu ja hüüdis:

„Mind raputa, mind raputa,
Mind õunadest sa puhasta!“

Wirk tütar raputas, et õunu kui wihma sadas, kunni mitte üht ainust enam puu otsas ei olnud. Siis astus ta uueste teele. Lõppeks jõudis ta wäikese maja juure, seal wahtis wana naene wälja; et sellel aga wäga pikkad hambad oliwad, kartis ta teda ja tahtis ära põgeneda. Aga wanakene hüüdis: „Ära karda, armas laps, jää minu juure! Tahad sa kõik tööd majas hoolega ära teha, siis peab sinu käsi hästi käima. Selle peale pead sina aga kõige rohkem

waatama, et sa minu sāngi hästi üles teed ja patju senni kohendad, kunni suled lendawad, sest siis sadab maa peal lund. Ma olen lume memm!“ — Et wanamoor nii lahkeste rääkis, tegi tüdruk kauba ära ja hakkas memme teenima. Ta tallitas ka kõik wanakese meelepärast ära ja kohendas tema sāngi, kunni suled lendasiwad. See eest oli ka tüdrukul hea elu, ei ühte halba sõna, ja iga päew praetud lihad ja küpsetatud saiad ees.

Nõnda elas ta tükk aega lume memme juures; seal sai ta korraga wāga kurwaks, ja ehk siin küll tuhatkord parem elu oli kui ema juures, siiski igatses ta koju. Wiimaks ütles ta: „Ma soowin koju minna, sest kui mul siin ka käsi hästi käib, siiski ei wõi ma enam kauemaks jääda.“ — Lume memm kostis: „Sul on õigus, armas laps, ja et sa mind nii truuste teenisid, selle eest tahan ma sind ise maa peale tagasi wiia.“ — Ta wõttis tüdruku käe kõrwa ja wiis tema ühe suure wārawa ette. See tehti lahti, ja kui tüdruk parajast wārawa peal oli, sadas korraga kanget kullawihma tema peale, ja kõik kuld jäi tema külge rippuma, nõnda et ta sellega üleüldse oli kaetud. „See on sellest sinu palk, et sa nii kārme olid!“ ütles lume memm. — Wāraw kukkus kinni ja tüdruk oli jälle maa peal. Nüüd läks ta ruttu ema juure, ja et ta kullaga kaetud oli, wõeti teda lahkeste wasta.

2. Kui ema kuulis, mil wiisil ta rikkaks saanud, soowis ta oma inetu ja laisa tütrele niisamasugust õnne, ning see pidi ennast ka kaewu kukutama. Tema ärkas ka ilusa heinamaa peal üles, ja läks sedasama teed edasi. Kui ta leiwaahju ette jõudis, hüüdis jälle leib:

„Me juure tõtta, me juure tõtta,
Meid ahjust rutta wälja wõta!“

Laisk aga wastas: „See oleks mul asi, millepärast ennast maksaks mustaks teha!“ ja astus edasi. Pea tuli ta ka õunapuule juure, see hüüdis:

„Mind rapüta, mind rapüta,
Mind õunadest sa puhasta!“

Laisk aga wastas jälle: „Sina'p see õige asjamees mul oled, kelle pärast ma mõne õuna omale weel päha laseks kukkuda!“ ja läks oma teed. Kui ta lume memme maja ette jõuudis, ei kartnud ta teda maikugi, sest et ta tema pikist haimbaist ju oli kuulnud; ta palkas enese selsamal silmapilgul memmele ümmardajaks.

Esimesel päewal püüdis ta, kui ka wastu meelt, kõik hoolega teha, mis lume memm käskis, sest ta mõtles selle kulla hulga peale, mis wanamoor talle ebk palgaks annaks. Teisel päewal hakkas ta juba laisklema; kolmandamal weel rohkem, ei tahtnud enam üles tõustagi. Ta tegi ka lume memme sängi väga balwaste üles ja ei kobendanud seda, kuni suled lendasiwad. See tegi lume eide meele pahaseks, nii et ta laisa tüdruku teenistusest lahti laskis. Teine oli väga rahul ja mõtles, et nüüd ebk kulla wihm tuleb. Wanamoor wiis ta küll ka wärawa alla, aga kui ta seal kulla wihma ootama jäi, kallati temale kulla asemel suur katla täis pigi kaela. „See on sinu palk!“ ütles lume memm ja pani wärawa lukku. Seal tuli laisk tütar koju, üle ja üle pigiga kaetud, mis temast eluotsani ära ei lahkunud.

XI. Rikkal sügise ajal.

127. Jumal olgu tänatud.

J. W. Jannsen

Rõõmulaulud, tõuske üles,
 Meie töö on õnnistan'd!
 Pidagem nüüd seda meeles,
 Kes meid rohkest rõõmustan'd!
 Leiba on ta meile annud,

Meie põld on kaswanud.
 Kurja eest ta seda hoidnud,
 Meie kasut's walwanud:
 Jumal olgu tänatud!

Rõõmulaulud, tõuske üles,
 Mis ma lootsin, on mu käe!
 Rohke saak on minu süles,
 Korda läinud minu töö.
 Lapsed, pere leiba saavad,
 Mälja hirm jääb kaugele,
 Waesed sandid troosti leidwad
 Meilt, kui puudus nendele:
 Sumal olgu tänatud!

Rõõmulaulud, tõuske üles,
 Tõusust kunni loodeni!
 Riitke Loojat igas keeles,
 Ühest merest teiseni!
 Ta on armu üles näitnud,
 Tööd ja waewa õnnistan'd.
 Danetuft meilt kangel hoidnud
 Ja kõik terwelt kätte ann'd:
 Sumal olgu tänatud!

128. Kartohwliid.

Kolme saja aasta eest elas Inglismaal kuulus sõjamees Draake. Tema käis oma laewadega kõige kaugeimates maa-des ära, ja kus ta waenlasi ehk nende wara leidis, seal oli ta kohe kallal. Inglisead auustasiwad teda igapidi; ta kandis admiral'i nime ja oli auutähtedega ehitud. Tema muud teud on rahwas ju ammu ära unustanud, aga et ta kartohwliid Euroopa maale tõi, teab weel iga laps. Draake on see mees, kes ühelt pikalt reisilt tagasi tulles Amerika maalt kartohwliid Euroopa maale kaasa tõi, kus neid siina maale weel ei tuntud. Mitmed wüstrid ja ülemad tundsiwad pea ära, kui tulus see wili põllumehele edaspidi on ja käski-siwad oma talupoegi teise wilja kõrwal nüüd ka kartohwliid istutada. Aga nii kui iga uus asi, nõnda leidis ka kartoh-wel esiotja palju wastasid. Põllumehed paniwad kangeste wasta ehk läksiwad üksi wasta meelt seda käsku täitma. Ühed kaebasiwad, et neid wana miisi edasi elada ei lasta; teised ütlesiwad, see ei ole muud kui üks uus wigur, millega ülemad talupoegi tahta oma sõrme ümber mässida. Lugu oli sel ajal kartohwliga peaaegu niisama, kui meie ajal ristihaina kaswatamise, uut moodi põlluriistade pruukimise ja mõne muu asjaga. Siiski sai hea asi pärast wõ muse, ja meie päiwil ei ole küll ühtegi inimest enam, kes kartohwli kaswatamise wasta oleks.

129. Mardi päew.

Mardi päewal, 10. novembril 1483, sündis usu puhastaja Martin Luther Gislebeni linnas ja ristiti päew pärast seda. Tema isa oli waene talupoeg; pärast sai ta

Mansfeldi linnas mäemehets. Siin pidi ta oma leiba raste tööga teenima. Tema naene aitas teda tubliste; jagedaste kandis ta seljaga metsast puid koju. Jumal õnnistas aga nende tööd nõnda rohkest, et neil pärast kaks sulatamise ahju oma pärast oli. Ka waliti wana auus Hans Luther nüüd Mansfeldi linna kohtuherraks. Väikest Martinust kaswatati suure hoolega; ju wara saatsiwad tema wanemad teda kooli, mõnikord kandis teda isa omas hõlmas sinna. Ja et ta usin oli õppima, pidi temast ükskord õpetatud mees saama.

Mõnikord käis ka Martin teiste koolilastega ühes mööda uulitsat ja laulis rikka rahwa uste ees waimulikka salmikesi, sest et see sel ajal pruugiks oli. Selle eest saiwad nad siis pealtkuulaja rahwa käest väikesti kingitusi. Kord kuulis üks jumalakartlik leskproua, kui väga ilusa heale ja tõsi meelega Martin oma palwejalmi laulis, seal läks talle väike pois nii armsaks, et ta teda iga päew oma lauda sööma wõttis ja nõnda tema kooliskäimist kergitas.

Martin Luther õppis hooljaste edasi, kunni ta Erfurti ülikooli sai. Seal leidis ta kord ülikooli raamatukogust terwe piibli üles. Siinemaale oliwad tal aga üksikud tükid pühast kirjast tuttawad olnud. Sellest leidusest oli tal suur rõõm. Hoolega luges ta nüüd oma armast piibli raamatut. Kõige enam meele järele oli tal Hanna ja Saamueli lugu, mida ta siinemaale weel ei tunnud. Waga Saamuel wõitis ta südame ära. Tema tahtis ka Saamueliks saada ja Saamueli kombel ütelda: „Issand, räägi, su sulane kuuleb!“ — Temast sai Issanda truu sulane ja ta kuulutas ristirahwale, mis Issand omas pühhas sõnas tema wastu rääkis.

130. Luther elus ja surmas.

Martin Luther pidi oma usupuhastamise pärast palju häda ja tagakuusamist kannatama. Paapit Rooma linnas, kes sel ajal kõige ristirahwa üle walitses, nii kui ta tahtis, pani tema kiriku wande alla, see on, ta lükkas tema ristikogudusest wälja. Üksgi ristiinimene ei pidanud temaga ümber käima, kõik pidiwad ta eest põgenema, nagu oleks ta mõni pidalitõbine olnud. Ei ühtegi Jumala kotta ei tohtinud ta astuda, ega sakramentide õnnistusest osa saada. Aga Jumal ei

jätanud teda maha; ka hoidsiwad palju ristirahwast tema poole, nende seas isäranis Sakseni maa walitseja kuurwürft Friedrich.

Wägewa Saksimaa keisri Kaarli V. käsju peale pidi Luther Wormsi linna minema, omast õpetusist aru andma. Tema sõbrad keelasiwad teda küll, aga Luther wastas: „Kui seal ka nii palju kuradid oleks, kui kiwa linna katuste peal, siisgi tahaksin ma minna!“ — Wormsis oliwad koos: Keiser Kaarel ise, 6 kuurwürsti, 29 hertsogi, 8 maakrahwi, 30 piiskoppi ja palju krahwifid ja teisi rüütlifid. Nad käskisiwad Lutherust oma õpetust tagasi wõtta. Luther aga pidas suure julgusega pika waidlemise kõne ja lõpetas nende sõnadega: „Siin ma seisan, teifiti ma ei wõi; Jumal aidaku mind! Amen.“ — Seal pani keiser ta riigi wande alla, see on, igauks tohtis teda ilma keelmata ära tappa, ja keegi ei tohtinud temale sööki, jooki ega peawarju anda. Aga Jumal kaitseb teda Sakseni kuurwürsti läbi, ja õigeusu ülestõimmine läks oma foodu edasi.

Aastal 1546, kui ju Lutheruse õpetus igal pool kindlat juurt oli wõtnud, kutsus Jeesand oma truud wõitleja enese juure. Luther oli just Gislebenis, omas sünnimise kohas, kui ta haigeks jäi. Ta andis oma hinge Jumala hooleks ja suri waitfelt ja rahuliste oma Jeesanda peale lootis. Kuidas wõis see ka teifiti olla? Oli ta ometi oma elu ajal nii mitu korda ilma kartuseta surma hädast läbi käinud, kuidas pidi ta siis nüüd surma kartma!

131. Lutheruse kindluse laul.

Fr. H. Kreuzwald.

Sa oled, Jumal, kindel koht,
 Me tugew kants ja oda;
 Sa kaitseb meid, kui hädaoht
 Siin rusub meie koda.
 Küll wanal waenlasel
 Nüüd wistist' kindel meel,
 Sest kawaluse wael
 Ta tungib meie pääl —
 Ei ole tema sarnast.

Ei meie wägi ulataks
 Küll tema wastu panra,
 Kui Jumal wapraks taplejaks
 Meil' abimeest ei anna.
 Kes see on? küsid ja, —
 Krist Jeesus, — kostan ma,
 Jehoowa üpris wärs,
 See Jeesand, kelle käes
 On igawest kõik wägi.

Ja oleks ilm täis kuradid,
 Kes tahaksid meid neelda,
 Ei karda meie ühtegi,
 Küll Jumal wõtab keellda.
 See ilmatuningas
 On meid küll kiusamas;
 Ei oja ta meist saa,
 Sest ta on wõimuta:
 Üks sõna teeb tall' otja.

Ei jõua kurjus lämmata',
 Mis sõna wälja kannab!
 See, kellel wõimus lõpmata,
 Meil' waimu andeid annab.
 Kui wõtwad teha meist,
 Hüüd, auu, last ja naist —
 Las' minna rahuga,
 Ei neil' sest kasu saa:
 Meil taewa riik peab jääma.

132. Wiletsuse ajal.

R. J. Winkleri järele lühendatud.

Wiks meil wesi filmas?
 Wiks meil kuuwastus?
 Kas ju siin maailmas
 Wõitnud kawalus?
 Ei, mu armsad wennad!
 Jumal elab weel;
 Olgem aga waprad,
 Siis saab heaks kõik teal.

Waatkem üles rõõmsast
 Jsa pole weel!
 Oma laste waewast
 Pole tal hea meel.
 Kes siin rahu rihwad,
 Neid ta lõpetab,
 Ja kes rahu nõudwad,
 Neid ta õnnistab.

Oh mu hing! siis tunne
 Rahu waewas!
 Meie elu mure
 On kui pime öö.
 Waat, see öö lääb mööda,
 Annab päewal' maad;
 Kui on nutnud süda,
 Siis sa rõõmsaks saad.

Kes siin aga ootab
 Dösel päewani,
 Sellel päike paistab
 Jälle õhtuni.
 Ja ka kiri ütleb,
 Et, mis sünnib teal,
 Neile kasuks tuleb,
 Kellel õige meel.

133. Paranda, õigel ajal.

„Anule,“ ütles julane Jaan ühel sügisel oma pere-
 mehele, „katukse pealt on tuul koo õlgi ära wiinud; neid
 meil nüüd on, lase, ma panen asemele!“ — Aga hooletu
 peremees wastas: „Las' mädaneb; üks kubu rohkem ehk
 vähem, mis see wälja teeb!“

Seal tuli aga tuul, puges katukse august lakka ja kan-
 gutas ka weel teised kood lahti. Siis tuliwad wihm ja
 lumi ja heitsiwad pööningu pörandu peale, et pea kõik

lagi ära mädanes. Lõppeks pidi puusep tulema, sest maja oli lagunemas.

„Ma ei wõi sinna parata,“ ütles puusepp, „alla wiitkümme rubla ei maksa mul seda tööd ette wõtta. Paari aasta eest, kus weel üks ainus kubu puudus, siis ei oleks küll wiitkümme kopikatki tarwis olnud. Aga mispäraft ei lastnud ja siis parandada, kui aeg oli?“

134. Sügise mõtted.

L. Koibuta.

Juba kase ladwalt lehed lang'wad,
Kõle tuul käib üle kesjamaa, —
Aasta kellal rõõmu heal on lõppend:
Wiimseid tunda hakkab tööma ta.

Kena päike, kas ja wäsi oled?
Pikkamiste pead seal tõstad ja;
Kurwalt oma laste peale waatad —
Sügise neid riisund armuta.

Kõrged pilwed, nagu hirmust aetud,
Üle maa ja mere lendawad;
Kure healed haledaste hüüdwad,
Kuju poole nemad tõttawad.

Kuju poole! Kodu — magus sõna!
Süda, kanrata! Ei sinagi
Kaua enam oota! Kuju poole
Kutsus Isa sind ka wiimati.

XII. Sigimese armastus.

135. Mis on süda armuta?

J. Weizenberg.

Mis on süda armuta?
Nagu riif, mis peata,
Nagu õõ on tähteta,
Nagu karif wiinata,

Nagu aed, mis lilleta,
Nagu pale filmata,
Eht kui laul on riimata: —
Nii on süda armuta.

136. Beastetud õpipoijs:

Üks õpipoijs reisis talvel kange külmaga ühest linnast teise. Ta riided olivad õhukesed, tema sukad katki. Ta waene külmetas ning wärises, ja filmapisarad jooksiwad temal mööda palgeid maha. „Sumal halasta!“ hüüdis ta; „ei kusgi wõerastemaja ega küla näha! Ma löpen siia külma kätte ära! Mis saab siis minu waesest emast! Minu isa on ju surnud, ja emal ei ole siis kedagi, kes tema eest hoolt kannaks!“ — Ta püüdis ennaft joostes soojendada, aga tema liikmed olivad liig kohmetanud. Ta jäi uniseks, heitis lume peale maha ja uinus magama. — Seal sõitis postisaan mööda, ja et teda postipoijs kui surnud maas nägi, sõitis ta rutemine ning andis sest rahwale esimese wõerastemaja ees teadust. „Mis see kõik aitaks,“ ütlesiwad mõned tuimad, „senni kui meie sinna saame, on ta ju ammugi surnud.“

Üks waene pobulik, kes parajalt ahju ees ennaft soojendas, kuulis ka sest asjast. Ilma sõna lausumata ruttas ta sinna paika, kus õnnetu õpipoijs oli, kandis ära kangenud mehe oma õlgade peal külasse, õerus teda lumega, wiis ta aega mööda ikka rohkem ja rohkem sooja kätte ja äratas ta wiimati jälle elusse. Siis wõttis ta noore mehe oma majasse, jagas temaga oma toitu, ehk tal enesel küll palju ei olnud, ning toibus teda senni, kuni ta jälle edasi wõis reisida.

137. Waene Laatsarus.

Ühel päewal, kus waene Laatsarus rikka mehe ukse ees istus ja koerad tema paisid lakkasiwad, tuli sedasama teed waene töömees, nimega Saadok, ja nägi Laatsarust tema wiletsufes. Seal läks tema süda haledaks; tema astus ligemale ja ütles: „Anda ei wõi ma sulle midagi, sest ma olen niisama waene kui sina ja pean hulka lapsi toitma. Aga ma olen paisetest lahti. Sellepärast luba mind, et ma elajatele, kes üksi sinu peale halastawad, appi tulen ja sinu eest muret kannan.“ Nõnda rääkis ta ja filmawesi läikis tema filmas. Siis pakkus ta waesele Laatsarussele kät ja ütles: „Tule minuga; sest waata, mul on wäike urtsik ja seal tahame sinu eest muret kanda, nõnda palju kui meil wõimalik; ja

lõpeb minu oma leiwapaluke otsa, siis tahan ma minna ja neid raasukesi korjata, mis rikaste laua pealt järele jäävad."

Kui ta need sõnad oli rääkinud, andis Laatsarus temale käe ja ütles: „Mina lähen heameelega kaasa, sest sinu waga süda on seks ära walitud, et ta minu wiimaseid elutundisid fergitaks ja mulle taewa ukse lahti teeks. Mul on wähe tarwis, aga kuidas wõiksin ma seda õnnistust finult riisuda?“

Kad läkfiwad ja jõundsiwad ühe wäikese majakese juure. Saadok, wiis Laatsaruse tuppä, kus teda perenaene lahkestes teretas ja rõõmuga wastu wõttis. Siis tegiwad nemad õlgedest aseme pörandale ja paniwad Laatsaruse sinna peale. Ja Anna, Saadoki naene, tõi kaufiga piima ja pakkus Laatsarusele juua.

Aga Laatsarus ütles. „Andke mulle juu täis wet, sest mull on janu ja mu sifitonnas põleb kui tuli.“

Seal ruttas Anna, tõi kaewuist wärsket wet ja kosutas seega haiget.

Laatsarus aga uinus magama, sest päike oli lõunas ja ilm palaw; ja Saadok ja Anna istusiwad tema aseme kõrwa maha ning waatasiwad, et kärpsed tema und ei segaks. Laatsarus aga naeratas õnnelikult unes. Seal waatasiwad Saadok ja Anna üksteise otsa ja ütlesiwad tasase healega: „Peaks ta meie juures terweks saama!“

Nõnda puhkas Laatsarus mõne tunni. Kui päike ju looja hakkas minema, ärkas ta üles, tegi silmad lahti ja ütles: „Teie armsad inimesed, kuidas kannate teie minu eest hoolega muret! Millaski ei ole ma weel nii magusast puhunud kui siin teie juures. Ma nägin unes, et mind inglid süles kandsiwad. Ja kas ei ole nõnda? Hea inimene, kes täis armu ja armastust, kas ta ei ole ka Jumala ingel siin maa peal? Teie olete minule kõige magusama tunni mu elus walmistanud; minu süda on täis rahu ja õnnistust. Ma tunnen ära, et mu wiimne tund käes.“ Waga hinge wiimne elutunnike on taewaliku elu ja õnne hakatus.

Sellepeale andis Laatsarus Saadokile ja Annale kätt ja lahkus rõõmsa palgega siit ilmast ära. Inglid aga wiisiwad tema hinge igawese hoonetesje.

138. Sige tegu.

Helweetfiamaal tuli ühel suwifel õhtul taluperemees oma naabri juure ja ütles: „Naaber, heinaaeg on käes ja sina tead, et meil ühe heinamaa pärast tüli on. Kohus on homme koos, ja et meie ise nii õpetatud mehed ei ole, jeda asja oma wahel seadust mööda ära diendama, sellepärast tule minuga kohtu ette.“

„Sa näed,“ kostis naaber, „et mul homme suur loog on üles wõtta; ma ei wõi sinuga mitte kaasa tulla.“

„Ja mina,“ ütles esimene, „ei tohi kohut nõnda koost ära minna lasta, muidu läheb heinaaeg mööda ja meie ei tea, kellel õigus on heinamaad maha niita.“

Järele mõteldes kostis teine: „Kas sa tead, mis meie teeme? Mine sina homme üksi kohtu ette, ja räägi minu ja omad asjad korda mööda ära, nõnda kuidas nad on, küll siis kohus mõistab, kellel õigus on.“

Kui sul nõnda palju usaldust minu peale on,“ ütles esimene, „siis tahan ma sinu eest niisama kui enese eest seista.“

Teisel päewal läks ta kohtu ette ja seletas järgimööda oma ja teise mehe asjad ära, nõnda kuidas nad olivad. Õhtu tuli ta naabri juure ja ütles: „Kohus on heinamaa sinule mõistnud; mina soowin sulle õane ja olen rõõmus, et asi meie wahel ükford selge on.“

139. Pähkle protsess.

Kaks külapoissi leidsiwad suure sarapuu alt pähkle. „See pähkel on minu!“ ütles Madis, „mina nägin teda enne.“

— „Ei,“ wastas Peeter, „ta on minu, sest mina wõtsin ta esite maast ülesse!“ Mõlemad poisid läksiwad riidu ja taplema.

— „Mina tahan teie tüli seletada!“ ütles kolmas suurem poiss, kes praegu nende juure tuli. Ta seadis enese kesk taplejate wahel, tegi pähkle lahti ja ütles: „Üks pool koort on selle oma, kes pähkle enne nägi, teine pool selle, kes ta esite üles tõstis; tuum aga on minu oma — kohtumõistmise eest! See“ lisas ta naerdes juure, „on enamiste iga protsessi wiimane ots.“

140. Oma põllu peal.

Sõja ajal koputas wäepealik waese mehe akna pihta ja kutsus teda õuue. Wana halli peaga mees tuli välja. Pealik andis temale käsu, teda oma soldatitega ühe wilja põllu peale wiia, kust nad oma hobustele toidust wõiksiwad leida. Wanamees kuulas sõna ja wiis mehed metsa. Oli ju tükk maad ära käidud, seal tuli ilus odra põld wasta. „Siin on, mis meie otsime,“ ütles pealik. — „Kannatage weel natukene!“ wastas wanamees. Wiimaks näitas ta neile ühe põllu. Soldatid niitsiwad, toppisiwad märsid täis ja hakkasiwad jälle koju poole tõttama. Nüüd ütles pealik: „Wanaisa, teie olete meid ilmaaegu nii kaugele toonud; esimene põld oli palju parem kui see!“ — „Wõib küll olla,“ kostis wanamees, „aga ta ei olnud minu oma!“

141. Peeter Suure surm.

J. Kunder.

Peetri terwis läks aast-aastalt ikka pahemaks, kuna tema tööhimu aga sugugi ei kahanenud. Wiimasel ajal oli ta tihti haige olnud, aga oma alamate rõõmuks ikka jälle terweks saanud. 1724 aasta sügisel tundis keiser niisugust kergitust, et kõik arwasiwad: nüüd on ta täitsa terwe. Tema oleks pidanud mõni aeg puhkama ja wähem tööd tegema. Aga kus Peetril aeg oli puhata! Hakkas jälle Neewa jõel sõitma ja walitsuse asju hoolega ajama. Oktobri kuu lõpul sõitis keiser weeteed mööda Sesterbekki — Peeterburi lähedal olewasse kohta. Ilmake oli päewal ilus, aga wasta õhtut heitis tuul mere peale ja kihutas keiserlikku laewa laenetel kangeste. Laewaga taheti wiimaks Lahti küla randa minna, mis tee ääres seisis. Seal nägiwad laewnikud kaugel ühe sõiduriista merebädas olema ja kuulsiwad ka haledat appihüüdmise heält. Keiser unustas sel silmapilgul oma enese kardetawa häda ära, jäi ise mõne mehega laewa peale ja saatis kõik teised õnnetumatele appi. Õnnetumad oliwad soldatid ja madrused, kes Kroonlinnast tulles liiwa seljale oliwad pillutatud. Küll katsusiwad abimehed kõik ära teha, et wenet õnnetuse kohast lahti kiskuda, aga tee, mis sa tahad, jõuud ei jaksanud. Kui keiser seda nägi, unustas ta kõik ära, ja läks ka ise oma mees-tega uppujatele appi. Kui teised seda nägiwad, hakkasiwad

nad kõik uue jõuga oma peastmise tööd peale, ja peast-
siwad ka õnnetumad ära; keiser ise peastis kakskümmend
meest surmast.

Selle suure peastmise töö läbi sattus ligimise armastaja
keiser ise õnnetuse sisse, ta peastis küll teiste elu, aga andis
selle east oma enese elu pandiks. Ta oli enam kui pool tundi
märja riietega külma wee sees olnud ja enese kangeste
ära külmetanud. Sellest sai ta aga oma wana haiguse ta-
gasi ning Nääri-kuul 1725 pani see suur ja kallis keiser
omad silmad kinni.

142. Kannatus kõige parem.

Fr. Brandt.

On sull' keegi teinud liiga,
Katsju rahul kannata';
Wõta kõigil' andeks anda,
Kes sind mõtnud waewata.

Ära wihta neid, kes walet
Sinu peale kaebanud;
Išjand pöörab nendest palet,
Kes sull' auku kaewanud.

Seda ja ju ise näinud
Dma elu põlwe sees,

Kuidas nende käsi käinud,
Kes on eland kurja wäes.

Sellepärast võta kuulda,
Mis ju sõber ütleb sull':
Armastust ja rahu nõuda,
Olgu kallim sull' kui kuld.

Wõta kõiki armastada,
Wenda nii kui wihameesst,
Išjand wõttis kannatada
Kõige kurja ilma eest.

143. Armasta ja kannata.

L. Koidula.

Eüda, ei ja kaugelt pea
Tõsist õnne otsima;
Wagusi kuid looda, usu,
Armasta ja kannata!

Wõiksid ja maailma otsa
Tuule tiivul lennata,
Süda, sinu soowimised
Iška tuleks ühes ka.

Ei maailmal rahu anda,
Petelik on tema õnn;
Mis ta heile õnneks kiitis,
Tuulemäng see homme on!

Sest, mu süda, ära kaugelt
Tõsist õnne otsi ja!
Wagusi kuid looda, usu,
Armasta ja kannata!

144. Ligimese aitamiseks ei ole rikkust tarwis.

J. W. Jannsen.

Üks waene sandipoijs astus mööda minnes ka üffiku
fauna uksest fiske. Kui ta aga nägi, et seal waene ja haige

leif elas, kellel enesel midagi süüa ei olnud, läks ta pea jälle ära. — Aga neli ehk wiis tundi hiljem tuli ta uueste tagasi. Nüüd hüüdis naene: „Tule Jumal appi, mul ei ole finule ju midagi anda! Ma ise elan teiste inimeste armust ja olen nüüd haige.“ — Poiss aga astus laua ette, pani omaft kaeltotist juure hulga leiba, mis ta praegu külas oli korjanud, laua peale ja sinna kõrwa ka weel mõne kopika raha. „Selle tõin sulle, waene haige emakene!“ ütles ta lahkestest ja läks uksest ruttu wälja.

Selle poisi nimi ei seisa küll mitte meie kirjas, aga inglid taewas on teda tõeste juureks päewaks Jumala raamatusse ülesse pannud.

145. Weike heategija.

Ühel väga külmal talisel päewal läks üks wana emakene kepi najal linna uulitsat mööda edasi. Tema riided oliwad õhukesed, tema terwis waewaline ja kõik tema ihu wärijes külma käes. Seal astus temast rikas naesterahwas mööda. Waene waatas haledaste ta peale, aga rikka süda ei saanud sest liigutatud ja ruttu tõttas ta edasi. Seda pani üks wäike koolipoiss tähele, kellel ka halwad riided seljas oliwad; tema rääkis tasahiljusest oma õega, kes tema kõrwal kõndis, wõttis taskust paberi, jooksis ruttu waeke emakese juure ja pistis temale rahatüki pihku, mis ta paberi seest oli wõtnud. — Parajaste juhtus kirikuõpetaja sinna juure; see rõõmustas poisist ja kutsus ta enese juure. Poiss tuli ja õpetaja küsis: „Mis sa selle waeke naesele andsid?“ — „Ühe kolmekopiku tüki, sest mul ei olnud rohkem!“ kostis poiss. — Nüüd ütles õpetaja: „See oli auuwäärt tegu, armas laps; ja et see tegu Jumala ja inimeste meele pärast on, siis tahan ma teda sulle mitmewõrra kätte tasuda!“ — Nende sõnadega andis ta poisile kümnekopika tüki. Poiss pani esite wastu, sest et ta seda jõleduseks arwas, oma heateu eest maksu wõtta; korraga wõttis ta ometi raha wastu ja läks siis ruttu minema. Täis rõõmu waatas temale õpetaja järele ja soowis, et Jumal teda õnnistaks. Aga mis ta nägi! Poiss astus jälle waeke emakese juure, pistis temale ruttu ka selle kingitud raha pihku, ning et teda õpetaja teist korda tagasi ei kutsuks, jooksis ta ruttu ära.

146. Truud sõbrad.

M. Kirjel.

1. Üts Greeka mees, Mööros, oli oma kuningas vastu efsinud ja ta mõisteti surma. Kui ta ühel õhtul omas toas istus, kuulis ta mehi trepist üles tulema; warsti tehti ka üks lahti, ning sõjariistadega ehitud tige kuningas Dioniiis astus oma sõjameeste saadetusel fisse ja káratas: „Sina ülekohtune! Walmista ennast! Weel tána, enne kui páike looja láheb, ripud ja wálja firutatud kátega ristiis maa ja taewa wahel!“ — „Ma olen süüdlane,“ wastas Mööros, „ja suren hea meelega, aga ma palun ometi weel üht armu; homme laulatatakse mu õde oma mehega ja seal tahaksin ma ka juures olla; aga ülehomme sel ajal annan ma enese jälle sinu kátte. Et ma kuningat mitte ei peta, waid wiisist sõna pean, játan ma oma sõbra sinule pandiks. Ei tule ma mitte tagasi, siis wastagu see sõber minu eest“ Wihane kuningas naeratas pilgates ja ütles, kui ta natuke oli mõelnud: „Sinu palwet tahan ma kuulda, aga kui sa kolmandamal páewal mitte tagasi ei ole, siis jookseb sinu sõbra weri mööda ristipalki maha.“

Mööros ruttas nüüd oma sõbra juure ja ütles: „Sõber, tánaft páikese looja minemist ei pidaud ma enam nágema, aga minu palwe peale anti mulle weel ülehomme õhtuni aega, et ma oma õde tema peigmehega wõiks laulatada; aga find olen ma kuningale enese asemele pandiks lubanud. Mine ja anna ennast jeniks wangi, kui ma tulen ja find peastan!“ — palawad weejoad jooksiwad üle sõbra põskede. Nad hakkasiwad üksteise kaela ümber ja lahkusiwad selle lubamisega, et nad auujaste sõna tahawad pidada. Sellejama korraga láks sõber sõjameeste wahel wangi ja Mööros ruttas teise linna, kus ta õde elas.

2. Kui õde oli laulatatud, láks ta ufinaste jälle teele. Aga nii kerge ei olnud tema tagasiminef mitte. Ükselt hakkas hirmsal wiisil wihma sadama. Risti ja pikuti woolasiwad weejõed mööda maad, aga Mööros ruttas kui tuul edasi, nagu ootaks tütre pulma-páew teda ees. Korraga jái ta ehmatades seisma, suur ja hirmus wahutaw jõgi woolas tema ees — ilma sillata, sest suur wesi oli selle ára wiinud. Kui meeletu jooksis ta jõe áärt mööda edasi

ja otfsis mõnda õhemat kohta ehk paati, aga ta ei leidnud midagi. Siis kisendas ta ja hüüdis appi, aga wihane jõgi näitas selle üle naerma ja läks weel suuremaks. „Oh mu truu sõber!“ hüüdis ta ja hüppas jõkke, „kui sina sured, siis suren mina ühes sinuga ja jumalad näewad (sest ta oli pagan), et mul see hea tahtmine on sõna pidada ja find peasta.“ — Rangeste mõitles ta nüüd wahutawate lainetega ja hulga aja pärast jõudis ta kui ime asja läbi teisele poole äärde ning jooksis nüüd jälle kui meeletu oma teed edasi.

Metsast läbi minnes, nägi ta omal korraga kolm mõrtsukat juure kirwega risti tee peal ees seiswat. „Mis teie tahate?“ karjus ta ehmatusest kahwatanud, „mul ei ole muud ühtegi kui paljas elu ja sedagi ruttax ma praegu kuningale wiima. Halastage mu waeße sõbra pärast mu peale ja ärge hoidke mind kinni, sest iga filmapilk on kallis!“ — Nende sõnadega kiskus ta ühel kirwe käest ja löi kaks mõrtsukat maha, kolmas põgenes metsa.

3. Juba hakkas päike madalale minema ja aeg kätte jõudma, millal sõber pidi surema, aga weel oli temal hea tükk maad käia. „Oh jumalad,“ hüüdis ta, „olete teie mind jõe sügawuse ja mõrtsuka kirwe eest hoidnud, siis andke minule ka jõuudu, et ma ära ei nõrke ja sõber, kes mind armastab, ei sure!“ — Mõnda paludes jooksis ta oma wiimase jõuga. Kui ta linna ligi jõuudis, tuli talle kaks reisijat wastu; ta kuulis neid rääkima: „Nüüd puuakse ta risti!“ — Juba oli päike looja läinud, kui ta linna wärawast sisse tormas. Seal jooksis tema auus teener talle wastu ja ütles: „Oh põgene, põgene! Oma sõbra elu ei peasta ja mitte enam, ta tõmmati praegu wõlla!“ — „Ei wõi ma ka tema elu enam peasta, siis peab ometi kuningas nägema, et ma oma sõbrale truuks jään ja sõna pean. Tapku ta mind ka, aga ta peab meie truudust ja armastust nägema.“

Turu platsi peal näeb ta risti ülewel olema, kus mitu sada inimest pealt waatawad, kuidas tema sõpra praegu ülesse tõmmatakse. „Siin,“ hüüab ta, „siin on see kael mille ümber köied peawad tulema! Tema on ilma jüüta!“ Sedamaid lastakse teine ülewelt maha ja kaks sõpra seisawad nüüd imestellewa rahwa ees üksteise kaelas. Kõik pealtwaatajad nutawad. — Kuningas waatab seda asja kaua

pealt, astub wiimaks ligi ja ütleb ka nuttes: „Nüüd ma näen, mis ma enne ei mõistnud ega aru ei saanud, et truudus mitte üks tühi sõna ei ole, waid et ta ka imet wõib teha. Ma palun teid, täitke mu ainuist palwet ja wõtke mind oma kolmandaks sõbraks!“

147. On mu süda muret täis.

K. Körber.

On mu süda muret täis:
 lasen sõbra rinna peale!
 On mul raske elureis:
 kuulen sõbra trööstija heale!
 Olen maha langenud:
 sõber tõstab heldest üles!
 Olen ära eksinud:
 hingan oma sõbra süles!
 Hoia, Issand, sõbrakest
 tänapäew ja igapäew.

148. Sõbra sündimise päewaks.

G. E. Luiga.

<p>Oh hinga weel nii magusast Paar filmapilgukest, Sest minu süda magusast Teeb palwet sinu eest.</p>	<p>Sind taewa inglid kaitsegu Ja elu aja jul Kind seda rõõmu maitsegu, Mis täna hommikul!</p>
--	--

XIII. Wesi ja lumi.

149. Wesi ja wihm.

Meie maakera peal on juured ja sügawad lohud, kuhu wesi kokku jookseb; neid kohtasid nimetatakse mereks. Mere weega joodetakse ja kastetakse kõik maa. — Kuidas jõuab aga see wesi nende maade peale, mis tuhandad werstad merest eemal seisawad? Ehk mil wiisil saab ta mägede otsa, et ta seal ka

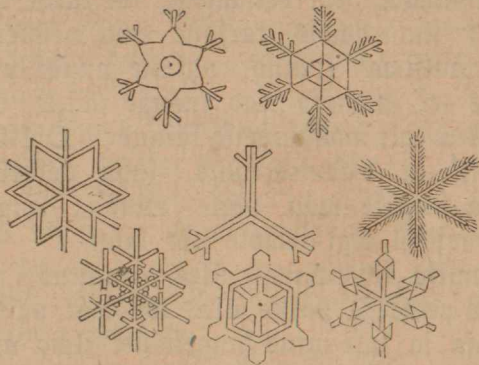
puid ja lillefid kastaks? — Waata, jelletarwis on Jumal päikesele ameti annud, et see oma kiirgedega iga päew ilmaarwamata suure hulga merewet auruks muudaks. See auur tõuseb kõrgele üles ja on nii peenike, et meie teda palja filmaga sugugi ei näe. Ülelowl asub ta pilwedeks kokku, mis kõrgel taewa all sõuawad. Et need pilwed ennast aga kõikide maade üle laiali lautakswad, on Jumal tuule seadnud, kes nad kui suled laiali puhub.

Miisuguse pilwe sees on tihti rohkem kui mitu tuhat pärk-punda wet. Kui see wesi ühetorruga maha sadaks, siis ei purustaks ta üksi rohtu ja puid, waid tapaks ka elajad ja inimesed ära. Seepärast on Jumal seda nõnda seadnud, et ta tibawiisi maha langeb. Üleliig wesi tungib maa sisse, poeb kaljudest läbi ja woolab pärast teises kohas jälle maa seest wälja, kus teda hallikaks nimetatakse. Kui mitu hallikat ennast ühendanud, siis saawad neist ojad ja ojadest ühendamise läbi jälle jõed, mille wett joomiseks, keetmiseks ja pesemiseks tarwitatakse, mis weskid käima paneb ja laewu kannab. Jõed jooksewad pärast jälle merde ning annawad selle wee tagasi, mis päike sealt wälja kurnas; sest kui seda ei sünniks, siis peaks maailma meri ju ammugi kuim olema. Nõnda ei kau mitte üks ainus wee tilk ära. Tõest, imeks-panemise wäärt on Jumala suur tarkus!

150. Lumi.

Kui sa talwel lund mitte ükft saani sõidu ehk palli wiskamise tarwis ei ole pruukinud, waid ka wahel tema ükftkuid raitfakesi oled tähele pannud, siis sa tead, et suur lumeang ilmaarwamata palju raitfakestest ehk lume tähekestest on saanud. Tahad sa raitfakeste mitmetisugu kaju tähele panna, siis lasse neid talwe ajal oma käitse ehk mütsi peale sadada. Neil on igaihel kuus haru, mis oma kõrwaliste wäiksemate harukestega nii korrapärast on kokku seatud, et ime waadata.

Miisugustest kena tähtedest on pehme lumetekk saanud, millega Jumal talwel maa tema pikaks une ajaks kinni katab. Villed, rohi ja kõikjugu wäikesed elajad puhkawad ta kaitsewa hõlma al ning ootawad seal kewadist päikest, et ta neid oma

Sume raitjakesed.

sooja kiirgedega uuele elule ärataks. Nüüd on kõik loodus nagu furnud, aga kewade wõtab Jumal teki ära ja hõiskamist, rõõmu ja laulu on jälle igal pool kuulda. — Nõnda tuleb ükskord ka see päew, kus meie pealt kirikuias ka mullatekk ära wõetakse. Siis hüüab Jumal: „Teie magajad, tõuske üles uuele elule! Sga wene kewade on alganud, temaga igawene rõõm ja õnnistus!“

151. Weetilga elukäik.

1. Suure mere rüpes tantsitiwad päikese paistel kui rõõmsad lapsed tuhanded väikesed weetilgad ja lastitiwad ennast tuulest kiigutada. Üks neist oli iseäranis üleannetu ja püüdis ikka kõige kõrgemale karata. Kui ta taewa poole waatas, mis kui teine meri üleweel kõrgel seisis ja mille küljes päikene edasi jalutas, seal tuli tal kange igatsimine, ka ülesse tõusta, et ta seal sinises õhus wõiks ümber rännata ja üleweelt maa peale maha waadata. Wiimaks palus ta päikest, et see teda ülesse tõmbaks. Päike saatis ka kohe omad kiired alla, ja et weetilgal seltsimehi pika reisi peal ei puuduks, wõtsiwad kiired ka weel hulga teisi tilkasiid kaasa.

2. Nagemataks weauruks muudetud, tõusiwad tilgad ütlemata kõrgele ja sõitsiwad seal õhumeres, tuulehoost juhata tud, ümber. Nende film nägi üleweelt ütlemata palju uusi asju. Wilja põllud, metsjad, külad ja linnad, need kõik olidwad neile enne tundmata olnud. Siin nägimad nad talupoja,

kes oma põldu kündis, seal ratsamehe, kes tulise hobuse seljas ümber kihutas; siin hoidis karjane oma priske karja, seal lendasivad ja laulsivad linnud rohkestes puude peal. Omas suures rõõmus ei pannud nad sugugi tähele, et päike ikka rohkem ja rohkem oli madalamale läinud. Õht läks jahedaks ja meie weetilk ei teadnud nüüd, kuhu öökorterisse heita. Seal wõttis ta nõuaks maa peale minna; liugles ta alla ja üks lahke roosilill tegi temale üks lahti.

3. Hommiku koidupunast üles äratatud, istus weetilk roosilehe serwa peale ja palus üles tõuswat päikest: „Wõta mind jälle kaasa ja las mind kaugele üle ilma maa reisida!“ — See sündis ka. Kui aga päew pärast liig palawaks läks, seal lõppes weetilga jõuud ära ja ta soomis jälle oma ema rüües, suures meres olla. Ja waata, kange tuul tõusis, ajas kõik weetilgad kofku, nii et neist paks pilw sai; nad isegi ei teadnud, kuidas see sündis, aga pea oliwad nad suured nähtawad weepisarad ja jooksiwad üksksteise järele alla poole. Küll see kohises ja kahises, inimesed aga ütlesiwad: wihma sadab. Meie weetilk sadas ühe mäe otja; tuhat nelja hüppas ta sealt alla, teised aga järele, just kui soldatid oma kindrali taga. Pea oli neid niipalju koos, et neist wäike wahutaw oja sai. Kui nad tükk aega nõnda üheskoos oliwad jooksnud, kuulsiwad nad suurt kohinat ja nägiwad ühe maja, mille ees walge tolmune mees seisus ja jahukottisid wantri peale ladus. Maja kõrwal jooksis suur ratas ringi, millest jõgi üle woolas. Ka meie weetilk pidi rattast üle minema ja arwas ju, et ta seal wist oma elu kautab, aga peasis ikka weel ära. Nüüd jooksis ta jälle edasi ja jõuudis wiimaks ühte tiiki; seal tõstis teda neiu kopaga wälja ja walas ta oma walge pleekawa kanga peale. Ju oli waesekese jõuud nõrkemas, seal andis päike talle uueste tiiwad, et ta edasi wõis lennata.

4. Szeford kandis tuule õht teda põhja poole. Kui ta seal oma seltsimeestega külma üle kaebas, sai ta korraga ilusa kasuka selga; tema muudeti wäikeseks walgeks täheks, mis pikkamisi maa peale maha langes; rahwas aga ütlesiwad: lund sadab! — Kui kaitsew tekk katsiwad nüüd külmetanud weetilgad pool aastat maa pinda, kunni neid kewadine päike uueste äratas ja nad oma walge kasuka seljast maha heitsiwad. Nad rändasiwad mööda põllu peenart

edasi jötte, kus neil see suur õnn oli, aurulaewu kanda ja neid suure mereni saata. Siin sai meie weetilk jälle oma wendade ja õdedega kokku ja rääkis neile, mis ta oma pika reisi peal näinud ja kuulnud. Kui ja aga kord mere kaldale juhtud ja seal ilusal suweõhtul kõnnid, siis kuuled ja seal tajaft jostistamist ja salajat kohinat. Waata, see ei ole muud kui weetilgad, kes üksteisele imeasju räägiwad, mis nad oma pika reisi peal näinud. Siis mõtle ka selle peale, et sinu Sja taewas, kes kõik tilgad on lugenud ja neid kaitseb ja saadab, ka sind läbi maailma mitmesuguste teeradade peal igawese elu merde juhatab.

152. Lained.

L. Koibula.

Djakene, woolad
Mööda rutuga,
Sinu kärmed lained,
Ei nad kannata.
Wiibimata kiirest'
Tõtwad edasi,
Tagasi ei pööra
Nendest ükfigi.

Waata, kalda äärel
Lilled õitsemad,
Lehed kahisewad,
Sinnud laulawad,
Aga laine jooksu
Pea midagi —
Wahutades tõtwad
Nemad edasi.

Kas sa jõundsid näha,
Kuhu jõewees
Igaüks neist jäänud?
Suure hulga sees
Kaub lugemata
Üksik laineke, —
Ei ta iial pööra
Enam tagasi.

Inimese elu
Näitwad lained mull':
Kiirest läh'wad tunnid,
Päewad mööda sul;
Tagasi neist kõigist
Tule ükfigi —
Kuis neid pruuk'sid, nõnda
Singad wiimati!

153. Keisri Aleksandri I. suuremeeleline tegu.

— S. Kunder.

Ütsford reisis keiser Aleksander I. Poolamaal. Wilna linna lähedal oli ta omad saatjad maha jätnud ja üksi ees ära läinud. Kui ta Wilia jõe äärde jõundnud, näeb ta talupoegi midagi weest wälja kiskuma. Keiser läheb ligemale ja näeb nüüd, et mehed üht uppunud kaldale tassiwad.

Mehed ei teadnud sest aga midagi, et juuretuleja keiser ise oli, nad pidasivad teda mõneks ohwitseriks ja panivad imeks, et ta neid kiirusele sundis ja ajawiitmata õnnetumat kästis peasta. Rohmetanud talupojad aga ei saanud nii ruttu oma tööga korda, kui keiser tahtis; ta astus ise appi, tõmbas mehe ruttu weest wälja, wõttis ta riided maha ning hakkas tema meelekohtasid, rinda ja jalatallasid õeruma. Senni tulivad tema saatjad, kelle seas ka würsti Wolkonski, krahw Liwen ja keisri oma tohter Wiljee olivad. Kõik kolm hakkasivad nüüd ühes keisriga õnnetuma kallal tööle. Aga õnnetumast ei tahtnud asja jaada ja ka tohter ütles: „Ei aita enam; ta on surunud!“ Seal kästis keiser mehel werd lasta. Ja waata imet! Beri hakkas selle juures jälle jooksuma ning õnnetu tegi silmad lahti. Keisril jooksiwad sedita nähes rõõmupisarad silmist ning ta hüüdis waljuste: „Suur Jumal, see on minu elu õnnelikum päew!“

Nüüd lastis ta haige talumajasse kanda ning andis talle nii palju raha, kui tal just taskus oli; pärast sai mees oma perekonnaga keisri käest iga aast abiraha.

Selle juuremeelelise teu eest saatis üks Inglise heategew selts keisrile auutähe, mida see oma kõige kallimaks ehteks pidas.

154. Nuuwäärt talumees.

R. G. Malm.

Õrd tõusis lõunalt sulatuul
Ja pühkis kuuma õhuga
Staalist läbi, korraga
Läks jää ja lumi sulama.
Ta lumegi mägedel sulatas,
Mis jõe wet otjata kaswatas.

Üks sild läks üle jõe seal,
Raudkiwist tehtud kindlaste;
Kestpaigas seisib silla peal
Üks wäite wahimajake,
Sees elasid sillawaht perega.
Ea warne, oh põgene rutuga!

Sest wastu sambaid mõirates
Jää panka wesi weeretas,

Ja hirmsal wiisil mäsates

Ta silla põhja põrutas.

Ja kummastgi otjast on sambad
lään'd,

Neid wesi on pihuts ja puruks
tein'd.

Üks ainus wõlw, kus maja peal
On terve, aga kauaks see
Weel paneb wastu jõe,
Mis mürab, möllab hulluste!
Jääpangad wast müriinal tulewad,
Et alused müürid neist kõiguwad.

Ju sillawaht täis ahastust
On ronin'd maja harja peal,

Ja naene, lapsed temaga,
Sealt kostab nende häda heal:
„Oh Jumal, oh Jumal meid awita!
Su hukatus jõuab, oh halasta!“

Gulk rahwast wahib kalda pealt,
Kõik suures mures waeste eest,
Kui kuulwad nende häda healt, —
Ei nendest tule abimeest!
Ilmasjata sillawaht kiskendas,
Ja asjata käsi ta ringutas.

Waat', hobu seljas tuleb ka
Üks kõrge krahw nüüd rutuga.
Mis hoiab tema omas käes?
Üht rahakotti näitab ta:
„Kakshada kuldpeningit wahwale,
Kes wiletsad weest toob kaldale!“

Ja wesi tõuseb kõrgemaks,
Tuul möllab ilma waheta,
Ja lootus kaub wahemaks.
Oh peastja, ära wiiwita!
Kui kauaks need sambad weel se-
sawad?
Need filmapilk langema peawad.

„Kes julgeb? Mehed, tõtate!“
Krahw tõstab kufu käega,
Kõik kuulwad, aga kellelgi
Ei ole julgust katjuda.
Ilmasjata sillawaht kiskendas,
Ja asjata käsi ta ringutas.

Ennäe, üks waene talumees!
Teed käies tuleb kaldale,

Viht riie seljas, lepp tal käes,
Meel paistab filmist mehine.
Ta kuuleb mis krahwi suu kuu-
lutab
Ja filmaga ohtu ka tunnistab.

Ja julge omas Jumalas,
Ta kargab ruttu wenesse;
Küll jõgi hullas, lainetas,
Ta siiski jõuab sillale.
Oh häda ta wene on wäikene,
Ei mahu kõik forraga temasse.

Kolm korda oma wenega.
Mees wõidab wete mäsuse,
Kolm korda peaseb õnnega
Ja toob kõik ära kaldale.
Kui wiimne on peastetud, kalda
peal,
Siis majake langes ka mürinal.

„Säh,“ hüüab krahw, „sa auus
mees,
Et wõta palk, su oma ta!“
Jah, krahwil helde süda sees,
Kes seda tohiks salata?
Ja siiski ülem kui krahwil weel
On teekäija südames armu meel!

„Ei müün'd ma elu raha eest,
Ma waene, siiski mina neid
Ei taha, saagu waestele,
Kes kõigest omast ilma jäid.“
Nii ütles ta, teretas lahkest
Ja tõttas siis minema rutuste.

155. K o n n a d.

Wees on mitmetseltsi elajad. Nende seas on ka
rõõmus konnapere, kes soos ja tiikides elab. Kewade ja
suweajal on neil seal iga õhtu suur kontsert. Üks wana
konn pruunis musta nõõpidega satterkuues hakkab esite
peale. Ta lautab omad pikad koiwad laiali, sirutab paksu
pea punnis silmadega välja ja ajab siis lõuad pärani.

Mõlemal pool paisub kael raku wiisi üles ja nüüd kostab „krooks, krooks, õk, õk!“ ilma lõpmata. Teised lombi moosekandid lasewad alto, tenori ja bassi healt kõrwa. Küll on kena, et jookse minu pärast kohe eest ära metsa. Nad ei wäsi ka millasgi oma laulu juures ära. Selle juures tantsiwad nad kõiksugu labajala waltsi wees, sest nende pikad koiwad on nagu selle tarwis loodud. Ka on nad kärmed kärpseid ja sääski püüdma, kes neile toiduseks on. See läbi teewad nad palju head. Nad on üleüldse kaunis wagad loomad, kes kellelegi kahju ei tee. Üksi mesipuu juures ära neid salli, sest mesilased on neil' magus praad. Palawa ilmaga kauwad konnad ära. Nad roniwad siis maa alla, kus niiske on. Tuleb aga kord kange wihmasadu, siis on nad jälle platsis. Mõni rumal inimene, kellel palju mõtteid peas ei ole, ütleb siis: „Konne on taewast maha sadanud!“

156. M o i s t a t u s .

F. R. Kreuzwald.

(Ühejärgu inehõna.)

Sa leiad linnu sugudes	Kord kõwer, paks, kord õhuke.
Mind igal loomal otja ees:	Kui tagant loeb, siis kewadel
Kord olen pikk, kord lühike.	Sull' kostab loigust minu heal.

157. U l e f o h u s .

Üks hiir tahtis üle tiigi minna, aga ei mõistnud mehike ujuda. Ta palus konna käest nõuu ja abi. Konn, kes suur kelm oli, ütles: „Rõida oma jalg minu jala külge, eks ma siis sind wõi sõbramehe poolest üle wiia!“ — See sündis. Kui nad keff tiiki saiwad, lasseb konn alla ja tahab hiirt ära uputada. Aga seltsamal filmapilgul, kus hiir rabeleb ja wastu paneb, näeb neid kull puu otjast, lendab ligi, tõmbab hiirega ühes ka konna weest wälja ja sööb nad mõlemad ära.

158. W e s i j a e l u .

Kalewipoeg III, 835—851.

Laine weereb laine jälgil,	Meie elu lainekesed
Wete woode weeretusel,	Weeretawad õhtu wilul
Kiigel kalda kalju wastu	Rõikudelles kalmu künka,
Lõhkeb wahtus wastu kallast,	Mätta muru waiba alla.

Tähe filmad waat'wad taewast,
 Kuu waatab kõrgeelta,
 Päike paistab rõõmu palgel
 Lahkujaida magajaida.
 Aga keelt ei ole kalmul,

Sõna iial tähte suusja;
 Kuu ei oska kõneleda,
 Ega päike pajatada,
 Küsijale wastust anda.

159. Wealused.

Eesti muinasjutt. J. kõrw.

1. Muiste sõitis üks mees oma pojakesega õige noore jää ajal üle järwe. Dife keft järwe aga murdus jää ja mees ühes poja ja hobusega langesiwad tüttis alla. Kohe jää al tuli neile hall wanamees pahase näuga wastu ja ütles mehele:

„Sina tulid meelega pealt-maailmalt siia, ja sellep siia ka jäädgi, kas tahad ehk tahtmata. Annan sulle halli hobuse ja kuldjalastega saani ja panen sind iga sügise noore jää al wastuotsja sõitma ja mürinat tegema, et igauks kaugele kuu-
 leb, ja et jälle keegi kergel meelel minu maja ja laia wete-
 walla katust sisse ei sõtu, enne kui wana Taadi külm teda täitsa tallatawaks kõwendanud. Sinu poja ja hobuse upitan ma pealt-maailma tagasi, sellepärast, et nad sinu läbi süüta ja tahtmata siia sattusiwad.“

Mende sõnadega noppas wana weehall hobuse ohjad, pani poisikese reffe ja korraga oliwad nad jää peal. Siin ütles ta poisikesele:

„Ole isa pärast mureta; meie seltsis wee al on elu kul-
 lane. Nüüd katsu aga kodu saada, ja ära reest midagi kanta!“

Poisike sai hirmu ja märjaga waewalt wee-jumala sõnadeft aru, tegi aga hobusele ruttu: pool roidunult ja uniselt jõuudis ta lühikese aja pärast kodu. Kaks suurt jää-
 tükki oliwad järwest reffe jäänud; ta wiskas nad ühe ette maha. Aga et nad wisates katki ei läinud, waatas poisike neid terasemalt ja nägi nüüd, et nad mitte jää ei olnud, waid selge hõbe. Sealt sai ta rikkaks meheks ja elas õnnelikult. Ega aast aga, kui esimene külm wee jääga kattis, läis ta kurwal meelel järwe äärt mööda ümber, et ehk oma armastatud isa weel näha. Aga kunagi ei olnud temal seda õnne, ehk küll mõnikord otse jalgade ees jää mürkus ja pau-
 kus, nagu oleks ka isagi poja igatsemisft ära tunnud.

2. Nõnda läkfiwad mõned kümned aastad mööda ja mees sai ju wanaks ja halliks. Siis läks ta jälle fõrd, nagu ikka, noore jää ajal järwe äärde, jammus kurwalt finna tänna ja mõtles oma isa peale. Wiimaks lööb tal meel nõnda walufaks ja igatsema, et ta faks fät siidant wastu peab suruma. Ta istub jõesuu kõrwale kiwi otja, ja filmist weerewad tal pisarad mööda palgeid maha. Korraga näeb tema jõesuus hõbedase wärawa kulbse wartwadega. Ta tõuseb istmelt, astub wärawa ette, lükkab wähekefi: wäraw läheb fergesti lahti. Wanake mõtleb, seisatab natuke ja astub siis edasi. Siin sai ta pimedasse tänawasse, ja seda mööda edasi minnes näeb ta tüki maa taga jälle niisama- suguse wärawa, muud kui palju suurema. Selle ees aga seisab üks päkapikkune mees, suur kiwine kübar peas, raudriided seljas, wast-wöö wööl ja süllalaiune wast-kiwies käes.

„Sina tahad wist oma isa näha saada?“ küfis ta lah-
feste wanakefelt.

„Jah, kulla mees,“ wastas wanake, „kas sa ei wõiks teda mulle näidata ja mind temaga kokku saada lasta? Minu elu läheb wana päewade wastu ilma peal fõrd korralt ikka igawamaks!“

„Seda ma küll ei wõi ega tohi lubada!“ ütles wäike mehike. „Bealegi on tema praegu omas ametis. Sõidab — kuuled küll! — halli hobuse rakkel ja kulbsef saanil meie ilma õrna hõbedast katust mööda, et seda pealt-ilmaliste hooli- mata tallamise eest hoida. Aga, et sa korra meile külalifeks oled juhtunud ja fiia tulla julgenud, tahan ma sulle meie ilma elumajasid ja asupaita näidata.“

3. Seda üteldes puudutas ta sõrmega wärawasse; see läks lahti ja wanake ja tema selfiline astufiwad suurde ja uhkesse klaashoonesse. Noori ja wanu, mehi ja naisi ja lapfi oli fiin hoones hulgana ees, üks seal teine teal; mõned käifiwad ja toimetufiwad, mõned jälle oliwad mitmekefi koos, kõneldes ja naljatades, ilma et aga keegi fiffetulejate peale filma oleks tõftnud, neid tähelegi pannud ehk sõnakeft neile laufunud. Päkapiku-mees ja tema wõeras sammufiwad mää- ratumat hoonet mööda edasi, mis ikka heledamaks ja toreda- maks tõufis. Kõik majariistad oliwad puhtast kullast ja hõbe-
dast, kõrge lagi heledawast klaasist ja pörand puhtast waseft,

ja mida kaugemale nad läkšivad, seda uhkemalt hiilgas ja kiirgas neile igalt poolt hoone vastu, ilma et ta otša ehk lõpetust oleks saanud silmata. Siig heledus ja walgus pani wanamehe pea ümber käima ja ta soowis wiimaks ümber pöörda. Kohe täitis päkapiku-mees tema tahtmist ja ütles:

„Hea, et sa selle peale õigel ajal ise ju mõtlešid. Mida eemale meie lähakšime, seda kiirgavam oleks hoone. Siit natuke aga eemal on ju nii hele ja hiilgaw, et pealt-maa inimese film seda ei jõuagi ära kannatada; sest siin elab meie wägew kuningas oma helde emandaga, nende ümber ka teised, meie wete-walla wõimsad ja ilusad.“

Wanamees wõttis julgust, hakkas asju pärima ja küsis:

„Sina ütled pere ja perepidajad seal elawat, aga kes siis need on, kes siin eespool kofas liiguwad ja elawad? Nagu näitab, ei lõpe wanadel jutt, noortel naljategu ega lastel kulla ja hõbeda ja iluasjadega mängupidu?“

„Pool-pooliti on nad meie pere, aga ei ole fiisgi,“ wastas päkapiku-mees ja waatas küsitawa rahwa peale.

„Need on — kui ma nüüd sulle tohin ütelda — need on pealt-maailma inimesed, kes endid meie kodu on korjanud, üks see-kord, teine teinekord. Neil on siin elu hea küll, oma wana-ilma tagasi ei ole keegi tahtnud, ja ei neid lastagi ka. Sest kes meie kodu korra kaldub, see peab ka siia jääma.“

„Kas mina ka?“ küsis wanamees kohkudes, ehk ta küll ifegi ei teadnud, mis tal fiinse elu poolest karta oli.

„Noh, kas sinul fiis meie kodu vastu meel nõnda wõeras on? Aga ära kardada, ole mureta! Täna sa wõid minna, kui tahad, ja jääda kui tahad. Mina tõin sind wabalt fiisse ja wiin sind wabalt wälja. Aga see on esimene ja wiimane kord, et siit keegi surelik pealtmaa-ilma tagasi läheb.“

„Kas fiis mina oma isa enam iialgi näha ei saa?“ küsis wanamees ja pisarad tõusiwad talle jälle filmi.

„Ei muidu millalgi, kui tule nädalat kolm hiljem siia; kui jää on wananenud, fiis on sinu isal waba aeg; tal on fiis kõik selle aasta toimetused lõpetatud ja ta peab meie hulgas fiin rõõmsaid päiwi, kunni jälle aast ümber on ja temal toimetust tuleb.“

„Aga kas tema fiis igaweste seda tööd peab tegema ja sellega iga aast oma eluõnnetust mälestama?“ küsis wanamees nukralt.

Päkapiku-mees vastas:

„Kes sinna võib parata? Senni ta seda toimetust siin täidab, kunni jälle mõni fergemeelne pealt-maailmast meie koja noort talwekatust juhtub rikkuma ja ise läbi jää alla langema: siis on endine noorejää-sõitja seft asjast waba ja uue kätte tuleb tegemine.“

Nõndawiisi küsides ja wastates oliwad wanakene ja tema saatja jälle tagasi endise wärawa ette saanud. Siin waatatiwad nad nagu küsides üksteise otsa; päkapiku-mees naeratas sõbralikult, andis wanakesele kaks wast-pulka ja ütles:

„Kui sa kunagi siia wärawa ette tuled ja mind ei ole siin, waid mõni teine, kellele sa tundmata oled, siis helista neid pulke, küll ma siis tulen ja sinu tahtmist täidan, kui asi nõnda on, et ma wõin.“

Sellega laskis ta wõera esite juurest wärawast wälja, saatis tema ka tänawast läbi wäiksema wärawa juure, awas ka selle ja wanamees seisis jälle jõesuul järwe ääres. Tuldud wäraw oli filmist kadunud, aga wast-pulgad tunnistasiwad asja tõsidsust; need pistis wanakene põuue ja läks mõttes ja pool uimastelt kodu. Siin aga ei saanud tema süda enam rahu, ega tunnud mees mingist asjast rõõmu. Kolm nädalat käis ta igapäew jõesuhu ja istus siin just kui unenäus kiwi otsas, kunni ta wiimaks nagu maa alla ära kadus.

160. Mõistatused.

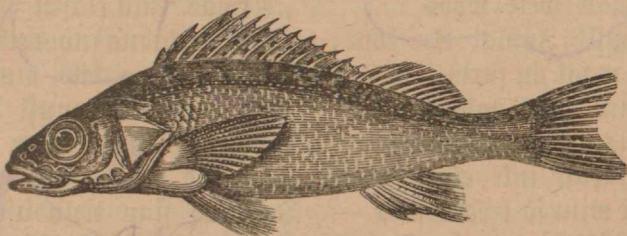
Rahwa juust.

Mis on:

1. Hobu ohjata, mees piitsata, tee tolmuta?
2. Suur katel ilma kaaneta?
3. Üleilma loof?
4. Hobu hirnub Hiiumaal, heal kuulda meie maal?
5. Külmal kui jää, walge kui sai, pehme kui sulg?
6. Üks kuust kullamäel, teised kuused kumardawad?
7. Seest siiru-wiiruline, pealt kulla-karwaline?
8. Neli neitsit jookseb nurme mööda; üks ei saa ühte, teine teist kätte?
9. Kaks näitawad tuld, neli teewad aset, üks heidab magama?
10. Äle ilma ulatawad, ümber pea ei ulata?
11. Wees ei uppu, tules ei põle, mullas ei mädane?

161. Kalad.

Kalad toidavad ennaft wäiksemateft elajateft ja wõiks neid sellepärast kiskjateks elajateks nimetada. Siisgi on üffi need neift selle nime al, kes teistest kaladest, elawad. Nende seast on a wi (haug) ja säga kõige tuttawamad, kes ennaft mitte üffi teistest kaladest, usfidest ja konnadest ei toida, waid ka hiiri, rottisid, noori partisid ja hanisid nahka panewad, kui nad neid kätte saawad. Mis tuhkur, hunt ja rebane maa peal, seda on haug wees; ta on kalade seas kõige suurem murdja. Ta kõhuft leitakse sagedaste terweid kalu ja wähta. Ta piilub wesiainemede wahel ja kargab sealt kui hunt teise kala peale, kes kogemata mööda juhtub minema. Ka säga wahib tundide kaupa teisi kalu, kus juures ta oma juukidafid mängitab, nii et nad kui wäikesed usfid wälja näewad. Tuleb nüüd mõni wäikene kala neid usja püüdma, siis on ta koha kinni.

Kiißt.

Kiißt, ahwen, särq, luts ja räabis on meie maal igas järwes olemas. Ungerjas näeb peaaegu mau moodi wälja; ta käib ka öö ajal weest wäljas hernepõldude peal wargil. Teda püütakse siis seega, et wee äärde kuwa tuhka raputatakse, kust ta üle ei saa.

Kalad signewad väga kangeste. Mõnel emal on 200,000 kuni 800,000 muna sees, mida „kalamarjakš“ nimetatakse. Kudenemise ajal käiwad mõned kalad kauge tee ära, kuni nad sinna kohta saawad, kus nende pojad kõige paremine kosuwad. Nõnda tulewad lõhe- ja tuurakala kaugeft mereft jõgesid mööda ülesse, jätawad omad munad sinna ja rändawad siis jälle merde tagasi. Kus neil mõni kost, nõnda kui Narwa linna al, wastu tuleb, sealt wibutawad nad end suure osawusega üle.

162. Kala truudus.

C. W. Freundlich.

Püüdja heitis õnge jõkke,
Et ta saaks sealt kala kätte;
Aga kõige päewa sees
Püüdis tühja kalamees.
Alles siis, kui õhtu jõuudis,
Kalake veel süüa nõuudis,
Ajas õnge lõuast läbi,
Hüüdis waljust: „Appi, appil —
Armas mees, oh lase lahti!
Minul waesjel pole mahti!
Ja mis kasu saad sa minuist,
Olen pisuke, ja sinuist
Loodan armu, elu veel, —
Olgu hale sinu meel!
Mina elan wete woos,
Kuis mull' Jumal elu loos;
Kuiwal maal on surm ja walu.
Kingi mul' veel aastaks elu!“
Mees siis ütles: „Mine wette,
Aasta pärast tule ette!
Siis ma wiin ja keedan sind —
Kala-püük ju toidab mind.“

Aasta pärast, päewa peal,
Oli kala jälle seal,
Tuli kalda, mehe ligi,
Kellega ta kauba tegi.
Kala seisjis, hüüdis wees:
„Oled siin, mu armas mees?
Wõta nüüd ja keeda mind,
Siin ma olen, ootan sind!
Täna näen veel wete wood,
Homme on mul paljad rood.
Armas on küll elu veel,
Olen siisgi surma teel!“
Pisut aega mees veel mõtles,
Aga kärmest siis ta ütles:
„Armas kala, lasen sind,
Sinu truudus noomib mind:
Et sa olid ustaw mulle,
Siis mu süda puust ka pole!
Sind ma lasen üsna priiks.
Kui sind rahwa ette wiiks,
Ja need sinu truudust näaks,
Kuhu nende häbi jääks!“

XIV. Jusfilisel talwe ajal.

163. Talwe järele igatsemine.

Rahwa laul.

Millal saan ma omile,
Millal weeren wendadele?
Sügisel jõed sügawad,
Suwel päewad parmused,
Kewadel on lained laiad,
Lained laiad, piirid pikad,

Hobu upuks ojasse,
Märja mätaste wahese!
Tule, talwe, lumetooja,
Silita teed siledaks!
Siis ma saaksin omile,
Weereks wõerfiks' wendadele.

164. Tuul.

1. **G**simene asi, mille järele reisijad mere ja maa peal waatawad, kui nad teele lähewad, on tuul. Teawad nad, kust poolt tuul tuleb, siis teawad nad ju wäga palju. Saemamees seab selle järele omad purjed üles ja maareisija wõib ette ära arwata, kas lumetuisku, wihma ehk head ilma tuleb. Kuidas tõuseb aga tuul ja kust tuleb ta? Seda asja tahame täna järele pärida.

Meie tõuseme hommiku wara üles, tuba on külm, sest ahi ei ole weel kōetud. Meie wõtame kerge udusule, laseme ta lendu ja näeme, kuidas ta otsekohe ja pikkamisi pōranda peale maha langeb. Sellest tunneme ära, et toas tuult ei ole, muidu oleks julg kōrwale lennanud. Nüüd pannakse aga tuli ahju ja puud hakkawad rōõmsaste pragisema. Nii pea kui ahi kuumaks läinud, tõuseb ka kohe toas tuul. Õhk läheb ahju ligidal soojemaks, tema üffitud jaukesed lautawad ennast laiali; nad lähewad koost ära nagu inimesedgi, kes külmaga üksteise ligi istuwad, aga kohe rohkem ruumi soowiwad, kui neil palaw hakkab. Soe õhk läheb kergemaks ja tõuseb nüüd ahju seinä möōda ülesse, justament nagu puutükike, mida meie wee põhja litsusime ja siis lahti lasksime. Paneme nüüd oma udusule ahju kōrwal lendama, siis ei lange ta maha, waid ta tõuseb ruttu ülesse, lendab lae al edasi ja sadab lõppets teisel pool tuba akna ligidal pikkamisi pōrandale.

2. Õhu ühesugune kaal on ahju soojast segatud. Paneme sule ahju ligidale pōranda peale, siis lendab ta ahju poole ja näitab, et külm õhk, mis alumist poolt tuba täidab, sel samal möōdul ahju poole tõttab, kuidas soe õhk sealt eemale ruttas. See alumine külm tuule-lõhn algab esite ahju ligidal ja aegamööda rühiwad teised eemalt seiswad õhujaoed järele.

See on küll koguni wäike, aga siisgi täielik kuju neist suurtest õhuroolamistest maa peal, mida meie tuuleks ehk tormiks nimetame. See koht, mida päike kõige rohkem soojendab, on seal meie ahju asemel; põhjapoolsed külmad maad on seda, mis toas jahedad aknad ja seinad oliwad. Palawatest maadest, ekwaatori ligidalt tõusewad soojad õhujaoed esite üles ja jooksewad siis mõlemate pooluste poole, aegamööda

madalamale langedes; külmaist maadest lainetab jälle
jahe õhk ekwaatori poolt tulnud õhu asemele. Nõnda
oleks õiguse pärast üffi faks tuult, põhja ja lõuna tuul.
Et need faks tuulehoogu mõnikord aga üksteise vastu juhtu-
wad, ehk et neid ka weel mõned muud asjad kõrwale jooksmata
funnitwad, sellest tulewad õhtu ja hommiku tuuled.

165. Jõuluaeg.

Piibli salmid.

Ärge kartke! sest waata, ma kuulutan teile suurt
rõõmu, mis kõigele rahmale peab saama, sest teile on täna
Taaweti linnas sündinud Snnistegija, kes on Kristus, see Issand.

Nõnda on Jumal maailma armastanud, et tema oma
ainu sündinud Poja on annud, et ükski, kes tema sisse
usub, ei pea hukka saama, waid et temal igawene elu
peab olema.

Auu olgu Jumalale kõrges, maa peal rahu ja inimes-
test hea meel!

166. Laste jõulu laul.

Martin Lutheruse järele.

Ma tulen taewast ülevalt,
Säid sõnumid toon teile sealt,
Neid toon ma teile rõõmuga,
Neid tahan mina kuuluta'.

Üks laps on tänu sündinud,
Kui ammust ajast tõutud.
See kaunis, ilus lapsuke
On teie rõõm ja kallis õnn.

See on see Issand Jeesus Krist,
Kes tahab aita hädalist;
See on see Snnistegija,
Kes teid wõib patust lunasta'!

Kõik õnne saate tema käest,
Mis Jumal pakkund igawest,
Et teie wõite meiega
Rüüd taewas järgest elada.

Rüüd pange märki tähele:
Lapsmagabmähtmes heinte peal,
Ja see, kes kannab omas käes
Maailma, — see on sõime sees.

Oh ole terve tulemast!
Mind patust mitte põlgamast!
Sa tuled hädaist aitma mind,
Kes wõib see eest küll kiita sind!

Oh kõige asja tegija!
Kui wäga halwaks lähed sa,
Et fina sõimes magad seal
See kõwa weiste põhu peal.

Ehk lähets ilm weel laiemaks
Ja ennast kullal ehitaks,
Ta oleks fiisgi kitsake,
Ja kitsaks kätkits finule.

Su sammet ja su kallis fiid
 On hein ja jäme riie nüüd;
 Neis tahad ennast näidata
 Kui wägew taewa kuningas.

Sa tegid kõik hea meelega,
 Et mina pidin nägema,
 Et auu ja rikkus ilma sees
 Ei kõlba mitte sinu ees.

Dh wõta, armas Jeesuke,
 Mu süda fängiks omale!

Dh wõta temas hingada,
 Et mina find ei unusta!

Seft hüppan mina südameft
 Ja kiidan oma Jeesukeft;
 Ma laulan suure rõõmuga:
 Mind, Jeesus, ifka awita!

Nüüd kiitus olgu Jumalal',
 Sell' ainu Poja andijal'!
 Seft inglid toowad rõõmsaste
 Meil' uue easta sõnume.

167. Aasta wiimsel õhtul.

Fr. Kuhlbars.

Üts ajast-aeg on läinud
 Ja teine tulemas,
 Pikk tee on ära käidud,
 Ja käidud Jssandas.
 Meil' wastu, Jssand, tõtta,
 Meid oma hõlma wõta!
 Dh, kustuta kõik meie süüd,
 Meil' ole ifka saatjaks nüüd!

Kui palju lapsi rahus
 Nüüd põrmus puhkawad,
 Kes mullu weel nii rõõmsast
 Ja julgest õit'fiwad!

Nad on nüüd koju jõudnud,
 Mu sõber ühes sõnudnud,
 Mu armas sõber weata, —
 Dh, surma sülle uinus ta!

Kes teab, kuis ilma merel
 Weel tuuled huluwad!
 Kes teab, kuis mere lained
 Weel paati peksawad!
 Meil' head reisi anna,
 Meid rahuranda kanna!
 Meil' anna julgust kõige pealt
 Ent siis ka sõbralikku meelt!

168. Uuel aastal.

Piibli salmid.

Meie aastate päewad, neid on seitsekümmend aastad,
 ja kui keegi tugew on, siis on neid kabeksakümmend ja
 nende ülem asi on waewaline ja wilets, sest nad niidetakse
 otsegu äkitselt ära, ja meie läheme lendes ära. Aga sina,
 Jehoowa, sa jääd igaweste ja sinu mälestus põlwest põlweni.

Enne kui mäed sündisiwad ja kui maa ja maailm
 loodi, oled sina, Jumal, igawesest igaweste. Sina teed,
 et inimene jälle põrmuks saab ja ütled: Tulge tagasi,
 inimese lapsed!

Issandal, meie Jumalal, olgu lahke meel meie wastu; ta kinnitagu meie käte tööd meie juures; jah, meie käte tööd kinnitagu tema!

169. Päewa-, kuu- ning aasta-muutused.

1. Kui pikk üks tund on, külap seda iga koolilapsgi teab. Tund aega on pea mööda, iseäranis jessel, kes wirt tööle ja usin õppima. Üksi laisal inimesel läheb aeg pikaks. Kellel aga jalad ahju peal ei seisja, jessel kaub ta terve päew nii ruttu käte alt ära, et ta isegi ei tea, kuhu ta jäi. Ja ometi on päewas 24 tundi! Kõik 24 tundi järsku läbi küll keegi tööd ei tee, waid üksi päew otja, see on nii kaua, kui walge on; siisgi peawad ka mõned inimesed ööd appi wõtma, kui nad walmis tahawad saada, sest nii palju on neil tegemist. Päew ja öö ühtekokku on üks 24-tunniline päew. Niisugune päew ei alga mitte alles siis, kui walge wälja tuleb, waid ta hakkab kesköö ajal peale ja ulatab kunni teise keskööni. Meid 24 tundi ei loeta ka kõik järsku üksteise järele, waid keskööst kunni lõuneni arwatakse 12 ja lõunest teise keskööni jälle 12 tundi. Üks tund jagatakse kahte poole- ja nelja weerand-tunnisje. Üleüldse on tunnis 60 minutit, minutis 60 sekundit. Seitse päewa ühtekokku on üks nädal. Nädala päewade nimed on: pühapäew, esmaspäew, teisipäew, kolmapäew (kesknädal), neljapäew, reede ja laupäew.

2. Iga 24 tunni sees tõuseb päikene ükskord üles ja läheb ükskord looja, mõnikord warem, mõnikord hiljem. Tõusmine ja loojaminemine toowad ühe walge ja ühe pimedada aja: päewa ja öö. Päew ja öö ei ole aga igakord ühtewiisi 12 tundi pikad, waid nende pikkus on nõnda, kuidas aasta-aeg on.

Meil on nüüd talw. Päikene tõuseb hommiku ja lõuna wahel üles ja läheb lõuna ja õhtu wahel looja. Ta seisab kell 12 lõuna ajal keskpaigas lõuna kohal, aga palju madalamal kui suwel. Tema tee-ring taewa al on seepärast ka palju wäiksem, ja sellest see tuleb, et nüüd ka päewad lühemad on kui ööd. — Päike tõuseb aga aegamööda ikka kõrgemale ja tema tee-ring läheb suuremaks; ta tõuseb ikka rohkem hommiku poolt üles ja läheb ikka rohkem õhtu pool looja. Sedasama wõrs lähewad ka päewad pikemaks ja ööd

lühemaks. Wiimaks tõuseb ta just keskhommiku poolt üles ja läheb kesköhtu poole looja. Siis on päew ja öö ühepikkused, ja seega algab kewade. Puudes hakkab mahl jooksuma, loomad ärkawad talweunest üles ja ka inimene poeb toaft wälja, et looduse rõõmuft oja saada.

3. Päikene tõuseb nüüd iga päew rohkem ja rohkem hommiku poolt eemale põhja pool üles ja läheb öhtu poolt eemale põhja pool looja. Tema päewane tee-ring kasvab ifka suuremaks ja lõuna ajal tõuseb ta taewa küljes ifka kõrgemale. Päewad lähewad nüüd pikemaks, ööd lühemaks. Wiimaks on päew peaaegu 18 tundi, öö natuke rohkem kui 6 tundi pikk. Kui päikene nõnda lõuna ajal kõige kõrgemal seisab, päew kõige pikem ja öö kõige lühem on, siis algab suwi. Ilmad lähewad nüüd küll weel mõni aeg edasi palawamaks, aga päewad hakkawad ju lühemaks ja ööd pikemaks minema, sest sawe pööripäew on mööda ja päikene pöörab jälle lõuna poole tagasi. Nüüd tõuseb ta jälle ifka rohkem lõuna pool üles, ning iga lõuna ajal kell 12 seisab ta madalamal taewa küljes kui mööda läinud päewal. See läheb nõnda edasi, kunni päew ja öö jälle ühepikkused on, ja sügis peale hakkab.

Kui wiimaks kõige lühem päew kätte jõudnud, siis on talwe alustus. Weil on siis talwine pööripäew ja päewad hakkawad nüüd jälle uneste pikemaks minema. — Kui meie ütlefime, et päike ülesse ja alla käib, siis on seega üksi filma nähtaw päikese käik mõista. Tõsifest päikese käimisest ei ole fiin kõnet, sest et päikene meie maa kohta paigal seisab ja maa tema ümber käib.

4. Aega, mida päikene oma edasi- ja tagasi-käimise juures tarwitab, näitufeks ühest pööripäewast teiseni ja jälle tagasi, nimetatakse aastaks. Igal aastal on neli aastaaega: talw, kewade, suwi ja sügis. Need on igauks $\frac{1}{4}$ aastat ehk kolm kuud pikad. Aasta algab nääripäewaga, see on ligi 20 päewa pärast talwe alustust. Aastal on 365 päewa. Neli nädalat mõne päewaga ühtekokku on üks kuu. Kuu aeg on oma nime kuust saanud, mis ööd walgustab. Kuu ei ole aga mitte igal ajal nähtaw; ta paistab pea täitsa, pea tükkati. Kui kuud sugugi ei ole näha, siis on meil kuu loomine. Mõne päewa pärast tuleb temast firbi-sarnane serw ilmsiks ja läheb iga päewaga laiemaks, kunni ta nädala pärast

pooleni on näha, Nüüd on meil esimene weerand. Weel nädal aega eemale, ja kuu on täitsa näha; meil on siis täis kuu, ja ta tõuseb nüüd just sel ajal üles, kui päikene looja lähel. Nüüd hakkab ta jälle kaduma, ja nädala pärast on meil wiimane weerand. Aeg ühest noorest kuust teiseni on 29 ja üks pool päewa ja teda nimetatakse kuu-ajaks.

5. Kakssteistkümmeend kuud on 354 päewa, see on 11 päewa vähem kui termel aastal. Need 11 päewa jaetakse üksikate kuude peale ära, nõnda et ühed 30, teised 31 ja üks 28 ehk 29 päewa pikad saavad. Kuude nimed on:

1, januar	ehk näärikuu,	temal on 31 päewa,
2, webruar	" küünlakuu,	" 28 ehk 29 päewa,
3, märts	" paastukuu,	" 31 päewa,
4, april	" jürikuu,	" 30 "
5, mai	" lehekuu,	" 31 "
6, juuni	" jaanikuu,	" 30 "
7, juuli	" heinakuu,	" 31 "
8, august	" lõikusekuu,	" 31 "
9, september	" miiklikuu,	" 30 "
10, oktoober	" wiinakuu,	" 31 "
11, november	" talwekuu,	" 30 "
12, detsember	" jõulukuu,	" 31 "

Näit ulatab esimesest jaanuarist kuni 31. detsembrini. Sjal neljandamal aastal on üks lisapäew juures ja siis on nimelt weebruari kuul 29 päewa. Talw algab umbes 9ma detsembri, kewade 9ma märtsi, suwi 9ma juuni ja sügis 9ma septembri kuu päewaga.

Mõistatus: Üks tamm, kakssteistkümmeend haru, igas harus neli peja, igas pejas seitse muna!

170. Kuhu on kõik lilled kadund?

C. R. Linnutaja.

*Kuhu on kõik lilled kadund,
Lahkund kurwal leinamisel?*

*Mugavad ju alla mulla,
Walge lume warjamisel.*

*Aga küllap aeg ka tuleb,
Kus neid ärksalt äratama*

*Päike tõttab rõõmu palgel,
Lume katet kautama.*

*Wirguvad siis müübimata,
Silmas rõõmu silmawesi,*

*Teine teist küll küsiteles:
On see kõik, mis nüeme, tõsi?*

XV. Jumala koda ja Jumala päewad.

171. Salmid.

Bibliist.

Kui armsjad on sinu hooned, wägede Jehooma!
 Jehooma õuede järele ihaldab mu hing, et ta ka ära nõrkeb; mu süda ja mu liha, need hüüawad suure healega elawa Jumala poole.

Sest üks päew ju õuedes on parem kui muud tuhat; ma tahan ennemine oma Jumala koja läwe kõrwal seista, kui kaua neis majades olla, kus hõelus sees on!

172. 23^{mas} Saaweti laul.

Jehooma on mu karjane,
 Ei mul ole puudust.
 Noore rohu maade peale asutab ta mind,
 Ta saadab mind hingamise wee juure.
 Ta jahutab mu hinge,
 Ta saadab mind õiguse jälgede peale oma nime pärast.
 Ka siis, kui ma käin surma warju orus,
 Ei karda ma kurja, sest et sina minuga oled;
 Siuu lepp ja su sau, needsamad trööstiwad mind.
 Sa walmistad mu ette ühe laua mu waenlaste nähes;
 Sa wõiad mu pead õliga,
 Mu karikas on õieti täis.
 Headus ja heldus aga peawad mind taga ajama kõige mu eluaja,
 Ja ma jään Jehooma kotta kauaks ajaks!

173. Kiriku torn.

Üks koolmeister läks oma noore kaswandikuga õhtu ajal kirikust mööda. Kõik majad ja puud ümberkaudu olid õhtuse waiba al warjul, kiriku torn üksi paistis selgeste wastu heledat taewast wälja. „Waata, koolmeister,“ ütles noormees, „see kiriku torn seal näitab pimedast õõ

rüpest kui sõrmega täherikka taewa poole!“ — „Jah,“ kostis koolmeister, „ta tahab seega öelda: Waata ülesse taewa poole, kui maailma pimeduse warjud su peale langewad; seal elab Jumal, kelle armuwalgus millalgi ära ei löpe! Tema walwaja silm on truim kui päike ja tähed.

174. P ü h a p ä e w.

Fr. Kuhlbars.

Nüüd pühapäew on tulnud
Ja rahu temaga,
Ta läheb läbi põllu
Ja üle heinamaa.

Ta hüüab kõiki kofku
Nüüd palwe tunnile;
Nad ast'wad üle kingu,
Ja läh'wad kir'kusse.

Seal istwad isa, ema,
Ja õed, wennad ka,
Ja palju küla lapsi
Seal lahkest laulawad.

Oh, pühapäew, too mulle
Uus kuub ja ühes ka,
Et teiste laste hulgas
Ma wõiksin hõisata!

175. Polikarpus.

Polikarpus oli Smürna linna piiskop. Teda kiusasiwad paganad taga, sest et ta ristiinimene oli. Nemad wedasiwad ta kohtu ette, et teda ära põletada ja kohtumõistjad nõudsiwad ta käest jõledal kombel, et ta Kristust teutaks.

„Ma teenin teda ju 66 aastat,“ wastas Polikarpus, „ja ta ei ole minule midagi kurja teinud, kuidas wõiksin ma nüüd teda, oma Issandat ja Õnnistegijat, teutada?“ — Ta oli seega rahul, et teda sellepärast tulesurma mõisteti.

Mis wõime meie sest õppida?

Wastus: Et see üks hea peremees on, kelle eest kuuekümnekuue aastase teenistuse järele weel wõimalik on tulesse minna.

176. Kolm suurt püha.

A. S. Willigerode.

1. Oh ja rõõmulik,
Oh ja õndsalik
Jeesu sünd'mise pühake!
Suur oli häda,
Krist kaut' seda,
Hõiska, hõiska ja, rahwate!

2. Oh ja rõõmulik,
Oh ja õndsalik
Jeesu tõusmise pühake!
Surm nüüd on neeldud,
Wõimus tal keeldud,
Hõiska, hõiska ja, rahwate!

3. Oh ja rõõmulik,
Oh ja õndsalik
Waimu saamise pühake!

Pime nüüd lõpeb,
Walge meid õppeb,
Hõiska, hõiska sa, rahwate!

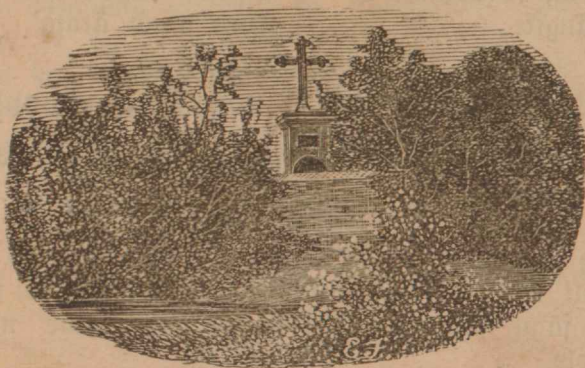
177. Taewane Jerusaleml.

M. Rörber.

Jerusaleml, sa taewa linn,
Kui sinu juure jõuaksin,
Ei taha siis ma kaebada,
Ei kõrbes kaa fondida.
Su kallid kojad olen kaugeft näin'd,
Ja sest mu süda üpris rõõmsaks läin'd.

Siioni tütar nutab siin,
Seal lõppenud on waew ja piin.
Siin alati tal wõitlemist,
Seal wõidurõõmu hõiskamist;
Siin pillatud ta lapsed laiale,
Seal kogutud nad õndsja rahule.

XVI. Surnu aed.

178. Laul ja mure.

Rahwa laul.

Laula, laula, suukene,
Liigu, linnu keelekene,
Mõlgu, marja meelekene,
Ilutse, südamekene!

Küll saad siisgi waita olla.
Kui saad alla musta mulla,
Walge laudade wabele,
Kena kirstu keskeelle!

179. Peu täis mulda.

L. Koidula.

Peu täis ma mulda
Wiimaks katteks saan,
Kui ma elust wäfind,
Haua põhja lään.

Ei seal mured waewa —
Rahus hingam ma,
Runni mind Jehooma
Wõtab kutjuda.

Peu täis mind mulda
 Pea ühendab
 Mendel', kellest ilm mind,
 Elu lahutab.
 Würstikroon ja sandi
 Waene kepife, —
 Mulla al nad rahus
 Sing'wad ühtlase.

Peu täis mull' mulda,
 Gesti sõbrad, ka
 Wiimseks andeks hauuda.
 Wõlke wiisata!
 Armjam mul, kui ehted,
 Mullatükike
 Kirstu peal, ja põhjas
 Laastu fängike.

Peu täis ma mulda
 Kõrgeks pidada
 Tahan, — eluaega
 Teda auusta'!
 Muld mind toidab, katab,
 Kannab ilma peal,
 Wiimaks üksi kaitseb
 Mullast ihu weel.

Peu täis mind mulda
 Üksi üle jääb,
 Kui kõik jõuud ja noorus
 Mullaks jälle saab.
 Mullast olen wõetud,
 Mulda lähen ma,
 Mullast wõtab Isa
 Kord mind ärata'.

180. Wanaisa õpetuse sõnad furma woodi peal.

Kulda ja hõbedat ei ole mul; mis mul on, seda ma annan.

Armas poeg!

Aeg jõuab kätte, kus ka mina seda teed pean minema, mille pealt keegi enam tagasi ei tule. Ma ei wõi sind kaasa wõtta ja jätan sind maailma järele, kus head nõuu üleliiga ei ole.

Keegi ei ole tark sündimiseist saadik; aeg ja maailma äratundmine õpetawad siin ja pühiwad tänawat.

Mina olen maailma kauem näinud kui sina. Kõik ei ole kuld, armas poeg, mis läigib, ning ma olen näinud mõnda tähte taewast langemat ja mõnda tuge katti murduwat, mille peale lootust pandi. Seepärast tahan ma sinule nõuu anda ja ütelda, mis ma leidsin ja mis minule aeg õpetanud.

Midagi ei ole suureks pidada, mis mitte ka hea ei ole, ja midagi tõeks arwata, mis mitte seisma ei jää.

Inimesel ei ole siin päris korterit, seepärast ei ole see ükskõik, kas ta paremat ehk pahemat kätt lähleb.

Pea ennaft liig heaks kurja teha, ja ära pöö oma südant ühegi kaduwa asja külge.

Tõde ei muuda ennast mitte meie järele, armas poeg, vaid meie peame ennast tõe järele muutma.

Mis sa läbi võid katjuda, seda katsu põhjani läbi ja hoiu omad filmad lahti, aga taewalikudes asjades olgu Jumala sõna sinu saatja.

Jää oma wanemate usutunnistusele truuks ja põlga kõike usu waidlemist. Aga ära teuta ka teiseusulisi, sest sa ei tea, mis wõera kaju al sagedaste wõib warjul seista. Põlata on ferge, aga paremine mõista on raske.

Kellegi eest ei tule sul ennast nõnda hoida kui iseene eest.

Sinu südames elab kohtumõistja, kes ei peta ja kelle heal sulle rohkem wäärt olgu kui kõik maailm ja tema tarkus. Võta omale nõuiks, mu poeg, ei midagi tema tunnistuse wasta teha; ja mis sa mõtled ehk teed, küsi esite tema käest nõuu. Alustuses räägib ta taha kui ilmjuüta laps; kui sa aga tema wagadust auustad ja kalliks pead, siis tõstab ta oma healt ja räägib waljumast.

Õpi hea meelega teistest, ning kus tarkusest, inimeste õnnest, walgusest, priiusest, wagast wiisist j. n. e. räägitakse, seal pane teraselt tähele. Aga ära kophe kõike järelemõtlemata wastu võta, sest kõik pilwed ei anna wet, ja igal linnul on oma wiis. Nad mõtlewad, et neil ju asi käes on, kui nad sest räägiwad. See ei ole aga mitte nõnda. Sõnad ei ole muud kui sõnad, ja waata iseäranis ette, kus nad kui rattad lendawad; koormaga wanger käib taha sammul, tuumakas sõna tahab järelemõtlemist. Ka ei ole keegi tark, kes ennast ise selleks peab, waid targa sõnad on kui päikesese kiired, mis ilma kärata läbi tungiwad ja elu sünnitawad. Ära unusta, et lindude seas kalkunil kõige waljum heal on, ja wafikas lojuste seas kõige rohkem kiskendab.

Ära õpeta teisi, enne kui sa ise õpetatud oled.

Head tee ikka edasi peale ja ära waata, mis sest wälja tuleb.

Kanna hoolt oma ihu eest, aga mitte nõnda, kui oleks ta sinu hing.

Mita ja anna hea meelega, aga ära pea enesest sellepärast rohkem lugu; ja kui sul midagi anda ei ole, siis paku peeker külma wet ja ära pea ennast seepärast halwemaiks.

Waata ette, et sa ühelegi südame walu ei tee.

Ära üttele mitte kõik, mis sa tead, aga tea ikka, mis sa ütled.

Ära poo oma südant suurtsugu inimeste külge.

Ole auupatlik kõikide wasta, kes auuwäart on, olgu ta ka muidu finust seisuse poolest alam.

Witte need inimesed, kes ikka Jumalat juus kannawad, waid need, kes tõeste jumalafartlikud, otsti fina üles. Inimene, kellel tõsine Jumala kartus südames, on kui päike, kes paistab ja soojendab, kui ta ka ei räägi.

Tee, mis palga wäart on, aga ära püüa palka saada.

Kui sul häda on, siis kaeba seda enesele, ei kellelegi muule. Kanna ikka midagi head meeles.

Armasta oma isamaad ja auusta oma rahwast! Ära saa millasgi nende jõledate sarnaseks, kes oma rahwast ja wanemaid püüawad ära salata. Iga hea ja auus inimene põlgab niiugusid, ning nende hiilgus on kui lubi, mis maha langeb. Pea oma Gesti nime igas seisuses auu sees, ja mida rohkem sa seda teed seda enam auu wäart oled ja ka ise.

Kui ma surnud olen, siis suru mu silmad kinni, aga ära nuta mind taga, waid kanna minu sõnad omas südames!

181. Kalewipoeg isa haul.

Kalewipoeg III. 748—778.

Kalewite kallim poega
Astub isa haua peale,
Istub kalmu künka peale,
Kurba südant fergitama.

Isa hauasta küsima:
„Kessee liigub peale liiwa,
Kessee astub peale haua?
Sõmer langeb filma peale,
Kruusi kukkub kulmudele.“
Poega mõistab, kostab wasta:
„Roorem poega poisikene,
See'p see liigub peale liiwa,
See'p see astub peale haua,
Istub mure muljutusel
Kadund isa kalmukünkal.
Tõuse üles, taadikene!

Ärka üles, isakene!
Tule teeda näitamaise,
Kadafida rajamaie!“

Isa kostab mätta alta,
Taati kalmusta kõneleb
Mulla alta tõstab heale:
„Ei wõi tõusta, poega noori,
Ei wõi tõusta, ei ärgata!
Kajju rõhub peale rinna,
Kiwi raske peale keha;
Kulmu katwad kullerkupud,
Silma katwad finilillid,
Punalillid palgesida.
Tuuled juhtigu sull' teeda,
Õhud õrnad õpetagu,
Taewa tähed andku tarkust!“

182. Kalewipoja surm.

J. Kurrif.

Meeletusas läks Kalewipoeg laant mööda kõndima, meelt lahutama. Ta juhtus Peipsi piirile Kääpa jõe kaldale, kus tema möök hingas. Tema kurwa filmale näitas koht täna wõeras. Nii pea kui Kalewipoeg jalakanna jõkke pistis, täitis möök Soomesepa sajatuse sunnil tema kustu: ta lõi kas jellel, „kes teda enne ise kannud,“ jalad põlwest saadik otjast maha. Surma walus kisendas Kalewipoeg ja hüüdis appi. Tema hüüdmised tungisiwad pilwest läbi taewasse; seal tuliwad taewalikud tuttawad tema walu waigistama; siisgi figures haawadest surm. Põrmu põuest peasend waim lendas üles taewasse; seal istub ta Taara kangelaste keskel käsi-põskülle tule paistel laululugusid kuulates, misga tema maa-pealseid tegusid „kulda keelil kuulutati“.

XVII. Inimeste tarkus.

183. Raamatud.

Raamatus räägivad need inimesed meiega, kes saja ehk tuhanda aasta eest elasiwad, nagu oleksiwad nad weel tänapäew meie keskel. Raamatus räägib tark targaga ja nendega, kes targaks tahawad saada. Raamatus õpetab tark wanarahwas noort sugu ja ka ju lapsigi. Raamat õpetab maailma tundma. Lugeja näeb wõeraid asju ja kuuleb, et teistes maa-des ja teisel pool merd ka weel inimesed elawad. Raamat trööstib kurwastuses ja on üksildase põlwe seltsimees. Mis leib meie ihule on, seda on hea raamat meie waimule. See mees on elaja looma sarnane, kellel ükskõik on, kas raamatuid maa peal on ehk ei, kellel muud muret ei ole, kui oma kõhtu täita, aga oma waimu, keda Jumal temale ilmaarwamata suures armus annud, ära lasseb närtfida ja tuimaks minna.

Raamatuid kirjutada ei ole aga mitte iga inimese asi. Sinna on suuri waimuandeid tarwis ja neid ei ole Jumal igaihele annud. Ühe rahwa targad raamatud ja raamatu-kirjutajad on aga kõige rahwa auu, sest nende läbi saawad

temast ka teised rahwad teadust ja õpivad temast kas palju ehk vähe lugu pidama, sedamööda, kuidas ta väärt on.

Geesti rahwa kõige efimesed ja kallimad raamatud on: waimulikkudest raamatutest piibli raamat ehk Jumala Sõna, nagu iga kristliku rahwa juures; ilmalikkudest raamatutest Kalewipoja laul, mille läbi ka Geislased targemate rahwaste juures tuttawaks saanud. Need raamatud ei tohiks kellelgi puududa, kes ristiinimene ja Geislane tahab olla. — Meil on ka weel palju teisi häid raamatuid, ja mida rohkem meil neid on, seda kiiremine on meil wõimalik hariduses edasi saada.

184. Raamatu trükkimise kunst.

Mill wiisil tehakse raamatuid? — Kunni trükikunsti leidja Guttenberg tuli, kirjutati kõik raamatud. Nende ära kirjutamisega oliwad iseäranis mungad kloostrites töös. Üks ainus trükkija võib aga rohkem trükkida, kui mitu sada ära kirjutajat jõuawad kirjutada. Sellepärast on trükkimise läbi raamatud palju odawamaks läinud. Enne selle kunsti ülesleidmist maksis üks ainus piibel 5 kunni 6 sada rubla ja üks uus testament 50 kunni 60 rubla.

Raamatu trükkimise kunst on ju enam kui nelja saja aasta eest üles leitud. Aastal 1840 pühitseti ta neljasaja aastast mälestuse päewa; nõnda tehti ka iga saja aasta mälestuseks seda enne. Ka aastal 1540, kus trükkimise kunst alles sada aastat wana oli, pühitseti seda päewa. Iseäranis oli sel ajal Wittenbergi linnas suur rõõm. Usupuhastaja Martin Luther on seal trükkimise kunstist ütelnud, ta olla Jumala kõige suurem ja wiimaseim heategu, mille läbi ta oma ewangeliumi laiale lautada.

Uga kuidas trükitakse? Üksituteist tinast tehtud tähtedest seatakse sõnad, read ja leheküljed kokku. On kokku seatud lehed raami sisse kinni pandud, siis lähewad nad masina sisse, kus trükimust neile peale tuleb ja siis paberi lehed neist üle käiwad. — Kes linna lähed, see mingi ka raamatu trükkija juure, ostku ta käest mõni raamat ja waadaku siis, kuidas trükitakse. See õpetab rohkem kui kõik pikad seletused.

Nagu öeldud, Johann Guttenberg oli selle kunsti ülesleidja. Aga ega see ka ühekorraga ei jündinud. Geite lõikas

ta tähed puust wälja, see oli väga waewaline töö. Wiimaks tuli talle hea mõte, neid tinast walada, ja waata seega oli ta märki trehwanud. Aastal 1452 hakkas ta ju tinast walatud tähtedega piiblit trükkima ja sai selle tööga kolme aasta pärast walmis.

Ragu igal uuel asjal, nii oli ka trükkimise kunstil esiofta palju waenlasi. Ka kautas Guttenberg kademate waenlaste läbi pärast kõit omad trükkimise riistad ära. Teised auusamad mehed laenasiwad temale raha, et ta jälle uusi mõis muretseada. Pea peale selle rikuti ära Maintsi linn, kus Guttenberg elas. Sealt läkswad nüüd tema õpipoisid laiali ja asutasiwad mitmes linnas uusi trükkimajafid. Nõnda laotati kunst ruttu laiali. — 1836^{maht} aastast saani seisab Maintsi linnas Guttenbergi uhke auusammas.

185. P a b e r.

Wanal Egiptuse rahwal oli ju Moosese ajal üks feltz paberit. Nad tegiwad seda ühest kõrkja-sarnasest puhmast, papiiruse-taimest. Papiiruse narmad laotati niiske laua peal laiali ja kasteti palawa, külgehakkawa Niiluse weega. Esiimese korra peale pandi teine, suruti mõlemad kokku, kuitwatati päikese paistel ja tehti nad siis filedaks.

Taaweti ajal oliwad Israeli rahwal ja teistel ümberkaudu rahwastel rulli pandud raamatud elaja nahkadest. Pärast pargiti need nahad lubjaga ja tehti filedaks. Neid nimetati nüüd pãrgamendiks, Pãrgamuse linna järele Wãike-Nasias, kus seda parkimise kunsti kõige paremine mõisteti.

India rahwas oli ju enne Kristuse sündimist puuwilla paberi üles leidnud; ta tehti toorest puuwillast. Puuwilla paberit walmistati paberiveskrite peal ka Giroopas, kuhu ta Indiamaal toodi, kunni 1300 aastani pärast Kristust. Et aga puuwilla Giroopas ei kaswa, sellepärast läks puuwilla nartsudest tehtud paber väga kalliks. Seal tuli ühel paberitegijal Saksamaal meele, lina-nartsudest paberit teha katsuda. Ja waata, paremat paberit ei wõinudgi enam olla. Lina-paber, millest ka meie raamatud tehakse, on kõige kindlam, tarwitatawam ja odawam paber; ilma temata oleks ka raa-

matu trükkimise kunst wäga pikkamisi edasi läinud. Uuemal ajal tehakse ka juba puust paberit, kuid see ei ole mitte nõnda hea, kui nartsudest paber.

186. Esimene klaas.

Wöniiklased oliwad wanal ajal kuulus rahwas. Mitte üksi oma tarkuse pärast ei olnud nad tähtjad, waid ka sellepärast, et nad oma kaubalaewadega sinna tungisiwad, kus enne weel keegi ei olnud käinud.

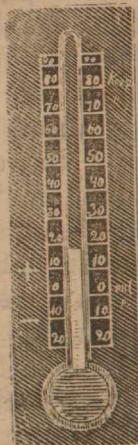
Kord sõitsiwad Wöniikia kaupmehed jälle mere peal ja läksiwad põhja Palestiina randa, kus Beeluse jõgi (nüüd Naar-Naamani nime al) merde jookseb. Siin ümberkaudu ei leidnud nad aga muud kui liiwa, ja ilmaaegu oli kõik nende waew, kiwa leida, mille peale nad oma keedukatla oleksiwad wõinud seadida. Lõppeks tõiwad nad mõned salpetri kiwid laewast, seadsiwad nad katla alla, tegiwad tule üles ja pea oli ka söök walmis. Aga waata imet! Tuli oli salpetri kiwid sulama ajanud, sula salpetrit tulise kruusa ja tuhaga seganud, ja kui see wedel segu nüüd wiimaks jälle külmaks oli angunud, sai temast klaas. Nõnda oliwad Wöniikia rahwas kogemata ühe asja üles leidnud, mille tulu äraarwamata suur on.

187. Soojamõõtja ehk termomeeter.

Wist on sul juba mitu korda juhtunud, et su tuba talweajal kord liig külm näitas olewat; kui sa aga õuue läksid ja sealt mõne aja pärast siis tuppä tagasi tulid, näitas ta nüüd sul õige soe olewat, ehk ta jenni küll weel külmemaks oli läinud kui ta enne oli. — Nõnda on ka haigel tema seestpidise palawuse pärast see tuba liig soe, mida terve inimene just paraja leiab olema. Need näitused tunnistawad, et meie sagedaste sooja ja külma suuruse pärast effituses oleme. Seal on aga riist üles leitud, millega sooja ja külma suurust (temperatuura) võib mõõta: see riist on soojamõõtja (termomeeter). Sa oled niisugust riista ehk ju wäljas mõne ainsa küljes näinud. Ta on üks 6 funni 10 tolli pikkune klaastoru, millel alumises otjas õõnes nupp on. Nupu sees on elawhõbe, mis tükikene maad toru sisse ulatab. Toru

seisab lauakese küljes, mille peal külma ja sooja kraadid, nagu tollipulgaga peal tollid, ülesse on märgitud.

Et aga elawhõbe neid kraadisid õigeste üles näitaks, peab klaastoru osawaste walmistatud olema. Toru sees ei ole õhku, waid üffi elawhõbe; sest kui elawhõbe sinna sisse pandi, wenitati ta sooja käes toru otsani ülesse ja pandi siis toru kinni, et õhk enam sisse ei wõinud saada. Siis otsiti külmetamise koht sealäbi üles, et soojamõõtja külma wee sisse pisteti, kus jäätust sees oli. Niisugune wesi on 0 kraadiline. Kus nüüd hõbe seisib, sinna tehti esimene kriips ja seda nimetati külmetamiskohaks, ehk nullkraadiks. Sellejärele pisteti riist keema wee sisse, elawhõbe wenis ruttu kõrgemale, ja kuhu ta nüüd seisma jäi, sinna kohta tehti jälle kriips ja nimetati seda keemiskohaks. Nüüd jaeti wahel nende kahe kriipsu wahel 80 ühesugusesse kraadisse ning need ongi soojakraadid. Ka alpool külmetamiskohta märgiti niisama pikad kraadid ülesse, need on külma kraadid. Kirjutades tähendatakse külma kraadi —^{ga}, sooja kraadid +^{ga}. Kõige esimene mees, kes soojamõõtja 80 kraadisse jagas, oli Réaumur (üttele Reomüür). Et aga ka weel teistwiisi jaetud soojamõõtjaid on, siis pannakse kirjutades ikka ka juure, misuguse riista järele kraadid arwatakse. + 10° R. tähendab: kümme kraadi sooja. — 3° R.: kolm kraadi külma Réaumuri soojamõõtja järele. Opetatud mehed pruugiwad oma teadusliste tööde juures Celsiuse (Celsius) ehk Fahrenheit'i soojamõõtjat. Celsius jagas oma soojamõõtja 100, Fahrenheit oma 180 kraadi peale. Mõlemate soojamõõtjate kraadisid wõib Réaumuri järele kergeste ümber arwata. (4 Réaumuri kraadi on 5 Celsiuse ja 9 Fahrenheiti kraadi.)

Soojamõõtja.

188. Piffewardad.

D. W. Wasing.

Jumal on inimest suure armuga ülendanud ja temale mõistust ja tarkust annud, et tema, ehk küll tühi põrmukene, siiski paljugi jõuab ja jaksab, kui ta aga oma mõistust ja aru nõnda wõtab pruukida, kuidas Jumal seda tahab.

Ju wanastgi oliwad inimesed seda tähele pannud, et pikne raud, wase ja muu metalli peale, kus ta seda leiab, ja kõrgete asjade sisse ennemine lööb kui muude asjade sisse. Sealt ep see tuleb, et wana rahwas õpetab ja ütleb: kui müristamine pealae kohal on, siis ära mine kuuse ega muu puu alla, ega sinna, kus rauda on, ja kui sul püüß seljas ehk käes on, siis pane ta ära; kes hobuse seljas istub ja lagedas kohas on, see tulgu tema seljast maha. See ei ole ka tühi jutt, waid wanarahwa targast tähelepanemisest saadud õpetus.

Astal 1754 juhtus Ameerika maal wäga palju müristamist ja sellepärast ka wäga palju kahju pikse läbi sündima. Sel ajal elas sealsamal maal tark mees, kes Jumala suuri tegusid tähele pannes neist wäga palju aru oli saanud. See sama mees, nimega Frankliin, hakkas arwama ja järele mõtlema, kuidas seda kahju vähendada, mis pikne arutihti teewad. Tema laskis süllapikkuse raudwarda teha, mis üleüldse file ja ülewelt otsast teritatud ja kullatud oli, sest et kuld ei roosteta. Selle warda seadis ta oma lusthoone katuse harja peale nõnda ülesse, et jäme raudtraad warda tüwest kurni maapinnani ulatas. Kui kõik walmis tehtud, ootas ta suure igatsusega pikset oma kohta tulema. Ega olnudgi targal mehel tarwis kaua oodata; sest kaks päewa pärast seda käis pikne kolm korda ühel päewal, ja kõik kolm korda läks tema lusthoonest üle. Wäik löi wiis korda warda pihtra, aga ei saanud kahju teha, sest et tema wägi warrast mööda traadi peale ja traati mööda maa sisse läks.

Sest ajast hakkaswad inimesed piksewardaid pruukima ja nende abiga ennast pikse ajal kahju eest warjama. Nüüd nähtakse igal pool, nii keiserlikkude kui ka muu hoonete peal ja laewamastide otsas, piksewardad seisma.

Tundkem ja õppigem sellestgi, mähärdune see kasu on, mida targa meelega inimene suure Jumala tegusid teraselt tähele pannes leiab ja loodusest seda õpib, mis Jumalale auuks ja inimestele kasuks tuleb. Jumal on kahes kohas ennast ilmutanud: pühhas kirjas ja oma töödes. Sellepärast õpi sina nõder, kes ja enese meelest tark tahad olla, esite Issanda wäge ja armu tundma.

Kõik mõistlikud inimesed tänawad maailma otsani Jumalat, kes Frankliinile seda tarkust annud, niisugust suurt head

inimestele oma terase tähelepanemise läbi saata; aga sel auusal targal ja jumalakartlikul mehel oli ometi sellepärast nende poolest paljugi waewa kanda ja kannatada, kes sel korral hoopis teistwiisi sest asjast arwasiwad ja piksewardaid ära laitsiwad. Nad ütlesiwad, et inimene nendega Jumala wägewa kae wasta panna. Iga inimene, kel pisutgi aru peas, näeb ju ilma tähendamata ära, misjughused needfinatsed oliwad, kes niisugusid mõtteid awaldasiwad. Nõnda ei tohiks siis ka see, kes haige on, rohtu wõtta, ehk see, kes külmetab sooja tuppä minna, sest ka haigus ja külm tulewad Jumalast, ja see, kes rohtu wõttab ehk sooja kambriisse tõttab, oleks ka Jumala wastu paneja. Rumalus ikka rumalus: mis tühi on, seda kiidab ta pühaks, ja mis Jumalale kiituseks, seda paneb ta patuks.

189. Telegrahw.

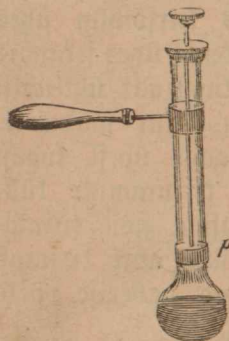
Suure maantee ääres seisawad pikad sambad püsti, millest jäme traat üle käib. Wõtaksid sa selle traadi saadetusel ikka edasi minna, siis jõuaksid sa pärast linna ja jääksid ühe maja ette seisma, kuhu traat ära kaub. — Seal on telegrahwi jaam. Ja kui sa praegu Wõrus oled ja sul on Riias sõber, siis wõid sa temale Wõru jaamast filmapilt sõnumeid saata, mida Riia telegrahwi jaamast ju paari minuti pärast temale kätte wiiaakse. — Kui seejughune telegrahwi traat ümber meie maakera wõiks tõmmatud saada, siis wõiks kiirsõnum ühes ainsas sekundis selle tee ära jooksta. Veel rohkem: ühes sekundis jookseb niisugune sõnum 500,000 wersta, kui traat ühtewiisi edasi läheb. — Selle juures ei tehta muud, kui saadetakse elektri wägi wälja, mis kui wälk läbi traadi ühest kohast teise jookseb. Smelik on see elektri wäega kirjutamise küll. Mis ühes jaamas wäikse lingi abil masina sisse tikjutatakse, see tiksub teises jaamas jälle, ja masina abil kirjutab nõelake isejughuste tähtede abil saadetud sõnad paberise paela peale üles.

190. Aurujõuud ja aurumasin.

1. Kui meie katlasse waatame, mille sees wet keedetakse, siis leiame, et ta millasgi serwani täis ei ole. Mispärast mitte? — meie. Wastus: Sellepärast, et wesi

muidu üle jootjeks! — Mida kuumemaks wesi läheb, seda rohkem on tall ruumi tarwis. Katla põhjas läheb ta kõige palawamaks. Siin muudab ennast wesi auruks; aaur tõuseb aga wäikestes rakkudes üles. On pealmine weeford katlas weel jahe, siis kaamad rakud ülewal jälle ära. Seft tuleb see wifiseja heal, mille kohta öeldakse: fatal laulda. On aga pealmine weeford ju küllalt palaw, siis muudab ennast wesi ka seal auruks, auru rakud tõusewad alt wulinal pinnale, ja nüüd ütlemine: wesi keeb. Aaur tõuseb üles ja läheb läbi akna wälja ehk jääb ukse, aknaruudu ehk lae külge kinni. Seal lähab ta nende jahedate asjade küljes jälle weeks ja sadab pärast tilgakaupa maha.

2. Kord pani tüdruk lähkri otjani külma wet täis, pistis siis prundi kõwaste peale ja pani riista nõnda kuuma ahju peale. Aga aaur, mis pea sooja läbi sünnitati, ajas lähkri korraga paugutades lõhki. Terane tüdruk oleks selle juures wõinud aurumafina üles leida, kui seda Jakob Watt ju enne ei oleks teinud, teekateft tähele pannes. Aurumafinal, mis laewad, weefid ja raudtee-wankrid käima paneb, on need asjad üffi seeläbi wõimalikud, et tema katlas wesi kange keemise läbi auruks muudetakse, ja aaur kange jõuuga mafinaft wälja tungides mafina wända käima ajab, mis omalt poolt jälle kõik teifi wäntu ja rattaid ümber ajab.

Auru wõimu suurus saab meil weel selgemaks, kui meie ühe pita truubiga õõnsa klaaskuuli wõtame, nagu kaju fiin kõrwal näitab, kuuli weega täidame ja truubi sisse kepi otjas kindla tropi (p) pistame. Metakse nüüd wesi kuulis tule peal palawaks, siis ajab aauruks muudetud wee jõund tropikese pea toru sees ülesse. Pistame aga kuuli külma wette, siis muudab aaur jälle weeks ja tropp läheb alla, seft et wälimine õhusurumine suurem on kui sisemine auru jõund.

3. Aurumafina juures ei sünni siis ühtegi imet, waid auru suur wõim paneb teda käima. Zumal on mitmesuguseid teadusi ja sala jõudusi oma looduse kehade sisse pannud, ja meie kohus on neid järelemõtlemise läbi üles leida ning oma kasuks tarwitada. Seda tegi Jakob Watt meieaegse

Jakob Watt poisikese põlves.

aurumafina ülesleidja ju poisikese põlves. — Tema oli ühe Shotimaa kaupmehe poeg, ja elas rohkem saja aasta eest. Kuni ta veel poisike oli, taples temaga kord tema wana tädi ja üüles: „Kas sul häbi ei ole, Jakob, ühtepuhku mõttes seista! Ma arwan, sa isegi ei tea, mis sa mõnikord teed ja laga ajad. Kas sa praegu ise tead ka, et sa jälle tükk aega muud ei teinud, kui mõttes teekatla kaane peale wahtisid? Pea wõtsid sa kaane pealt ära, pea panid sa ta jälle peale ja wahtisid siis, kuidas wesi auruks ja auur jälle weeks muutus. Jakob, jäta need mõilemised ja unistamisid maha ja mine parem teiste lastega mängima, muidu lähed sa ehk veel praast rumalaks!“ — nõnda taples Jakobi wana tädi; aga Jakob ei lastnud ennast jesseläbi eksitada. Tema uuris ja õppis

edasi, ja seepärast sai temast ka mees, kes oma tarkusega kõigele maailmale kasuks oli ja keda nüüd veel peale tema surma iga rahvas auustab ja tänades meeles peab.

191. Need pole mänguasjad!

Ennemuistene jutt.

1. „Ümberkaudu maad on kõik ju ära käidud,“ hüüdnud Kalewi poeg, „lähem ometi kord ka põhja poole kõndima, sinna suure maailma otsa!“ — Ta lasknud kõik Turjamaa targad ja Soomemaa sõnatargad kokku tulla nõuu pidama. Need ütelnud: „Tahad sa põhja radadele rännata, kus Wana-taat taewa serwad maaga kokku sõlmitanud, ei seks siis puune paat ehk tamme tüvest tehtud laew püüsi; ta olgu kõigewähemalt rauast tahunud ehk wasest walatud!“ — Kohe lasknud Kalewi poeg selgest hõbedast laewa walada ja ta kõigekallima hõbekarraga ära ehtida. Laewa nimi aga olnud Lennuk. Siis pannud Kalewi poeg omale kuld riided selga, kutsunud sugulased, targad pealikud ja sõjamehed kokku, ja wägewate meeste reis hakanud peale.

Ju mitu maad olnud ära käidud; ka Sädemete saarest olnud nad ju mööda, kus Sulew oma piibu tulemael põlema pistnud; seal jõudnud mehed siina maale:

„Kus need kuled sõõnud kulda,	Pesilinnud penningida,
Kuled kulda, kanad karda,	Targad linnud taalberida,
Haned haljasta hõbedat,	Kus need kasud kaswanenud,
Wareksted wana waskeda,	Kapsad kuuse kõrgusenü.“

Seda maad saanud Kalewi poeg oma keeletarga mitme julasega läbi katsuma. Need sammunud õhtuni ümber ja heitnud wiimaks põesa alla puhkama. Aga see maa olnud Hiigla maa, kus nii tugewad inimesed elanud, et meie pojad kui sääsed nende kõrwas olnud.

2. Teisel hommikul läheb Hiigla targa noor tütar aeda lehmale kapsa lehti kittuma. Näeb keeletarga oma seltsimeestega magawat ja ütleb: „Mis wäikesed titekesed need on?“ pistab mehed rüppe ja wiib nad koju. Isa kodu küsima: „Mu tütar, mis sul seal põlle sees kobiseb, mis sa kapsa aiaft leidfid?“ Tütar puistab mehed rüpeft põrandale ja ütleb:

„Tähenda ometi, taadikene, mis asjad need on; ma leidfin nad kapsaste alt, kus nad kui kaste wilul kohmetanud kirbud põenutasiwad!“ — Wana taat hakkab mehi tunnistama, annab neile mõistatusi mõista ja ütleb:

„Kessee kõnnib kõrta mööda,
Astub aia ääri mööda,
Piirab pilli-roogu mööda?“

Keeletark wastab:

„Mesilane, linnukene,
See'p see kõnnib kõrta mööda,
Astub aia ääri mööda,
Piirab pilli-roogu mööda!“

Hiigla tark küsib jälle:

„Mis sealta jõesta jooneb,
Katsub küla kaewudesta,
Kiwi kildude keskeelta?“

Keeletark wastab ufinaste:

„Witerkaar jooneb jõesta,
Katsub küla kaewudesta,
Kiwi kildude keskeelta!“

Hiigla tark küsib kolmat korda:

„Mõistke, mõistke, mehikesed,
Mis tuleb ammudes arusta,
Singudes fini-salusta?“

Keeletark mõistis:

„Wihm tuleb ammudes arusta,
Singudes fini-salusta.“

Sellest tundis Hiigla tark ära, et need mõistlikud inimese lapsed oliwad ja ütles: „Wii nad, mu tütar, jälle ruttu tagasi! Need ei ole mänguasjad, need on kaugemaa naiste poisid, kes õpetusi otsimas tarka teed käiwad.“

Tütar koristas mehed jälle põlle sisse, wiis nad mere äärde ja ütles: „Teie targad wastused üksi on teid peastnud, muidu oleksite minule igaweste mänguasjaks jäänud; aga tarkus käib wägewuseft üle.“

XVIII. Oma maa.

192. Gestimaa, mu isamaa.

Fr. Kuhlbars.

Gestimaa, mu isamaa,
Kuis mul armas oled ja!
Murravad ka minu tuuled
Taara wiimsed tammepuud,
Siisgi hüüawad mu huuled:
„Gestimaa, sull' annan suud!“

Gesti waprad wanemad
Waimu wallast waatawad.
Peas neil paistwad pärlikroonid,

Wõidu laulud kõigil suus,
Kojas kuninglikud troonid,
Kuldseid kandled palmipuus.

Gestimaa, ju mehe meel
Pole mitte furnud weel!
Kõnab surm ku rohket lõikust
Suure sõja käraga,
Truuits jääme isamaale
Wiimse were tilgaga!

193. Meie isamaa.

See maa, kus ja elad, kus ja sündisid ja üles kaswafid,
see maa on minu isamaa, ja see keel, mis ja oma Gesti-ema
rüpes kuulsid, minu emakeel. Sinu maa on kaunis maa
ja rikas kõiksugu wiljast. Lähed ja põhja poole, siis
tuleb sulle Soome merelaht wasta, mis meie ja meie wen-
dade Soomlaste wahel woolab. Lääne pool leiad ja
Lääne-mere, lõuna pool Läti- ja ida pool Wene-
maa. Igal pool on suured külad ja ilusad linnad. Ka
suuri jõgesid leiad ja, nagu: Narowa-jõgi suure kosega,
Kunda-, Koiva- ja Oma-jõgi, millest wiimsest laulit ütleb:

„Kõigile ei õnneks antud,
Õnneks antud, palgaks pandud,
Emajõe jälgil käia,
Ema wahtu waadataie,

Ema kohkamist kuulata,
Ema süles sõiteledes
Ema filma waadataie,
Ema filmas ennast näha.“

Kaladest on kõige rikkamad järwed: Peipsi, Wirts-
järw, Saadjärw ja muud. — Meresades kaswawad kõik-
sugu puud, nagu tammed, wahtrad, jalakad, kuused,
männid, haawad ja kased. Ka palju metselajaid on
sealt leida, nagu: karusid, põtru, metsskitšesid, il-
weseid, rebaseid; lindudest: metssiseid, tetri,
püüsid, sookanu, partisid ja palju muid.

Gesti kõige suuremad saared Väanemeres on: Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa, Rihnu- ja Ruhnujaar.

See on Gestlaste maa, peale 40,000 ruut-mersta suur, kus enam kui 1,000,000 inimest elab. Ta jautatakse kahte kubermangusse: Tallinna kubermang ja Liivi kubermang. Igas kubermangus on neli maakonda, mis Gestlaste päralt on.

194. Kaugelt koju tulles.

L. Koibula.

Gestimaa, Gestimaa —

Kes mind võtnud üles kasmata'!

Gesti leib, mull' üksi magus maitset —

Gesti piir, mind ikka kindlast' kaitset —

Tänu Isale! et tereta'

Wõin sind jälle, kallis kodumaa!

Gestimaa, Gestimaa —

Ei ma kauem wõinud kannata'.

Oh kui külmalt wõeras päike paistab!

Wõeras keel — kuis ta nii kaugelt kostab.

Igal pool sind nägin, kuulsin ma,

Minu õitsem, lehkaw kodumaa!

Gestimaa, Gestimaa —

Ei su healt wõin'd iial unusta'!

Wõeraid laulikuid ma kuulsin palju —

Wanemuisje laste kandle laulu

Keegi tunnud — seal siis hüüdsin ma:

„Kõju jälle tahan rännata!“

Gestimaa, Gestimaa —

Sidet nad mull, tegid siidiga:

„Laula!“ meelitas mind wõeras neiu,

Ja ma laulsin! „Gesti pruut ja peiu,

Neid ma üksi tahan ülenda'!

Minu armu warjab kodumaa.“

Gestimaa, Gestimaa —

Jälle nüüd su piiri nägin ma!

Nüüd ma nuttes suud su mullal annan,

Rõrgesse kae taewa poole tõstan:

„Sinust iial enam lahku ma,

Kodumaa, mu püha Gestimaa!“

195. Sind surmani —

L. Koivula.

Sind surmani küll tahan
Ma kalliks pidada,
Mu õitsew Gesti rada,
Mu lehkaw kodumaa!
Mu Gesti wainud, jõed
Ja minu emakeel,
Teid kõrgeks kiita tahan
Ma surma tunnil weel!

Kuis, maa, nii ellast kannad
Su lapsi käte peal,
Neil annad leiba, katet
Ja wiimast aset weel!

Tõest, armsam on mul hing'oa
Su põues, Maarjamaa,
Kui wõeral piiril õnnes
Ja auus elada!

Kuis on su pojad wagad,
Nii waprud, tugewad,
Su tütreid nagu lilled,
Nad õitswad, nägusad!
Ja sinu tuul ja päike
Sind õitsel hoiawad,
Ja kõrge kotka tiiwad,
Kuis ellast katawad!

196. Mu isamaa on minu arm.

L. Koivula.

Mu isamaa on minu arm,
Kell südant annan ma;
Sull laulan ma, mu ülem õnn,
Mu õitsew isamaa!
Su walu südames muul keeb,
Su õnn ja rõõm mind rõõm-
faks teeb,
Mu isamaa!

Mu isamaa on minu arm,
Ei teda jäta ma,
Ja peaks jada surma ma

Seepärast surema!
Eht laimab wõera kadedus,
Sa siisgi elad südames,
Mu isamaa!

Mu isamaa on minu arm!
Ja tahan puhata,
Su rüppe heidan unele,
Mu püha isamaa!
Su linnud und muul laulawad,
Mu põrmust lilled õitsewad,
Mu isamaa!

197. Meie kolmefordne kewade rõõm.

Kewade, sa kawa igatsetud rõõmuaeg, oled sa meie
jälle kätte jõudnud! Sa elutooja, oled sa jälle need paelad
katti kiskunud, mis meid nii kawa wangis hoidsiwad! — Jah,
talw on põgenenud, tema ahelatest on maa uuesti priiks saanud.
Oh seda kallist elu, mis nüüd igal pool jälle näha! Kus
enne külm jää prahsus, seal järewad nüüd lahkeil filmil kenad

kannikesed; kus kare ja surnud härm seisis, seal kahisewad nüüd noored lehed ja kuulutawad teine teisele oma röömu ja õnne. Weed woolawad kui lahti peasenud tuuled läbi maa, ja lindude lauluheal täidab igal pool õhtu; üksainus suur kiituse laul, mis mitmest tuhandest ühendatud keelest tõuseb, kaunistab hommikust õhtuni looduse uut elu, — üksainus tuhanda-healeline hõiskamine, kuidas seda keegi oma kunstiga ei mõista järele teha. See on looduse priiuse rööm, see on tema suur kewadine Hosianna!

Aga mis uus röömuheli kõlab korraga selle kewadise kiituse laulu jekka! Mis hüüawad kiriku kellad korraga läbi kõige maa nii wägewaste taewa poole! Eks ja näe, kuidas rahwas röömupisaraid filmist pühkides Jumala kojast wälja woolab? Eks ja kuule, kuidas nende suu ifka uuesti jälle kuulutab: Kristus on tõusnud! — Ja, Kristus on üles tõusnud! Ei surm jõuudnud teda wangis pidada, haud teda finni hoida! Jumalikus auus tõusis ta sealt üles, kuhu teda alanduses oli pandud, igawese kewadise auu sisse. Kas nüüd ristirahwas ei peaks hõiskama! Eks nad tea, et ka neile niisugune igawene kewadine röömuwaeg kätte jõuab, kui nad üks-kord surma hauast ette tulewad! Ja, ühendagem omad healed Jumala kiituseks! Kristus on tõusnud! — see olgu meie teine kewadine röömuhõiskamine, see olgu kõige looduse teine kewadine Hosianna!

Meil Gestlastel on aga weel ka üks kolmas kewadine rööm. Kristus oli paljalt kolm päewa hawas ja kui ta sealt üles tõusis, siis oli taewas ja maa täis röömuhõiskamist. Talw pidas looduse üksi pool aastat wangis ja nüüd hüüawad metsjadedest ja mägedest tuhanded kiituse healed. — Noored sõbrad! eks seda waljumine peaks meie röömulaulud kõlama! Ka meie rahwa elule on kewade tulnud. Kiitus olgu Jumalale ja tänu meie armulise keisrile, et meile wabadus on tulnud! — Tehkem siis nüüd, et meie oma priiuse nime ka õigusega kanname! Harige hoolega oma waimu, et meie mõistus selgeks ja meie filmad lahti saakswad, et see kewade meie rahwa elus igaweseks kewadeks jääks, siis saame igal uuel korral, kui loom omast talijest wangipõlwest peaseb, elawalt tunda, et meie kewadine rööm kolmekordne on, ning meie kiituse laulud annawad siis sellest wägewaste tunnistust, kui wäga see rööm meie südamed täidab!

198. Gesti muld ja Gesti süda.

L. Koivula.

Süda, kuis ja ruttu tõused
 Kuumalt rinnus tujukama,
 Kui su nime suhu wõtan,
 Püha Gesti kodumaa!
 Head olen näin'd ja paha,
 Mõnda jõudsin kannata',
 Mõnda elus jätta maha —
 Sind ei iial unusta!

Sinu rinnal olen hingam'd,
 Kui ma waewalt astusin;
 Sinu õhku olen joonud,
 Kui ma rõõmust hõiskasin;

Minu pisaraid ja nägid,
 Minu mured kuulsid ja,
 Gestimaa, mutööd, mu laulu —
 Sull' neid tulin rääkima!

Oh, ei jõua iial welda
 Ma, kuis täidab südame!
 Sinu põuue tahan heita
 Kord ka wiimse unele.
 Oma kombel kinni kata
 Lapse tujukwat rinda ja;
 Gesti muld ja Gesti süda —
 Kes neid jõuals lahuta'!

199. Kuidas wanad Geitlased elasiwad.

Wanast oli Geitlaste põlw teine kui meie ajal, ning meie maaga oli ka hoopis teine lugu kui nüüd. Sel ajal ei olnud weel seesuguseid linnasid nagu nüüdsel ajal; ei olnud ka weel igal pool Jumala kodasid ja koolisid, kus lapsed tulusaid õpetusi saawad, ega fileidaid kruusjaga kaetud maanteeid, kus uhke tõldades sinna tänna sõidetakse. Aga suured uhked metsad oliwad sel ajal igal pool, ja need oliwad täis karusid, põtru, jäneseid, metsiseid ja kõiksugu linda. Ka elas neis metsades prii rahwas, kes oma asju forrapärast toimetas, ehk ta küll weel õiget Jumalat ei teeninud.

Wanad Geitlased oliwad põllumehed, aga weel enam kui oma põldude eest, kandsiwad nad oma tarja eest hoolt. Elajaid oli neil rohkesti. Ka oliwad nad südikad kütid, kellel sest ilmatu suur rõõm oli, karudega wõidelda ja põtru taga ajada. Nemad elasiwad suuremalt jault niisamasugustes elumajades, kui meiegi. Hoonetel oli palkidest neli seinat, ahi nurgas, katus peal. Ülematel oliwad aga uhkemad elumajad, nagu meie Kalewipoja laulust loeme. Ka räägib sest üks wana reisisa, nimega Wulfstan, keda kuningas Alfred Suur ligi tuhat aastat tagasi, see on 900 aastat pärast Kristust, Lääne maid saatis vaatama. Ta kirjutab: „Gestimaa on

suur ja seal on palju linnu, ning igas linnas on üks kuningas (wanem), ja seal on palju kalu ja met. Kuningas ja rikkamad mehed joowad hobuse piima, aga waesemad ja orjad joowad mõdu. Slut ei tehta Gestraste juures, aga mõdu küllalt. Seal peetakse ka palju sõda." Igal külal oli oma wanem ja sõja ajal tõsteti kõige waprarn neist pealikuks ehk peawanemaks. Tugewad sõjamehed oliwad wanad Gestraste küll niihästi maa kui mere peal. Ka ei ole nad oma endist tugewust nüüdgi weel ära unustanud. Seda tunnistab meie rahwa laul Kalewi poja tegudest, kes wanal ajal Gestraste sõjapealik oli, ehk küll see laul suurelt wälja maalitud mõistulugu terwe Gestraste endisest elust wõib olla.

Waenlaste wastu tehti kindlad linnamäed, millest nüüd weel 50 tükki on näha. Linnamäed ehitati sedawiisi: esite kaewati sügaw kraaw, kui iganes wõimalik, keski sood, siis tehti kiwidest, liiwast ehk mullast wall kraawi taha, ning walli peale pandi kõiksugu puuriistu toeks ja kantstiks waenlaste wastu. Sõjariistad oliwad oad, nooled, kirwed, suured nuiad, koodid ja lauast tehtud kilbid.

Endistel Gestrastel oli palju jumalaid. Peajumal nimetati jumalaks, nagu Jumal meist weel tänapäewgi nimetatakse. Mladad jumalad oliwad: 1. Uku, miiristamise jumal, teda Wõhanda jõe ääres arwati elawat; 2. Wanemuine, laulujumal; 3. Taara, sõjajumal, ja weel muud teised. Neid jumalaid teeniti ka siis weel, kui ju Gestraste nime poolest ristiusku oliwad heitnud, kunni Lutheruse usu puhastamine ka meie maale tungis ja pimeduse ära wõitis.

Nõnda elasiwad Gestraste weel rohkem tuhat aastat peale Kristuse sündimise. Aastal 1159 tuliwad esimesed Sakslased meie maale, ning seega algasiwad ajad, mis Gestraste elu ja põlwe tüf tüfult teisiti muutsiwad.

200. Loomine.

Muinasjutt. F. H. Fählmann.

1. Wana = Ija elas kõrges taewas; tema katukse al jãras kaunis päikene. Kalewid oli ta loonud, et nende nõuu ja kangust tarwitada. Kõige wanem neist oli Wanemuine. Ta oli teda wanaks loonud, halli juukse ja habemega, ning oli temale wanaduse tarkuse annud; aga süda oli tal noor,

ja tema päralt oli luulemise ja laulmise wõim. Wanaisa kuulis tema tarka nõuu, ja kui mured tema tarka otsaesist fortsutasiwad, mängis Wanemuine tema ees oma kannist kannelt ja laulis oma armsaid laule. — Teine oli Ilmarine, kõige parema mehe-ea sees ja mehise tugewusega, tarkus paistis tal otsaesise pealt ja sügawad mõtted filmist. Tema päralt oli kunstide wõim. — Kolmas oli L ammek uine, erk noormees, täis naljatuju, ikka r oomus ja  uleannetuste peale walmis. Teised, nagu Wibuane (wägew kütt), on wähem t ah tsad. Kõik pidasiwad üksteist wennaks ja Wanaisa nimetas neid oma lasteks. Nende elukoht oli Kaljuwee ehk Kaljuwald.

2. Seal astus Wanaisa Kalewite ette ja  itles: „Mina olen omas tarkuses n ouuks wõtnud maailma luua.“ Imeks pannes waatasiwad Kalewid tema otsa ja  itlesiwad: „Mis sina omas tarkuses oled n ouuks wõtnud, ei see wõi paha olla.“ Ja kui nad magasiwad, l oi ta maailma, ja kui nad  iles t usiwad,  erusiwad nad filmi ja jäiwad imestades seda tööd tunnistama. Aga Wanaisa oli loomise tööst w asunud ja heitis n uud ise puhkama. Senni w ottis Ilmarine t iki kõige paremat terast, tagus selle kummiks, lautas ta telgiks  ile maa ja kinnitas sinna külge särawad tähed ja hõbedase kuu; Wanaisa eeskojast w ottis tema walguseandja ja pani ta imelikul wiisil telgi külge käima, nii et ta ise  iles tõuseb ja looja lähel. K oomutujul w ottis n uud Wanemuine kandle, hakkas lugu laulma ja hüppas maa peale ja laululinnud k aisiwad tema kannul, ja kus tema h uppaw jalg maa külge puutus, seal siginesiwad lilled, ja kus tema kivi otsas istudes laulis, kaswasiwad puud maast  iles ning laululinnud lendasiwad puude oksade peale ja laulsiwad tema seltsis. L ammek uine pillerkaaritas mööda metsasid ja mägesid ümber, ja Wibuane katsus oma wibu osawust.

3. Selle t umina peale ärkas Wanaisa  iles ja pani imeks, kuidas maailm hoopis teiseks oli muutunud. Ja ta  itles Kalewitele: Mii on õige, lapsed! Mina olen maailma tooreks tombuks loonud, teie asi on teda iluga ehtida.

Warsti täidan mina maailma kõiksugu loomadega ja loon siis inimeje, kes maailma  ile walitsegu. Inimeje tahan ma aga nõrga luua, et ta omast w agewusest ei wõiks kiidelda,

ning teie peate inimestega sõbrustama ja nendega jeltfima, et sugu tõuseks, kes ennast mitte nii fergeste hõelusele ära ei anna. Hõelust ei taha ma mitte ära kautada, tema olgu headuse mõõduks ning headusele kihutajaks.

Wanemuine läkitab weel nüüidgi oma jaadikuid maa peale, et inimesed laulu mitte ära ei unustaks, aga Gestlaste süda on lahke lauluwiisidest rõõmu tundma liig rõhutud; ometi aga usuvad nad jeda tõutust, et Wanemuine ise ükskord tagasi tuleb, kui õnne film jälle Gestti nurmedel wiibib.

201. Wanemuine.

Fr. Kuhlbars.

Kui Kungla rahwas kuldsel aal'
Kord astsid kotta jõõma,
Siis Wanemuine muru maal
Läks kandle lugu löõma.

Sealt jaiwad lind ja lehepuu,
Ja loomad laulu lugu;
Siis laulsid mets ja mere suu,
Ja Soome rahwa sugu.

Siis Endla piiga, woolas wiis,
Sai noori päwi näha,
Ja Murueide tütreid siis
Tall' pandsid pärja päha.

Ma mängin mättal hiie teel,
Ja õhtu hilja õues,
Ja Wanemuise kandle heal
See põhjutab mul põues.

202. Kalewi taadi noorem poeg.

Kalewipoeg II. 81—110.

Seda nooremada poega,
Gesti endist walitsejat,
Kiidab laulikute lugu,
Tõstab wana jutufõna.
Oh kas kuskil küladessa,
Ütsikuila urtsikuila
Gesti poegi paijumaies,
Tütterida tõusemaies,
Kes ei wanemate suusta
Muistepõlwe mälestusi
Kalewi kalli pojasta kuulnud?
Mine, poega. Pärnumaale,
Järgukesta Järwamaale,
Astu Harju rajadele,
Sõida Lääne luhadele,

Weere Wiru ranna ääre,
Mine Pihkwa piiridele,
Taara tammiku tahaje,
Uja hallil Mutaha,
Kõrwil Soome serwa poole:
Igas paigas idanewad
Kalewipoja sõnumed.
Kastel tõustes kanarpiust,
Udu kuue ummuksesta
Tungib Kalewi tunnistus
Läbi tammitse tänawa,
Üle waskise wärawa,
Kindla kalju keskeelta,
Läbi rauda müüriksida,
Teraksesta torniksida!

203. Wanemuise laul.

F. H. Fählmann.

1. Snimestel ja elajatel oli üks keel. Eks weel tänapäew tarfu inimesi ole, kes elajate keeli ostawad ja elajate juttu kuulawad. Keel oli aga igapäewaseks pruukimiseks, elu tarwituste jaoks. Nüüd kutsuti kõik loomad kokku, et nad pidukeelt pidiwad õppima, see on laulu, et endid rõõmustada ja jumalaid kiita. Kõik tuliwad kokku, kel elu ja hing sees, Taara mäele, kus püha tammik kaswis. Ohus sündis südant sulataw kohin, ja laulujumal Wanemuine tuli maa peale maha. Ta silitas oma täharaid juuksid ja habet, kohendas riideid, kõhatas heale puhtaks ja katsus siis mängu. Nüüd mängis ta eesmängu ja laulis wiimaks kiidulaulu, mis kõikide kuuljate südamesse tungis, temal enesel aga kõige enam. Waihus walitses ümberringi, ja igauks kuulas tähele pannes laulu. Emajõgi peatas oma jooksu, tuul unustas oma ruttu, mets, loomad ja linnud kuulasiwad tähele pannes pealt ja ka kõwersfilm wahtis puude wahelt wälja.

2. Aga mitte kõik, kes seal oliwad, ei saanud kõigest aru. Tammiku puud pidasiwad jumala mahatulemise kohinat meeles, ja kui teie tammikus kõnnite ja seda pühalikku kohinat kuulete, siis teadke, et jumalus teie ligi on. Emajõe le jäi tema riiete kohin meelde, ja nii sagedaste kui ta kewade oma uuest noorusest rõõmustab, kohiseb ta nii, nagu ta kohisemist seal kuulnud. Tuul oli kõige heledamaid heali tähele pannud. Mõnel loomal oli heale kõla meele järele olnud, teistele jälle keelte heli. Laululinnud pidasiwad eesmängu meeles, iseäranis ööpik ja lõuke. Kõige wiltsam lugu oli kaladega: nemad pisiwad pead filmadeni weest wälja, aga unustasiwad kõrwad wette; nad nägiwad suu liikumist ja tegiwad selle järele, aga jäiwad tummaks. Üksnes inimene sai kõigest aru; jellepärast tungib tema laul südame põhja ja ülesse jumalate eluasemele. Ja wanake laulis taewa juurusest ja maa toredusest, Emajõe kallaste eheteist ja nende toredusest ja inimese soo õnnest ja õnnetusest. Ja see laul liigutas tema südant nõnda, et tal pisarad filmist weeresiwad, mis läbi kuue kuue ja seitsme särgi tungisiwad. Ja siis lendas ta Wanataadi eluhoonetesse, temale laulma

ja mängima. Püha kõrwadel on õnneks antud, mõne korra kõrgest ja kaugelt tema mängu heali kuulda. Et inimesed laulu ära ei unustaks, saadab ta aeg ajalt omad kästjalad weel praegugi maa peale maha. Tema isegi tuleb weel korra tagasi, kui õnn jälle maapealistel nurmedel aset wõtab.

204. R o d u l e.

U. Reinwald.

Kuldne Kalewite kodu,
Taaralaste lõbus maa,
Sulle laulab lahkest kõgu,
Dõpik suure healega.

Haljad wäljad, wainud, ojad
Paißtawad pärlisärawal;
Wahwa wanemate pojad
Seiswad walgus' wärawal.

Vääne lained laulwad lusti,
Uhfelt kuulab rind ja rand,

Mehed firutawad püsti,
Kaputawad maha und.

Jälle kostwad rinnus healed
Wabaduse walgest a'ast;
Laulikute kandle keeled
Kõlisedwad kodu maast.

Kuldne Kalewite kodu,
Taaralaste lõbus maa,
Sulle laulab linnu jugu,
Ärkand Eesti laulik ka!

205. Miks sa nutad, lillekene!

L. Koidula.

Miks sa nutad, lillekene!
Nupud sul täis pisaraid?
Kas sa rasket hingewalu,
Ellake, ka tunda said?

On sull Eestipind ka
rääkin'd,
Waikne öö sull teada ann'd
Ennemuistsest rõõmu-põlwest
Kadun'd õnnest pajatan'd?

Tõsta pead, mu õiekene!
Koit on saanud isandaks!
Omad terad hüilgwalt saadab,
Et nad nuttu kuivataks,

Kui ta lõuna walgust
puistab
Üle õitswa Eestimaa,
Oh, kuis tahame tall' tünü,
Dis, siis wasta õhata!

206. Riigid ja fogukonnad.

Abraham elas oma naese Saara, Iisaki ja kõige oma sulastega teltide al. Nad oliwad pea siin, pea seal; kus nad kõige parema karjamaa leidsiwad, jenna lõiwad nad omad telgid üles. Neid wõisiwad nad kergelt jälle maha wõtta

ja teise kohta wiia. Nõnda elas wanal ajal palju rahwast, nõnda elab neid mõnel maal nüüdgi veel, nagu Beduiinlased Aafrikas ja Lapulased Põhja-Ciroopas.

Meie rahwa juures on lugu teist wiisi. Siin elawad inimesed kindlates majades üksteise kõrwa; sest üks tarwitab teist. Üht elumaja oma kõrwaliste hoonetega, see on aida, lauda, sauna ja rehega ühtekokku kutsutakse taluks. Kui ju 10 ehk 20 talu üheskoos seisab, siis nimetatakse neid küllaks. On aga sada ehk rohkem elumaja üheskoos, siis on see ju linn, ja siin on ka teine seaduse kord kui küllas. Mitu küla ja ümberkaudu üksikut talu ühtekokku on — kogukond. Rahwast aga, kes ühes kirikus käiwad, nimetatakse ühe kihelkonna rahwaks. Mitu kihelkonda ühtekokku on — maakond, mitu maakonda ühtekokku — kubermang, ja mitu kubermangu ühe walitsuse al — riik. Meie Gestimaal an taks kubermangu, need on: Tallinna- ja Liwi-maa. Meie maa on aga üks jautene suurest Weneriigist. Weneriigi kõige ülem walitseja, keda Sumal seadnud, on meie armuline keiser. Tema elab suures, uhkes Peterburi linnas, kus, nagu kuulus Wiru laulik ütleb:

„Suur ja wahwas keiser walwab
Isa filmil ööd ja päewad
Riigi alamate üle.
Soe ja pehme kotka pesa
Warjab meid kui linnu poegi
Kurja kimbutuste wasta.
Ümberkaudne sõja kära,
Püüsi paugud, tüki müra

Meid ei pease piinamaie,
Meie muru muljumaie.
Kotkal nokk ja küüned raudsed,
Tiiwanukad teraksesta:
Misga meesi rööwewt rabab,
Warga kassi kriimusteleb,
Kui nad laia lainte langult
Sigemale usaldaksid.“

Sealt Wene riigi pealinnast saadab keiser omad käsud wälja ja walitseb oma suurt riiki. Tema käsu al seisawad kõik kõrgemad ja alamad riigi ametimehed, kes suures riigis selle eest muretsewad, et kõik sünnib, mis kõrge keiser tahab. Riisugused riigi ametimehed on ka meie wallawanemad, keda rahwas walitseb, et nad truudusega keisri käskusid täidaksiwad ja selle üle walwaksiwad, et kusgi rahwale ülekohut ei tehta. Sellepärast peab ka rahwas auusaid mehi wallawanemateks walitsema, kes õigust tehes kaljukindlad on, sest jeda tahab Sumal.

207. Armas isa kohakene.

M. Körber.

Waike kena kohakene,
 Rõige kallim surmani;
 Armas isa majakene
 Minu meeles alati.

Minu isa majakene
 Linnu pesa sarnane,
 Siisgi ma kui linnukene
 Igatsjen ta järele.

Seal mind ema ilmal' toonud,
 Seal mind kandis käte peal,
 Seal ta mind on õpetanud,
 Oh sa helde ema meel!

Selge hallikas seal jootseb,
 Sealt ma lapse põlves jõin;
 Kenas koplis paju õitseb,
 Sealt ma paju pilli tõin.

Kena firge kast seal seisab,
 Temalt magust mahla sain;
 Pihlakpuu seal õues õitseb,
 Temalt magust marja sõin.

Waike kena kohakene,
 Rõige kallim surmani;
 Armas isa majakene,
 Minu meeles alati!

208. Oma keel.

F. Hasjelblatt.

Minu kallis oma keel,
 Oh, kui armas oled sa!
 Oh, kui ilus sinu heal,
 Oh, kui kenast' kõlad sa!

Olin ära wõeral maal,
 Wõeras rahwas, wõeras wiis,
 Wõerad kumbed, wõeras keel,
 Oh, mis hale minul siis!

Waewalt rääksin rahwaga,
 Üksigi mõistnud täiesti' mind;
 Kuulsin nende juttu ka,
 Oma keel, ei kuulnud sind!

Üfsi taewa Isaga
 Rääkisin ma oma keelt,

Tema kuulis armuga,
 Jahutas mu furba meelt!

Müüd ma jälle omal maal,
 Oma rahwas, oma wiis,
 Omad kumbed, oma keel,
 Müüd ma olen rõõmu täis.

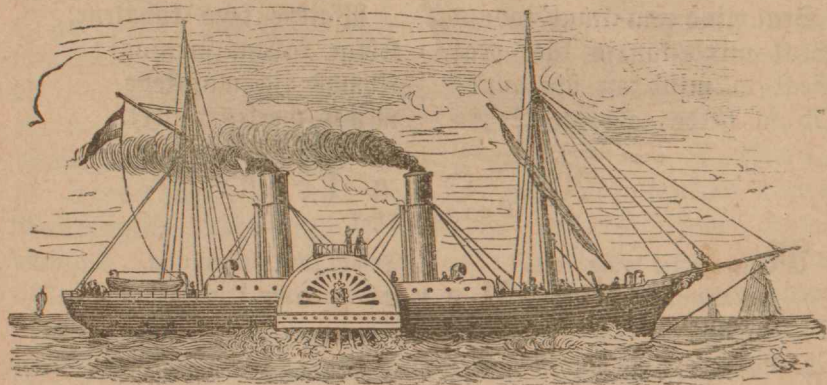
Rõõmsalt räägin kõikiga,
 Kes mind kuulwad, mõistwad mind
 Kuulen teiste juttu ma,
 Oma keel, siis kuulen sind.

Minu kallis oma keel,
 Oh, kui armas oled sa?
 Oh, kui ilus sinu heal,
 Oh, kui kenast' kõlad sa!

209. Lääne meri.

Lääne meri, mille wesi wähe soolane on, näitab waikse ilmaga kui otsata suur peegel olema. Päewal waatawad en-nast päike ja pilwed tema sees, ja öö ajal näitab ta kuule ja tähtedele nende kuju. Õige waikne ei ole meri millasgi.

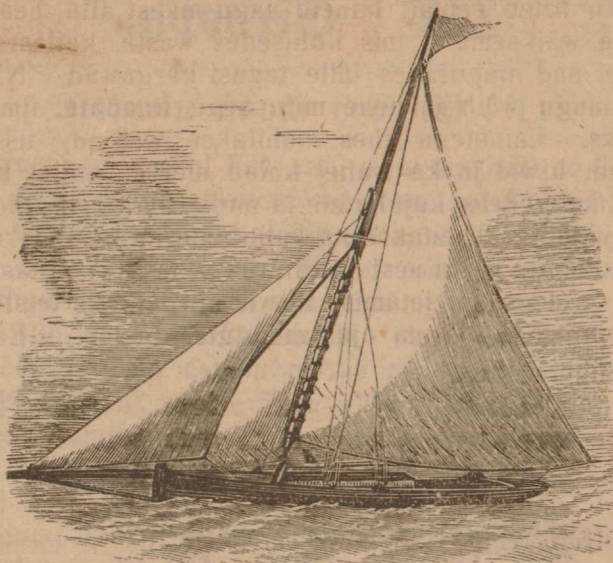
Ühtepubku tuleb eemalt laineid nagu mäest alla, pea suuremaid, pea väiksemaid, mis kobisedes wasta kallast langewad, kust nad wahutades jälle tagasi kargawad. Niisugust lainete mängu wõib inimene mitu aega waadata, ilma et ta ära wäsiks. Lainetega ühes loobitakse wähhjad, ussikesed, karpelajad, kiwid ja ka wahel kalad merest wälja, kus nad partidele, kurgedele, kajakatele ja muile lindudele toiduks on Nende asjade seast leitakse ka kallist merewaiku (bernsteini). Ju nelja tuhande aasta eest on rahwas seda kiwisarnast waiku korjanud ja teda suitsetamise tarwis ehk ehteks teistele rahwastele müünud. Wana aja-raamatutes loeme, et Eestlased

Aurulaew.

500 aastat pärast Kristust, kus nad weel suur ja wägew rahwas oliwad, oma saadikud merewaiga kingitustega suure Idagooti kuninga Theodoriku juure saatsiwad, kus neid suure auuga wasta wõeti ja neile pikk tänukiri selleaegsest kõige kuulsamast ja wägewamast kuningast koju kaasa anti.

Kes mere ääres elab, näeb sagedaste suuri ja väikseid laewu, millel kõrged mastid, walged purjud ja mitmet karwa lipud peal on. Wahel näeb ta ka mõnda aurulaewa tormates mööda minema, mida tema suitsusambast ju kaugelt ära tunda. Niisugune laew on kena näha; ta on nii kindlaste ehitatud, et inimene temaga ilma kartuseta kõige suurema mere peal wõib sõita. Et laewad öö ajal kogemata kalda ligi ei tuleks, kus nad wasta kalju wõiksid tõugata, seks on mere randa tuletornid ehitatud, mis öö ajal kaugele walgust saadawad ja laewameestele teejuhiks on.

Purjelaew.

210. Mere peal.

M. Körber.

Kiigu, liigu, laewukene,
Lained, lahkelt lükake,
Tõuka tagant, tuulekene
Purjed, hästi paisuge!

Waga ilus ilmakene,
Kuldselt läigi mere peal;
Soojalt paista, päiksekene,
Taewast waata lahkest teal!

Laintest läbi, laewukene,
Lenda kui üks linnuke,
Jõua, sõua, laewukene,
Jõua ikka edasi!

Tere, mere linnukene!
Pole purje tarwis teil?

Tiiwad palju paremini
Aitawad kui purjed meil.

Ennä, kena kalakene,
Hüppad lainest ülesse!
Lähed jälle, loomakene,
Wilu wete woodisse.

Kaugelt paistwad teised
laewad,
Purjedes seal lendawad;
Eemal lendes nemad näitwad
Läikjad luiged olewat.

Kallis meri, lõbus meri,
Suur ja sügaw sinine,
Ei ma läheks, lõbus meri,
Iial sinust kaugele!

XIX. Giroopa.

211. Giroopa maast üleüldse.

Küll on Giroopa maa suur, küll lautab ta ennaft igapidi kaugele laiale, fiisgi on ta meie wiieft maailma jaufst see kõige wäiksem. Põhjas on ta piired Põhja-jäämeri, õhtupool Atlandi-meri, ja lõunas Wahe- ja Mustmeri. Igal pool elawad inimesed, kes tarkuse ja waimuhariduse poolest kõigift teistest maailma rahwastest ees. Külmad Põhjamaad üksi on inimestest tühjad, kuhu aga harwa mõned kütid ehk põdra karjased ja kalapüüdjad mõneks ajaks elama tulewad. Puud on seal wõsu suurused, rohu asemel kasvab sammal, ning suurem jagu aastat läbi katab lumi ja jää maad ja wet. — Aga mida rohkem lõuna poole meie tuleme, seda suuremat ilu ja rikkust leiame. Siin kasvawad ju sitroni puud, wiigija wiinamarjad ja mitmetfugu muud wiljapuud. Wäljad annawad kõiksugu põlluwilja, metsjad ja heinamaad on täis rikkust, ning kõrged mäed ulatawad oma igawese lumega kaetud tippudega pilwedesse. Tuhanded laewad sõidawad risti ja rästi mööda jõgesid ja merd, toowad meile kaugeft maalt puuwilju, kohwi, suhkurt ja palju teisi asju ning wiiwad Giroopast jälle muud kaupa kaugele maale.

Suurem jagu Girooplasi on ristiusku; üksi Türgimaal elawad Muhamedi usulijed; Juudid elawad lahus kõiges Giroopas. Kunstid ja tarkused on Girooplase kõige teiste rahwaste üle tõstnud ning teda nõnda waimu poolest teiste walitsejaks teinud.

Tahaksime meie kõik Giroopa maad ühest mereft teiseni iga pidi läbi käia, fiis leiaksime mitmetfelfti rahwaid, kellel igahel omad eluwiißid ja oma emakeel on. Meie räägime Gesti keelt, mis Soome keelega peatfelft ühte lähleb; aga teistf sugu keelt räägiwad Wenelased, Lätlased, Sakslased, Hollandi rahwas, Prantslased, Hispaania, Portugali ja Itaalia rahwas, Daanlased, Rootslased ja Inglased. Greeka rahwas, Türklased, Ungrid ja Poolakad. Kõik Giroopa riigid ei ole ühe suurused. Wenemaa on nende seast kõige suurem. Kõige wägewam riik mere peal on Inglismaa, kelle sõja- ja kauba-

laemad kõik mered läbi käivad. Tarkuse poolest on Prantsuse-, Inglis-, Hollandi-, Saksa- ja Wenemaa teistest ees, ning maalimise ja laulmise kunsti poolest Itaalia.

Kõige kõrgemad mäed on Helweetsia- ja Lõuna-Saksa-maal; mägesid on aga Türgi-, Greeka- ja Itaaliamaal ja tema saartel Sitsiilias, Sardiinias ja Korsikas; nõndasama ta Portugali-, Hispaania-, Lõuna-Prantsuse-, Rootsi-, Norra- ja Shotimaal, ning lõppeks tulepurtskaja mägedest rikka Islandi saare peal ja Kesk-Euroopas Galiitsia maal. Lagedad maad on: Põhja-Saksa-, Prantsuse-, Hollandi-, Daani- ja Poola-maa ning suurem jagu Wene- ja Ungriamaad. Helweetsia Alpid on kõige kõrgemad mäed; Donau ja Wolga on kõige suuremad jõed. Kõige suuremad linnad on London, Pariis, Berlin ja Peterburk.

212. Weneriik.

Weneriik on suurem kui kaks maailma jagu Euroopa ja Austraalia ühtekokku, ning ulatab üle kahe maailma jagu, üle Euroopa ja Aasia. Tema päralt on pool Euroopa maad ja terve põhjapoolne Aasia, seega kaks kolmandiku jagu kõigest maakeraft. See suur riik on enamiste lage maa. Üksi Krimmi poolsaarel, Musta ja Kaspi mere wahel, Euroopa ja Aasia piiri peal ning Lõuna-Siberimaal on suured mäed, mis omad harud igale poole wälja jaadawad. Kaspimeri, Arali, Baikali, Laadoga ja Peipsi on Weneriigi kõige suuremad järwed ja Wolga, Dnjepr, Ob, Jenissei ja Leena kõige suuremad jõed. Nende ja weel paljude teiste jõgede wahel on määratu suured metsad, lõpmata laialised rohulaaned, wiljarikkad maad ja pikad mäekingud. Sealt leiame tühja põhjapoolist maad, kus muud ei ole näha kui lund ja külmetanud sammalt; siis tulewad jälle suured metsad, täis metselajaid. Lõunapool Wolga jõe ääres leiame kõige rikkamat wiljamaad, ning Krimmis ja Kaukasuses lahket kliimat ja suurt taimerikkust.

Peterburi linn Neewa jõe kaldal on meie suure ja wägewa riigi pealinn. Siin elab meie armuline keiser suures keiserlikus lossis. Tema auu ja wäge tunnistawad kõik need linna uhked kirikud, ilusad laiad uulitsad, kenad lustaiad ja toredad laemad Soome lahes, kust Kroonlinna tants kui waritseja sõjamees meile filma paistab.

M o s k w a on teine Wenemaa pealinn, umbes 600 wersta Peterburist lõuna poole ja temaga raudtee läbi ühendatud. Siin on Giroopa ja Aasia rahwast näha. Wana Kreml'i ümber seisawad tema 10,000 maja ja 400 kirikut. Kreml ise on kindel kants kõige kõrgema koha peal, kesk linna, paks müür ümber, kus wana keiserlik loss, mitu kirikut, kabelit ja teist maja sees seisawad. Kremlis kroonitakse keisrid.

Teised kaulsad linnad on weel N i s h n i - N o w g o r o d , kus kõige suuremat Giroopamaa laata peetakse. Mustamere ääres on Odesa, kuulus oma suure sadama ja kauba ajamise pärast.

213. Jumal, keisert kaitse sa!

Jumal, keisert kaitse sa!
 Wägewalt, kuulsalt
 Walits'da kiituseks, kiituseks!
 Elagu kaua ta,
 Walitsegu auuga!
 Jumal, keisert kaitse sa!

214. Suur ja wahwas keiser kutsub.

Fr. H. Kreuzwald.

Suur ja wahwas keiser kutsub
 Noori mehi lipu alla;
 Tema wägew kutsumine
 Tungib üle maa ja mere!
 Keiser kutsub, kuulge mehed!
 Walmistagem sõja wastu;
 Waali eite, walget särki,
 Küla küürigu kannukseid,
 Keiser kutsub kindlaid mehi
 Järwa, Harju julgeid poegi,
 Kutsub wapraid Wirurannast,
 Alutagant, Lääne luhast, —
 Kutsub noori mehe-poegi
 Igast küllast, kihelkonnast,

Lipu alla wõitlemaie,
 Waenu wastu tungimaie!
 Olge rõõmsad, Gesti emad,
 Teie rüües kantud pojad,
 Armu kaisul auutud lapsed,
 Saawad wahwa Wene wäe
 Wõidumeeste seltsilasteks,
 Suure keisri käsujalaks,
 Kesse wäsimata walwul,
 Sja filmil ööd ja päewad
 Meie pärast muret kannab, —
 Soe ja pehme kotka pesa
 Warjab meid kui linnu poegi.

215. Keiser Aleksander I., Eesti rahwa wabastaja.

Dr. M. Weste.

Igaüks inimene, kes teise käest kalli waranduse pärib, auustab ja armastab oma heategijat, peab tema mälestust meeles, ei wäsi mitte ära, tema elust ja tegudest teadusi kuuldes. Wõi on mõni teie seas, kes südamest ei oleks rõõmustanud, kui tema isa oleks tema juure astunud ja ütelnud: „Waata, siin on tuhat kuldtükki! Üks minu sõpradest, kes mind ja meie suguwõsa üliwäga armastas, andis nad mulle ja kästis nad minu pojale anda, kui ta täiealiseks saanud. Wõta siis, armas poeg, see wara, ta on sinu oma!“ Wõi kui tänuelik ei oleks sa olnud ja kui suure himuga selle tundmata heamehe järele pärinud! Ünnis keiser Aleksander Esimene on meile igauhele enam ja kallimat wara kinkinud kui mitu tuhat kuldtükki — ta on meile priiuse annud. See on sulle ja mulle suurem anne kui kõik raha ja wara. Wõi arwad sina, et üht inimest maa peal oleks olnud, kes kõik oma raha ja wara priiuse eest ära ei oleks annud? Kui mõni ehk mõtleb, et ma priiust üleliiga kalliks kiidan, see lugegu ajaraamatuid orjuse üle ja küsigu wana inimeste käest endise orja elu üle otsust, küll ta siis aimab, ku suur, ütlemata suur heategija keiser Aleksander oli, kes meid orjaluust peastis ja meile priiuse päikese saatis.

Kes õndsas keisri Aleksandri elamise ja olemise peale waatab, see waatab ühe täielise mehe eeskujuga. Ja mis sugune püüdjaja inimene ei teeks seda mitte rõõmuga! Ünnis keiser Aleksander tuleb oma inimese oleku ja tegude poolest kõige suuremate ja kuulsamate meeste sekka arwata; ta oli suur oma ettewõtliste ja püüdmiste poolest, oma osawuse ja tarkuse poolest, helduse ja kindluse poolest; ta oli suur oma tegude poolest: kõige wägewama oma aegse sõjamehe wõitis tema ära, Wenemaa tegi tema mitme maajau wõitmise ja allahitmisega ja 10 miljoni inimestega suuremaks, andis oma rahwastele hulga uusi seadusi ja õigusi, kergitas, niipalju kui sel ajal wõimalik, kõige alamate seisuste elulugu, andis meile inimese õigused jälle tagasi, asutas kuus uniwersiteeti ehk ülikooli ja palju teisi koolisid. Tema heldus ja heategimised saiwad ka kõigele Euroopa maale osaks; ta andis kuningatele ja würstidele nende troonid ja riigid, mis nende

käest wägivaldsel wiisil oliwad riisutud, jälle tagasi, ja peastis Giroopa rahwad mitmesuguse rõhumise alt. Tema kõige armsam auutäht oli see, mis ta ühe inimese uppumisesurmast peastmise eest ühe Inglise seltsi käest sai. Selle seltsi auupakkumise wõitis ta rõõmu ja tänuga wastu, aga oma suure riigi auupakkumisi suurte wõitude eest keelas ta ära. Rahwa rõhujate wastu oli ta wali ja kättemaksja, oma waenlase wastu lahke ja andeksandja. Wene pealinn põles, kui ülekohtune Prantsuse keiser wõitjana tema sisse tungis, ja rahwas põgenes tema eest, aga Prantsuse pealinn säras rõõmus, kui hea ja õiglane Wene keiser kui wõitja tema sisse marssis, ja rahwas tuli talle sõbralikult wastu. Kõikide oma suurte tegude juures oli Aleksander alandlik ja tänulik Jumala ja inimeste wastu. Ta oli jumalakartlik, waga ja usklik surma tunnini. See kõik tegi, et teda igauks inimene pidi armastama. Teda armastasiwad ka kõik südamest ja rahwa hulgas hõiskasiwad tänutundmusega temale, oma armsa isale.

216. Auu Aleksandrile!

Fr. Kuhlbarš.

Auu Aleksandrile,
 Me suure keisrile,
 Kes südames meid kannab,
 Meil isa armu annab!
 Müüd laulgem Eesti mehed,
 Kõik lossid, linnad, rehed:
 Auu Aleksandrile!

Auu Aleksandrile!
 Me kalli keisrile!
 Kes suur on ju fiin waewas,
 Tall' saagu palgaks taewas;

Ta murdnud wangi raudu,
 Meil' katnud rõõmu laudu:
 Auu Aleksandrile!

Auu Aleksandrile,
 Me armsa isale!
 Kõik maa nink mets ning meri,
 Ja meie hing ning weri,
 Kõik laulgem ühes meeles
 Müüd mitmes kümnes keeles:
 Auu Aleksandrile!

217. Sõja laul.

J. W. Jannsen.

Müüd üles, Wene alamad,
 Kui waenlased meid piirawad!
 Kes Wene leiwast elawad,
 Need kaitsku waprast isamaad!
 Sel õigel Wene alamal,
 Kus teda kangel, ligidal,

Ei ole armsam kusegil maal,
 Kui oma keisri warju al.
 Keiser, usk ja isamaa,
 Kui kutsuwad meid sõdima,
 Siis astkem ette rõõmuga:
 Hurra! hurra! hurra!

On Jumal taewas elus weel,
 Ja Aleksander trooni peal,
 Siis julge Wene rahwa meel
 Ja rõõmsast laulab nende keel.
 Kõik Weneriigi waenlased
 On haganate sarnased,
 Mis Wene tuli ära sööb,
 Kui Wene mõök neid maha lööb.

Keiser, usk ja isamaa,
 Kui kutsuwad meid sõdima,
 Siis astkem ette rõõmuga:
 Hurra! hurra! hurra!

Kõib keiser eel ja näitab teed,
 Siis astkem järel, Wene wäed,
 Ja sõdigem, kui wennad nüüd,
 Sest isamaa on meie hüüd!
 Kes iial meiteft langewad,
 Need auusad surma surewad,
 Meid lapsse lapsed tänawad
 Ja neile rahu paluwad.

Keiser, usk ja isamaa,
 Kui kutsuwad meid sõdima,
 Siis astkem ette rõõmuga:
 Hurra! hurra! hurra!

218. Wolga jõgi.

J. Kunder.

1. Wolga jõgi on Wenemaa elusoon. Seda liikumist ja elu, seda tööd ja toimetamist, seda laulu ja lusti ja rõõmu, mis sa suwel tema kallastel kuuled ja näed, seda ei jõua sa mitmel ööl ja päewal ära rääkida. Armsad noored sõbrad! Lähme ise waimus seda kuulust wet waatama ja katsume siis rääkida, mis meie näeme. Läheme! Meie teekond läheb Narwa kaudu raudteel esite uhke Peterburi linna. Seal istume jälle raudtee wantrisse ja kihutame Moskwa poole. Teel peame kinni, astume wantrilt maha ja läheme Tweri kubermangu, Ostaschkowi maakonda, just sinna samasse, kust meie walged Wene saapad tulewad. Nüüd oleme meie wiimaks Wolga külasse jõudnud ja siin ep selle suure jõe kätkid ongi. Siit jookseb ta mitmest lahtisest ja sammaldanud järwest ning soost soonte kaupa wälja. Need sooned jooksewad aegamööda üheks weeks kokku ning woolawad siis mitmest suuremast ja vähemast järwest läbi ning ruttawad oma kätki kohast ikka kaugemale. Kui ferged jõe lained oma sündimise paigast, Tweri kubermangu piiridest, wälja jõuudnud, rändawad nad läbi Jaroslawi, Kostroma, Nishegorodi, Kasani, Simbirski, Saamara ja Astrahani kubermangude Kaspi merde, kuhu nad puhkama jääwad. See wäike weesooneke, mis meie filmade ees Tweri kubermangus nähtawale tuli, wenis aegamööda 3480 wersta pikaks, kõige suuremaks Giroopamaa jõeks.

2. Nimi *Wolga* olewat Soome keelest saanud sõna ning tähendawat püha ehk walget jõge. Tema sisse woolab umbes 200 wähemat ja suuremat wet. Rõige tähtsamad neist on: *Molooga*, *Kostroma*, *Otaa*, *Wetluuga*, *Suura* ja *Kaama* jõgi. 50^{ne} *Wolga* jõe haru peal wõib laewadega sõita. Kui meie aga kõi need harud, mille peal laewaga wõib sõita, üksteise otsa jätkaksime, siis saaksime ühe weeter, mis 8500 wersta pikk oleks. Aga kui meie emakese *Wolga* ka weel nende harude otsa paneksime, siis tuleks 12,000^{ne} wersta pikkune laewatee wälja! — *Wolga* seub oma harudega 20 kõige perekamat ja töökamat kubermangu kokku, s. o. rohkestest kolmanda järele terwest *Euroopa-Wenemaast*. Peale selle on ta weel *Lääne-* ja *Walgemerega* jõgede ja kanalite läbi ühendatud. Sel wiisil ühendab see jõgi mitmesuguseid maakondasid ja maid, kus ka inimeste töö ja toimetused mitmesugune on. Ta wiib nende põllusaaki ja kätetööd wälja ning weab tarwilisi asju asemele. Just sellepärast on *Wolga* jõgi *Wenemaa* südame soon; ta toidab mitmeid tuhandeid oma kombel, ja sellepärast ülendawad *Wenerahwas* teda oma laulus igal pool.

3. Meie sõidame toreda aurulaewaga uhket jõge mööda alla poole ja näeme, et ta läbistikku oma pikkuse kohta nii sügaw ei olegi, kui seda ehk arwata wõiksime. Sellegi pärast on ta paiguti süldade kaupa sügaw; mõnes kohas — nagu *Kaama* ja *Astrahani* wahel — on ta sügawus pealt 15 sülla. Waadake, kuidas ta wesi aegamööda woolab! See tuleb sellest, et *Wolga* kätik paljalt 1000 jalga kõrgemal on kui ta haud, *Kaspi* meri. Kui meie need 1000 jalga jõe pikkuse, 3480 wersta peale ära jautame, siis näeme, et ta wesi iga kolme wersta jookkul paljalt ühe ainsa jala kukub. Jõe põhi on, nagu teie ise wõite näha, liiwane. Sellepärast näeme meie siin ka palju saarekesi, liiwapinkisid ja selgasid. Enne kui *Wolga* oma wee merde walab, teeb ta kahesjal kohal käärafut. Et ta nii määratu pikk on, sellepärast jautati tema jookks kolme jaku: *ülemiseks*, *keskmiseks* ja *alumiseks* jõeks. — Oma laiuse poolest on *Wolga* mitmesugune. Ülemal pool on ta 20 ja paiguti 90 sülda lai, aga alla poole sõites näeme meie ära, et ta laius õige suur on. *Kostroma* linna all on ta keskjuwel 250 sülda, aga

suure wee ajal 5 wersta lai. Nishegorodi poole minnes on ta juba 800 sülda ning suure wee ajal 20—30 wersta lai. Kaama jõe ja Saamara wahel on ta laius 350 kunni 1350 sülla wahel. Mida enam alla poole meie nüüd läheme, seda määratumaks näikse ka jõe laius paisuma. Tšariitsini linna al on ta kesksewel oma 4000 sülda lai. Alpool lähed jōgi suure wee ajal 20—50 wersta laiaks. Jōesuhu ei julgegi meie enam minna, sest seal on Wolga oma kõrwaliste wetega ühes terwelt seitsekümmend wersta lai, nii et selle kohale nimi „sinine mereke“ antud. Aga suurewee ajal olla ta siin oma 200 wersta lai. Jah, kui nii mitme ja mitme oja ja jõe wesi ematse rinda weel rohkesti on paisutanud, seal peab ta wiimati ka nii määratu olema. Oma alumises jookkus näib ta nagu ära wäsinud olema; kõik need weed, mis ta ülewel pool oma sülle kogus, lasseb ta nüüd jälle lahti, nagu ei oleks tal enam jõudu, oma lapsi süles hoida. Siin wõib ta ka rahuga puhkama minna, sest nii palju head ei ole keegi teine wesi omal teel inimestele teinud, kui tema. Jōgi haruneb siin mitmel ja mitmel korral. Mõned harud ühendawad end pärast jälle ema weega, mõned jääwad kunni mereni lahku. Kõige suurem haru on siin Uhtuba. Jõe suus on hulk saarekese. Kewadel suurewee ajal on, nagu nägime, kõik jõesuu ümbrine maa wee al, siit ja sealt waatab mõni kingute ja puu wälja. Waesed loomad, hundid, rebased, kes siin olwad, jäiwad häda kätte. Siin ja seal näikse neid wee patil puude otja roninud olewat, kus nad wiimaks ära nälgiwad.

4 Tuletame nüüd ka Wolga jõe kaldaid oma meele! Jõe algul oliwad nad hoopis madalad ja pehmed, aga alla poole läksiwad nad ifka kõrgemaks ja kitsendasiwad jõe jängi. Parem kallas on aga pahemast ifka kõrgem; paljalt mõnel harwal kohal tõuseb ka pahem natuke kõrgemale. Paremast Wolga kallast kutsutakse mägi seks kaldaks, pahemat wainu kaldaks. Mägin pool on siin ja seal 20, 30, 50 ja mõnel kohal ka kunni 100 sülda kõrge. Jõe kallastel näeme meie metsi ja ilusaid wainusiid ning head põllumaad. Tammed ja pärnapuud kaswawad siin lopsakaste. Nagu meil enne paju niinest wiisusiid tehti, nõnda tehakse siin pärna niinest jalakatteid, rogoškit, kottisiid ja märssiisiid. Seda kaupa näeme siin linnaturudel koormate kaupa.

Peale kõrge kalda paistab meile Wolga weest hult saari ja saarekese silma. Tweri ja Nishegorodi wahel on 40, aga Kasani ja Tsariitsini linna wahel juba 125 tükki. Kõige suurem neist on seal Sarpinski saar, alpool Tsariitsini linna, kus hoolsad põllumehed ja kalapüüdjad peal elawad. Mitme teise saare peal on palju liiwa, aga pärast wee tõusu kasvab enama hulga peal väga head rohtu, mida kaldal elawad inimesed oma loomaadele maha niidawad. Alpool Sarpinski saart on saarekese hult lugemata suur; aga paljalt üheainsa peal elawad inimesed. Jõesuu on saari nagu täis küllwatud. Nende peal kasvawad suwel ilusad pajud ja suur pilliroog, kus hundid, rebased ja metssead elawad.

5. Alumises jaus on Wolga jõe wesi selge ja ilma manta. Walame teda pudelisse, paneme korgi peale ja raputame teda, siis hakkab ta nagu joodaw wiin wahutama. Supja ei leita tema seest mitte sugugi. Kange tuul ajab Kaspi mere wee sagedasti 30-ne werstani jõe mööda ülesse ja soolab jõe wee ära. Tähelepanemise wäärt on, et Astrahani linna ümber, kus väga palju kalu on, jõe wesi mõnikord kala raswa järele maitseb, nii et teda keetmata ei wõi juna. Selles jões elab väga palju kalu. Kalade poolest peetakse Wolga jõgi esimeseks terwes maailmas. Kalu püütakse terwel jõe jooksul, aga iseäranis hakkab nende püük peale Simbirski linna juurest alla poole. Siin on iseäralised kalapüüdmise kohad, kus mitmed peremehed koos püüawad. Wolga jõest püütakse Beluga kala, kes mõnikord 3 sülla pikkune ja 40 puuda raskune on. Kui inimene selle kala selga istub, siis ei puudu tema jahad maha. Ta wõib väga palju süüa; jõob kõiki hingelisi, mis ta kätte saab; olla ka ette tulnud, et inimese kehast tema kõhust leitud. Peale tema elawad Wolga wees ka tuurakalad, sterletid, lakšid, sägad ja palju muid kalu. Kalad on siin inimeste kõige tähsam rahahallikas ja nende püük toob ka kroonule hea hulga raha sisse, kes siinseid kalapüüdmise kohtasid wälja rendib. Kalade hinnad on kõrged, kuna nad enne Peeter Suure ajal koguni odawad oliwad, nii et koorm wäikese kalu paljalt 2 kopikat maksis; kalamari ehk kawiari, mis nüüd wärskelt mitu rubla nael maksab, maksis siis 6 kopikat.

Meie nägime, misjugune Wolga on, millest meie ennegi juba fagedaste oleme kuulnud, sest Gestimaalt on palju perefondasid selle jõe walda wälja rändanud. Aga nende kõikide käsi ei käi seal mitte hästi. Siin tuleb meile see wanafõna meelde: „Igas kohus hea, kodus kõige parem,“ ehk: „Dmal maal õitseb õnne, kodu kaswab kasu parem! Kodu tundwad õue koerad, tuleb tutaw teretama, jugulane soowimaie!“

XX. Aasia.

219. Siberi maa ja rahwas.

1. Siberi maa, mis suurem on kui kõik Euroopa maad ühtekokku, oli enne, kui Wenelased selle ära wõitsiwad, haritud rahwale täieste tundmata. Sest ajast saadik on teda aga ju mitmed julged mehed uurimas käinud ja meile sealpoolt asjadest teadust toonud. — Siberimaa põhjapoolne jagu on figiduse poolest küll kaunis fants ja peaaegu terve aast otsa lume ja jääga kaetud; keskmisses ja lõunapoolses jaus on aga ju igal pool suured jõed, metsadega kaetud, mäed, wiljakandjad orud ja kenad laaned. Aga ka põhjapoolsed maad ei ole iluta, ja kui seal ka rohu ja taime kasw waene, siis on seal ometi üleliiga metsloomi, keda inimene võib ajada ja kellest kõige paremad ja kallimad kasuka naha tulewad.

2. Siberimaa päris rahwas on Mongollaste seltsi ja elawad suurem jagu karjast, jahist ja kalapüügist. Esimene rahwas, kelle seltsa meie juhtume, kui meie Wenemaalt Urali mägede kaudu sinna reisisime, on Baschkii rased, kes talwel puust tehtud urtsikutes elawad, suwel aga oma hobuste, lehmade ja lammastega ühest kohast teise rändawad. Mehed istutwad päew otsa oma hobuste seljas. Nende ainus töö on, määrid ja lehmi lüpsmisele kokku ajada. Kõik muud tööd teewad naesed. Baschkii laste roog on liha ja üks selts metspirnisiid, millest nad kookisiid küpsetawad; nende jook on keedetud hobuse piim. Jahi peal on neil wälja õpetatud kullisid abiks, kellest wäiksemad jäneseid ja kanu püüawad, suuremad

aga ka rebaste ja huntide kallale lähewad. Pajchiirlaste sõja ja jahirist on kuue jala pikkune wibu, mille abil nad omad nooled saja sammu taga märki lasewad.

3. Põhja-hommiku pool Pajchiirlastest elawad Ostjaak-lased, kes ka kalapüügist ja jahist elawad. Nende lõpmata suured maakonnad on rebastest, huntidest, karudest ja põtradest rikkad. Rebaseid ja tuhkruid lasewad nad nooltega, mille tinapommid otjas on, et loomade nahka ära ei rikuta; orawaid, nirkisid ja teisi elajaid püüawad nemad lõksudega; põtrastid lasewad nad nooltega ehk püüawad neid ka wõrkudega, karusid tapawad nad pika keppidega, mille küljes terawa otsadega noad on. Ostjaaklased on üleüldse hea südamega ja usutaw rahwas.

Samojeedlased, kes Põhja-jäämere kallast mööda kunni Jenisei jõeni elawad, on weel kangemad jahimehed kui Ostjaaklased. Nende maa on elajatest rikas, kelle nahka wäga kalliks peetakse; üks ainus musta rebase nahk maksab harilikult 150 kunni 300 rubla.

4. Hommiku poolisel Siberi maal elawad Tunguulased, Jakuutlased ja Tschukslased. Neist on Tschukslased iseäranis tähelepanemise wäärt oma suuruse ja jõuu, wahwuse ja wabaduse armastamise pärast. Nemad uidawad oma suurte põdra-karjadega ühest kohast teise, on tapluse armastajad ja riisuwad hea meelega reisijaid, kes nende maale juhtuwad. — Jakuutlased on neist ju natuke talttamad, siiski weel kaunis harimata rahwas. Nad on suurte karjade pidajad ja kauplewad priskeste Wenelastega. Kõige kangema küluga reisiwad nad ilma telgita ja magawad lume sees, muud midagi, kui sadul padja asemel pea al ja härma katteks peal. Nagu Indiaanlasedgi mäletawad nemad iga kiwi ja kungast, kust nad kord mööda läksiwad; sellepärast ei eksi nad ka millasgi ära, mingi nad kuhu tahes. Nende toit on härja ja hobuse liha, jook hobuse ja lehma piim; kõige armsam roog on neile toores ehk sulatatud rasw. Mehed ja naesed tõmbawad piipu ja hingawad ka suitsu alla. Suwel elawad nad telkide al; taltwel on nende eluforterid wäikesed majad, mille aknad läbipaistwast Maarja-klaasist tehtud ja mille katus mätastega on kaetud. Toa põrand on puust; ümberringi seinade ääres seisawad pingid, mida ka ühtlasi sängiks

tarwitatakse. Rest tuba seisab tulease, kus õones truup läbi katuse suitsu wälja wiib.

5. Kõige tarwikum elajas Siberi maa rahwale on koer, keda seal mitte üksi jahi tarwis ei pruugita, waid ka sõiduloomaks. Kõige paremad on Kamtshatka selfi koerad, kellest neli tükki jaani ees kolm meest kõige kraamiga kergeste ära weawad ja halwa teega 30, hea teega 70 ja rohkem wersta päewas ära käiwad. Ka ei ekfi nad millazgi ära. Heidawad nende peremehed lume peal öökorterisse, mis seal sagedaste sünnib, siis lamawad koerad nende peale ja kaitsewad neid külma eest.

Siberi maal elab wäha rahwast; ühe ruutpenikoorma peale ei tule läbikaudu rohkem kui 8 hinge, mille wastu Giroopas ühe ruutpenikoorma peal 6 kuni 8 tuhat inimest elab. — Wene rahwas, kes seal elab, on suurem jagu Wene walitsuse poolt sinna saadetud kurjategijad. Neid on kolm liiki. Esimesed on suured kurjategijad, keda raske sunduse tööle mägedesse ja wabrikutesse saadeti; teised, keda wäiksema süü pärast sinna wiidi, elawad külades wana soldatite ülewaatamise al, kus neile riigiwalisuse poolt tükk maad ja põlluriistad anti; kolmas liik on riigi seaduste wasta ekfinud inimesed ja politika ekfijad, kellel määratud kohad elukorteriks, kus nad aga ühegi sunduse al ei seisa ja nõnda elada wõiwad, kuidas nad tahawad. Siisgi on ka nende elu raske küll, sest et nad haritud rahwa seast nagu wälja lükatud on ning maailmas sündiwatest asjadest mitte midagi ei kuule ega näe.

220. Surnumeri.

Surnumeri on ümberringi äkilistest, kahe kunni kolme tuhanda jala kõrgustest mägedest ümber piiratud. Ta on 70 wersta pikk, 15 wersta lai, üks eluta weewäli, mille pinnal ühtegi lainet näha ei ole. Surnud on kõik; ei ole seal üht ainust kalagi; ja need, keda Jordani jõgi sinna wiib, siputawad pea surres wee peal. Selle juures on ilm ühtepubku tuline palaw. Ja nõnda kuidas meri ise surnud on, nõnda ka kõik tema peal ja tema ümber. Üksigi lind ei lenda ta lainete peal, ei ühtegi karbikest, sääske ehk muud elajat ei ole seal leida, ei ühtegi puud ega rohtu ei kannu ta rand. Üksi must kiwimurd ja paljad kaljud seisawad waikides ta

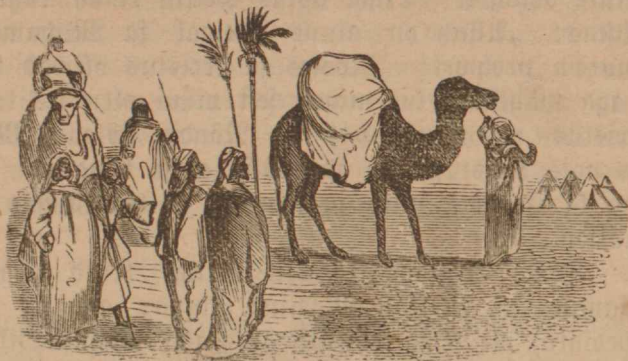
ümber, ja tema wees ujuwad üksi suured soola-pangad ja maawaik ehk aswalt, mis soojaist hallikatest wälja keeb, ära taheneb ja suurtes kogudes merde weereb. Surnumere wesi on üks neist kõige soolasematest maa peal; 100 jau wee sees on 25 jagu soola. Ta on sellepärast kaunis raske ja kannab suplejat inimest peal ka ilma ujumata; sügawate kohtade kohal on raske alla wajuda, sest et wesi inimese ikka jälle üles tõstab. Ka saab ihu selle juures soola koorikuga nii kaetud, et supleja pärast [kui elaw soolasammas wälja näeb.

221. Siinaimägi.

Siinaimägi, kust Jumal omad käsud inimestele andis, on hallist, paljast kiwist ja seisab 7000 jalga kõrgemal kui mere pind. Seal alla waadates ei näe silm ümberringi muud kui liiwa kõrbet, ei ole seal üht ainust haljast kohta ega metsa, ei jõge, elumaja ega küla. Kui just torn ei mölla ja pikne ei mürista, siis on siin niisugune waikne olek, kui ei kusgi mujal maa peal. Näitab, nagu oleks Jumal selle mäe igaweseks ajaks sinna seisma pannud, kust tema ise kord inimestega rääkis: Mina, sinu Jumal, olen tulise ja püha wihaga Jumal, kes ka weel wanemate pattu lastele kätte maksab, kui nad mind wihkawad, aga neile, kes mind armastawad ja minu käsud peawad, teen ma head tuhandast põlwest saadik.

222. Raamel.

Beduiinlaste rikkus on nende kari, iseäranis nende kaamelid. Üksigi elajas ei ole inimese eluga nõnda ühte kaswanud, kui kaamel Beduiinlase eluga. Olgu siis, et põhjamaa põtra tahaksime nimetada, kellega seesamajugune lugu on. Beduiinlane nimetab oma kaamelit kõrbelawaks, sest et ta teda suure rutuga kõrbe liiwast läbi wiib, kust muidu üksigi inimene üle ei wõiks saada. Raamel leiab ka kõige tühjema lagediku peal weel toidust, sest tema kõwad hambad saawad ka kõige kiuwema kõrbe wõsukesest jagu, ning ilma joomata wõib ta mitu päewa järjestikku olla. Waljaid ega ohje temale tarwis ei ole, teda juhitaakse üksi lahke sõnaga. Mängu armastab ta wäga; kui tema peremees laulab, siis unustab ta kõik wäsimuse ja waewa ja tõttab oma koormaga ikka edasi. Ta on

Beduiinlased oma kaamelitega.

Arabia mehe ja tema pere kandja läbi kõrbe, temaga üheswõitleja ja tema peastja sõjas; ta on tema toitja ja katja ning tema truu selfimees niisama rõõmus kui kurbduses. Nii kui päike hommikust õhtuni ilma wäsimata edasi käib, kuni ta alla lähed, nii tõttab ka kaamel ühtewiisi ühest paigast teise. Siis puhkab ta, ilma et tema koorm, mida ta ikka seljas kannab, maha wõetaks; see jääb temale mõnikord nädalad otja ühtewiisi seljas.

Teine selts kaamelid, kellel üks küür on ja keda rohkem ratsasõidu kui koorma kandmise jaoks tarwitatakse, on *dro meda arid*.

223. Muhamed.

1. Suurem jagu Araabia ja üleüldse Ohtu-Aasia rahwast on Muhamedi usku. Muhamed sündis aastal 571 pärast Kristust Mekka linnas. Tema käis palju maid läbi, sest ta oli kaupmees; seal õppis ta tundma mitut rahwast ja mitut usku. Wiimaks wõttis ta nõuaks, oma kodurahwale, kes ebajumalate teenijad oliwad, uut usku anda. Ristikogudused oliwad sel ajal ju enamaste kõik raisus, muidu oleks ta küll ristiusu walinud. Seal ei leitud aga muud, kui riidlemist ja tagakiusamist. Sellepärast laskis siis ka Jumal Muhamedi nõuu ristirahwa nuhtluseks korda minna. — Muhamed läks nüüd üksikusse koopasse ja mõtles seal jumaliku asjade üle järele. Ta ütles, et ingel Kabriel käida tema juures ja nõuda tema käest, et ta wana isa Abrahami usku

uuele elule õhutaks. Tema astus Mekka linna rahwa sekka ja kuulutas: „Allah on ainus Jumal ja Muhamed tema kõige suurem prohvet! Mooses ja Kristus olivad ka prohvetid, aga vähemad kui mina; sest mina olen see trööstija, keda Kristus on tõotanud!“ — Nõnda põlgas Muhamed Jumala poja Kristuse ära ja tõstis enese tema üle. Pärast uskus ta ka ise oma juttu ja arvas, et ta Jumala waimu läbi rääkida.

2. Tema kogubus kaswis ruttu. Kord põgenes ta tagasiusamise eest Mekkast Mediina linna; aga see põgene mine (hedshra) oli tema wõitluse alustus. Sest saadik loewad ka Muhamedi rahwas oma ajaarwu. — Mediinast wõitis ta pea suure wäega kõik Araabia maa oma alla; ka Mekka linn langes tema kätte. Müüd saatis ta käsud ümberkaudu kuningate ja würstide juure ja nõudis nende käest, et nad tema alla heidaksiwad; oma usulisi (moslemisi) kästis ta aga uut usku (islami) tule ja mõõgaga kõige maailma rahwaste seas laiale lautada. Peale seda suri ta ise ära, kuidas arwatakse, kihwtitatud liha läbi, mida temale üks Sundi naesterahwas proowiks süüa annud, et näha, kas tema ka niisamuti surelik on kui kõik teised inimesed.

Muhamedi õpetus korjati peale tema surma koku ja kirjutati ühte raamatusse üles, mida kooraniks nimetatakse ja mida moslemid pühaks piawad. Seal õpetatakse: Keede on pühapäew; ümberlõikamine pühitsuse täht. Iga päew peab moslem Mekka linna poole pöördud palgega palwet tegema. Sealha ei tohi ta süüa, wiina mitte juua. Mitme naese pidamine on lubatud. Palwe wiib poolelt Jumala juure, paastumine taewa ukse ette, ja anded waestele teewad taewa ukse lahti. Iga inimese elu on Jumal ette ära määranud. Usu eest wõitleja saab otsekohe taewa, kus teda paradisi puud warjawad ja roosililled lõhn tema ümber woolab. Tema haawad lõhrawad wiimsel päewal kui kallid rohud ja hiilgawad kui taewa tähed.

Need õpetused pistiwad Araabia rahwa kui tulega põlema. Türklased, Pärsialased, Mongollased pöördi sedamaid ümber. Egiptuse maa, kus ristiusk enne kõige tugewamast õitses, wõideti ära; nõndasama ka kõik Põhja-Aafrika ja peaaegu kõik Hispaania maa, kust neid aga ristirahwas aastal

1492 jälle ära ajasivad. Aga kõik Siiria ja Väike-Aasia wõeti ristirahwa käest ära. Aastal 1453 wõttis Türglaste sultan (keiser) Mahmud ka Konstantinopoli linna ära, ja sest ajast saadik on see endine ristiuse keisrite pealinn Türglaste riigi pefapait. Sealt on moslemid mitu korda katsunud edasi tungida ja on paar korda Wiini linna alla tulnud, aga kõige Euroopa rahwa õnneks ifka jälle tagasi aetud.

224. India rahwas.

India rahwas oli kord oma tarkuse pärast wäga tuulus rahwas. Neil oli ju fiis ja on praegugi weel neli kasti ehk seisust: preestrid ehk bramiinid, sõjamehed, põlluharijad ja ametmehed. Keegi ei tohi sest seisusest, kus ta sündis, wälja minna, ja tema lapsed peawad jälle sellesama seisusesse astuma, milles tema wanemad elasivad. Kes selle seaduse wasta tegi, see pandi ära põlgtud paaria seisusesse. See wägivaldne seadus on fiis ka selle rahwa waimu-harimise kammitšasse pannud, nii et nemad nüüd teistest tagasi jäänud. Üksi nende wanad ehituse mälestused annawad meile weel nende kõrgest waimuhariduse järjest unnistust. Nüüd on nad enamiste Inglise walitsuse al.

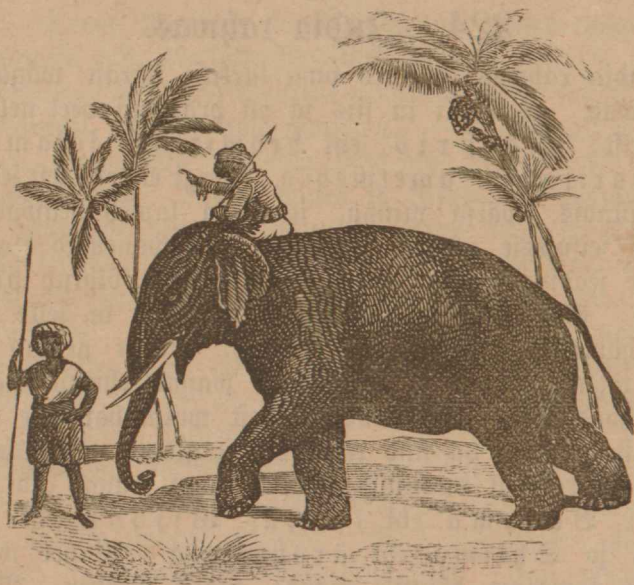
India rahwal on nüüdgi weel, nagu wanal ajal, kolm jumalat: Braama ehk looja, Wisnu ehk ülespidaja ja Shiwa ehk ärakukkaja. Wahel weetakse ka nende jumalate kujusid mööda maad ümber. Mitmed wiskawad ennast fiis wankri rataste alla, mille peal eajumala kaju seisab, et sel wiisil õnnist surma leida. Ka on neil wiisiks, et naesed ennast furnute meestega ühes lasewad ära põletada, et nendega taewas jälle ühendatud olla. — India maale on ju palju misjonierisid saadetud ja ristiust hakkab ka seal ju ifka rohkem ja rohkem maad leidma.

225. Elewant.

Elewant on kõige suurem neljajalgne elajas; ta elab tarja kaupa Lõuna-Aasia ja Põhja-Aafrika metsades. Tema toidab ennast puude noortest oksadest, mida ta oma pika londiga ülewelt maha kisub. Häda neile põldudele, kuhu tema koge-mata peale juhtub! Seal ei jää riisist, maisist ehk suhkrupilli-roost

midagi järele. — Kaamel kannab oma seljas 40 puuda ära, elewant aga 120 puuda; tema weab nii palju kui 6 hobust ja kaalub rohkem kui 40 inimest ühtekokku.

Kõige imelikum liige on aga tema lont. Ta võib teda 8 jala pikkuseks venitada ja kahe jala suuruseks jälle kokku tõmmata. Selle londi sees on temal nii palju jõudu, et ta temaga mitte üksi inimesi, vaid ka kõige kõwema tiigri maha

Elewant ja kookospalmipuud.

lööb, puud maa seest välja kiskub ja enesele koormat selga laob. Mis härjal sarwed, lõwil käpad, seda on elewandil tema lont. Ühtlasi võib teda elewant ka kui kõige õrnemat kät pruukida; ta võib temaga kõige väiksema rahatüki maast ülesse võtta, sõlmi lahti peasta, üksi wõtmega awada ja lillesid noppida. Oma londi otsa mõistab ta kui kõige peenemat sõrme pruukida; weel rohkem, ta võib temaga ka nuusutada, sest kesi otsa sees on väike auk, kust mõlemad nina sõõrmed välja paistavad; nõndawiisi on elewandil nina pihus.

Londiga kiskub tema maast lehti ja puudest oksid; temaga tõstab ta wet jõest ja kallab seda siis oma suhu, sest tema suu on ülewel kaela ligi ja see kael on nii lühike, paks ja

tange, et elewant juuga ükji millasgi oma toitu maaßt kätte ei saaks. Londi sisse tõmbab ta wet, et seda palawa ilmaga keha peale wirutada. Tükivad temale kärpsed kallale, siis pehjab ta neid londiga maha, nagu meil lehm sabaga ehk ta wõtab ka puust suure oksa ja kihutab nad sellega minema.

Ehk küll elewandi jalad paksud on kui palgid, siisgi wõib ta nii ruttu jooksta, et traawides kõige tulijemast hobusest, kes tuhat-nelja jookseb, mööda saab. Ta wõib ka wäga hästi ujuda; suure koormaga ujub ta laiaist jõest kergeste üle ja hoiab selle juures oma londi kõrgele püsti, et ta keelmata hingata wõiks. Elewandi karw on mustjas hall.

226. Elewant ja rätsepp.

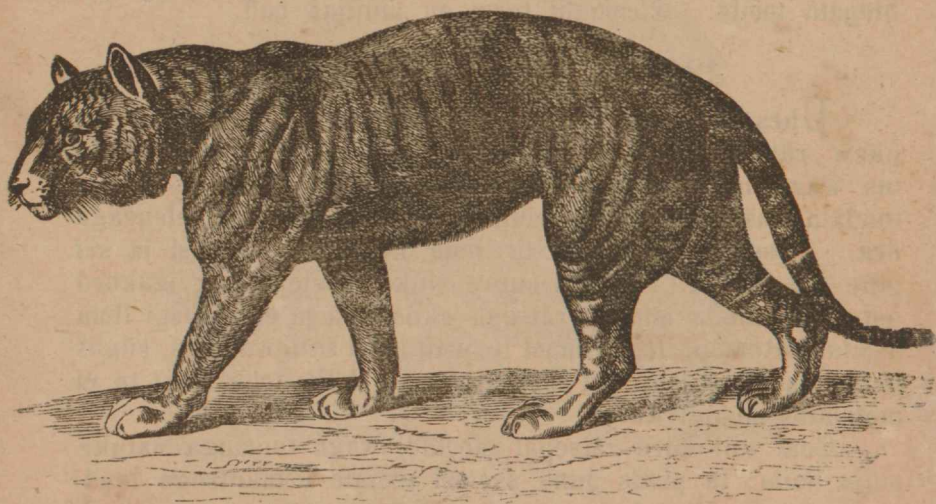
Ühes wäikeses Ida-India linnas käis koduelewant iga päew rätsepa aknast mööda jõel joomas. Rätsepp meelitas waga looma ja pakkus temale õuna. Elewant sirutas londi aknast sisse, wõttis õuna wastu ja sõi ta meeleheaga ära. Teisel päewal tuli ta ilma kutsumata tagasi ja sai jälle ilusa õuna. See oli suure eluka meelepärast; igakord astus ta mööda minnes rätsepa akna alla ja ei millasgi ilma asjata. Rätsepp tegi ennast temaga ikka tuttawamaks, sügas ja silitas tema lonti, ja elewant laskis kõik teha, sest ta ei mõtelnud midagi kurja.

Seal tuli kord rätsepal meelde, waga loomaga natuke nalja heita: ta pistis õuna asemel temale nõelaotsaga londi sisse. See pahandas suure looma ära, sest lont on tal nii hell, et ju wäike kärbes, kes sinna sisse poeb, looma pööraseks teeb ehk temale surmagi wõib tuua, kui ta kärbest wälja ei jõna aewastada. Ehmatanult tõttas ta aknast eemale ja läks oma teed, ilma et ta sest midagi märku oleks annud, kui wäga teda rätsepa kelmus pahandas.

Aga mis tegi ta? Jõi kõhu jõel hästi täis, tõmbas siis ka niipalju wet lonti kui wõimalik ja läks rätsepa akna alla tagasi. See ei arwanud midagi paha, ja kui elewant oma londi nüüd jälle tупpa pistis, katsus ta oma rumalat nalja uueste teha. Seda pani aga elewant tähele ning sel silmapilgul kus rätsepp käe wälja sirutas, purtskas ta temale suure hulga wet wasta silmi ja leotas kõik tema kallid kalewid ja siidid laua peal ära. — Sest päewast saadik ei tulnud ta ka enam tagasi.

227. Tiiger.

India tiiger on peaaegu lõwi suurune, aga sirgem ja pikem, altpoolt walge ja pealtpoolt punakas-kollane, mustjat-pruuni triipudega. Tema on see kõige hirmsam kiskja elajate seas, sest et temas tugewus, wereahnus ja palaw wiha on ühendatud. Oma poegi hoiab ta kõige paksemas padrikus; ise peidab ta enese tee ääres ära ja murrab kõik maha, mis teelt mööda läheb. Kord juhtus, et üks ematiiger 8 postimeest üksteise järele ära murdis; keegi ei julgenud

Tiiger.

enam seda teed käia. Nüüd pidi terve tropp ratsa-mehi wälja minema, et teda maha lasta. Kord juhtus niisuguse jahi peal, et üks tiiger, kes äkiste puude wahelt wälja kargas ühe ohwitseri hobuse seljast maha kiskus ja metsa wiis. See mees oli ehmatusesest esiotsa uimane; pea ärkas ta aga üles ja ehk küll raskest haawatud, tõmbas ta nüüd oma pistoli wöölt ja laskis tiigri maha.

Muidu on tiigert püssiga raske lasta, sest et ta ennast nagu lind läbi õhu 15 kunni 20^{ne} jala kaugusele küti peale wiskab. Kõige mõnusamat jahti tema peale tehakse kodu-elewantide seljas, kus kütt kastisarnase torni sees seisab. Suur hulk küttisid seab ennast nõnda paksu padriku ümber, kus tiigri pesa sees on. Siis pistetakse padrik

põlema, ja kui nüüd metsaline hulgudes wälja jookseb, wõtawad teda kütid oma kuulidega wasta. Haawatud loom kargab nüüd ligema elewandi peale, see aga winnab ta oma londiga wasta maad ehk tallab ta oma jalgade al surnuks.

228. Hiina rahwas.

1. Hiinamaal on kõige paksem rahwa hull terwes maailmas; maa ise on nii suur kui kõik Euroopa riigid, ilma Wenemaata. Ühte koku toidab ta umbes 400 miljoni inimest, nõnda et, kui iga päew tuhat Hiinlast ristiusku heidaksiwad, jada aastat ära kuluks, enne kui kõik Hiinamaa kristlikuks riigiks saaks. — Wasta Kesk-Aasiat on ta oma mägede nagu teiste rahwaste eest luku pandud, ja põhja pool, kust weel maa sisse wõiks saada, on ju 200 aastat enne Kristust Hiina würstid ühe suure müüri ette teha lastnud, mis peale kaks tuhat wersta pikk on, mis üle mägede ja läbi orgude läheb ja oma wärawate, kindla linnade ja wahitornidega wõerastele sissetungimist ilmsõimatuks teeb. Ta on nii suur, et tema materjalist wäike müür ümber terve maakera wõiks teha. Seeläbi on Hiinlased kõigist teistest rahwastest nagu ära lahutatud, ja nemad ei taha ka teistega midagi tegemist teha. Wiimisel ajal käiwad aga sellelgi Eurooplasel Hiinlastega läbi. Nemad nimetawad oma maad keskmaailma maaks, sest et nende waimuharimine ju mitu tuhat aastat wana on. Kõik teised rahwad, kes ümberkaudistes maades ja saarte peal elawad, on nende silmas metsalised.

Hiinamaal on üleliiga rahwas; on linnu, kus kaks miljoni ja rohkem inimesi elab. Ehk küll põlluharimine seal kõige parema korra peal seisab, siisgi sureb neist iga aasta palju nälga. — Seda suurt riiki walitseb üksainus mees, kes, nagu Hiinlased ütlevad, Jumala keeli oma alamatega räägib ja keda jumaliku auuga auustatakse. See keiser ehk „taewa poeg“ elab Pekingi linnas. Üksigi ei tohi tema ligi tulla, kui ta enne üheksa korda oma otsaesisega maa külge ei ole puutunud.

2. Selle rahwa juures on mõnda head leida. Wana-aegne auustatakse seal ja wandumine on puhtast ära keelatud. Hirmus asi on nende raha-ahnus, mis neid sunnib jõledaid tegusid tegema. Mitte üksi wäesed, waid ka rikkad hukkawad oma enese lapsed ära, et nad neid ahnuse pärast ei raatfi

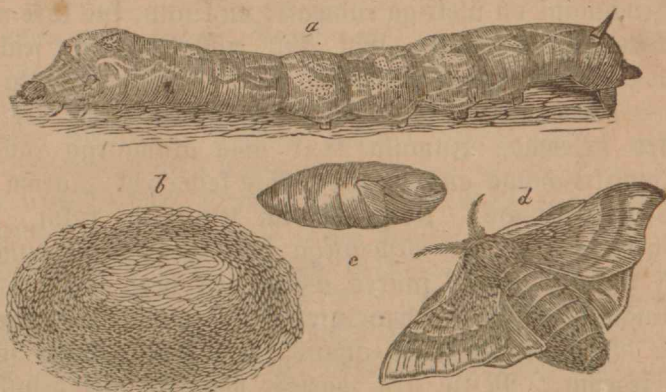
kasvatada, nõnda et Hiinas iga aast ligi 9000 väikest tapetud last üles leitakse.

Tarkuse poolest on Hiinlased enne Eurooplastest ees olnud, sest kompas, raamatutrükkimise kunst ja püüsirohki oli neil ju enne üles leitud, kui meil. Oma elfenbeini (elewandi-luu), siidiriide ja kullatikkimise töödega on nemad nüüd veel Eurooplastest ees. — Nende keel on väga raske ära õppida, sest et temal umbes 4000 kirjatahte on. — Hiinlastel on neli seisust: õpetatud mehed, põlluharijad, ametmehed ja kaupmehed. Ka orje on neil; neid peetakse aga hästi.

Umbes 500 aastat enne Kristust elas seal Konwuutse, kes neile uue usu asutajaks sai. See usk walitseb seal praegu veel. Ta on aga liig kehw, sest pea-õpetus on seal see, kuidas alamad oma walitsejate sõna peawad kuulma ja kuidas elama, et riigi walitjuse wõimus ei wäheneks. Konwuutse sai selle õpetuse läbi küll suurtsugu rahwa sõbraks, aga rahwa üleüldine waimu elu jäi wana umbusu ja madalate wiiside kammitsasse.

229. Siidi liblik.

Siidi liblik on ööliblikate feltsiit, toll pikk ja kaks tolli lai. Tall on kollakad-walged tiivad kolme hele-pruuni joonega. Emaliblik muneb mõne päewaga kummi 500 muna. Rahe-tümne graadise soojaga hauutakse nad kuue ehk kahelja päewa sees wälja. Väikesed rööwikud on esiotja walged, lähewad

Siidi liblik. a uss, b karbik, c tupp, d liblik

siis pruuniks, on musta peaga ja kaswawad wäga ruttu. Nad on kanged söödikud, nii kui kõik rööwikud, ei puudu aga muusse, kui mooruspuu lehtedesse. — Nõnda elab siidiuis 6 ehk 7 nädalat. Lõppeks hakkab ta ennaft sisse mässima. On ta paraja koha üles leidnud, mis enamasti ikka kuiw witsaraag on, siis paneb ta paar tilka nätsket märga tema külge, liigutab peaga sinna tänna ja ajab kats peenikest siidikiudu suust wälja, mida ta oma jalgadega lõngaks keerab. Nüüd kudub ta esimesel päewal ühe sõreda wõrgu ja mässib enese teisel päewal tema sisse.

See siidikarbi (cocoon) on muna suurune ja ühestainfast, kaheteerulisest siidilõngast kootud, mis mõnikord 900 kuni 1200 jalga pikk on. Seda lõnga ei ole ka enam tarwis nagu lina ehk willa kibrata, sest et rööwik seda ju ise teinud. Antakse nüüd loomakesele aega, ennaft liblikuks muuta, milleks 14 kuni 20 päewa ära kulub, siis lõhub liblik wälja tulles siidi karbi katki, mida talle enam waja ei ole. Sellepärast pannakse karbid kuuma ahju ehk palawa wee sisse, kus rööwik ära sureb. Pärast lahutatakse siid iseäraliste abinõuudega lahti ja tehakse temast kallist riidet. Siidilibliku isamaa on Hiinamaa. Seal elab ta metsades walge mooruspuu peal, mis tema karbikesi täis on. Siidilibliku wäljawimine oli kangeste ära keeldud. Aga aastal 551 pärast Kristust töiwad kats munta nende mune oma õõnsa keppide sees Euroopa maale, ja sest ajast saadik lagunesiwad nad igale poole laiali. Nüüd siginewad nemad ka ju Siiwimaalgi kaswuhoonetes. Hiljuti on Kaukasuses nendega suuremal moodsul katseid tehtud ja neid ka Arimmi saare lõunaranda toodud.

230. Tseiloni rahwas.

Tseilon on kaunis suur ja wilja rikkuse poolest rohkestest õnnistatud saar India meres. Ta on peale 400 wersta pikk ja peale 200 wersta lai. Rewade algab seal peale Michlipäewa, ja nääri ja küünlakuu ajal on seal kõige palawamad päewad. Mere ääres jahutawad meretuuled kuuma ilma; sest saart on aga nii palaw, et mõni harjumata Eurooplane selle kätte ära sureb. Mere äärsed maad on rammuja riisi ja kohwipõldudega kaetud; põldude wahel kaswawad

kenad kookospuu metsad. Saare keskpaik on aga peaaegu üksainus paks mets, kus leopardid, ahwid ja elewandid karjakaupa elavad. Selle saare kõige juurem rikkus on tema uhked kaneeli- ja leivapuud. Põllud annavad aastas kolm lõikust.

Tseiloni rahwas ehk Singaleesid elavad väikestes majades, mida bambuse ehk muust pilliroost tehakse ja kus mitte üht naela sees ei ole, waid kõik on witsadega ja nõõridega kokku mäsitud; katus on palmipuu lehtedega kaetud. Singaleeside pitad mustad juuksed on kula peale suurde tompu mäsitud. Ükk ümber keha pandud kalwit on nende riie, ja pihutäis riisi ja natuke kala kustutawad nende söögijä terweks päewaks. Oma elu ülespidamiseks tarwitab Singalees üleüldse väga wäha; tema enese wari on tema ajamõõtja, wäike roguks maas tema säng, pörand tema tool; oma põlwi tarwitab ta laua asemel ja wäikese kapi sees on kõik tema maja kraam; põld maja ees on tema köök, üks kiwi-pott on ta sööginõuude rikkus, kookospähkli koor ta lusikas, sõrmed ta nuga ja kahwel. Ilma paari puukingadeta ja ilma ilusa lehtmajata oma korteri ees ei taha ta hea meelega elada. Tema lapsed ei tee talle ka palju muret ega kulu. On laps 20^{ne} päewa wanuseks saanud, siis paneb teda ema ihualasti, nii kui ta sündis, pörandale. Saab ta juuremaks, siis on wana pruugitud riide-narts tema riie, ja sureb laps ehk wana inimene ära, siis on roguks tema kirst, kuhu ta sisse pannakse.

231. Orangutang.

Ahwidest ehk pärdikutest on orangutang gorilla-ahwi järele kõige mõistlikum ja imelikum. Indiamere saared, isearanis Borneo, on tema isamaa. Ta käib püsti nagu inimene ja toetab ennast sellejuures kepi najale nagu mõni wana mees. Ta kõrwad ja käed on inimese liigete moodu, tal on keskmine mehe pikkus. Orangutangud elawad suurtes metsades, kus nad enesele ise lehtmajad ehitawad ja kust nad elewantisid, kui nad nende piirisse tulewad, nuiade ja kiwidega metsa kihutawad.

Sealtmaa paganad peawad neid inimesteks ja ütlewad, nemad ei tahta kawaluse pärast rääkida, et neid tööle ei sunnitaks. Kui neid noorelt kinni püütakse, siis õpiwad

Gorilla-ahw oma pojaga.

nad kõiksugust tööd tegema, puid ja wet kõöki kandma, ennast riidesse panema, noa, kahwli ju lusikaga sööma ja muid sedawärki asju, mis nad inimesi ees näewad tegewat.

232. Ahwide taplus.

Ahwidega tehakse Indiamaal, kus neid palju ja mitmeteltsi on, mõnda paha nalja. Nõnda pannakse neile sagedaste korwid õunade ja riisiga puude alla, korwide kõrwa aga hea hulk wemblaid ja kaikaid. Ahwid näewad puude otsast kõik, mis inimesed teewad ja wõtawad kohe nõuu, seal lõikust pidada, kuhu nad ei ole külwanud. Niipea kui inimesed eemale läinud, tulewad nad puude otsast maha; esiotsa lähewad nad arglikult ligemale, saawad aga pärast ikka julgemaks. Kõige esite on naesed ja lapsed saagi kallal.

Need proowiwad esite magusat rooga ja lasewad õunu ja riisi suupärast olla. Pea tulewad ka mehed ja sõbrad sellest sööma-ajast osa wõtma; naesed aga arwawad korwid oma päralt üksi olema ja ei taha taganeda. Nüüd algab taplus. Selle kisa peale ruttawad metsast teiste ahwide parwed wälja, kes omalt poolt esimesi püüawad ära ajada. Igaüks haarab nüüd maast wembla pihku, mida inimesed korwide kõrwa pannud, ja sугewad teine teist pealtwahtija rahwa naeruks nii kaua, kunni kõigil punased ninad, sinised silmad ja triibulised seljad on, ning kõige tugewamad lõppeks õunade peremeheks jääwad.

233. Koofospalmipuu.

Jgl pool Dõuna- ja Indiameres teretawad koofospalmipuu ladwad ju kaugelt ranna poole sõitwat reisijat, sest et see puu 50 kunni 100 jalga kõrge on ja tema latw üksi lehti kannab. Tüwi on alt kunni ülesse file, ei ole seal üht oksa ega lehte näha, üffi maha pudenenud lehtede armid paistawad wälja; aga ülewel otšas on umbes 12 suurt lehte, millest igaüks 12 kunni 14 jalga pikk, 2 kunni 3 jalga lai on ja nagu ilmatu suur fulg näha. Nende warjajate lehtede wahel ripuwad õied ja pähkjad kobara wiifi. Sagedaste on neid ühe puu küljes peale 300, millest mõned küpsed, mitmed poolküpsed ja mõned alles koguni wäikesed on. Üks pähkel on nii suur kui inimese pea ja ümmargune kui muna; tema sees on koofospium, mida sealsed inimesed kange palawa ajal jahutawaks joogiks tarwitawad. Pärast angub see piim kõwaks ja on siis meie pähkla tuuma moodi. Koor on nõnda kõwa, et teda lahti peab saetama; sealne rahwas tarwitab teda joogiriistaks.

Koofospalmipuu lehtedega kaetakse maja katukseid; ka tarwitatakse neid päikese warjuks, kormipunumiseks ja paberiks, mille peale raudpulgaga kirjutatakse. Need lehed on ka kodu elewantide pea-toit. Tüwe koorest tehakse kõisi, mis weel kõwemad on kui kanepist kõied. Suurtest walmistatakse kormiisid ja wanniisid, ning tüwest enesest saadakse roowikuid, palka ja laewa mastiisid. Sellepärast peetakse ka see puu sealselt rahwast suure auu sees. Sünnib laps, siis istutatakse ka kõhe koofospuu tema õnne peale. — Nõnda on soojais maades koofospalmipuu taimeriigis sedasama, mis kaamel elajariigis, mõlemad imekspanemise wäärt anded Jumala rikkast käest.

XXI. Aafrika.

234. Aafrikamaa rahwas.

1. Kui ka Aafrikamaa Giroopast mitte liig kaugel ei ole, siisgi on ta meile weel wähe tuttav. Üksi mereäärseid maad, see on 50^{nes} jagu terwest maast, on täitsa läbi käidud; keskpaigast on meile üksi mõningad sõnumed toodud. Kõik teadused sellest maast lähewad aga sellepoolest ühte, et ta üks ime-maa olla. Sealt leitakse niisugust elajate ja taimede rikkust, kuidas jeda harwa teistes maades näha. Aga inimesed, selle uhke ja rikka maa walitsejad, on mustad kui süsi. Neid jaotatakse kahte suguseltsi: 1. Kaukaasia selts, kuhu Murlasi, Berblasi, Koptlasi ja Kuublasi arwatakse ning kelle seas ka ju arwata 1000 aastat Juudid ja Arablased elawad; 2. Etioopia ehk Neegri selts, kes Aafrika maa peremehed, kes omad suguharu oksiad sealt õhtu ja lõuna poole wälja saadawad. Esimeses seltsis õitjes wanast ristiusk, mida nüüd Muhamedi usk peaaegu puhtaks ära on wõitnud.

Neeger.

Kes Egiptuse maalt peale hakkab ja põhjapoolist Aafrika randa mööda õhtu poole reisib, see tuleb Triipoli, Tuneesia ja Alsheeria maade kaudu, kus igal pool Kaukaasia seltsi rahwas elawad, Marokko maale ja sealt läbiminnes Sahaara kõrbe serwasse. Wägewad karawaanid on omale siit läbi kõrbe tee leidnud ja lõuna pool jeda kõrbet kaks suurt Neegririiki üles leidnud, kus põllutööd, kauplemist ja ametitööd leida. Õhtupoolist randa mööda lõuna poole edasi minnes tuleb

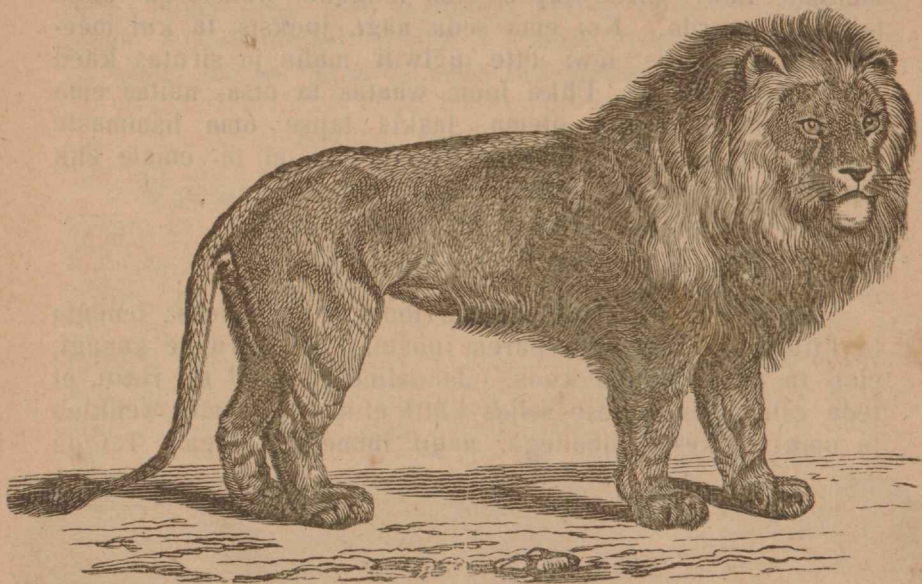
reisija ju palawasse maavöötsse. Siin enam talwet ei ole, ja meie juwe ajal on siin kange wihma-sadu. Kõik loodus on siin teine kui meil ja kliima harjumata inimese terwi-
sele kahjulik.

2. Siin õhtupoolses rannas on ka inimeste kauplemine alganud. Et uues maailmas, üles leitud Ameerikas, põllu-
tööle tugewaid mehi tarwis oli, ostsiwad inimesekauplejad siit Neegrifid ja müüsiwad neid Ameerikas kalli hinna eest orja-
deks. Nõnda asus Aafrika õhtupoolsesse randa üks orjalaat teise järele; tuhandate kaupa aeti wafesed Neegrid sinna kokku ja wahetati tühja asjade ehk wiina wastu ristiinimeste kätte ära. Need täitsiwad omad laewad nendega täis, mahutasiwad mõnikord 5 kuni 6 sada inimest ühe ainsa laewa sisse, kus nad üksteise külge köideti ja alumise ruumi sisse topiti. Poolel juriwad tee peal hirmsal wiisil ära, aga Ameerikas makseti tükki eest neli ja wiis sada rubla, nõnda et kaupmehed ifka weel wäga suurt kasu saiwad. Sel wiisil wiidi iga aast 100,000 Neegrit Ameerika maale. Inglisrahwas on 1807 aastast saadik orja-kauplemise hukka mõistnud ja mere-rööwi-
mifeks nimetanud; sest ajast käiwad ka nende sõjalaewad merd mööda ümber, et orjalaewu finni wõtta, ja aastal 1842 ühendasiwad ennast kõik Giroopa riigid, et orjakauplemist hoopis ära keelata; siisgi oli ta jalaja weel ifka olemas ja ei ole ka weel meie päiwil mitte täieste kadunud.

235. L õ w i.

Lõwi, seda wägewat, mustjaskõrwi elajat kasside seltsist ei nimetata mitte ilmaaegu elajate kuningaks; tema tõsidus, tema teraw ja tuline silm, tema suur jõud ja imeks-
panemise wäärt usindus annawad temale õigusega selle nime. Kui ta õö ajal, maa peal maas, pea esimeste käppade peal, oma hirmust mõiramist laseb kuulda, siis jääwad korruga kõik teised kisendajad loomad wait. Ka südakaid küttisid on see mõiramine nii ehmatusega täitnud, et nad kui ära kangenud seisma jäiwad ja püssi maha laskisiwad kukkuda. Lõwi jõud on ütlemata suur. Üheainsa käpa ehk saba hoo-
biga lööb ta suure elaja maha. Ta kannab antiloopi-kitsa ja hobuseid suure rutuga mitu wersta omas seljas ära, ilma et nad maa külge puuduksiwad.

Lõwid lähewad widewiku ja õõ ajal saaki otsima. Hallikad ja jõed on neil iseäranis armsad kohad, kus nad põesa warjus neid elajaid waritsewad, kes sinna jooma tulewad. Nende kõige armsam saak on metshärjad, anti-looped ja hobused. Inimese kallale kipuwad nad aga siis, kui neid äritatakse ehk kui neil suur nälg käes.

L õ w i.

Wanast oliwad Eiroopamaa kuningatel sagedaste lõwi-aiad, kuhu ka kõiksugu teisi metselajaid sisse lasti, et nad seal pealtwaataja rahwa rõõmuks üksteisega wõitleksiwad. Kuningas ise istus oma pealikute ja muu rahwaga kõrge istmete peal, mis ümber wõiduplatsi ülesse oliwad ehitatud. Üks elajas lasti teise järele rahwa silma eest warjul seiswast puurist wõiduplatsile lahti, kus siis hirmus wõitlemine algas. Niisugustest wõidumängudest meie ajal küll enam midagi ei ole kuulda, siiski wõime, kui meie linna ligidal elame, elusaid lõwisid näha, sest et neid, nagu kõiki muid wõeramaa ilajaid, sagedaste suurtes puurides ümber weetakse. Ka on igas suuremas Eiroopamaa linnas, nagu Peterburisgi, elajate-aiad, kus igaüks seda uhket looma elusalt wõib näha saada.

236. Suuremeeleline Lõwi.

Ühes linnas oli lõwi puurist wälja peasenud ja täitis kõige rahwa südamed ehmatus ja kartusega. Teiste seas põgenes tema eest ka ema väikese lapsega. Wihane loom oli nii ligi ta kannul, et tal laps kartusega hõlmast maha langes. Lõwi wõttis lapse oma lõugade wafele ja tahtis teda ära murda. Kui ema seda nägi, jooksis ta kui meeletu tagasi, heitis lõwi ette põlwili maha ja sirutas käed lapse järele wälja. Uhke loom waatas ta otsa, näitas ema ahastusest liigutatud olema, laskis lapse oma hammaste wahelt ära wõtta ja läks oma teed, ilma et ta emale ehk lapsele midagi paha oleks teinud.

237. Jaanalind.

Jaanalind on kõige suurem loom lindude seas; lennata ta küll ei wõi, aga sede parem joosta. Nii kui meie kanagi, elab ta parwe kaupa koos. Jaanalind jookseb nii ruttu, et teda ratsamees hobuse seljas kätte ei saa. Joostes wehkleb ta oma lühikeste tiibadega, nagu inimene kätega. Tal on

Jaanalindude ajamine.

pikk kael ja pikad koiwad; kukla pealne on ilma sulgedeta; kaela katawad walged, läikiwad udusuled. Tiiwa- ja saba-sulgi kannawad meie naesterahwas oma kübarate peal. Muna kaalub kolm naela ja on nii suur kui poole aastase lapse pea. Koor on kõwa, kollakas-walge ja pruugitakse joogiriistaks. Muna sisust wõib kolm meest oma kõhtu täita. Oma pesa teeb jaanalind kõrbe, wäikese liiwakingu peale, muneb umbes 10 ehk 12 muna sisse ja haudub üksi öö ajal; päewal jätab ta selle töö päikse hooleks.

238. Egiptuse maa.

Egiptuse maa on arwata 850 wersta pikk ja ligi 70 wersta lai org, mille suur wiljarikkus iga-aastase Niiluse jõe ülelaenetamisest tuleb. Jõulukuul on see maa oma wiljarikkuse ja ilu poolest tõsine paradüüs. Lehekunst saadik aga, kus kõik lõikus mööda on, ei ole muud näha, kui kuiwa ja tolmust mulda. Jaanikuus tahawad ju inimesed janu kätte ära lõppeda. Niiluse jõgi jookseb pikkamisi mudakarwa weega oma kallaste wahel; aga kõikide filmad waatawad tema peale, sest igauks tahaks õnnelik olla ja tema tõusmist kõige esite näha. Nüüd on aeg käes, kus teda mägede pealt jooksew wesi üle kallaste sunnib astuma ja kõike maad oma wee alla heitma. Wihklisuus on Egiptus kui määratu järw, kust linnad, külad ja puud kui saared wälja paistawad.

Imeks pannes näeb wõeras reisija rahwast nüüd iga õhtu suure rõõmuhõiskamisega paatide peal ümber sõitma. Tuhanded paadid, walgete purjede ja mitmetkarwa siidilippude ja lillepärgadega ehitud, sõidawad pillimärgu saatmisel wee peal. Wida kõrgemale wesi tõuseb, seda suurem on rahwa rõõm, sest seda paremat aastat on loota. Wiinakuus on ju wesi kahanenud. Nüüd külmatakse ruttu seeme maha, ja kui meil talweaeg kätte tuleb, on seal suur kewadine rikkus ja ilu. Kõik Egiptuse maa on otsast otsani nagu üksainus armas lilledega ehitud rohumuru, mis ennast küünlakuul palawaga nähtawal wiisil lainetawaks wiljamereks ümber muudab. Ka on nüüd enamiste kõik rändajod linrud, kes meilt sügisel ära läkfiwad, seal, nagu: kured, hanid, wutid, pääsukesed ja palju teisi; sellepärast on kõik kohad täis elu ja rõõmu, kunni palaw aeg jälle kätte jõuab ja järgmist kewadet sunnib uueste igatsema.

239. Egiptuse ehituste mälestused.

Maa peal ei ole enam midagi sellesarnast, mida Egiptuse wana ehituse mälestusega kõrwu wõiksime seada. Kui meie kõik neid uhkeid templisid ja kuninglikka kodasid tähele paneme, siis näeme, kui wäga imekspanemise wäärt nad on. Nende seinad on nelja-nurgalistest liiwakiwidest, sambad suurtest ära tahatud kiwipakkudest ja laed kiwiruutudest. Seal ei ole üht puu-palki, naela, raud-konksu, ei sawi ega lupja; kiwi seisab kiwi peal üksi oma suuruse ja raskuse läbi finni. Seinade sisse on kõikjagused pildid ja kirjad raiutud, mis wanast Egiptuse ajalooft wõetud; seal on lugusid sõdadeft, ohwristest, tallitustest ja kuningateft lugeda ja näha.

Ja waatame neid suuri kujusid, mis ühest ainsast punasest ehk mustast raudkiwist tehtud ja 60 kuni 80 jalga kõrged on, nõnda kui Memnoni ja Ammas, — kas meie neid jällegi ei pea imeks panema! — Ka obeliskid on ühest ainsast kiwitükist tehtud ning 100 jalga kõrged ja ülemest kuni alla hirogliifi kirjadega kaetud. — Pitad teed, mille mõlemil pool ridastiku 10 jala kõrgused kiwist tehtud inimeste peaga (Sphynx) lõwid seisawad, wiivad suurte kuninglikkude losside juure, kus nii ruumikad toad on, et meie kõige kõrgemad kirikud

Hirogliifi kirjad.

sinna sisse mahukiwad. Toa laed seisawad mitme saja samba peal, millest üksainus 40 kuni 60 jalga kõrge on ja nii paks, et sada inimest ta otsas aset leiab.

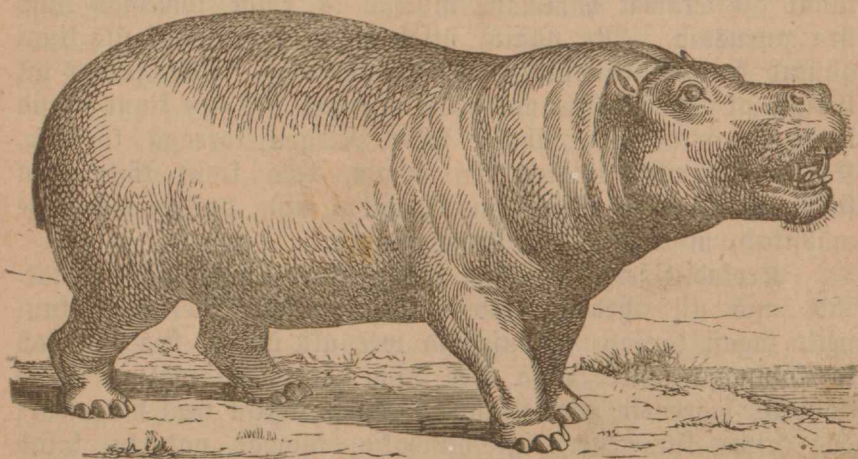
2. Kõige rohkem imekspanemise wäärt on aga piramiidid, need äkilise mäe sarnased ehitused, mis kest lagen-diktu hulga kaupa ükssteise kõrwal seisawad. Neil on nukeline kiwiruut põhjaks al, mis ümberingi 1500 jalga mõdab, ja neli seina, mis ülespoole terawaks kokku lähewad ja kuni 446 jala kõrgusele tõusewad. Nad on suurtest

fiwiruutudest üles ehitatud. Üht ainuist piramiidi ehitasiwad 100,000 inimest 40 aastat otša.

Lõppeks astume ka Egiptuse rahwa kalju sisse raiutud furnuhaudadesse. Need ei ole aga mitte väikesed koopad, waid suured ja ilusad saalid, mille seinade peale kõikugused kujud on maalitud. Wanad Egiptlased tulutasiwad oma furnuhaudade peale weel rohkem waca ära kui oma elumajade peale. Siin seisawad muumiad ridastikku üksteise peale lautud, kuidas nad ju 3000 aastat tagasi sinna pandi. Muumiad ei ole aga mund, kui inimeste furnukehad, mida kallil salwidega õeruti (balsameeriti) ja siis linariide sisse mässiiti ja furnutambriisse pandi. Kui ka nende järele jäänud imede keskkel kõnnid, siis tuleb sulle see mõte, nagu oleks see rahwas oma kätetööd igaweseks ajaks tahtnud teha. Ja see oligi nende püüdmine.

240. Jõehobu ja krokodil.

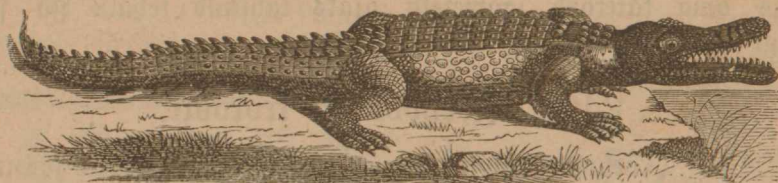
1. Jõehobu (hipopotamus) on weel üks järele jäänud loom neist suurtest wanaaegseist elajatest, nagu mammut ja muud, kellest endisel ajal puudust ei olnud. Ta on kahjuta loom, kes ühelegi inimesele ega elajale pahanduseks ei ole; ka puuduwad tal niisugused tapluse riistad, kui kiskjatel elajatel, sellegipärast wõib ta ennast, kui tema peale minnakse.

Jõehobu.

hirmsa jõuuga kaitsta. Ta kisub lodjad ühes kättidega wee alla ja teeb nad seal puruks. Püüsi kuulid ei jõua ta nahaft läbi tungida, ei wõi teda seepärast ka mitte ära tappa. — Hipopotamusel on nõnda palju liha kui neljal ehk wiiel tugewal härjal ühtekokku. Et tema heal kui hirnujal hobusel on, sellepärast nimetatakse teda ka Niiluse hobuseks ehk lühidelt jõehobuks.

2. Krokodil on sisalikkuude seltsist. Aasia ja Ameerika krokodilidest, keda ka kaimaniteks nimetatakse, ei ole Niiluse krokodil palju teist laadi. Nii kui kõik sisalikud, tuleb ka tema munast ilmale. Aga keegi muu elajas ei tule nii wäikeselt ilmale ega löpe nii suure kehaga. Krokodili munad ei ole suuremad kui meie pardi munad; aga aeg ajalt kasvab

Krokodil.

loom 25 jala pikkuseks. Ta saab ka wäga wanaks; arwatakse 50 aastat tarwis olema, kuni ta 15^{ne} jala pikkuseks saab. Tema lõuad on kõwad ja iga kida küljes on tal 50 kuni 60 terawat hammast, millega ta kõige kõwemad luud ära purustab. Ma nägin, ütleb üks reisija, kuidas üks kinni püütud krokodil raudkangi sisse hammustas, mille juures tal kummalgi pool üks hammas katki murdus. Teine kinni seotud krokodil wiskas oma sabaga kolm Neegrit korraga kõwale. Raksteistkummend inimest oli tarwis, teda kinni kōitma, ja siiski ei olnud ta pikem kui 10 jalga ning pealegi wõrguise mässitud, millega ta oli kinni püütud.

Krokodili selg on sabast saadik kõwa luusoomustega kaetud, mis nii tihedalt üksteise küljes seisawad, et püüsi kuul neilt tagasi kargab. Tõuseb ta wee alt ülesse, siis purtskab ta kohinaga suure hulga wet nina sõõrmetest wälja. Neid nähtakse sagedaste parwe kaupa jõearse tōntsju peal magawat; aga niipea kui nende ligi mindakse, kaowad nad kui kalad wette ära ja segawad wee nii mudaseks, et neid enam ei

wõi taga ajada. Maa peal on nende jooks väga wile; et nad aga mitte ruttu ei saa ümber pöörata, wõib inimene ristirästi joostes nende eest ära põgeneda. Krokodili liha öeldakse õige magus olewat, sest seda pruugitakse leeme keetmiseks mitmel pool.

241. Sahaara kõrbe.

Wõtame Aafrika maa kaart kätte ja waatame kitsast rannamaad wasta Bahemerd, siis leiame sealt lõuna poole suure liiwa-wöö, mis laiuti üle terve Aafrikamaa läheb. See on suur Sahaara kõrbe. Ta on 4500 wersta pikk ja mõnes kohas 700, mõnes 1400 wersta lai. Siin on otsekohe alla langewa päikese kiirgedest kuum kui tuli; kõik suur jagu maad on tühi liiwa lagedik, ilma weeta, ilma rohuta, ilma elaja loomata, kus muud midagi ei ole näha, kui tulist liiwa. Arablased nimetawad seda „merekse ilma weeta“; üksi kaameliga, selle kõrbe laewaga, on wõimalik temast läbi minna. Wõningad kuiwad kibuwitsad ja ohaka jarnased wõsud on selle liiwamere kaswud. Siisgi sööwad neid kaamelid suure isuga, sest et nende suud seest paksu naha läbi okaste torkimise eest on kaitstud.

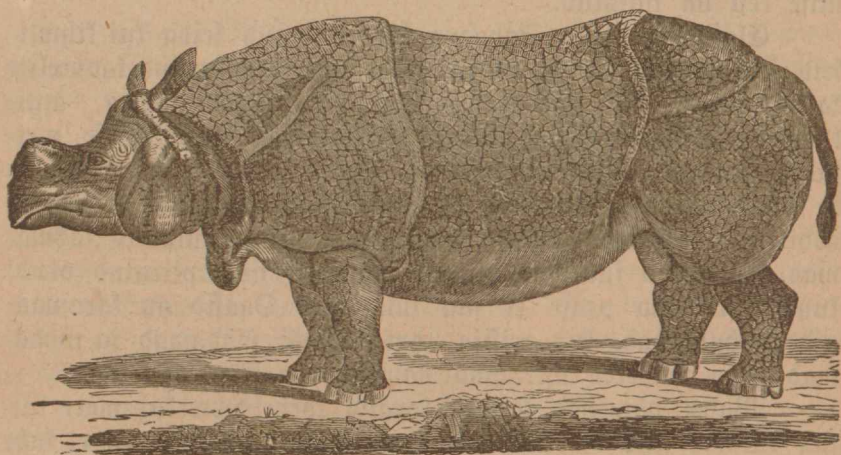
Elajatest ei ole Sahaara kõrbes muud leida kui kihwtiseid skorpionisid, sipelgaid ja mõni kull ära surnud kaamelite kallal maas. Rohkem serwa pool on ju jaanalinda, antiloopestid ja metseeslisid näha; need elawad kõrbe äärsel metsades, kus ka lõwil aset on. — Sellel suurel liiwamerel on ka oma saared, mida o a a s i d e k s nimetatakse. Need on rohilised, hallikatest rikkad kohad, kus datlipalmipuud kaswawad. Nad on suuremalt jault mägedest sisse piiratud orud, kuhu kõrbeliiv peale ei saa tungida. Daasid on karawaanide rahupaigad, kus reisijad oma loomi söödawad ja joodawad ning wärsked wet oma nahklähkerte sisse wõtawad.

Wahel panewad kanged tormid kõrbeliiva kui mere lained käima; siis on kõik tolmupilwedega täidetud, nii et kaht jammu eemale ei wõi näha ja reisija kaameli seljast peab maha tulema, omad filmad ja pea kinni mässima ning maa peale maha heitma. Häda neile reisijatele, kelle peale niisugune liiwatorn langeb! Hirmus palaw ja janu waewab neid siis; wahel kaetakse ka terwed karawaanid liiwaga kinni ja nad

leiamad hirmust surma. Kõrbereisijad näewad sagedaste see-
suguseid kurbe piltisid, kus elajate ja inimese luud, pooleni lii-
waga kaetud, weel nõnda seisawad, kuidas surm liiwatuisuga
nende peale tuli. — Seda tuult nimetatakse sammumiks, —
kõrbe tuliseks surmaõhuks.

242. Weel mõned Aafrikamaa elajad.

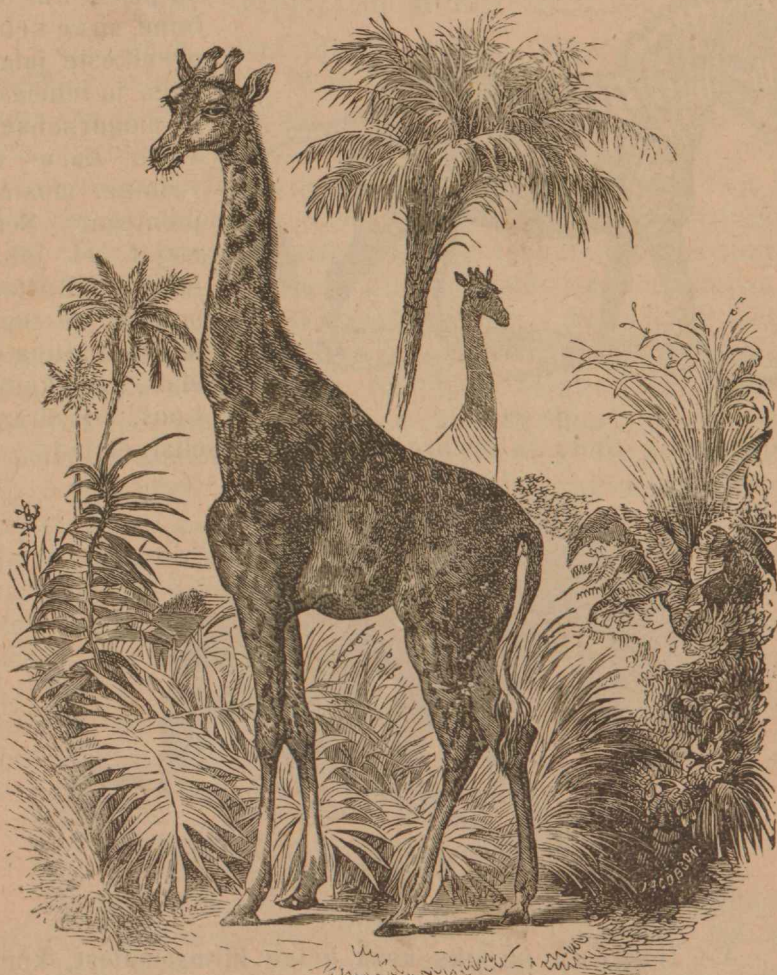
Kui ka Aafrikas mõned tühjad maajaod on, siiski on
ta elajatest wäga rikas. Karru-laanes, põhja poole Kappi-
maast, näikse sagedasti terwed karjad jaanalindusid mäge-
del; kaelkirjakud ja antiloopeed uidawad kewade ajal suur-
tes parwedes mööda lagedikku ümber, kus siis talisest
wihmast kõik kohad haljaks rohumaaks on muudetud. —
Aafrikamaal üksi on leida: Kaelkirjak, seebra, gnuu
ja hipopotamus; teiste maade kombel on tal: elewant,
ninasarwik, metshärg, krokodil, lõwi ja muud
metsloomad. Aga kõigil neil elajatel on iseäralikka tunde-
märkisid, ning nende ja nende wendade wahel teistes maades
on niisama suur wahe, nagu hobuse ja eesli wahel.

Ninasarwik.

1. Ninasarwik. See elajas on oma nime kahe kunni
nelja jala pikkusest sarwest saanud. Aasia ninasarwikul on
üks, Aafrika ninasarwikul aga kaks sarwe nina peal. Selle
sarwega paneb ta teistele elajatele wastu ja kisub nende

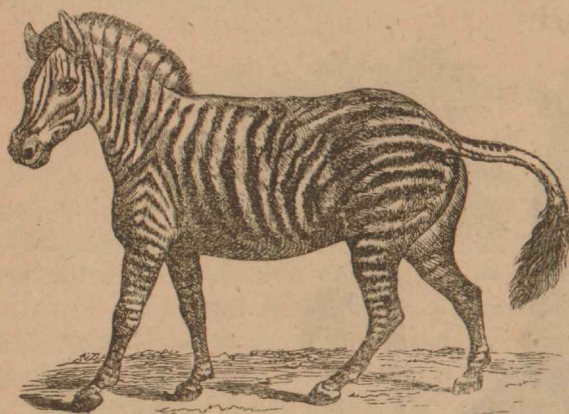
soolikad ühe löögiga välja. Tema tubakarwa nahk on rohkem kui tolli paksune ja seisab woltides keha ümber. Suuruse poolest on üksi elewant maaelajate seast temast ees. Ta armastab üksikuid wesiseid kohtasid, kus ta wahel nagu siga muda sees püherdab.

Kaelkirjak.

2. Kaelkirjakud elawad karjakaupa Aafrika lõunapoolistes maades, kus neid ikka 30 ehk 40 tükki üheskoos on. Neil on ilus punakas-walge, pruunika-kollaste täppidega nahk. Harwa sööwad nad maast rohtu; nende

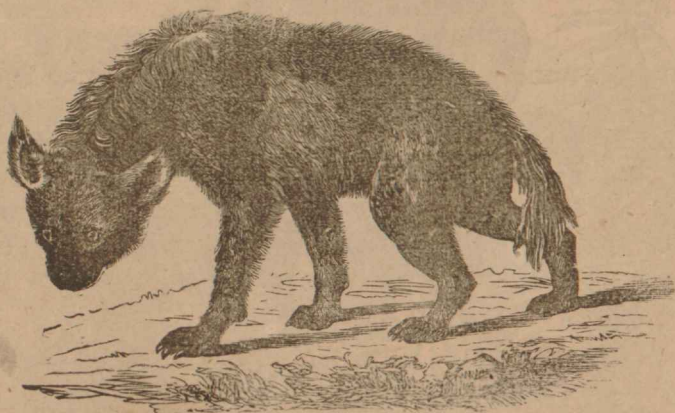
toit on noored dalli- ja akaatsiapuu oksad, mida nad oma pika kaela abil kõrge puu otsast kätte saavad, kuna nad neid oma kitsa keelega väga hästi mõistavad kõrwale painutada ja maha murda.

Seebra.

Kappimaal. Gnuu ja seebra on hobuste seltsi elajad.

3. Seebra on pisem kui hobune, sirge keha, peenikeste jalgadena ja lehmasaba moodi sabaga. Tema karw on ruuge, musta joontega. Seda elajat ei jaksa inimene mitte taltutada; ta lepib halwa toiduga ja elab karjakaupa koos, iseäranis

Hüääne.

4. Hüääne on üks neist kõige hirmsamatest, kõige kurjematest ja tigidamatest kiskjatest elajatest. Üksi õõ ajal läheb ta saagi peale ja kaabib siis ka sagedaste surnukehad maa seest wälja. Tal on suur jõud. Ta elab Aafrikas ja õhtupoolses Aasias. Oma keha loomu poolest on ta kassija koeraseltsi elajate wahel.

XXII. Ameerika.

243. Ameerika maast üleüldse.

Tuhandad aastat olivad mööda läinud, aga ka kõige targemad inimesed ja kõige kuulsamad laewamehed ei tunnud enam kui kolme maailma jagu: Euroopat, Aasiat ja Afrikat. Seal leidis Hispaania laewamees Kolumbus aastal 1492, see on enam kui nelisada aastat tagasi, ühe uue maailma jau üles, see oli Ameerika. Ameerika seisab teisel pool maatera, ulatab kaugele wasta põhja ja lõunat ja seisab suuruse poolest üksi Aasiast taga. Tal on kaks jagu, Põhja- ja Lõuna-Ameerika, mis maakitsuse läbi, Kesk-Ameerikaks nimetatud, teine teisega koos on. Läbi terve maa, põhjast kuni wiimse lõuna otsani, käib suur Kordiljeera mäesalg.

Ühesgi maailma jaus ei ole nii suuri ja wägewaid jõgesid kui Ameerikas, nagu Amatsooni, Missisippi ja Laplaata jõgi. Lõuna-Ameerika kõige suuremad riigid on: Brasiilia, Laplaata, Peruu ja Kolumbia; Põhja-Ameerikas on suur Ühendatud riik, mis enne Inglise walitsuse al seisis, aga aastal 1783 peale 8 aastase sõja enese priiks tegi; siis on seal weel kullarikas Mehhiko maa ja Kanada riik ning Kuuba, Haiiti, Porto-Riiko ja Jamaikasaar. — Ameerika maa praegused elanikud on: selle maa pärisrahwas Indiaanlased, siis Neegrid ja Eurooplased, kes ennast nüüd ju ikka rohkem üksteisega jeganud.

244. Indiaanlased.

Eurooplased nimetawad Ameerika pärisrahwast Indiaanlasteks. See nimi tuli eksitusest. Kui Kolumbus, kes selle maa üles leidis, esimest korda Ameerika maale tuli, arwas ta kõige oma seltsimeestega ju ümber maatera ära käinud olema, ja pidas seda randa hommitu-poolseks India rannaks. Sellepärast nimetas ta selle rahwa ka Indiaanlasteks ehk India rahwaks. Nemad ise nimetawad ennast oma pruunika karwa pärast „punasteks meesteks“ ja Eurooplasi „walgeteks

meesteks." Indiaanlased lahkuwad mitmesse sajasse suure-
masse ja väiksemasse suguharusse ehk seltsi, kellest mõningad
30 kuni 40 tuhat hinge suured on, teised aga paljalt paar
jada hinge. Sumal on nad mitme kalli andega ehitanud;

Indiaanlane.

iseäranis on nende meeled nii terawad, et meie kõigepare-
mad kuuljad ja nägijad nende wasta midagi ei ole. Nende meele mälestus on kui kiwi tahwel, kust midagi ära ei kustu. Nende keel on sõnades wäga rikas, nende heal nii puhas, et ta igaihe südamesse tungib, kui nad kooris mõnd krislikku laulu laulawad. Mis nad räägivad ja laulawad, seda nad ka on. Oma laulmise juures on nad nii elawad, et nad sagedaste ka firikus kõige kehaga näitawad laulma ning käte ja jalgadega takti juure lööwad. Nende

kõneand on imekspanemise wäärt. Kui woolaw jõgi pea waljuste, pea tasa jooksewad nende sõnad. Oma nõuupidamiste juures astuwad mehed ette, kes oma kõnega rahwast mitu tundi järjestikku mõistawad kinni pidada. Kus neid raisku läinud Girooplased ära ei ole rikkunud, seal on weel mõnda head leida. Oma wahel on nad nii õiglased, kui seda ristirahwa juures harwa on leida. Kui nad kodust ära lähewad, siis ei pane nad uft millasgi luffku, waid seadwad aga puuhalu ette; see on nende luff. Ka on wanemate armastus laste ja laste armastus wanemate wasta seal nii suur, et seft iga ristiinimene wõiks õppida.

2. See on aga ka kõik, mis meie neift wõime kiita. Nende juureft leiame meie palju asju, mis õige ristiinimese südame panewad wärisema. Rättemaksmise tuju on nende juures nii suur, et neid üffi waenlase werewalamine wõib waigistada. Indiaanlane ei tunne suuremat auu, kui oma waenlast pika kirwega (tomahawk) maha lüüa. Niipea kui

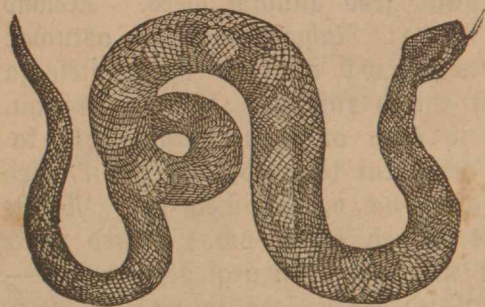
ema waenlane langeb, tõmbab ta oma nülginise noa tupeft ja wõtab waenlase peanaha kõige juustega maha. See peanahk ehk skalp on tema wõidutäht. Peale wõidu tantfiwad nad oma skalbi-tantsu, kus naestel skalbid, meestel tapluje nuiad käes on. Pärast pannakse skalbid toa seinale külge rip-puma; näida rohkem skalpifid, seda auusam mees. Teewad nad rahu, siis sünnib see nõnda: Rahwa wanemad astuwad mõlemilt poolt kokku, tomahawt maetakse mulla sisse ja kalumet, kotta sulgedega ehitud rahupiip, käib suust suhu. Sgaüks suitsetab natukene, ja rahu on tehtud ning peetakse ka. — Mehed ei taha muud teha, kui lindusid ajada; kõik teised tööd peawad naesed tegema: naene on seal mehe ori. Naeste elu on seal nii waene, et mõned emad omad tütreid peale sünnimise ära tapawad, et neid eluhädast aegsaste peasta. — Ka wiina joomad Indiaanlased heameelega ja on siis metselaja sarnased. Nende kõige suurem kaebus Girooplaste peale on see: „Teie olete seda kangekõet üle mere toonud, see on meist wägewam ja on meid tuhandate kaupa tapnud!“ — Kas see ka ime oli? Tapetakse ometi ju meie juures, kus puhast Jumala sõna walitseb, iga päew weel selle joo-giga inimesi, kuidas wõikfiwad siis paganad selle surmarohu wasta panna!

245. Ameerikamaa metsad ja elukad.

1. Kõige suuremad metsad Ameerikas on Amatsooni ja Orinoko jõgede wahel ja Brasiilia riigis. Ilmatu suured puud seisawad seal ligistikku teine teise kõrwal kui müür; kõie-sarnased taimed lähewad humala wiisi ühest tüwest teise ja mäsfiwad ennast oksade ümber, nõnda et inimene, kes selle metsa sisse tahab tungida, omale kirwega peab teed ette raiuma ehk puid mööda kõndima. Ohu ja walguse puuduse pärast lähew palju puid al tüwest mädanema; suured sipel-gad uuristawad nad läbi ja siis langewad nad pärast hirmsa praginaga maha. Mürinal jookseb wesi jõgedes; ja a-gu arxi kuuluse ahwidega wõidu mõirawat. Jõgede ääri mööda elawad taltsimata Indiaanlaste suguharud. Tõuseb wesi wihma ajal kõrgemale, siis riputawad nad omad kiigusar-nased elumajad kõrgele puutüwede külge ehk elawad kui ahwid suurte puude otjas. Omad rippuwad majad

walmistawad nad palmipuu lehtede wartest, warte peale panewad nad sawi; seal teewad naesed tule üles ja keedawad siis taewa ja maa wahel oma toidust.

2. Kus jõgi al mõned kohad kuiwaks jätnud, seal soojendawad ennast krokodilid ammuli suuga päikese paistel,

Boa-madu.

sema looma peale, mäsib ennast tema ümber, rusub ta luud puruks, kastab ta keha oma ilaga nilbeks ja õgib ta siis terwelt

Kakadu.

liigutamata, kui oleksiwad nad kiwid; nende kehad on mõnikord otjast otjani wefilindudega kaetud ja wlamingu sid näikse sagedaste nende peal seiswat. Kofku keeratud luurab hoamadu puu tüwe kõrwal. Kui wälk kargab ta noore metsjärja ehk mõne wäik-

sema looma peale, mäsib ennast tema ümber, rusub ta luud puruks, kastab ta keha oma ilaga nilbeks ja õgib ta siis terwelt alla. Suunde otjas peab Ameerika lõwi, k u g u a r, oma jahti, iseäranis ahwide peale, kes suure kisaga tema eesti põgenewad. Kõik oksad on täis kirjufulgedega papageisid ja kakadusid, kes ühtepuhku oma walju healt lasewad kuulda. Kõige ilusamad liblikud lendawad ühest öiest teise wõidu wäikeste koolibri-lindudega, kellest mõned suuremad ei ole kui meie maa mesilased, aga kelle suled kui kuld ja kallid kiwid läigiwad. Öö ajal mõirab härjakonn oma hirmsa healega; suured nahkiired, w a m p i r i d, lendawad ümber ja imewad maga-

jate elajate werd; laiskelajas õigab, ja kõik kohad on täis läikiwaid mardikaid ja liblikaid, kellest laternaliblik kõige imelikum on.

Smeliud elajad on ka weel: sipelga-karu, kes Ameerika sipelgate majakõrgused pesad lahti kaabib ja neid endid oma nilbe keelega sealt wälja toob; wõõelajas elab kui mäger (kähr) maa sees, tema pealmine pool keha on luukilpidega kaetud. Kordiljeera mägedes elab laama, kes siin niijama tulus elajas on kui kaamel Aafrias ja Aafrikas. Ka on siin kõige suurema kulli, kondori, isamaa, kes wälja sirutatud tiibadega 14 jalga lai on ja kõige kõrgemate Kordiljeera tinte peal pesitab.

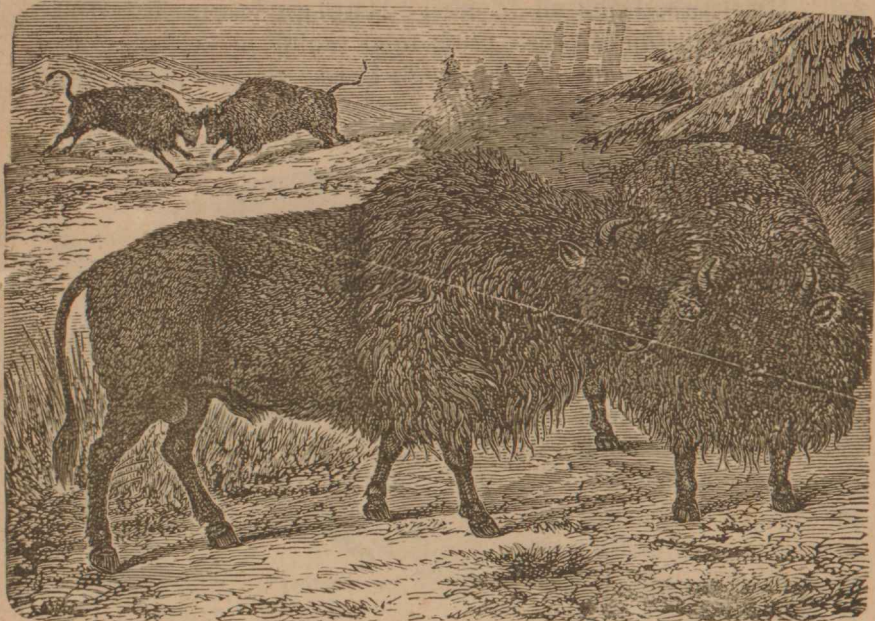

Kondor.

246. Ameerikamaa laaned.

Shtupool ühendatud riikidest Mehhiko lahest kuni kaugele põhja poole, on ilmatu suur, pika rohuga kaetud rohtlaas. Siin elab palju Indiaanlasi, kes ennast jahist toidawad, iseäranis hiisonhärja püügist, kes siin karja kaupa elab. Kui wahel pikk rohi põlema läheb ja neid härgi paks suitsupilw ära ehmatab, siis põgenewad nad tuhandate kaupa paku, nõnda et nende müdin mitme kümne wersta kaugusele on kuulda. Hiisonhärjal on paks lakk kaela ümber, rinna al ja selja peal. Ta on kange ja wihane elajas, kes ju mõne Indiaanlase, kui see teda oma oa ehk wibuga hobuse seljast hästi ei trehwanud, kõige hobusega sarwede otsa wõttis ja jalgade al puruks tallas.

Lõuna-Ameerika kaht seltsi roht-laanes, Ijannodes ja pampades, uidab ilmarvamata palju mets härgi, hobuseid ja hobueesliid ümber. Kui kange palawa ajal rohi ära kõrwenud ning ära kuitwanud maa pragusid täis lööb; kui aega mööda ka loikudest wesi kadunud ja jõed ära tahananud, siis rändawad need loomad, kangeft janust aetud ja tolmupilwe

Biiſon-härg.

fiſſe maetud, hulga kaupa ümber. Tuleb lõppeks wihma-
aeg jälle kätte, ſiis muudab ennast rohtlaas ilma oſata
rohumereks, millega tuul kui weega mängib ja mille rohi nii
pikk on, et ſuured elajad ſinna fiſſe ära kaowad. Selle rohu
ſees peidus pilgub jaaguar, kuſt ta mööda minejate elajate
peale kargab ja neid maha murrab. Ta on kaſſiſeltſi kiſkja
elajas nagu tiigergi, aga natuke piſem. — Suurteſt nelja-
jalgſeteſt elajateſt on Ameerika waſſem kui Aſrika ja Aſia,
ſeal ei ole elewanti, ninajarwikut, tiigert ega löwi.

247. Rohwipuu, ſuhtru pilliroog ja puuwilla pöeſas.

1. Rohwipuu kaſwab küll ka Ameerikas, tema
päriſ iſamaa aga, kuſt temaſt terwed metſad leitakſe, on Eti-
oopia ja Abeſſiinia maa Aſrikas. Seal kaſwab ta ilma
harimata metſades, aga Ameerikas ja ka Araabiamaal on
tema kallal palju harimiſt tarwiſ. Rohwipuu ſaab 30^{ne}
tunni 40^{ne} jala kõrguſeks. Ta nahajarnaſed lehed on ikka
haljad; ta kannab ühel hoobil wilja ja õiſi. Wili on poole

tolli pikkune ümmargune mari, magusa siuga ja on peaaegu meie kirjimarja moodi. Ta on efiotsa rohiline, siis punane, lõppeks tumepunane; igauhe marja sees on kolm kohwiuba, millel paberisarnane nahk ümber. See nahk wõetakse ära ja nad saadetakse turule.

2. Suhtru pilliroo isamaa on Aasia, kust ta Ameerika ning ka Sitsiilia ja Hispaniamaale on wiidud. Ta tarwitab hästi kastetud põldu. Töö on nende põldude peal palawa päikese paistel ütlemata raske; Ameerikas peawad seda tööd waesed Neegrid kepivalitsuse al tegema; nende higi ja weri on suhtru küljes, mis meie sööme, aga kes selle peale mõtleb! Küll oleks ka meie kohus, Jumalat tänada selle eest, et nüüd Ameerikamaal neegriorjad priid on, keda ristiinimesed enne wägiwaldselt oma sugulaste ja wanemate juurest ja isamaalt ära riisusiwad ja orja seisuse sisse wedasiwad, et oma taskut täita. Riisuguste ristiinimeste wasta tulewad paganad palju kõrgemaks arvata.

3. Ka puuwilla põesjas on Aasiast pärit; Ida-India ja Araabiamaal sigineb ta metsas. Ta on 2^e kuni 3^e jala kõrgune wõsu. Seeme pannakse nõnda kui meil kartohwliid wau sisse; wõsu kasvab leheknuust mihklukuuni. On ennast kollane, punase põhjaga õis wiljaks muutnud, mis pealt kui suur pähtel wälja näeb, siis on tarwis tähele panna, millas see wiljanupp paukudes lahti lööb ja tema seeft walge puuwill wälja turjub. Sellest puuwillast tehakse pärast meie riided ja rätikud. Puuwilla fedratakse ja kootakse suuremalt jault wabrikutes. Meie maal on Marwas suur puuwilla fedramise wabrik, kuhu puuwilla kas Ameerikast ehk Aasiast tuuakse.

248. Gröönimaa ja Grööni rahwas.

1. Gröönimaa on kõige põhjapoolsem Ameerikamaa jagu. Ta on wähe tutaw; weel ei ole selgeste teada, kas ta saar on wõi on ta kindelmaa. Mere rannas ja ka keskmaad on palju äkilisi mägesid, mida igawene jää ja lumi katab ning mille alused suured jäälagedikud on. Suwe ajal ujutab meri ilmatu hulga jääpankasid ja ka terweid jääpõldusid randa ehk rannast mööda, mis siis laewasõidu seal wäga waewaliseks teewad. Ühes selle jääga aetakse

ka palju ühes juurtega wälja kistud puid randa, mida kewadine suur wesi Põhja- ja Lõuna-Ameerikast kaasa toonud ja kanged mere woolamised siia uhtunud. Et Gröönis üksi madal wõsu kaswab, oleks selle maa rahwas ilma niisuguse Jumala hoolekandmiseta puieta ning ei wõiks omale ei majasid, ei wenesid ega jahiriistu walmistada.

2. Jaanikuust lõikusekuuni sulab maapind ära; muul ajal on talw ning nääri- ja küünlakuus on nii kange külm, et kiwid lõhki lõowad ja õhk wäikesi jääkildusid täis on. Kõige põhjapoolsemas maajaos ei ole päikest siis kaks kuud otsa sugugi näha; lõunapool on lühemad päewad üksnes kolm tundi pikad. Neil pikil öödel annawad seal kuu, tähed ja wirmalised walgust. Wirmaliste wehklemine ulatab sagedaste poole taewani ja on punane kui weri. Pea näitab ta suuri tulesambaid, pea tulekarwa wihtu, mille seest sädemeid wälja purtskab, pea jälle suuri tulepommisid. Ka meie maal näitab ennast wahel wirmaliste wehklemine; see on aga wäga nõrk ja ei ole põhjapoolse wehklemise wastu midagi arwata. Nõnda on Jumal iga maa ja rahwa eest targaste ja isalikul kombel muretsenud, sest tema on rikas ja tema annetel ei ole otsa. — Suure külma pärast ei kaswa seal palju taimesid, ning ka neljajalgseid elajaid on seal wähe, üksi põhja põtru, walgeid jäneseid, muste rebaseid ja jääkarusid on sealt leida. Seda suurem on seal kalade ja hülgete rikkus. Ilma põdra ja hülgeta ei wõi Grööni mees elada; nad annawad temale kõik, mis ta elu ülespidamiseks tarwis läheb.

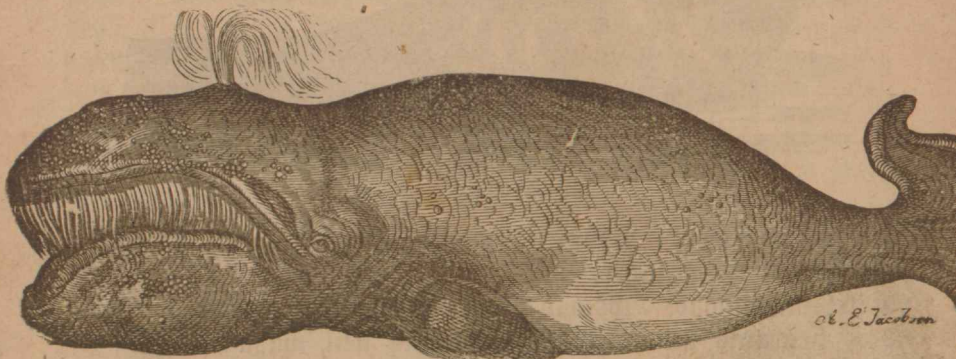
3. Grööni rahwast on üleüldse 20,000 hinge; nad on wäikese kaswu ja lühikeste jalgadega. Omad riided teewad nad hülgenahast; karwane pool on wäljaspool, ning pealmise kuue küljes on kaeltaguse asemel wäike kott, mida nad külmal ajal üle pea tõmbawad. Naesel on selja peal kasukast koti, mille sees ta oma wäikesi lapsi kannab, kes kätkest ehk sängist midagi ei saa maitsta. Nende elumajad on pikergused ja nii madalad, et inimene sees waewalt püsti wõib seista; maa sisse minnakse 6 kunni 8 küünra pikkuse eeskoja läbi, mis nii madal on, et temast peaaegu kápuli peab läbi mindama. Aknad on hülgesoolikatest tehtud; kesk tuba ripub suur hü'geraswa lamp, mille peal söögikatal keeb. Sest läheb tuba nii sojaks ja haisu täis, et ta harjumata Eirooplase toast pea wälja ajab. Suwel jätawad nad oma

majad maha ja rändawad ühest kohast teise Imekspanemise wäärt on nende rahuline meel selle waewalise elu juures. Küttimine ja kauplemine on nende armsamad tallitamised, ülemaid ja seadusi neil ei ole, waid üksi wanematest päritud wiisid ja wanast harjunud pruugid. Nad on loomu poolest tasased, ei armasta taplemist ega riidu ning on wõeraste wastu väga labked, aga ka weel täis ebausku, ebk küll ristiusk nende seas ju rohkestel laiali on lautatud, iseäranis Wennaste-koguduse misjonereide läbi.

249. Põhjapoolsed elajad.

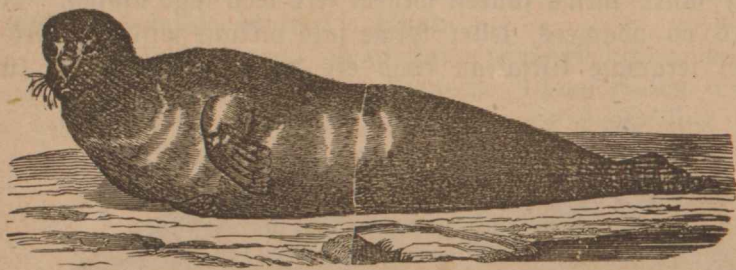
1. **Walaskala.** Suurte jäämägede wahel Põhja-Jäämeres elab walaskala. Ta saab 60 kunni 70 jalga pikaks; tema raskus on umbes 7500 puuda. Ta nahk on file ja musta karwa. Naha al on poolteise jala paksune pekk, millest õli tehakse. Tema suu on nii suur, et sinna 6 kunni 8 meest lootfituga wõib sisse sõita ja seal keelamata tööd teha. Kurf on aga väga kitsas, waewalt mahub sinna mehe rufikas sisse, nõnda et walaskala üksi wäikseid elajaid ja noori heeringaid wõib alla neelata. Walaskala on kõige suurem imetaja elajas ja toob korraga üheainsa elusa poja ilmale, kes 20 jalga pikk on ja keda ema kaks aastat imetab.

Kui walaskala püüdjad ju kaugelt weesammaft näewad, mida walaskala 40 jalga kõrgele purtskab, siis sõidawad nad ruttu suure laewa juureft wenebde sees teda taga ajama. Igas wenes on odamees, kellel kolme jala pikkune wist-oda käes on, millel terawate kistjatega raud ees otsas ja taga warre küljes

Walaskala.

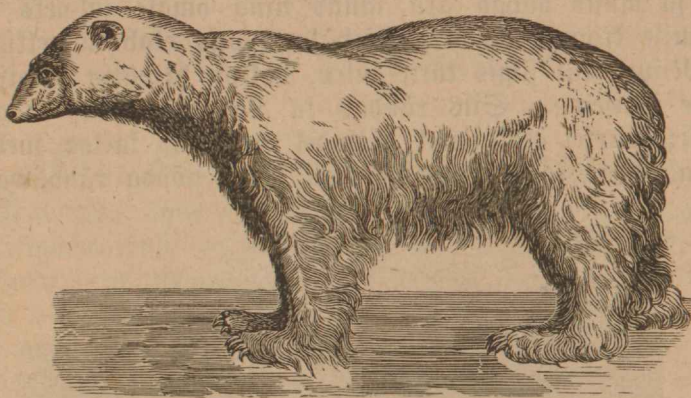
pikk kõis on. On wene ju küllalt ligi jõudnud, siis wiskab odamees oma wisk-*oa* walaskala kehasse, kes siis haawatult mere põhja wajub, sagedaste nii kangeste, et ta oma alumise löua wastu kalju puruks lööb. Umbes kümne minuti pärast tuleb ta jälle wee peale hinge tõmbama ja saab nüüd uued *oad* keha sisse. Nüüd möllab ta hirmjaste ja peksab sabaga wasta wet, et meri ümberringi walges wahus on. Püüdjad jääwad ikka ta ligi, ehk küll selle juures hoolast ettewaatamist tarwis on, kui nad ennaft kõige wenega ei taha lasta mere põhja lüüa. Pärast jääb kala mäsamine soiku; nüüd tõttawad püüdjad ligi ja surmawad ta pika odadega ära. Walaskala warest on kõik meri seal ümberringi punane, kus suur surnukeha wee peal ujub. Nüüd panewad püüdjad wõidulipu ta keha peale püüsti ja tõmbawad ta siis ühendatud jõunga laewa juure. Siin on ta wastuwõtmiseks kõik walmis pandud. Bekipoissid ruttawad okassaabaste ja nugadega suure keha peale ning lõikawad seal pekki, nagu kraawikaewajad mättaid; teised tassiwad peki laewa peale ja kolmandad lõikawad ta peeneks ning panewad siis tõrre sisse. Walaskala luusarnased kidad, mis tal suu laes ripuwad, annawad walaskala luud (fish-beini), mida naisterahwas oma riietesse panewad. Neid luust pidemeid tarwitab walaskala toidu püüdmiseks. Kui ta weega ühes weeloomi suhu on tõmmanud, siis puhub ta wee jälle wälja, kuna saab pidemete wahele jääb ja sealt alla neelatakse.

Hülge.

2. Hülge. Põhja-Jäämeres elawad hülged suurte karjade kaupa tühja saarte ja kaljude peal. Kui nad päikese paistel magawad, lööwad neid Gröönlasjed nuiadega surnuks, iseäranis nina peale osates, mis neil väga õrn on. — Hülged on 3 kuni 4 jalga pikad ja mustjas-rohilist karwa.

Hülge on põhjarahwa rikkus: rahast teewad nad omale sooje riideid ja katowad temoga omad majad, saanid ja lodjad; luudest walmistawad nad kõikjugu riistu, nirk liha ja rasw on nende söök. küüral ja soojendaja. Hülgeid on ka Rootsi Soome ja Gesti mererandadest leida.

Jääkaru.

3. Jääkaru. Walaskala lihast ja luudest, mis püüdjad maha jätnud, toidawad ennast hülge ja jääkaru. Wiimajel elukal on pikad walged karwad, suured laiad käpad, ja ta suust paistawad suured kihwad wälja nagu ähwardajad tunnistajad tema were ahnusest. Mõnda uidab ta lõpmata jääwäljade peal ümber, astub wahel kõrgema jääkomba peale ja nuusib üles tõstetud ninaga, kas ta ehk mõnda jurnud walaskala, põtra, rebast ehk lindu ei märkaks. Siin peab ta jahti. Üle kõige sügawama lume jookseb ta oma laia käppadega, ilma et ta sisse wajuks; wees ujub ta mitu kummend wersta ja wõib ka tüüks ajaks wee alla minna. Kui teda just nälg ei aja, siis läheb ta inimese eest kõrwale. Selle elajaga wõidelda on väga raske; lõugades on tal nii suur jõund, et ta mitte üksi odasid, waid ka raudkangisid wõib katki hammustada. Trehwab teda püüsi kuul ja ei lähe ta päha ehk südamesse siis tungib jääkaru suure wihaga küti kallale. Siisgi armastawad põhjarahwas ta peale jahti teha.

4. Põhja-põder ehk pätsu. Mis Araabia rahwale kaamel, seda on Põhja-, iseäranis Lapurahwale Põhja-Giroopas põhja-põder ehk pätsu. Talwel toidab ta ennast põdrasamblast,

mis seal suurte soode peal igal pool kasvab. Kui aga suvi kätte jõuab, siis tõuseb nende soode seest nii palju jääska ja kärpseid ülesse, et nad sealt inimese ja elaja ära ajavad. Müüb rändab Lapulane oma pätšu karjaga jahedama mere randa, kus ta ühtlasi oma talvel korjatud põdranahad, sarwed ja muud nahad ära müüb ning omale talveks majapidamise kraami ostab. Kõik suvi otsa elab ta telkide all. — Niipea kui sügis kätte tuleb, hakkab ka pätšu mägise maa järele igatsema. Siis rändab ka Lapulane jälle mägedesse tagasi; suurtel eeskäijatel pätšudel on kellad kaelas, mehed ise käivad koeradega kõrval ja taga, ning nõnda rändavad nad

Pätšu sõit.

oma karjadega ülesse mägede ja lagedikkude peale. Niisuguses karjas on vahel 1500 kuni 2000 pätšu; kõige wähesemal peremehel on neid ikka oma 200 ehk 300 tükki, wähe-maga ei wõi ta elada. Kui paras koht leitud, siis ehitab Lapulane talweforteri üles, katab ta wäljastpoolt mätastega finni ja ehib ta seestpoolt pätšu nahkadega ümberringi ära. Mõni kaus, katal, mõned riistad ja karused tekid on kõik ta majakraam. Maja ümber on puust aed, kus pätšu lehmasid kaks korda päewas lüpsetakse. Pätšu annab wähem piima kui meie lehm, aga tema piim on lehmapiimast rammusam.

Kui ka lumi mitu küünart sügaw on, see ei keela pätšusid oma toidust kätte saamast; oma laia sarwedega loobivad nad lume kõrvale, kuni sammal wastu tuleb. Külma armastawad nad rohkem kui sooja ning uidawad sagedaste toidust otsides paarkümmend wersta majast eemale. Siis käib peremees suksede peal neid waatamas, pätšu nahast härmas seljas, kust aga paljalt filmad wälja paistawad. Iga nädal

tapetakse maja tarwituseks üks pätsu ära. — Pätsu annab Lapulasele riiet, jooki, sööki, telkifid, rihmu, niiti ja on ühtlasi ka tema meeloom, kes teda talwel saani ees kui lennusest ühest kohast teisi viib.

XXIII. Austraalia.

250. Austraalia saared ja rahvas.

Kui meie õhtu ajal õnne läheme, siis näeme taewa lautuses ilmarvamata palju tähti, mille keskelt kuu kui karjane oma karja seast meie peale maha waatab. Peaaegu niisama sugune pilt seisab meie silma ees, kui meie Austraalia maajao faarti waatame. Seal näeme umbes 100 wäikest saart Uue-Hollandi saare ümber nagu tähed kuu ümber seisma, millest

Känguru.

mõned väiksemad on, mõned suuremad. Uue-Hollandil on peaaegu Giroopa suurus. Teda nimetatakse Kindel-Austraaliaks. Kui Portugali mees Magelhaens (ütle: Majiljaan) selle maailma jao aastal 1619 oli üles leidnud, katsus ise-ärانى Hollandi rahwas teda läbi. Aga alles saja aasta eest on meile kuulsa maailma reisija Kuuks'i (Cook) läbi need saared täiemini tuttavaks saanud, millest ikka veel uusi peale leitakse.

Austraalias elab kaks seltsi inimesi: Paapualased ja Austraal-Indiaanlased. — Paapualastel on Neegrite nägumood ja must karw; nad seisawad hariduse poolest veel väga madala järje peal. Oma wanemate walisuse al elades toidawad nad ennast suuremalt osalt kalapüügist ja kanguru jahist, kes seal peaaegu ainus jahi-elajas on. — Austraal-Indiaanlased on pruunikat ja kollakat karwa, ilusad pikad ja priisked inimesed; ehk küll sõdimise armastajad, on nad siiski palju rohkem haritud kui teised, elawad külades, toidawad ennast põllutööst ja kauplemisest ning mõistawad kõiksugu maja riistu walmistada. Kristiust on nende seas juba aset leidnud, ning mõne saare peal elawad nad korralistes riikides nagu Girooplasedgi.

251. Austraalia kullaotsijad.

1. Esimene suur kullaleid Austraalias oli aastal 1851. Pea peale selle leidis üks karjane Duronis kolm kruusakivi, millest kõige suurem 60 naela kulda wälja andis. Ssegi mõista, et nüüd kõik ümberkaudne rahwas sinna kokku tuli õnne otsima. Esite näitas kõik ilmaaegu olema, kunni korraga jälle üks kivi leiti, mis 7000 rubla eest ära müüdi. Müüd hakkas igal pool kullaotsimine peale, ja nõnda leiti pea kullarikad kohad üles. Kullaotsimise tuju oli seda suurem, mida kergemat tööd ta tarwitas, sest seal ei olnud muud teha, kui kullatolmu ja väikese kullaterakese kruusast ja liiwast weepesu läbi lahutada; sagedasti leiti aga ka suuri mitmenaelalisi puhta kulla tükkä.

Ühe uue sõnume järele, et Ballartis ka kulda olla, jooksis kõik rahwas sinna kokku, nõnda et ümberkaudsed linnad inimestest tühjaks jäiwad ja mõne nädala pärast seal ju 3000 kullakaewajat koos oli. Aga ka siin ei olnud kaua kindelt

aset, sest uued sõnumed weel rikkamatest paikadest kihutatiwad üles äritatud rahwa pea ühest kohast teise. Küll harwa on maa peal lühikese aja sees niisuguseid juuri muudatusi olnud, kui sel ajal Austraalias. Rahwa rändamine ühest kohast teise oli suure jõe woolu sarnane, mis üle kallaste jookseb ja omale forraga teise jängi kaewab, kõik maha murdes, mis ette juhtub. Sagedaste paniwad ühel päewal 20,000 kullakaewajat, kelle töö auusat kasu andis, omad telgid kofku ja jätsiwad wana põllu maha, et hirmsa ahruisega uue saagi peale langetada, kus nad aga kisa mitu korda suurema leidsiwad olewat kui asja enese; nad oliwad raskestest petetud. Kõige hirmsamad südame tigeused saiwad seal awalikuts, ning meeletamine ja iseenesetapmine, need üleliigse rõõmu ja ahastuse selttimehed, oliwad igapäewased asjad. Kõik kord ja seadus oli ümber pööratud, ning sulane, kellel õnn juhtus, oli forraga rikkam ja auusam mees, kui tema heilne peremees. Tee-röõwliid oliwad igal pool, ja tapmist juhtus ka linna uulitjate peal. Seal oli sugu poolt Inglasi, Sakslasi, Prantslasi, Itaalia rahwast, Hiinlasi; ka Kalifornia meestest ei olnud puudu, kelle maa siinamaani Ameerikas kõikide kullaotfijate paradisiis oli olnud.

2. Kõige rohkem tuli Hiinlasi Austraaliasse kofku, kelle arw ju 50,000 peale oli tõusnud. Eht neid küll teised ära põlgasiwad, siiski woolas neid iga päew ikka rohkem juure. Ballartis anti ju aastal 1856 üks Hiina keeli seitung wälja ja Melburnes ehitati nende ebajumala tempel üles. — Kõige suurema kullawälja leidsiwad seal Hiinlased üles. Et nad sest maksust priiks jääksiwad, mis maa walitsus nende peale panud, kes kullakaewamise asutusse tahtsiwad minna, oliwad nad oma laewaga lõuna pool Austraaliat maale läinud, et sealt salamahiti üle piiri asupaika saada. Seal leidsiwad nad ühest kohast, kus nad öökorterit pidasiwad, (värast poole kuuljaks jaanud „Hiinlaste august“) — mõne tunniga 90,000 rubla eest kulda. See sõnum pani jälle kõik kullaotfijad liikuma. Mõne nädalaga oli seal peale 60,000^{da} inimesi koos, ja ei olnud kuud aegagi mööda, kui seal ju suur linn walmis oli. Poed, kõrtsid, söögimajad tõusiwad kui seened maast ülesse, ning nende jälgedel ka pea näitemaja, postimaja ja üks päewaleht. Nõnda muudeti mõne kuuga kulla wägewa

wõimuse läbi harimata mäelaht kõige kenamaks linnaks, kus majakrunt niisama kallisk oli, kui Peterburis kõige ilusamate uulitjates.

3. Üleüldse on Wiktooria maakond oma figinemisega nii jõuudis olnud, kui seda weel kusgi ep ole nähtud, ka mitte endisel kullamaal Kalifornias. Aastal 1851, kus esimene kuld leiti, oli seal 77,345 hinge, kellest 28,143 pealinnas Melburnes elasivad. Aastal 1857 oli seal ju 410,766 hinge ja linnas 99,345; praegu elab Wiktoorias rohkem kui 660,000 hinge.

Wäga kiiduwäärt selle rahwa juures on see, et nad ka oma waimu-harimise eest hoolt kannawad. Meil on suur awalik raamatukogu, mida nad suure hoolega pruugivad; nad muretsewad ka auusaste oma laste koolitamise eest, ja kus mõni aast tagasi metssil Austraal-Meeger üksi känguru jahti pidas, seal seisab teiste koolide seas nüüd ka ju tore ülikool. Ka on sinna wana seadusepäraline kord jälle tagasi tulnud, ja rahwas tallitab oma asju niisama korrapäraft, kui wane-mates riikides.

252. Leiwapuu.

Leiwapuu isamaa on suure Maailmamere saared, kust ta ka Indiamaaale on wiidud. Ta annab saarlastele ilma waewata seesugust leiba, mis meil üksi palgehigi sees ja raskestes tööd tehes wõimalik on kätte saada. Sellepärast ehitab sealne rahwas omad kerged majad hea meelega leiwapuu alla, mis ühtlasi ka rohkem warju annab kui palmipuu. Ta ei ole küll kõrgem kui 40 jalga, aga tema latw on nii ilus ja tihe, ei meie kõige ilusamad tammed ja lõhnused midagi ta wasta ei ole. Lehed on 1^{1/2} jalga pikad ja ^{3/4} jalga laiad. — Selles puus kasvab suur walge sifuga wili, mida inimesed korjawad, ära koorivad ja palawa kiwi peal küps-tawad; siis on temal just niisamasugune magu, kui meie nisuleimal. Ühesja kuud järjestikku õitseb see puu ja kannab ühtlasi täitsa ja pool küpsenud wilja, mis lõppeks kollane, lapsepea suurune ja 3 kummi 4 naela raske on. Puu on nii wiljarikas, et kolm tükki üht inimest tema eluaeg wõivad toita. Sellepärast ütleb kuulus reisija Ruuk (Cook) sest puust: „On seal keegi oma eluajal kümme leiwapuud istutanud, siis

on ta enese ja oma laste kohta niisama palju teinud, kui meie maal see mees, kes iga päew põllu peal ja majas tööd teeb, oma peret auufaste toidab, ja lastele weel peale surma suure waranduse järele jätab."

253. Misjonitööst.

W. N. Hansen'i järele; parandatud.

Kes õige ristiinimene tahab olla, selle südames olgu kõige esite kolm asja: usk, armastus ja lootus; usk ristilöödud ja ülestõusnud Issanda Jeesuse Kristuse sisse, armastus tema ja oma ligimese vastu ning igawese elu lootus. — Issand rääkis taewaminemise päewal „Minge kõige maailma sisse, õpetage kõiki rahwaid ja ristige neid Issa, Poja ja püha Waimu nime sisse! — Kes siis Jeesuse sisse usub, see täidab ka tema käsku, ja kes oma ligimest armastab, seda ajab wennalik armastus ka waeleid paganaid aitamata, kes ilma Jumalata maailmas elawad ja surewad. Niisugune ristiinimene loodab Jumala tõutuse peale ja teab, et meie armastus ja töö paganate heaks ei ole asjata.

Issanda apostlid läksiwad paganate juure ja kuulutatiwad neile ewangeeliumi, ning nende töö ei olnud asjata. On nad ka pea kõik selle juures oma elu kautanud, siisgi oliwad nad juure hulga rahwast Issanda poole pöörnud, kes neid kui karjane oma lambatallesid hõlma wõttis. Aga ka peale apostlite surma ei olnud lugu teisiti: jutlus ristilöödud ja ülestõusnud Kristusest täitis terwet suurt Rooma riiki, mille walitsuse piirid sel ajal väga laialised oliwad, nõnda et seal 300 aastaga kõik pagana templid ära kaotati ja elawale Jumalale üksi auu anti.

Apostlite ajast saadik ei ole paganate ümberpöörmise töö ehk kuidas seda ka wõera sõnaga nimetatakse, misjonitöö, millasgi täitsa seisnud, ning ei lõpe ka enne, kui Danistegija sõna täide läheb, et ainult on üks kari ja üks karjane.

Kristlikkudest Rooma ja Greeka riikidest läksiwad ewangeeliumi kuulutajad ka põhjapoolse maadesse. Su aastal 500 peale Kristuse sündimise heitis Prantsuse kuningas Klodwig ristiusku, ja pea oli tema terve riik oma kuningas

jälgedesse astunud. Ka Inglise ja Saksa rahwas wõtsiwad pea ristiusu wastu. Kirillus ja Methodius pöörsiwad praeguse Austria keiserriigi rahwad ristiusu poole; Daani, Rootsi ja Norra rahwast pööras Ansgar ristiusku. Wenelased wõtsiwad ristiusu Wladimir Suure walitsuse ajal wastu. (988).

Sel ajal teeniswad ka meie esivanemad weel wõeraid jumalaid; aga umbes aastal 1186 pärast Kristust hakkas ewangeeliumi walguš ka ju Lääne-mere maadesse tungima. See mees, kes kõige esite meile ristiusku tõi, oli waga piiskop Meinhart († 1198). Aastal 1201 tuli piiskop Albert von Appeldern meie maale, ühes käes rist, teises mõõk.

Peale tuhanda aasta oli ära kulunud, enne kui kõik Euroopa rahwad ristiusku heitsiwad. Müüd aga pidi see kristlik kogudus weel kindlaks saama, ning selle peale kulusiwad jälle mitmed aastasajad ära. Aga kui wahwas meresõitja Kolumbus aastal 1492 uue maailma, Ameerika, üles leidis, ja kui pea peale selle ka Austraalia kõige oma hulga saartega üles leiti, äratati ristirahwas uuesti üles, ewangeliumi paganate maadesse wiima. Kõige esimesed oliwad katoliku misjoneerid, kes misjoni tööd edasi ajasiwad. Jesuiitlased, ja nende seas iseäranis kuulus jesuiitlase Jelsi kaasasutaja Ksaawer, rändasiwad läbi terve India, Hiina ja Jaapani maa ning asutasiwad igal pool rohkestes risti-kogudusi, nõnda et kuuesteistkümmes aastasada pärast Kristust misjoni töö poolest jälle kaunis rikas oli.

Lutheruse-usu kirik ei wõinud 16. ja 17. aastasajas misjoni-põllu peal weel palju tööd teha, sest et tal siis weel ühelt poolt iseeneſe asumisega palju tegemist oli ja teiselt poolt katolikuusulised temale ikka weel palju tüli tegiwad. Ka mässas 1618 kuni 1648 aastani Saksamaal hirmus 30^{ne} aastane sõda, mis linnad ja külad tuhahuniks tegi. Aga pärast sõja haawade parandamist mõitles ka Lutheruse-usu kirik selle peale, paganaid ristiusku pöördä, ning aastal 1705 läks esimene Lutheruse-usu misjoneer Bartholomäus Ziegenbalg kaugele Indiamaaale Tamuuli rahwa juure ewangeeliumi kuulutama.

Praegu on Saksamaal üffi mitu misjoneerit, kes misjoni-tööd paganate seas üles peawad. Siis on weel Helweetsia maal Baaselis suur misjoneerit, niisammuti on Daanimaal

misjonifelts; ka Norramaal, Pariisis ja Soome maal. — Weel palju suuremad ja tähtsamad kui kõik need eespool nimetatud selfid, on mitmed ewangeliumi-misjoni selfid Inglismaal ja Ameerika Ühendatud-riikides.

Nõnda on siis kõik paganate riigid ühe suure misjoni võrgu sisse piiratud, ja palju töötajaid seisab seal lõuna kuuma ehk põhja külma käes. Nad kõik kannavad kiwa kofku Jumala riigi ülesehitamiseks siin maa peal. Töö on suur ja raske, sest kaks kolmandikku kõigist inimestest, kes maa peal elavad, on weel paganad, ning palju on neid maid, kuhu weel misjoni jalga ei ole puutunud. — Lõikus on suur, aga töötajaid väha. Paluge Issandat, et ta töötajaid oma wiinamäele saadaks. Tööd peab selle juures iga ristiniimene tegema ja ühes aitama, et Jumala riik kasvaks, ja kes mitte ise paganate seltsa ei wõi minna — väha on neid, kes seda wõiwad, — need wõiwad paluda ja annetega aidata, et Jumala nime igal maal kiidetakse ning meie waesed wennad ja õed paganate seas pimedusest walguse poole saawad juhutatud.

XXIV. Taewa lautus.

254. Maatera.

1. Wanaaegne rahwas ütles meie maa kõige oma mägede ja orgudega ühe suure, ümmarguse wälja olema, kelle serw wiimati taewaga kofku puutuda, mis kui kummitud pada maad katta. Selle serwas tõusta päikene ülesse ja minna seal looja, ning tuua ööd ja päewa, suwe ja talwe. — Ka meie ajal arwab mõni harimata rahwas nõnda.

See oleks küll wäga kurb, kui seda keegi paremine ei teaks; aga targad tähtetundjad teawad seda paremine. Sest kui keegi kodust wälja läheb, et maailma otsa reisida, ehk sinna serwa, kus ta üles tõuswat päikest oma kätega wõiks kinni wõtta, siis ta just õige tee peal ometi peaks olema! Ta wõib reisida kui kaugele ta tahab, läbi Wenemaa, üle Uraali mägede, kõik Aasiamaad läbi, Muhamedi usuliste ja paganarahwa kaudu maalt weele ja wee pealt jälle

maale ja ikka edasi, aga pärale ta ikka ei saa, ja kui ta lõppeks maha istub, ja järele mõtleb, kui kaua ta ju tee peal on ja kui kaugale tal weel tarwis reisida, millal ta maailma otsa jälle tagasi saab, seal kuuleb ta korraga üht keelt räägitawat, mis tal tuttav näeb olewat. Ta astub imekspannes edasi ja tuleb Väti keele meeste jekka. Pea kuuleb ta ka jälle oma armast Gesti keelt, näeb lõppeks ka oma kihelkonna kiriku torni eemalt paistwat, tõttab ligemale ja on jälle — kodus. Aga reisimees ei ole maailma otsa kusgi leidnud, waid ta on ümber maa ära reisinud ja jälle tagasi tulnud, nõnda kui färbes ümber lõngakera jooksnud.

Hiisuguseid reisijid meie maa ümber on ju mitu tehtud, milleks paljalt kolm künni neli aastat tarwis läheb. On ometi Inglismaa laewakapten Kuuk (Cook) oma eluajal kaks korda ümber maakera ära sõitnud, aga kolmandama reisi peal löiwad paganad Dwaihi saare peal tema furnuks (1779).

2. Sest ja mitmest muust ustayast asjast on õpetatud mehed ära tunnud, esmalt: meie maa ei ole mitte ümmargune suur wäli, waid ilmatu suur kera; teiselt: ta seisab lahtiselt taewa lautuses ilma toeta, just niisama kui päikene ja kuu ilmaotsata maailma ruumi sees, tähtede wahel; kolmandalt: ta on ümberringi, kus kuiwa maad on ja kange palaw ehk külm ei keela, aruta palju taimedega kaetud ning elajate ja inimestega täidetud. Sellepärast aga ei tohi keegi mõtelda, et sel wiisil üks jagu loomadest peadega alla poole seisab ja nad maa pealt ära wõikswad kukkuda. See mõte oleks naljakas. Igalpool tõmbab raskus kehad maa külge ja nad ei wõi kuhugi ta pealt põgeneda. Igalpool nimetatasse alpool, mis jalgade al, ja ülewelpool, mis pea kohal seisab! Keegi ei wõi ütelda, et ta alpool maakera oleks. Kõik on ülewel, nii kaua kui neil muld jalgade al seisab ja nad taewa laotust täis walgust ja tähti oma pea kohal näewad.

Aga imekspanemise wäärt on selle kera suurus; sest kui meie temast telje tahakšime läbi pista, siis peaks see telg ligi 12 tuhat wersta pikk olema. Ümberringi reisides oleks meil aga peale 37 tuhanda wersta ära käia. Seda on targad mehed kõik selgeste wälja arwanud ja räägiwad sest kui igapäewasest asjast. Aga keegi ei wõi jumaliku wäge ära mõista, kes seda suurt kera kui oma armu kätte peal kannab

ja igapähele taimetesele tema peal kastet ja figidust annab ning iga inimese lapsukesele elawat õhku ninasse puhub. Urwatasse, et poolteist tuhat miljoni inimest meie maakera peal elab. Neid kõiki toidab taeva Isa; pealegi ka kõiki elajaid.

255. Walgus.

1. Kõige tähtsam walguse hallikas on päike; peale selle on ka mõnel teisel looduse kehjal võimu walgust ilmutada. Põuna meredes on loomakesi, kes ööpimesas imelikul wiisil hiilgawad; ka meie juures on wäike Jaani-uskide oma läikimise läbi tähtis. Sagedaste näeme meie ka mädanewaid asju hiilgama. Päikese walgus on aga see kõige tähtsam walgus, ilma milleta maailm mitte ei wõi elada; teda oli kõige esite tarwis, sellepärast ka ütles Jumal alguses kõige pealt: „Saagu walgus!“

Meie tarwitame walgust oma elu ülespidamiseks ja kofumiseks niisama hädaste, kui teda taimelgi kaswamiseks tarwis läheb. Inimesed, kes kaua pimesas wangihooones pidwad elama, ehk mõnes muus pimesas kohas oliwad, on näust kofletanud ja ei ela nii kaua kui need, kes päewawalgel kõnniwad. Aga liig hele walgus ei ole ka hea, iseäranis filmadele mitte. Seepärast ei sünni millasgi nõnda tööd teha, lugeda ehk kirjutada, et päikese kiired selle juures otsekohe filma paistawad. Ssegi on mõista, et otsekohe päikese sisse waadata weel rohkem kahjulik on. Kõige suuremat wiga saawad siis filmad, kui äkiselt pimesast toast walge kätte ehk walgusest pimesuse sisse minnakse. Kus inimesed pimesates majades elawad, seal on ikka palju filmahaigust leida.

Walguse kärmus, millega ta ennast laiali lautab, on määratu suur; meie maa on liig wäike selle tarwis, et tema peal walguse kiirgede teed wõiks mõõta. Ühes ainsas sekundis, see on, nii kaua kui umbes 40 tolli pikkune kellaraag ühe löögi teeb, rändab walgus ligi 300,000 wersta ära ja wõib selle aja sees 7 kummi 8 korda ümber meie maakera joosta. Kuust kummi meie juure tarwitab walguse kiirg paljalt ühe sekundi, päikesest kummi meie juure kulub tal küll ju $8\frac{3}{4}$ minutit ära, see on aga ka tee, mida kõige kärmem auruwanger peatamata 500 aastat otša jookseks.

2. Walguse kiireo, mis taewa tähtedest tulles meid õhtul ja öösel nii väga rõõmustavad, on mitmesugusel ajal teele läinud. Seledalt ehatähelt tulles tarvitawad nad 2 funni 3 minutit ära, enne kui nad meie juure saawad; teistelt on nad aga kolm funni wiis aastat ja mõnelt weel kauem teel olnud, enne kui nad meie juure jõudsiwad. Niisugune täht wõiks ju mõni aast tagasi hukka läinud ja ära kustunud olla, ja meie näeme teda ikka weel taewas läitimat, sest et wiimased kiired, mida ta maha saatis, weel meie juure ei ole jõudnud. Et ole siin lugu nõndasama, kui mehega, kes meist eemal puid raiub. Meie näeme kirwest palgi wasta käimat ja natuke aega peale selle kuuleme alles paugu.

Tahad sa rohkem walgusest tundma õppida, siis muretse omale niisugune raamat, kus kõik üleweel seisab, mis inimesed siia maani walgusest teawad ja tema loomust on üles leidnud.

256. Päike.

J. W. Sannjen.

Kui päike hommitu ajal üles tõuseb, siis ei näita ta just väga kaugel olema, aga ometi on ta meie maast 20 miljoni penikoormat eemal. Et aga see arv kergem on rääkida kui ära mõista, siis pane tähele: Kui päikese peal üks hästi täidetud juurtükk seisaks ja lastja otsekohe sinu peale sihiks, siis wõiksid sa weel julgeste uut maja ehitama hakata, wõiksid ta sees ka weel aastate kaupa elada; sest kui suuretüki kuul otsekohe ja ühtewiisi ruttu edasi lendaks, siis oleks tal ometi 25 aastat tarwis, enne kui ta maa peale jõuaks, ehk ta küll ühes ainsas sekundis 600 jalga jookseb.

Et kauge päikene mitte läikiw akna ruut taewa küljes ei ole, waid niisamasugune kera kui meie maa, see on ju selge. Aga kes wõib ta suurust oma mõtetega ära mõista! Nii kaugel meist ära ja ometi on tal weel nii suur jõud, et ta meie maale walgust ja sooja annab ning igale poole sigidust toob, kuhu ta paistab. Päikese läbimõõtja on üks sada kaks-teistkümmend korda nii pikk, kui meie maakera läbimõõtja. Kui päike seest dõnes oleks, siis ei oleks mitte üksi meie maakeral tema sees ruumi, waid ka kuu, mis meie maast 50,000 penikoormat eemal on, wõiks ilma takistamata ta sees ülesse tõusta ja looja minna; weel rohkem: kuu wõiks meie maast

weel ükskord nii kaugele olla, kui ta on, ja wõiks siiski õnne päikese sees keelamata meie maakera ümber käia. Nii suur on päikene ja on sellesama wägewa käe töö, kes maa peal kõige wäiksema seemne-tera idanema paneb. Tõeste, üks asi niisama imelik kui teine!

257. Kui terna oled, päikene.

M. Körber.

Kui terna oled, päikene,
Kui tõusjed merest ülesse!
Kui woodist tuled wälja ja
Seal kuningliku iluga!

Sa äratad mind, lapsukest,
Et tõstan oma healekest
Ja tänan Loojat rõõmuga,
Kes õffel walwas armuga.

Oh päike, oma iluga,
Mis oleks ilm küll sinuta!
Üks kole koht ja pime maa, —
Ei see peal' tahaks mõtelda!

Küllkuu meil annab walgust ka,
Kui paistab õffel pilwita;
Ei siiski tema paistmine
Saa sinu wasta, päikene.

Su elutooja paistus teeb,
Et jüda armust üle keeb,
Kui loodust oma ilu sees
Näen sinu paistel filma ees.

Ja siiski on üks päikene
Mull' kallim sinust, kallike!
Ma teda ükskord taewas nään,
Kui sinna õndsas rõõmus lään.

258. Meie maakera teekond.

Meie maa keerutab ennast 24 tunni sees korra iseene ümber. See on just nõnda, kui käiks üheltpoolt telg läbi keskpaiga teisele poole. Meid kahte lõpepunkti nimetatakse *p o o l u s t e k s* (nabadeks). Selle telje ümber, mida meie mõttes oleme läbi maa tõmmanud, pöörab ennast maakera 24 tunni sees, mitte päikesega päri, waid päikese wastu; ning päikese tõus, hommiku-, lõuna- ja õhtuaeg käiwad nõnda 24 tunni sees ümber kõige maakera, ja ei ole millasgi igas kohas ühtewiisi, waid näituseks meil praegu tund aega warem kui Sakjamaal. Selle aja sees, kus meie maakera päikese tõusu, hommikut ja õhtut enese ümber wäntab, ei jää ta ka ise määratu taewa-lautuses ühtepaika seisma, waid jookseb 365 päewa ja 6 tunniga ükskord suure ringis ümber päikese ära. Ja et peale selle aja kõik jälle nii saab ja seisab kui enne, sellepärast arwatakse 365 päewa üheks aastaks ja pannakse

need järele jäänud 6 tundi nelja aasta pärast kofku, kust neist üks terve päew saab. Nõnda on siis igal neljandamal aastal 366 päewa ja teda nimetatakse sellepärast liisapäewa aastaks. — Sel wiisil keerab meie maakera aastaks 365 korda ennast iseenele ja ühe korra päikese ümber.

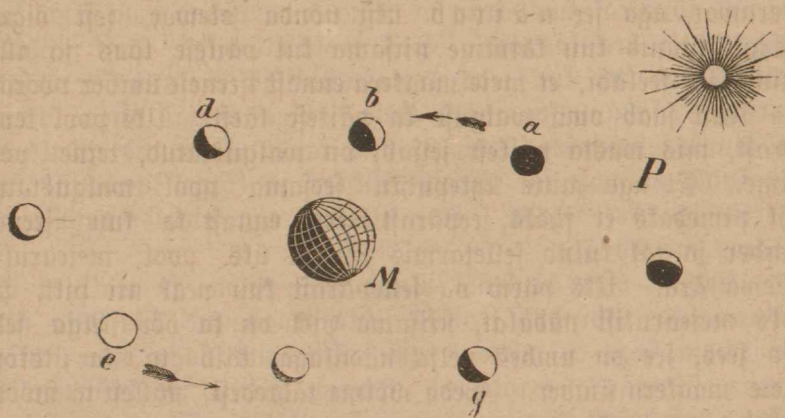
259. K u u.

1. Kuu on niisamasugune kera otsata taewa lautuses kui meie maa ja paljalt 50,000 peenikoormat meist kangel. Tema näitse niisama kui päikene 24 tunni sees maakera ümber keerawat, aga see näitab üksi nõnda olewat, sest õiguse pärast sünnib kuu käimine niisama kui päikese tõus ja allaminemine seeläbi, et meie maakera ennast iseenele ümber pöörab. — Kuu saab oma walguse ka päikese käest. Üks pool tema kerast, mis wasta päikest seisab, on walgustatud, teine pool pime. Et aga mitte ühtepuhku seesama pool walgustatud ehk pimedaks ei jääks, seepärast keerab ennast ka kuu iseenele ümber ja tal kulub selle tarwis 29 ja üks pool meiearulist päewa ära. Üks päew on sellepärast kuu peal nii pikk, kui taks meiearulist nädalat, niisama pikk on ka öö. Aga selle aja sees, see on umbes nelja nädalaga, käib ta ka ükskord meie maakera ümber. Seda wõime tähtedest, millest ta mööda läheb, ära tunda.

Kui meie üht tasahiljukesi sõitwat wangert maantee peal kangel näeme, siis näitab ta, kui seisaks ta paigal; kui meie aga tähele paneme, et ta mitte ühtepuhku sellesama teearse puu juures ei seisa, waid paari minuti pärast ju teise kõrwal on, siis tunneme ära, et wanger ometi tasahiljukesi edasi läheb. Sõidaks ta aga ringis meie ümber, siis jõuaks ta pärast jälle sinna kohta tagasi, kust ta esiotsa sõitma hakkas, ja meie wõiksime sest ära tunda, et ta oma ring sõidu lõpetanud. Just nõnda on ka lugu kuu reisiiga. Ta ei seisa mitte igal öösel sellesama tähe juures, waid käib edasi, ühest teise juure. Teisel õhtul on ta sellesama tunni ajal ju tükk maad heilsest tähest eemale läinud; aga umbes nelja nädala sees jõuab ta esimese tähe juure tagasi, kust meie ära wõime tunda, et ta oma teereisi ümber meie maa on lõpetanud.

2. Et kuu ka meie maa ümber käib, seepärast on kerge ära mõista, mis kuu kahanemine tähendab. Weil on kuu

loomine, kui kuu maakera ja päikese wahel seisab. Siis on ta walgustatud pool wasta päikest pöördud, ja ta öö näitab meie poole (waata a). Noorest kuust peale, kus kuu oma teed käies päikese ja maakera wahelt wälja astub, hakkab kitsas serw walgustatud iuu poolest wälja paistma (b), mis ifka laiemaks läheb, mida kaugemale kõrwale ta jookseb, kunni esimese weerandini. Esimene weerand on käes, kui walgustatud kuust pool osa nähtaw on (waata d). Täiskuu on weel, kui kuu oma reisi peal teisel pool maad seisab, nõnda et meie maa peaaegu

Kuu weerandid.

päikese ja kuu keskele jääb. Siis wõime tema terwet walgustatud poolt näha (waata e). Wiimane weerand tuleb, kui walgustatud kuu-poolest jälle rohkem näha ei ole kui üks jagu (waata g).

Wanal ajal, kus rahwas oma mõistusega weel nii kaugale ei ulatanud, neid mitmesugusid näitusi taewa al ja maa peal, mida meie sagedaste nüüidgi weel imestades tähele paneme, ära seletada, seal anti neile igauhele elu ja räägiti neist, kui oleksiwad nad inimesed ehk mõned jumalikud olemised. Need ep nad on, mis meie nüüd „ennemuistesteks jutuks“ nimetame, ja mis sagedaste nii sügawaid mõtteid täis ja nii armsad kuulda on, et nad meie südant soojendawad ja meie waimu nagu ühte paremasse maailma kannawad, kus üksi headus ja heldus, arm ja armastus walitsemas.

260. **Waskjala filla piiga.**

Ennemuistene jutt. F. R. Kreuzwald.

Ennemuiste läinud ladusjal waitfel juwe õhtul waga piiga Waskjala filla ligidale jõkke suprema, palawa päewa kurmastusest end karastama. Taewas olnud selge, tuule õhk maha ja lähemast lepitust kostnud ööpiku laul. Kuu tõsaud taewa sõrwest ja waadanud lahke filmaga tütarlapse pärga, walgeid ruugeid juukseid ja punaseid palgeid. Piiga süda olnud waga, ilma süüta, karst ja puhast kui hallika wesi, mis põhjani läbi paisatab. — Ühe korraga tunnud tema ilutsewas südames tundmata igatsust tõusma, mis pärast ta enam ei raatsinud oma filma kuu palge pealt ära käänata. Sest et ta nii waga, karst ja ilma süüta olnud, on kuu teda armastanud ja tõutanud tema sala igatsusi ja südame soowimist täita. Aga wagal piigal olnud see ainuke soowimine südames, mis ta ei usaldanud awaldada ega kuult paluda: siit ilmast lahkuda ja kõrgel taewa al kuu juures igaweste elada. Kuu tunnud aga awaldamata tema südame mõtted ära.

Ladusa õhtu tuuleõhk olnud jälle pehme ja waitne; ööpik laulnud läbi ööd lepitus, kuu waadanud Waskjala filla jõe põhja, aga ei mitte enam üksipäinis nagu enne; piiga armast filmnäuke waadanud temaga seltsis jõe lainetele ja jäänud sest ajast täna päewani kuu külge nähtawale. Seal kõrgel taewa lautuses elada piigake nüüd küll rõõmus ja külluses ja soowida, et ka teised tütarlapsed temaga selle õnne osaliseks wõiksid saada. Lahkest waadata tema film sellepärast kuuwalgel ööl kõrgelt maa peale ja meelitada põrmulisi õdesid endale wõersiks. Aga et neist keegi tema sarnane waga, karst ja ilma süüta ei ole, seepärast ei wõida ka keegi tema juure ülesse minna. Kuupiigake pöörata wahel omad filmad kurtes ära ja katta musta linikuga oma palge kinni. Siiski ei kautada tema sellepärast weel lootust, waid loota ikka weel, et ehk edaspidi keegi tema maapealistest õdedest nii waga, karst ja ilma süüta leitakse, et ta teda oma juure wõiks kutsuda, õnnelikust elust osa wõtma. Sellepärast pöörata kuupiiga aeg ajalt kaswawa lootusega omad filmad lahkest naeratahes ja linikuta maha maa peale, just kui sel õnnelikul õhtul, kus tema esimest korda kõrgelt taewa alt Waskjala fillale jõkke waadanud. Aga ka paremad ja mõistlikumad

põrmupõlijed tütarlapsed ekfiwad ja langewad ekfiteele, ega ole keegi neift nii waga, karsk ja ilmaüüta, et ta kuupiigale selfsilifeks wõiks minna. See lugu teha waga piigatese südameuueste nukrats, tema pöörata omad filmad meilt ära ja mäsfiida omad palged jälle musta leinaliniku alla warjule.

261. Kuu ja päikese warjutamised.

Juhtub ka weel sekka, et kuu, päikene ja maakera otsekohe ühes joones seisawad, siis sünniwad asjad, mis mitte iga päew ei ole näha. Need on kuu ja päikese warjutamised. Kui noorkuu oma tee peal kord otsekohe päikese ja maakera wahela astub, ei sugugi kõrgemale ega madalamale, siis teeb ta selle tembu ära, et meie päikest tükk aega ei wõi näha, sest et päikese kiired ometi kuust ei jõua läbi tungida. Seda nimetatakse siis päikese warjutamiseks, ja see wõib üksi noore kuu ajal ette tulla. — Kui aga täie kuu ajal meie maakera just keskpaika päikese ja kuu wahela astub, siis ei wõi päikene täiisa kuu peale paista, sest et maakera tema kiirgede ees seisab. See on siis kuu warjutamine. Bimedus, mida meie siis kuu peal näeme, ei ole muud ühtegi, kui meie oma maakera wari.

Kuu ja päikese warjutamised seisawad iga aast kalendris üleweel, sest targad tähetundjad wõiwad neid mitu aastat ette ära arwata. Ja et nad siin millasgi ei ekfi, see tunnistab, et neil ka teised asjad, nagu päikese ja kuu suurus ja kaugus, wäga hästi selged on, ja et Jumal inimesele waimu on annud, kellega ta kaugemale wõib tungida kui kuu ja päikene.

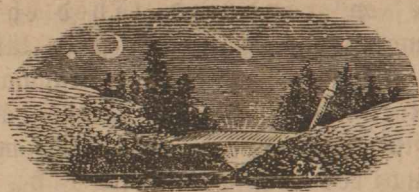
262. Taewa tähtedest üleüldse.

1. Eht küll taewa lautuses ilmaarwamata palju suuri ja pisukefi tähti on näha, siisgi on neil igan ühel oma kord ja seadus, igan ühel oma ase, kus ta seisab, ja oma tee, millest ta kõrwale ei tohi minna. Üleüldse on aga kolme selfsi tähti. Esimesed on kindlad tähed. Need ei liigu paigast, waid kus ja neid ükskord nägid, seal näed ja neid teine kord selsamal ajal jälle. Kõige suurem neift on päikene.

— Teine selts on rändajad tähed ehk planeetid. Need saavad oma walguse päikese käest ja käiwad pikema ja lühema aja sees tema ümber. Palja filmaga wõime meie neist aga kuus tükki näha. Kõige ligemal päikese pool seisab Merkur (☿), siis tulewad: Weenus (♀), meie maa (♁), Mars (♂), Jupiter (♃), Saturnus (♄), Uraanus (♅) ja Neptun (♆). Marfi ja Jupiteri wahel on mitu planeeti (asteroiidi), millest mitmed wiimase kahetümne aasta sees üles leiti. Siitamaani tuntakse üleüldse peale 100 planeeti.

2. Uega, mille sees planeet oma tee päikese ümber ära käib, nimetatakse aastaks. Mida kaugemal planeet päikesest on, seda suurem on tema tee, seda enam pikkamisi käib ta ja seda rohkem aega tarwitab ta oma reisirõks. Neptun jookseb päewas 65,000 penikoormat, meie maakera 365,000 p. f. — Merkur, kes päikesele kõige ligem, käib oma tee tema ümber 88 päewaga ära; meie maa tarwitab selleks ju 365 päewa, ja kõige kaugem planeet Neptun 165 aastat, enne kui ta korra päikese ümber jõuab ära käia.

Kolmas selts tähti on sabaga tähed ehk komeetid. Komeet on imelik wõeras, kes ootamata ja palumata korraga taewa küljes seisab, ilma et keegi wõiks ütelda, kust ta tulnud ehk kuhu ta läheb. Palju kõnet teeb ta siis rahwa seas, pealegi, kui ta nii uhke on kui aastal 1680, kus ta nelikorda nii suur oli kui eha täht, ehk 146 aastat enne Kristust, kus ta suurem oli kui päikene. Komeetisid ei ole nii sagedaste näha, kui planeetisid, mis igapäew ülesse tõusewad ja looja lähewad. Kui niisugune sabaga täht oma tee päikese ümber ära käinud ning ennast tema paistusel soojendanud, siis rändab ta jälle kaugemale taewa laantesse, ilma et keegi teaks kuhu tema tee läheb. Kui ta nõnda kolmkümmend ehk sada ehk mitu sada aastat ikka edasi käinud, seal tuleb ta jälle korraga tagasi, et ennast uueste päikese paistel soojendada. Komeetil ei ole ka nii kindlat teha, kui meie maal ehk teistel planeetidel. Mõned näewad nagu paljas auur wälja, nõnda et teisi tähti, mis nende taga seisawad, nende läbi wõime ära näha. Teised on küll tihemad, näewad aga siiski wälja, kui ei lähets nende juures kõik hästi kokku, ja kui oleks neil liig palju pragusid ja aukusid.

263. Taewa tähed.

M. Rörber.

Rahus käiwad taewa tähed
 Oma teed seal igapäe;
 Ei seal kuulda riidu, kära,
 Igawene õnne tee.

Waikselst woolab selge hallik
 Oma teed seal edasi,
 Krunni jõuab mere sülle,
 Singsab woodis wagusi.

Kuldjed tähed kõrges taewas,
 Selge hallik mulla peal
 Meile hüüdwad: Inimesed,
 Käige teed kõik rahus teal!

Käigem teed, oh wennad, õed,
 Igapäew siis rahus teal!
 Ühe taewa-Isa lapsed
 Oleme siin mulla peal.

Siis meil igapäew siin elu
 Jookseb nagu hallikad,
 Krunni saame rahu-taewa,
 Kus kõik tähed hiilgawad.

264. Loodasjad ja Looja.*)

Kui meie toredat päikest tema jätendawa kiirgedega, hõbeläikel kumawat kuud ja lugemata hulka taewa tähti — waatleme, ja kui meie omad filmad maakera mägede, orgude, hallikate, jõgede, järwede ja mere peale heidame ja kõiki neid imeasju looduses tähele paneme, — mis tuleb meile siis küll kõige esite mõttesse?

Ütleme nüüd lihtsamaks arusaamiseks, et sa kusgi saalis üht toredat tunnikella näed, mis väga kunstlikult tehtud, kas sa siis imekspannes ei küsi: „Kes siis ometi selle suure meistritöö on teinud?“ — Aga kui nüüd see, kes sulle seda tunnikella näitab, wastataks: „Noh, eks ta ole iseenesest jaanud“ — ehk: „Ta on algusest juba nõnda olnud,“ eks sa

*) Christian Böhm'i lugemise raamatu II. jaojärele Saksja keelest tõlkinud — „g“.

fiis saa pahaseks ja ütle: „Ärge pidage mind mitte narriks!“
 — Niisamuti on ka lugu maailmaga; see suur kunsttöö ei ole mitte iseenejest saanud, ta ei ole ka mitte ifka ja igaweste olnud, ükskord pidi tal algus olema ja ka meister, kes ta teinud.

Uga nüüd see meister, kes päikese taewa lautusesse pani. tuule ajeme audis, lugemata tähtede hulga sinawa taewa ruumisje külwas, mäed alustas, jõgedele nende jooksu tähendas, merele piirid pani ja kõik maailma elawate loomadega täitis, — kas see meister ei ole mitte suur ja kõigewäeline?

Ja kui sa nüüd weel selle peale mõtled, et kõik need taewa kehad nii korras liiguvad ja üksigi teist tema tee peal ei ekkita; kui sa näed, kuidas kõik nii kaunisie kokku käib, kuidas päike aastad ja päewad möödab, kuidas tema oma walgusega kõik walgustab ja oma soojusega iga loomale elu ja sigidust annab; kuidas kõik loodasjad nii imelikult on loodud ja kuidas nad üks teise kõrwal kosuwad ja kaswawad, kuidas wihm, lumi, kaste ja hea ilm teine teisega waheldawad, — kui sa kõige selle üle järele mõtled, kas sa ei peaks fiis selle kõigewäelise meistri arusaamata tarkust imestama?

Ja wiimaks! Kui sa nüüd weel selle peale edasi mõtled, kui palju inimesi ja elajaid, kõige wäiksemast ussikesest kunni kõige suurema loomani, maa peal elab, kui palju lindusid, kottkast käblikuni, õhus lendab, ja kui sa näed, et kõik need arwamata miljonid omale toidust ja ülespidamist leiawad — ja sa nüüd tead, et see meister on Jumal, meie taewane Jsa — on kõigewäeline, kõige tarkuse hallikas ja heldusest rikas, nagu meie seda näeme tema suurest loomise tööst — kas meie fiis ei peaks tänupisaratel põrmusse langema ja laulifuga hüüdma:

Kui mõtlen palwes selle peal',
 Kui suur So tarkus, Looja,
 Kui suur So arm, So wägi teal,
 Mo kaitšja, õnnetooja:

Auukartuses fiis tahan ka
 So nime kõrgeks tõsta ma,
 Mo Looja ja mo Jssa!

L i T a.

Lühikene õpetus õigest kirjutamisest*).

I. Kirjatähedest üleüldse.

Tõestikeelse sõnade kirjutamiseks pruugitakse 23 kirjatähte, millega heali tähendatakse ja need on:

a) üheksa lausahäält (täishäält):

a, e, i, o, u, ä, õ, ö, ü.

Lausahääl on, mis lausa suust välja kõlavad.

b) neliteistkümme ümbhäält:

b, d, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, (š), t, w.

Ümbhääl on, mis ümberkõlavad.

Ümbhäältest on:

1) üks poolhääleline: j.

2) üks õhkhääleline: h.

3) viis sulahäälised: w, l, m, n, r, s.

4) kuus raskehäälised: b, d, g, p, t, k.

Täishäälised (lausahäälised) nimetatakse ka wokaalideks; ümbhäälised — konsonantideks.

Wokaalidest sünnivad ühteheitmise läbi kahehäälised wokaalid: ae, ai, an, ai, ea, ei, iu, oe, oi, õe, õi, õu, õi, ui.

II. Wokaalide kirjutamisest.

On lausahääl pikk, siis kirjuta pikuse tähenduselt täht kahefordseelt, on ta lühikene, siis ühefordseelt, näituseks:

Pika hälega:

hobuse laad

pesu seep

meie tiik

ahju roop

kuub on uus

kallis käpp

paks kõõm

terge lõõk

walla küüt

Lühikese hälega:

aia lant

küla sepp

tule tiik

tee on ropp

wäike uus

must käpp

ränk kõõm

tühi tõnn

õjaw küüt

*) Neljanda trüki „Iisa“ parandanud ja täiendanud — „g“.

ehf :

P i t a h e a l e g a :

L ü h i k e s e h e a l e g a :

saada teda

keeda lõunat

kiida ema

looda ifka

kuulu järele

kuufe tõuseb

kuuluta käsku

määra poole

mõõras wend

tõõfas mees

müüri peal

sada meest

seda sa otsid

sida teel

sda on nüri

sulu peal

sufe heal

suluta raha

mära hirnub

wõra on ees

tõfat joolseb

müra on juur

j. n. e.

Rahehealilised wokaalid kirjutatakse l i h t s a l t (kumbgi wokaal ühefordset), kui heal l ü h i k e on kuulda; aga kui teine heal pikk on kuulda, siis tuleks seda k a h e f o r d s e l t kirjutada, ehf seda tül nüüd weel enamaste lihtsalt kirjutatakse, näituseks :

kaewu äär

aida uks

landa lagi

käia last

nein ehe

kuusu punn

hoian õde

wõimu mees

õne peal

õine elu

lapse uidu

kuffus kaewu

tegi aiida

kuffus hanuda

kistus lanuda

pani käita

kiidab neiidu

ajab kuusu

tahan hoida

wäha wõimu

läks õnne

õitse tööga

tal ei ole niidu

j. n. e.

Rahehealilistes : ea, oe, õe — kirjutatakse mõlemad healed ühefordset näituseks :

peale (pääle)

poeg

poega

loe (loode)

foe (fude)

õe (õde)

moe (moob)

poe (pood)

j. n. e.

Wokaalide kahfordset kirjutamine sünnib üksnes juuresilpides näituseks :

foolitama

kaagutama

mitte : foolitaama,

" : kaagutaama,

j. n. e.

Üksi mõõra keele sõnades tuleb ette, et pikad (kahfordsed) wokaalid peale juuresilbi ka teistes silpides k a h e f o r d s e l t kirjutatakse,

fui pearõht nende peale langeb, näit.: Ameerika, Austraalia, Braasilia, Euroopa, Tamnuli-rahwas, Pariis j. n. e.

On sõna kahest juuresõnast kokku pandud, siis wõivad kumbasgi ühendussõnas pikad wokaalid kahefordsed olla, näituseks: Gestikeel, fooliraamat, üleliig, põllumees, Wenemaa, Liiwimaa j. n. e.

T ä h e n d u s. Juuresõnu (tüwõõnu) ei peaks üalgi rohkem kokku kirjutatama kui kaks; tegusõna kirjutagu ikka lihtsalt, teistest sõnadest lahus, näituseks:

peremehe poeg	mitte: peremehepoeg
weewaabi põhi	" weewaabipõhi
Wenemaa mees	" Wenemamees
kiriku wõõrmünder	" kirikuwõõrmünder
püülikeiwa koorik	" püülikeiwakoorik
Liiwimaa kaart	" Liiwimaa kaart

W ä l j a w õ t t e d: armusõnad (11—19), näituseks: üksteistkümmend, — seitseteistkümmend j. n. e.

	ehk:
ära minema	mitte: äraminema
üles ütlema	" ülesüttelema
ette wõtma	" ettewõtma
kokku pandud	" kokkupandud
	j. n. e.

Wäljawõetud wõivad olla omandussõnast saanud tegusõna ühendused, näituseks: ülestõusnud, ristilöödud (Sunnistegija). — Siin on mõlemad ühendussõnad nii ühete mõisteteks saanud, et neid mitte wõimalik ei ole lahus kirjutada.

III. Konsonantide kirjutamisest.

1) Poolhealeline „j“ kirjutatakse ühefordset ja silpides ikka üksteis wokaalide ees, näituseks: maja, kaja, ojad, koad, tuju, tuju, rajama, sajatama j. n. e.

T ä h e n d u s. Lauahealt „i“ ja poolhealt „j“ ei pea teine teisega ära wahetatama, näit.: aia — aja, hoia — oja, waia — waja, saia — saja, j. n. e.

Kirjuta „isa“ — mitte: jsa, iga — mitte: jga, ime — mitte: jme j. n. e.

2) Dõhkealeline „h“ kirjutatakse ikka ühefordset, ehk ta sõnades külka kahefordset on kuulda, näituseks: liha, wiha, ihu, wihastama, rahwas, wahwas, tahmas, kühmas ehk: rahwa (rahhwa — omastaw), tahju (tahhju — osastaw) j. n. e.

3) Sulakealeline „w“ kirjutatakse Tallina keele murdes ainult ühefordset, näituseks: jawi, kiwi, tüwi, läwi — haaw, kraaw, tõlw, nõlw j. n. e.

T ä h e n d u s. Wõrn keelemurdes kuulke ja kirjutatakse „w“ ka kahefordset, näit.: kawwa (kaua), ei löwwa (ei leia), tõstis kiwwi (kiwi — osastaw), — ldi kirwe kiwwi (kiwwoi, kiwwise), siin on „w“ kolmas pikkus kuulda, kuna jeda kirjas kahe tähega tähendatakse. —

4) **S**ula healised: **l, m, n, r, s** (ka siisew heal — **s**) kirjutatakse kahe wokaali wahel ühe- ja kahetordset, ehk nad kiiil ka kolmetordset kuulufse; kuuleb kõrw ühe heale, siis kirjuta üks täht; kuuleb kõrw kaks ehk koguni kolm healt, siis kirjuta kummalgi korral kaks tähte, näitufes:

I

wili kaswab	willa headus	ostan willu (willu — mitm. ofast.)
wõla maksmine	wõllas on jäme	tõmbas wõlla (wõlla — siisewtl.)

II

tüma,	tummad,	tumma (tummma — ofast.),
sume,	summi,	summi (tummimi — ofast.),

III

lina,	linna rahwas	läks linna (linna),
wana	wanni põhi,	pane wanni (wanni),

IV

harima,	narri sõnad,	ei ole ühtegi narri (narri),
---------	--------------	------------------------------

V (S)

kassi metsa,	kassi pojad,	otsib kassi (kasssi — ofast.),
isand,	Isand (Isa)	—

„s“ tuleb ainult silbi lõppul ette, kuna „f“ silbi hakul ja silbi keskel kirjutatakse, näit.: suus, sunst, list, liis-ku, armas-tus, armastuses j. n. e.

Ladinakeele trütkis seisab läbitaudu „s“.

5) **P**ehmeid raskehealised: **b, d, g** — kirjutatakse ainult ühetordset, näitufes:

saba	saabas	saab
sada	saadan	saad
waga	waagen	saag
iga	kiigud	liig

j. n. e.

On heal pehme, siis kirjutatakse pehme täht, olgu see sõna keskel ehk lõpul, luid sõna hakul ei kirjutata Gestikeeles pehmeid heali. Üksnes mõni wõdra keele sõna algab pehme healega, näit.: gimnaasiumi tool, Berlin, gramm, geograafia, Goldingen, Darwin j. n. e.

6) **R**õwad raskehealised: **p, t, k** kuulufse sõnades ühe- ja kahetordset ja kirjutatakse ka ühe- ja kahetordset, näitufes:

kapi uks	pane kappi
napi kaas	pane nappi
koti suu	pane kotti
püti põhi	pista pütti
kufe tannus	müün kuffe
lufu hind	põdran luffu

W ö r d l u s :

lagi	lafi	laffi
käbi	käpa	käppa
koda	koti	kotta
kubu	kupu	kuppu

eht :

saabas	saapad
soobas	soopad
lind	lint
pind	pant
kurg	kurf
särg	särt
härg	hark
lambi	lampi
krambi	krampi
lombi	lompi
pingi	pinti

j. n. e.

IV. Sõnade jaotamine.

1) Iga sõna on silpidest kokku pandud. Sõna jaotamine sünnib silpide järele nõnda, kuidas räägitakse; näit.: lam-mas, is-tu-ma, too-li-ta-ma, suu-rus-te-le-ma, tuis-ka-ma, i-mes-te-le-ma, a-wa-te-le-ma, wõisi-le-ma, wõrd-le-mi-ne, ot-sus-ta-mis-te-ga j. n. e.

2) Kahesilbilistes sõnades langeb kahest umbhealest, kui nad kahe lausakeale wahela tulewad seisma, esimene esimene, teine teise silbi jaoks, näituseks: kot-ku, kap-pi, lat-ka, wõt-ta, kas-si, kal-da, kar-pi, pit-ne, wes-ti, ar-mas j. n. e.

Seisab kahesilbilises sõnas üksainule umbheal kahe lausakeale wahel, siis tuleb ta teise silbi jaoks kirjutada, näit.: waa-gen, hoo-ne, mä-gi, kä-si, a-si, o-si, sü-si j. n. e.

Tä h e n d u s. Tuleb rea otsas ruumi puuduse pärast sõna jaotada, siis ei tohi iganes üht healt üksi teise rea peale wiia, waid terwe sõna eht mõned silbid wiidagu üle; mitte nõnda, näit.:

mitte:	waid:
õ-de	õde
õ-e	õe
kä-e	käe
elue-a)	elue-a
e-luea)	
hüü-a	hüüa
tuu-a	tuua
faitsemai-e	faitse-maie
	fait-semaie
i-sa	isa
e-ma	ema
a-su	asu

3) Rõik ühesilbilised sõnad (ühe suuavamisega välja räägitud) jäävad lahutamata, näituseks: vöö, pää (pea), sääl (seal), hääl (heal), üks, wiist, liist, wiist, arst, karst j. n. e.

T ä h e n d u s. Rõik adessiivused (alalütlevad muuted) kirjutatakse ühe „I^{ga}“, näituseks: mul (minul), sul (sinul), tal (temal), kel (kellel), sel (sellel), mil (millal), tol (tollel), al j. n. e. — olgu siis, et nad allatiivuste (alalütleva-muudete) lühendused on, nagu seda luules sagedaste tarvitatakse, näituseks:

mull' (mulle — minule),
sull' (sulle — sinule),
tall' (talle — temale),
kell' (kellele),
sell' (sellele),
mill' (millele)

j. n. e.

Sõna „kül“ oma mitmesuguse tähendusega, näit.: kül saab — kül ma tulen — ma andsin temale raha, ehk ma kül seda enne ei lubanud — peab ühe „I^{ga}“ kirjutatama. „Kül“ ei ole mitte nimi- sõna ega nominatiivus (nimetatav-muude).

Järg „gi“ kirjutatagu igaspool muutmata, näit.: kumbgi (mitte: kumbki), siisgi (mitte: siiski), kofkgi (mitte: kofki), kusgi, kusagi (mitte: kustki) — siis: eladesgi, lootgi, jõõkgi, minagi j. n. e.

Ühejärgulistest sõnadest, mis umbhealelise kirjatähe „g^{ga}“ lõpevad, sünnib kirjutada: saag-gi (mitte: saaggi), roog-gi (mitte: rooggi), wõlg-gi (mitte: wõlggi), nälg-gi (mitte: nälggi) j. n. e., ehk: sul-gi (mitte: sulgi), mul-gi (mitte: mulgi), sel-gi (mitte: selgi), ehk ka: ong-gi (mitte: ongi) j. n. e.

V. Suurte kirjatähtede tarvitamine.

Suuri kirjatähti pruugitakse:

1) sõna alustuses, millega ütlus ehk mõte algab, näit.: Wõlg on wõõra oma. Inimene õpib niikaua, kui ta elab.

T ä h e n d u s. Süüdimisemärgi (!), küsimisemärgi (?) ja fooloni (:) järele algab sõna enamiste suure kirjatähega komma (,) ja semi-fooloni (;) järele ifta väikese kirjatähega.

2) pärisnimede hafutäheks, nagu on: i n i m e s t e , m a a d e , l i n n a d e , k ü l l a d e , j õ g e d e ja j ä r w e d e nimed, näit.: Jaak, Kadri — Giroopa, Wenemaa — Wolga, Emajõgi — Peipus, Wõrtsjärv; ka kõik sõnad, millega elawat Jumalat tähendatakse, nagu: Dooja, Issand, taewane Isa, Issa, Jumal, Seebaot, Sehoowa, Immanuel, — ka: Dnnistegija, Lunastaja j. n. e.

T ä h e n d u s. Sõna „Jumal“, kui ta ebajumalat tähendab, tuleb väikese algustähega kirjutada ja tal on siis ka mitmus, näit.: jumalad (Taara, Perun). Sõna „Jumal“ ei tohiks üialgi teiste sõnadega ühendada, nagu on: Jumala koda (mitte Jumalakoda ehk

jumalakoda), Jumala kartus, Jumala teenistus, Jumala sõna, — olgu siis, et see sõnaühendus omadus- ehk määrasõnaks muutub, näit.: jumalik, jumalakartlik — ehk: jumalikult jumalakartlikult. —

3) sõnad, millega isewalitsejat tähendatakse, näit.: Keiserliku Majesteedi Aleksandri II., Weneriigi Isewalitseja käsk.

Kirjades, mis inimene teisele saadab, kirjutatakse ka sõnad „Sina“, „Teie“, „Sinule“, „Teile“ j. n. e. suure algustähega.

T ä h e n d u s. Gesticuleesed pärisnimed tulewad nõnda kirjutada, kuidas nad wälja räägitakse, näit.: Madis Kaddakas (mitte: Maddis Kaddakas), Leena Lagi, Taawet Tammisspuu, Salme Wägi, Linda Lõhmus j. n. e.

— Peretonna nimedel on siiski oma ajalooline kirillik kirjutamise wiis, mis mitte omawolilist muutmist ei salli, näit.: kui kirikuraamatus seisab: *Naarits*, siis ei tohi mitte kirjutada: *Naarits* ehk *Naarits*, ehk kui seisab: *Wäggi* — siis mitte: *Wägi* j. n. e.

Wõõrakeele pärisnimed (inimestest) kirjutatakse, kui nad mitte wäga laugest muinasajast ehk ajaloost ei ole, nõnda, kuidas neid see rahwas kirjutab, kelle keelest nad on wõetud, kuid klammertes wõib wäljarääkimist juure lisada, näit.: Kouzjeau (Kussó), Reaumur (Reo-mür), Luther ehk Luthernus (mitte: Luter ehk Lutter, kui ta usuparandajat tähendab), Shakespeare (Scheetspiir) j. n. e.

T ä h e n d u s. Kui wõõrakeele (ladina keele) sõnad lõpu „ion^{ne}“ Gesti keelde wõetakse ja neile siin kodaniku õigus antakse, siis peab nende mundrit natuke Gesti moe järele muutma, näit.: kommissio(n) = kommissjon, missjon = misjon (misjoni töd), million = miljon, billion = biljon j. n. e. Sõnad „material, imperial“ = materjal, imperjal. Wõõra keele sõnad „missionar, aktionar, millionar“ = misjoneer- (misjuner), attsjoneer (aktisjuner), miljoneer (miljuner).

